

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Lina Šumskaitė

VYRŲ TĖVYSTĖS PRAKTIKOS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

VILNIUS, 2014

Disertacija rengta 2008-2014 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Romas Lazutka

(Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

Konsultantas:

Prof. dr. Artūras Tereškinas

(Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

TURINYS

ĮVADAS	5
1. VYRIŠKUMO IR TĖVYSTĖS STUDIJS	14
1.1. VYRIŠKUMAS, EMOCIJOS IR SOCIALINIO VAIDMENS TEORIJA	15
1.2. HEGEMONINIS VYRIŠKUMAS IR TĖVYSTĖ	17
1.3. SOCIALIAI KONSTRUOJAMAS VYRIŠKUMAS IR TĖVYSTĖ	21
2. TĖVYSTĖS MODELIAI	27
2.1. ŠEIMOS MAITINTOJO MODELIS	27
2.1.1. Šeimos maitintojo vaidmuo vaikų priežiūroje	27
2.1.2. Šeimos maitintojo modelio pokyčiai XX a. Vakarų visuomenėse	31
2.1.3. Šeimos maitintojo modelio pokyčiai XX a. Lietuvoje	34
2.2. „NAUJOJO TĖVO“ MODELIS	39
2.2.1. „Naujojo tėvo“ samprata ir kritinis refleksyvumas	42
2.2.2. „Naujojo tėvo“ modelio raiška Vakarų visuomenėse	46
2.2.3. „Naujojo tėvo“ modelio raiška Lietuvoje	52
3. TRADICINIO ŠEIMOS MODELIO TRANSFORMACIJA IR ŠEIMOS FORMOS ĮVAIROVĖS SAMPRATA	52
3.1. TĖVYSTĖS PRAKTIKOS PO SKYRYBŲ	54
3.2. SOCIALINĖS IR BIOLOGINĖS TĖVYSTĖS PROBLEMATIKA	59
3.3. NETRADICINĖS SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS VYRŲ TĖVYSTĖ	63
4. TYRIMO METODOLOGIJA	67
4.1. A. L. STRAUSSO IR J. M. CORBIN GRINDŽIAMOSIOS TEORIJOS EPISTEMOLOGINĖS PRIELAIDOS	67
4.2. DUOMENŲ RINKIMO METODAS – INTERVIU	72
4.3. TYRĖJO VAIDMUO	74
4.4. TYRIMO DALYVIAI	75
4.5. TYRIMO EIGA	78
4.6. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖS BŪDAI	80
4.6.1. Atviras kodavimas	80
4.6.2. Ašinis kodavimas	82
4.6.3. Atrankinis kodavimas	84
5. TYRIMO REZULTATAI	86
5.1. TAPIMAS TĖVU	86
5.2. BUVIMAS TĖVU	99
5.2.1. Tėvas – ekspertas	100
5.2.2. Tėvas – mamos pagalbininkas	109
5.2.3. Neužtikrintas tėvas	123
6. TĖVYSTĖJE ŠAMONINGĖJANTIS VYRAS – GRINDŽIAMOJI TEORIJA	132
7. DISKUSIJA	144
IŠVADOS	151
LITERATŪROS SĄRAŠAS	154
PRIEDAI	171

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Tėvystė (angl. *fatherhood, fathering*) – tėvystės tyrimai platesniame vyriškumo ir lyčių studijų lauke yra labiausiai ideologizuoti. Tyrinėjant lyčių lygybę vaikų priežiūroje skatinimas vyrus įsitraukti į vaikų priežiūrą laikomas politiniu uždaviniu ir kelia ideologines diskusijas. O feminizmo atstovės ir aktyvistės daugiausiai dėmesio skiria neproporcingai didelei moterų atsakomybei už vaikų priežiūrą ir tyrinėja, kaip vyrų nesirūpinimas vaikais veikia pačius vyrus (Doucet 2007: 192).

„Naujasis tėvas“ (angl. *new father*) – „naujojo tėvo“ sąvoka pradėta vartoti 1920–1930 m. JAV šeimos tyrinėtojų. Tokioje šeimoje tėvai ėmė aktyviau dalyvauti vaikų auginime. Akcentuota draugystė ir žaidimai su vaiku, atsisakoma disciplinos ir paklusnumo – patriarchalinio tėvystės modelio idealo (Griswold 1993: 90–91).

Šeimos maitintojas (angl. *breadwinner*) – aprūpinantis šeimą finansiniais ištekliais, „šeimos galva“, mažai emocijas reiškiantis, disciplinuojantis tėvas (Chambers 2012: 64).

Vyriškumas (angl. *masculinity*) – ši sąvoka remiasi nuostata, kad individai skiriasi tarpusavyje savo elgesiu dėl kultūriškai suformuotų savybių, būdingų ankstyvos modernybės Europai, išsiskiriančiai kolonijinių imperijų ir kapitalo ekonomikos įsigalėjimu. Vyriškumo sąvoka paprastai supriešinama su moteriškumo sąvoka. Jei tam tikroje visuomenėje vyrų ir moterų bruožai nelaikomi iš esmės priešingais, paprastai joje ir neegzistuoja vyriškumo sąvoka, būdinga moderniai Europos ir Amerikos kultūrai (Connell 2005: 68).

Grindžiamoji (angl. *grounded*) **teorija** – sukurta B. Glaserio ir A. Strausso 1967 m. kaip duomenimis grįstas sociologinių tyrimų metodas. Autoriai savo knygoje, kurioje pristato grindžiamąją teoriją („*The Discovery of Grounded Theory*“ 1967), teigia, kad teoriją sociologijoje galima kurti remiantis empiriniais duomenimis ir tokiai teorijai, kurią jie pavadino grindžiamąja (angl. *grounded*), pakanka prognozavimo, paaiškinimo, interpretacijų ir pritaikomumo galimybių, tų kriterijų, kurie paprastai taikomi teorijoms. Grindžiamosios teorijos tikslas – iš tyrimo duomenų sukurti sistemiškai struktūruotą teoriją (Glaser, Strauss 2006).

Sąmoningėjimas – disertacijoje vartojamas nuo žodžio „sąmoningas“ – sugebantis kritiškai vertinti gyvenimo reiškinius (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, <http://dz.lki.lt>).

Tyrimo aktualumas

Šeimos modelio pokyčius nuo tradicinės link modernios šeimos demografai pastebėjo Vakarų šalyse nuo 1965 m. (van de Kaa 1997), o Lietuvoje po 1990 m. Nepriklausomybės atkūrimo. Modernios šeimos bruožai: įvairėja šeimos formos, pirmo vaiko gimdymas atidedamas vyresniam amžiui, daugėja vienišų tėvų ir viengungių namų ūkių, plinta savanoriška bevaikystė (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas 2003). Tad įvairėjant šeimos formoms, įvairėja ir tėvystės praktikos, kurioms pažinti reikia kompleksinių, tarpdisciplininių žinių.

Socialinių mokslų atstovai tėvystės tema susidomėjo ir daugiau tyrimų ėmė atlikti XX a. pabaigoje, XXI a. pradžioje. Nors psichologai pirmieji pradėjo domėtis šia tema, didelį indėlį įnešė ir antropologai, etnologai, ekonomistai, istorikai bei sociologai, atskleidami socialinius ir kultūrinius kontekstus, darančius poveikį tėvo įsitraukimui į vaikų auginimą. Kai kurie mokslininkai, Williamas Marsiglio (2004a), Josephas H. Pleckas (2010), atkreipė dėmesį į lyties aspektą tėvystės tyrimuose ir nagrinėjo, kaip tėvo pareigos ir veiklos veikia kasdienį vyro gyvenimą. Vis dėlto didelė dalis tyrinėtojų, nagrinėdami tėvystės temą, nepalietė socialinės lyties aspekto.

Vyriškumo aspektas tėvystės tyrimuose svarbus, nes dažnai paaiškina galios santykius tarp vyrų ir moterų šeimoje bei vyrų santykį su vaikais. Be to, vyrų ir moterų vaikų priežiūros palyginimas dažnai remiasi skirtumų ir panašumų ieškojimu, siekiant naujai apibrėžti vyrų aktyvų dalyvavimą vaikų auginime. Mažėjant šeimos maitintojo vaidmeniui kilo diskusijos apie dominuojančio vyriškumo pabaigą ir „naujo“ vyro bei „naujojo tėvo“ modelio atsiradimą (Waren 2007). „Naujasis tėvas“ apibūdinamas kaip globėjiškas ir rūpestingas, aktyviai dalyvaujantis vaikų auginime ir auklėjime. Vieni autoriai teigia, kad „naujasis tėvas“ aktyviai dalyvaudamas vaikų auginime iš esmės kitaip dalyvauja vaikų priežiūroje ir lygiavertiškiau dalijasi vaikų priežiūros darbus su partnere (Doucet 2006, Miller 2011). Kiti autoriai (LaRossa 1997) tvirtina, kad nepaisant aktyvesnio vyro įsitraukimo į vaikų priežiūrą jo vaidmuo šeimoje iš esmės nepasikeitė. Jis toliau išlaiko galios santykius šeimoje, o pagrindinis asmuo, atsakingas už vaikus ir jų priežiūrą, lieka motina.

Tėvystės tyrimai yra taip pat nauja tyrinėjimų sritis Lietuvoje, intensyviau pradėjusi vystytis prieš dešimtmetį (Lygių galimybių plėtros centras 2005). Perėmus Skandinavijos šalių patirtį ir įteisinus tėvystės atostogas¹ (1 mėnesį vaikui gimus) 2006 m. viduryje, susidomėta, tėvų, išėinančių tėvystės bei vaikų auginimo atostogų, patirtimis. Šios srities tyrimai sociologijoje vis dar fragmentiški. Lietuvoje nagrinėjamos vyrų patirtys tėvystės atostogose, vyrų ir moterų kasdienių darbų šeimoje pasiskirstymas, siekiant atsakyti į klausimą, kiek šeimose santykiai tarp vyrų ir moterų tapo egalitariškesni, o tėvo vaidmuo pasikeitė ir tapo artimas „naujojo tėvo“ sampratai.

Šiame darbe keliamas klausimas, kaip skirtingo socialinio statuso šiuolaikiniai vyrai praktikoja tėvystę ir ją supranta. Kuo šiuolaikinių vyrų patirtys skiriasi nuo jų tėvų patirčių? Bandoma atsakyti, kiek kinta ir kiek išlieka nepakitusios tėvystės praktikos ir sampratos nuo iki šiol žinomų.

Problemos iširtumas ir darbo mokslinis naujumas

Tėvystės tyrimais Lietuvoje labiau susidomėta prieš dešimtmetį, pradėjus nagrinėti vyrų, išėjusių vaiko auginimo atostogų, patirtis. Naujos tėvystės praktikos vyrams aktyviau įsitraukiant į vaikų auginimą pradėtos sieti su vyriškumo tyrimais ir lyčių studijomis. Jos savo kryptį Lietuvoje įgavo po 1990 m. politinės santvarkos pokyčių, paskatinusių atkurti feminizmo judėjimą, kurio pradžia Lietuvoje skaičiuojama dar nuo XX a. pradžios. Nors lyčių studijų vystymosi pradžioje daugiausiai tyrimų būta feminizmo ir moterų studijų temomis, šiuo metu vyrų ir vyriškumo tyrimų sritis Lietuvoje po truputį plečiasi.

„Vyrų krizių ir informacijos centrai“ 2001 m. iniciavus pirmąjį reprezentatyvų sociologinį vyriškų vaidmenų tyrimą Lietuvoje² (2002), paaiškėjo, kad šioje šalyje dominuoja patriarchalinis vyro įvaizdis, kai pagrindinės vyro funkcijos yra materialinis šeimos aprūpinimas ir vadovavimas šeimoje. Tačiau remiantis tyrimo duomenimis, tik nedidelė dalis apklaustųjų įvardijo atitinkantys tokį vyro

¹ Lietuvos Respublikos Darbo kodekso 170 ir 178 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 179⁽¹⁾ straipsniu įstatymas, LR Seimas, 2006 m. birželio 8 d. Nr. X-660, Vilnius.

² „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“, tyrimas atliktas SIC Rinkos tyrimų 2002 m. vasario mėn., Vyrų krizių centro užsakymu, apklausta 1000 respondentų, kurių amžius 15–74 metų.

įvaizdį (Kublickienė 2003, Tereškinas 2004b). O etnologai (Vyšniauskaitė et. al. 2008) pastebėjo, kad autoritarinis vyro vaidmuo jau sovietiniais metais silpnėjo, vis mažiau šeimų įvardydavo vyrą esant šeimos galva. Taigi, galima sakyti, kad nors realybėje vyro dominavimas šeimoje mažėjo, tačiau vyro kaip šeimos galvos ir šeimos maitintojo vertybė visuomenėje išliko.

Vėlesni tyrimai ir visuomenės apklausos (Purvanekienė 1995, Kanopienė 2000, Gečienė 2006, Reingardienė, Tereškinas 2005) rodė egalitarinių santykių šeimose svyravimus. Nors buvo pripažįstama, kad nemaža dalis vyrų linkę palaikyti egalitarinius santykius su partnerėmis ir vaikais, tačiau vis dėlto didesnė kasdinių darbų našta tekdavo moteriai, tad būdavo konstatuojama, kad nepaisant egalitarinių nuostatų kaip pagrindinis asmuo, besirūpinantis vaikais, lieka moteris.

Sigita Kraniauskienė (2003), nagrinėjusi vyrų, gimusių 1910–1957 m. autobiografijas, priėjo prie išvadų, kad vyrai tiek tarpukariu, tiek sovietiniais metais daugiausiai dėmesio skyrė savirealizacijai, siekė įgyti socialinį statusą visuomenėje. Partnerių tarpusavio santykiams bei vaikų auginimui vyrai savo refleksijose skirdavo menką dėmesį. Pirmiausia jie save suvokdavo kaip individą, o tik paskui kaip socialinės grupės, šeimos, atstovą. O vaikų priežiūroje, pasak autorės, dažnai būdavo nekompetentingi (Kraniauskienė 2003:66).

Liutauras Kraniauskas (2008), aptardamas vyrų studijų situaciją Lietuvoje, pasigenda posovietinio vyriškumo temos nagrinėjimo. Pasak mokslininko, per daug dažnai posovietinio regiono tyrimuose remiamasi Vakarų šalių tyrimų metodikomis ir interpretacijomis bei neatsižvelgiama į posovietinio vyriškumo savitumą. Autorius vyrų ir vyriškumo tyrimus buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje suskirsto į tris sritis:

- vyrų socialinės problemos ir pačių vyrų problemiškas;
- hegemoninis vyriškumas žiniasklaidoje;
- subordinuotas ir marginalizuotas vyriškumas.

Naujosios tėvystės tyrimus L. Kraniauskas (2008, 2010) priskyre problemiško vyriškumo sričiai. Naująją tėvystę kaip galimybę išspręsti šeimos ir darbo derinimo problemas tiek motinoms, tiek tėvams nagrinėjo Jolanta Reingardienė ir Artūras Tereškinas (Reingardienė, Tereškinas 2005, Reingardė 2006, Tereškinas 2011). Deimantė Šėporaitytė (2011), tyrinédama negalią turinčių vyrų ir moterų tapatumo konstravimą, atkreipė dėmesį, kad neįgalūs asmenys susiduria

su savo galimybių kurti šeimą bei motinystės ir tėvystės nuvertinimu. Neretai tai skatina juos apsispręsti neturėti vaikų, o vaikų turintys neįgalūs tėvai daugiau atsakomybės auginant vaikus perleidžia motinoms, patvirtindami patriarchalinį tėvo modelį.

Taigi, tyrimais tėvystės srityje pabrėžiama, kad Lietuvos vyrams vis dar svarbus šeimos maitintojo vaidmuo ir dažnu atveju pilna atsakomybė rūpintis vaikais paliekama moteriai. Nors J. Reingardės ir A. Tereškino tyrime (2005) su tėvais, išėjusiais tėvystės atostogų, atskleista, kad vyrai geba pasirūpinti vaikais savarankiškai, tačiau vis dar lieka neaiškios skirtingų šeimos formų vyrų tėvystės patirtys.

Kadangi tiek mažai žinoma apie šiuolaikinių vyrų tėvystės sampratą ir skirtingose šeimos formose gyvenančių vyrų tėvystės praktikas, šioje disertacijoje pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Šiuo tyrimu siekiama praplėsti tyrimo lauką – gilinamasi ne tik į vyrų, auginančių vaikus namuose, patirtį ir praktikas, bet ir skirtingose šeimos formose auginančius vaikus vyrų patirtis. Tyrime dalyvavo ne tik susituokę vyrai, auginantys vaikus, bet ir gyvenantys kohabitacijoje, išsiskyrę ir atskirai gyvenantys nuo vaikų vyrai. Taip pat nagrinėtos ne tik biologinė, bet ir socialinė tėvystė: patėvių, įsivaikinusių bei globėjų vaidmenis atliekančių vyrų patirtys. Tyrimu siekta atskleisti ne tik visuomenėje norma laikomų heteroseksualių vyrų kaip tėvų patirtis, bet ir tėvystės paribyje atsidūrusius netradicinės seksualinės orientacijos vyrų tėvystės praktikas.

Darbe taikomas retai Lietuvoje naudojamas A. Strausso ir J. Corbin (1996) grindžiamosios teorijos kokybinių tyrimų metodas. Nors Vakarų šalyse ši teorija tapo populiari nuo pat jos sukūrimo 1967 m., Lietuvoje jos taikymas ėmė populiarėti pastaraisiais metais edukologijos, sveikatos, sociologijos moksluose (Žydzžiūnaitė, Virbalienė, Katiliūtė 2006, Kaučikienė, Švedaitė-Sakalauskė 2007, Butvilas 2010; Ruolytė-Verschoore 2013, Jasiukevičiūtė 2014, Orlova 2014). Grindžiamosios teorijos metodas nuo jo sukūrimo yra įgavęs skirtingas kryptis. Lietuvoje pradedamas taikyti ne tik vieno iš šio metodo kūrėjų A. Strausso, bet ir jo pasekėjos K. Charmaz (2009) grindžiamosios teorijos variantas (Jasiukevičiūtė 2014, Orlova 2014). Šis metodas padeda atskleisti tėvų patirtį, savivoką bei ryšius tarp išskirtų kategorijų. Toks visapusiškas sociologinis tėvystės patirčių ir praktikų tyrimas iki šiol Lietuvoje nebuvo atliktas.

Pagrindinė šiame darbe keliamą **mokslinę problemą** – kaip skirtingoms socialinėms grupėms priklausantys vyrai subjektyviai vertina savo tėvystės patirtis ir kaip jų refleksijos veikia jų dalyvavimą vaikų auginime.

Mokslinę problemą išplečia tokie tyrimo klausimai:

- Kokios sąlygos skatina vyrus aktyviai dalyvauti vaikų auginime?
- Kaip vyrų vyriškumo sampratos veikia jų santykius su vaikais ir vaikų motinomis?
- Kaip vyrų tėvystės patirtys keičia jų tėvystės ir vyriškumo sampratas?
- Kokį vaidmenį atlieka vyrų refleksyvumas kuriant ryšį su vaiku?

Tyrimo objektas – vyrų dalyvavimo auginant vaikus patirtys.

Tyrimo tikslas – sukurti grindžiamąją teoriją, atskleidžiančią vyrų, auginančių vaikus, tėvystės ir vyriškumo sampratų bei praktikų sąsajas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Siekiant suprasti šiuolaikinių vyrų tėvystės praktikas, išanalizuoti skirtingus tėvystės modelius Vakarų šalyse ir Lietuvoje.
2. Pasitelkiant vyriškumo studijų autorių tyrimų įžvalgas, atskleisti vyriškumo ir tėvystės praktikų sąsajas.
3. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, naudojant A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos metodologiją, sukurti tėvystės patirtis ir praktikas paaiškinančią grindžiamąją teoriją.

Tyrimo metodas

Empiriniam tyrimui pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Kokybinis tyrimas padeda atsakyti, kaip tam tikras fenomenas arba reiškinys vyksta ir leidžia kelti klausimą, kodėl jis reiškiasi vienu ar kitu būdu (Silverman 2011: 16–17). Kadangi tyrimu buvo siekiama išnagrinėti šiuolaikinių vyrų tėvystės patirtis ir praktikas, pasak Davido Silvermano (2011), pagrindinė kokybinio tyrimo stiprybė – galėjimas ieškoti atsakymo į klausimą „kodėl“ ir kaip reiškiasi tam tikras reiškinys.

Tyrimo analizei taikytas grindžiamosios teorijos metodas. Anselmo L. Strausso ir Juliet M. Corbin (1996) grindžiamosios teorijos variantas išlaiko struktūros ir proceso akcentus, nes taikoma daugiau tyrimo analizės procedūrų, palyginti su kitais grindžiamosios teorijos variantais. A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos metodologiją paveikė filosofinių prieigų mišinys, sudarytas iš pragmatiz-

mo ir simbolinio interakcionizmo, konstrukcionizmo ir postmodernizmo (Blumer 1986a, Dewey 1929, 2012, Mead 1970). Tyrimo metodo autoriai remiasi pragmatizmo teiginiu, kad tikrovė arba tiesa nėra objektyviai egzistuojanti išorėje, kurią reiktų atpažinti. Tiesa, pasak jų, atpažįstama veikloje, o sukurtos teorijos – tai interpretacijos, kurias tyrėjai atlieka iš tam tikros jų prisiimtą perspektyvos.

Disertacijos autorei buvo artima A. Strausso ir J. Corbin pasaulėžiūra, pabrėžianti patirties bei kasdienių praktikų laikinumą ir universalumą, besiremiantį kolektyviniu žinojimu ir asmenine patirtimi. Kita A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos pasirinkimo priežastis – disertacijos autorei taip pat buvo aktualus socialinio aktyvumo aspektas, kurį pabrėžia J. Corbin. Vyriškumo ir tėvystės studijos yra menkai išplėtotą sritį Lietuvoje, tad naudodama autentiškus interviu su vyrais, turinčiais skirtingos tėvystės patirties disertacijos autorė siekia prisidėti tiek prie vyriškumo studijų, tėvystės studijų, tiek prie skirtingų formų šeimų analizės plėtotės Lietuvoje.

Tai ypač aktualu pastaruoju metu, kuomet politinėje arenoje šeimos sampratą siekiama susiaurinti konservatyviais politiniais sprendimais apibrėžiant klasikinę šeimos sampratą įstatymuose ir taip sudarant nepalankias sąlygas ne santuokoje, ne kartu gyvenantiems, netradicinės seksualinės orientacijos tėvams būti visaverčiais tėvais. Tad šis darbas turėtų prisidėti ir prie politinės diskusijos svarstant tėvo vaidmenį šeimoje sampratą.

Tyrimo duomenys buvo rinkti pusiau struktūruoto interviu būdu. Šis duomenų rinkimo būdas leido atskleisti tiek subjektyvias tyrimo dalyvių patirtis, neprimetant išankstinių tyrėjo nuostatų, tiek apibrėžti tyrimo dalyvių gyvenimo sritį – vaikų auginimą. Siekiant suprasti ne tik tyrimo dalyvių tėvystės praktikas, bet ir jos sampratą, buvo gilinamasi į platesnę tyrimo dalyvių patyrimo lauką, t. y. buvo nagrinėjama tyrimo dalyvių pasaulėžiūra, vertybės, jų santykių patirtis tėvų šeimoje, gyvenimiška patirtis kuriant savo šeimą, gyvenimo būdas.

Tyrimo dalyviai buvo parenkami kontrasto principu. Atrinkti skirtingo šeimos statuso, skirtingų patirčių asmenys, remiantis sniego gniūžtės ir tikslinės atrankos metodais. Tėvų patirties šiuolaikiškumui užtikrinti pasirinkti tėvai, šiuo metu naujai patiriantys tėvystę, t. y., turintys mažų vaikų – ikimokyklinio arba pradinio mokyklinio amžiaus.

Tyrimo analizei taikyti atviro, ašinio ir teorinio kodavimo metodai. Tyrimo duomenys nagrinėti kompiuterine programa MAXQDA 10.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, šešios pagrindinės dalys, diskusija, išvados literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmajame skyriuje aptariama vyriškumo studijų plėtotė ir jos įtaka tėvystės studijoms. Vyriškumo studijos gretinamos su feminizmo judėjimu ir moterų studijomis, pristatomos socialinės lyties sampratos ir interpretacijos. Pristatoma Ryan Connell (1987) hegemoninio vyriškumo samprata ir jos įtaka vyriškumo ir tėvystės studijų vystymuisi. Pateikiamos tėvystės tyrimų kryptys remiantis skirtinga esencializmo ir socialinio konstruktyvizmo pasaulėžiūra, kuri keičia tėvystės patirčių interpretaciją.

Antrajame skyriuje aptariami šeimos maitintojo ir naujojo tėvo modeliai ir jų tyrimai Lietuvoje gretinami su Vakarų šalių patirtimi, kur tėvystės studijos labiausiai išplėtos. Nagrinėjant šeimos maitintojo sampratą pristatoma Pierre Bourdieu (2001) vyrų dominavimo visuomenėje ir tuo pačiu šeimoje analizė. Mokslininkų pripažįstama, kad šeimos maitintojo vaidmuo šeimoje susilpnėjo moterims aktyviau įsiliejus į darbo rinką, tačiau vyrų įsitraukimas į vaikų priežiūrą nėra toks aktyvus kaip tikėtasi. Aptariant „naujojo tėvo“ kaip globėjiško, rūpestingo ir aktyviai dalyvaujančio vaikų auginime ir auklėjime sampratą atkreipiamas dėmesys į vėlyvosios modernybės visuomenėje bruožus. Pristatomos Anthony Giddenso (1993), Ulricho Becko (1994) Loisos McNay (1999) kritinio refleksyvumo sampratos, skatinančios individus sąmoningai priimti sprendimus gyvenime.

Trečiajame skyriuje nagrinėjama šeimos transformacija ir šeimos įvairovės samprata. Pristatomos tėvystės praktikos po skyrybų, biologinės ir socialinės tėvystės problematika, netradicinės seksualinės orientacijos tėvystės praktikos.

Ketvirtojoje darbo dalyje aptariama grindžiamosios teorijos metodologija bei pasirinkto A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos varianto ypatumai. Pristatoma tyrimo imtis, tyrimo eiga, tyrimo dalyviai ir tyrėjo vaidmuo. Aptariami taikyti atviro, ašinio ir atrankinio kodavimo tyrimo analizės metodai.

Penktojoje darbo dalyje analizuojami atlikto originalaus tyrimo duomenys ir pateikiami tyrimo analizės rezultatai. Atviro kodavimo būdu buvo išskirtos pagrindinės kategorijos „tapti tėvu“ ir „būti tėvu“, kurių subkategorijos buvo

sugrupuotos į kategorijų medį. Išanalizuoti vyrų interviu buvo rekonstruoti į esminius tapimo tėvu požymius ir jų raiškos spektrą (dimensijas). Kategorijos „tapti tėvu“ pagrindinėmis savybėmis išskirtos: vaiko susilaukimo vizija, vaiko lytis, vaiko susilaukimo aplinkybės, jausmai/emocijos sužinojus apie vaiką, pasiruošimas vaiko gimimui, dalyvavimas gimdyme, jausmai/emocijos vaikui gimus, tėvystės suvokimas, dalyvavimas vaiko priežiūroje, jausmai/emocijos prižiūrint vaiką, santykis su partnere, gyvenimo būdo pasikeitimas.

„Buvimo tėvu“ kategorija analizuojama sugrupuojant vyrų tėvystės praktikas į buvimo tėvu tris tipus, kurie autorės pavadinti: „tėvas – ekspertas“, „tėvas – mamos pagalbininkas“, „neužtikrintas tėvas“. Pritaikius A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos paradigmą modelį nagrinėjamos kiekvieno tėvo tipo priežastinės sąlygos, kontekstas, įsiterpiančios sąlygos, elgesio strategijos ir pasekmės (1 pav.). Pagal vyrų elgesio strategijas – egalitarinių ir hierarchinių santykių su vaikais ir vaikų motinomis palaikymą tėvų tipai suskirstomi į smulkesnius potipius.

Šeštojoje dalyje pristatoma tyrimo duomenimis paremta teorija apie vyrų dalyvavimą auginant vaikus. Svarstant, kokia pagrindinė kategorija galėtų apibūdinti nagrinėtų vyrų tėvystės praktikas labiausiai išryškėjo jų refleksyvumas. Vyrai reflektavo savo patirtį tėvų šeimoje, savo gyvenimo įvykius prieš susilaukiant vaikų, dalyvavimą vaikų auginime ir nuostatų pokyčius patiriant ryšį su vaikais ar išgyvenant gyvenimo krizes. Vyrų refleksijos leido jiems naujai permąstyti ir kurti savo tėvo vaidmenis. Taigi, refleksijos skatino vyrų sąmoningumą arba galima buvo pastebėti, kad labiau sąmoningi savo tėvystės praktikose vyrai daugiau reflektuodavo savo patirtį. Todėl pagrindine kategorija pavadinta „tėvystėje sąmoningėjantis vyras“ (6 pav.). Pritaikant paradigmą priežastinės sąlygos, skatinančios vyrų sąmoningumą vaikų priežiūroje suskirstomos į mikro, mezo ir makro sąlygas. Kontekstinės sąlygos: nestabilus ryšys su vaiko motina ir ne biologinis ryšys su vaiku taip pat skatina vyrus ieškoti priimtinių būdų dalyvauti vaiko priežiūroje išlaikant gerą santykį su vaiko motina. Vyrų elgesio strategijos: šeimos maitintojo vaidmens išlaikymas, šeimos maitintojo vaidmens ir vaiko priežiūros derinimas ir savarankiškas vaiko ugdymas. Vyrų sąmoningėjimo pasekmėmis įvardijamas santykių pobūdis su vaikais ir vaikų motinomis. Paprastai vyrų sąmoningėjimas skatino egalitarinių santykių su vaikais ir vaikų

motinomis palaikymą. Tačiau nepaisant vyrų sąmoningėjimo tėvystės praktiko-
se kai kurie jų vis tik išlaiko, nors ir pakitusius, bet hierarchinius santykius su
vaikais ir vaikų motinomis arba hierarchinį santykį su vaikais, tačiau egalitarinį
santykį su vaiko motina.

Septintosios dalies diskusijoje aptariama tyrimo rezultatų reikšmė teorinėje
dalyje aptartų vyriškumo ir tėvystės tyrimų kontekste. Disertaciją užbaigia išva-
dos, naudotos literatūros sąrašas bei priedai.

1. VYRIŠKUMO IR TĖVYSTĖS STUDIJS

Nagrinėjant vyriškumo ir tėvystės temas kyla žymiai daugiau diskusijų, nei siejant moteriškumą su motinyste (Miller 2011: 7). Pasak Tinos Miller (2005), motinystė supaprastintai laikoma moters moteriškumo savybe. O tėvystė ne taip tiesiogiai siejama su vyriškumu. Feministės autorės Tina Miller (2011) ir Andrea Doucet (2006), nagrinėjusios Didžiosios Britanijos ir Kanados vyrų tėvystės partitį, teigia, kad tyrimų rezultatų interpretacija priklauso nuo ideologinės auditorijos pozicijos. Pristatydamos aktyviai dalyvaujančių vaikų priežiūroje vyrų pozityvias praktikas autorės sulaukė kritikos iš kitų feminizmo atstovių, kad taip nuvertina moterų motinystės reikšmę ir nepastebi išliekančių subtilesnių galios santykių tarp vyrų ir moterų privačioje šeimos srityje. Ši kritika paaštrėja, kuomet antifeministinių vyrų judėjimų atstovai tyrimų duomenis interpretuoja savo naudai, bandydami įtvirtinti nuostatą, kad vyrai gali prižiūrėti vaikus geriau nei motinos. O tai jiems naudinga siekiant, pavyzdžiui, po skyrybų priteisti vaiko globą vyrams. Tad autoriams, nagrinėjantiems tėvystės ir motinystės praktikas, tenka vis aiškiau deklaruoti savo ideologinę poziciją tam, kad jų tyrimo duomenys būtų suprasti tinkamai.

A. Doucet savo knygoje (2006a) apie vyrų motinystę (angl. „*Do Men Mother*“) kelia klausimą, ar vyrai kitaip prižiūri vaikus nei moterys, ar gali būti lygybė tarp vyrų ir moterų vaikų auginimo srityje, o jeigu aptinkami skirtumai, tai kaip jie interpretuojami? A. Doucet (2006a: 20), atsakydama į savo iškeltus klausimus, teigia, kad jos pozicija yra kažkur per vidurį tarp tvirtinimų, kad vyrai neužsiima motiniška veikla, kuomet prižiūri vaikus, tačiau jie gali būti motiniški ir tokie būna. Pasak autorės, tyrinėtojai, kurie pabrėžia vyrų ir moterų skirtumus, teigia, kad vyrų vaikų priežiūra pasireiškia skirtingai nuo moterų. Lyčių skirtingumo pozicija, pasak A. Doucet, pasireiškia ne tik antifeministiniuose vyrų judėjimuose, kurie siekia „atkurti“ vyrų vyriškumą, bet ir kai kuriuose politiniuose, feministiniuose judėjimuose, kuomet, pavyzdžiui, reikalaujama įvertinti moterų neapmokamą darbą namuose ir mokėti už tai joms atlyginimą arba skyrybų atveju palaikančiuose vienareikšmišką vaiko globos priskyrimą motinai, iš tėvo reikalaujant tik mokėti alimentus. Šie judėjimai priskiriami skirtumų feminizmo (angl. *difference feminism*) kryptims.

Skirtumų feminizmo atstovės teigė, kad egzistuoja „tikrasis“ moteriškumas, kurį reikėtų „išlaisvinti“, o ne siekti vyrų ir moterų lygybės neigiant moteriškumo ir vyriškumo savybių egzistavimą, būdingą moterims ir vyrams (Ślęczka 2005: 170–174). Prancūzų filosofė Luce Irigaray kalba ne tik apie lyčių biologinius, socialinius, seksualumo patyrimo skirtumus, bet ir apie vyrų ir moterų kultūrinius, kalbos vartojimo skirtumus. Pasak autorės, tiesiog „akivaizdu“, kad berniukai ir mergaitės gyvena skirtinguose pasauliuose, kurie remiasi jų specifiniu santykiuose besireiškiančiu tapatumu (Irigaray 2002). Kalbant apie moterims priskiriamą vaikų globą akcentuojami ne biologiniai vyrų ir moterų skirtumai, o socialiniai, teigiant, kad moterys geba geriau pasirūpinti vaikais. Nors, pasak A. Doucet, šios pozicijos besilaikančios feministės supranta, kad tokiu būdu vėl stumia moteris į namų, privačią, sferą, iš kurios ketino išvaduoti, jos laikosi prielaidos, kad moterys, tik būdamos pagrindinės vaikų prižiūrėtojos, gali daugiausiai investuoti į vaikų auklėjimą.

T. Miller, norėdama parodyti vyrų dalyvavimo vaikų auginime potencialą, teigia nenuvertinanti moterų ir motinystės patirties, kuri istoriškai buvo glaudžiai susieta, kai vyrų patirtis vaikų auginimo srityje atrandama iš naujo. Tad ji glaudžiai sieja vyriškumo studijas su tėvystės praktikomis. Autorė pastebi, kad tėvystės praktikos keičiasi ir tie pokyčiai susiję su kultūriniais, struktūriniais visuomenės pokyčiais bei vyriškumo modelių kaita.

Šio darbo autorė taip pat laikosi pozicijos, kad vyrų tėvystės praktikas veikia vyrų nuostatos lyčių atžvilgiu, jų matyti lyčių santykiai savo tėvų šeimoje bei visuomenėje vyraujantys šeiminiai modeliai. Kadangi Lietuvos visuomenė per pastarąjį dvidešimtmetį, po 1990 m. Nepriklausomybės atgavimo, patyrė esminių visuomenės struktūrinių pokyčių, šie neišvengiamai paveikė ir lyčių santykius, taip pat ir motinystės bei tėvystės praktikas.

1.1. VYRIŠKUMAS, EMOCIJOS IR SOCIALINIO VAIDMENS TEORIJA

Vakarų šalyse vyrų ir vyriškumo studijos pradėjo formotis XX a. septintajame dešimtmetyje. Sociologas Timas Edwardsas (2006) lygindamas vyriškumo studijų vystymąsi su feminizmo judėjimu išskiria tris vyriškumo studijų bangas. Kaip pirmąją bangą jis įvardija tyrimus, atkreipiančius dėmesį į vyro lyties socialinį

išmokimą. Daugiausiai buvo rašoma apie tai, kad vyrų per socializaciją išmokti socialiniai vaidmenys kenkia jų fizinei ir psichologinei sveikatai (Edwards 2006: 2). Dėl iš artimos aplinkos perimto ydingo gyvenimo būdo buvo aiškinaami prastesni vyrų sveikatos rodikliai, dažnesnės mirtys autoavarijose, aukštesni savižudybių rodikliai bei vyrų dominavimas nusikalstamame pasaulyje.

„Socialinio vaidmens“ sąvoka, atsiradusi 1930-aisiais antropologijos moksluose, greitai paplito socialiniuose moksluose ir buvo pritaikyta kuriant socialinių vaidmenų teoriją bei lyčių vaidmenų teoriją (Connell 2000: 7). Remiantis socialiniu-psichologiniu lyčių vaidmenų teorijos variantu buvo teigiama, kad vyrai ir moterys išmoksta savo lyčiai būdingo vaidmens reaguodami į juos supančios aplinkos lūkesčius. 1970-ųjų feministinis judėjimas pradėjo diskusiją, kad pradžioje moterys, o vėliau ir vyrai kenčia nuo jiems primetamų lyčių vaidmenų. Tad kilo nedidelis vyrų išsilaisvinimo judėjimas, atkartojęs moterų išsilaisvinimo judėjimą, susirūpinta skurdžia vyrų emocijų raiška.

Pasak Jameso M. O'Neilo (1981), vyrams būdingas ribotas emocijų reiškimas yra išmoktas postindustrinių šalių vyrų per socializaciją. Jo nuomone, vyrų nepasitikėjimą emocijomis skatina vyriškumo kaip priešingybės moteriškumui suvokimas. Autorius pastebi, kad vyriškiems vyrams pažeidžiamumas, jausmai ir emocijos yra moteriškumo ženklas, todėl jie vengia reikšti šias savybes. O vaikų priežiūra, globa siejama su fiziniu švelnumu, reikalaujančiu subtilių emocijų reiškimo. Tad vyrai, prižiūrėdami vaikus, susiduria su prieštariniais lūkesčiais: reikšti emocijas ir išlikti racionaliais, vyriškais.

Pasak Victoro J. Seidlerio (1989: 109), vyriškumas Vakarų kultūroje siejamas su racionalumu, todėl paprastai vyrai remdavosi moterimis, kurios praplėsdavo jų sampratą apie jų pačių emocinį gyvenimą. Sociologės Arlie Russell Hochschild (1998:10) teigimu, kultūra yra aktyvus emocijų formuotojas, nes ji skatina lūkesčius ir viltis, kaip tam tikroje situacijoje turėtume jaustis. Pasak autorės, kultūra turi įtakos gebėjimams atpažinti, įvardyti, įvertinti ir suvaldyti jausmus bei juos išreikšti.

V. J. Seidleris (1989: 108) teigia, kad vyrai dažnai nepažįsta savęs. Jis palygino feminizmo įvardytą moterų nepastebėjimą viešojoje erdvėje su vyrų savistabos ir savo poreikių supratimo trūkumu privačiame gyvenime. Taip buvo aiškinama, kodėl vyrai neįsitraukia į vaikų gyvenimą ir lieka atsiriboję nuo ryšio

su vaiku iš kartos į kartą perimtame šeimos maitintojo ir disciplinuotojo vaidmenyje arba apskritai nedalyvauja auginant vaikus po to, kai šeima išyra (angl. *absent father*).

Pierre Bourdieu (2001) pastebėjo, kad dažnu atveju šeimose moterys būdavo atsakingos už šeimos emocinį klimatą, padėdamos vyrams ir vaikams susitvarkyti su neigiamomis emocijomis, patiriamomis už šeimos ribų. Jis taip pat siejo šeimos kultūrinio kapitalo perdavimą su motinų laisvu laiku. Nors pats P. Bourdieu apie emocinį kapitalą nerašė, kiti autoriai (Reay 2004, Lovell 2000) bandė susieti moterų emocinį darbą šeimoje su kitais P. Bourdieu socialinio kapitalo aspektais. Helga Nowotny (1981: 148: cit. pg. Reay 2004: 59) teigė, kad emocinis kapitalas apima: žinias, ryšius, santykius ir priėjimą prie emociškai vertinamų įgūdžių ir dalykų, kurie palaiko emocinius ryšius kiekviename socialiniame tinkle. Pasak autorės, emocinis kapitalas kaupiamas per iššūkius ir kliūčių įveikimą, o kiti kapitalai grindžiami prieinamomis galimybėmis. Autorių teigimu, daugiausiai emocinį kapitalą naudoja moterys šeimose, o vyrai dažnai lieka atsiriboję.

Taigi, pirmoji vyriškumo studijų banga, atkreipusi dėmesį į vyrų socialines, emocines problemas, paskatino tyrinėti vyrų tapatumą ir elgesį, pradėta ieškoti šių „vyriškų“ problemų priežasčių, gretinant vyrų problemas su feminizmo judėjimu.

1.2. HEGEMONINIS VYRIŠKUMAS IR TĖVYSTĖ

1980-aisiais lytiškumo tyrimuose, daugiausia sociologijoje, paplito socialinio konstruktyvizmo idėjos. Buvo sukritikuota socialinio vaidmens teorija. Tai buvo antroji vyriškumo studijų banga. Socialinė lytis pradėta nagrinėti kaip socialinių santykių struktūra, įtraukiant subkultūras, marginalizacijos, pasipriešinimo problemas bei postruktūralistinius tyrimus, kuomet asmens tapatumas sąveikauja su rase, seksualumu, klase ir nacionalumu. Vyriškumo sąvoka pradėta vartoti daugiskaitos forma, atsisakant vienos vyriškumo sampratos, kuri dažniausiai apibūdindavo baltosios rasės vidurinėsios klasės vyrus.

Šiuo laikotarpiu buvo svarbus Ryan Connell (1987) darbas apie hegemoninį vyriškumą. R. Connell, apibūdindama skirtingus vyriškumo tipus, vartoja hegemonijos sąvoką, pritaikydama ją iš Antonio Gramsci'o socialinių klasių

analizės. Mokslininkė teigia, kad skirtingais istoriniais laikotarpiais socialiniame gyvenime dominavo tam tikra vyrų grupė ir vyriškumo forma, kuri būdavo labiau išaukštinta nei kitos (Connell 2000: 8). Engiamos vyriškumo formos, kurias kiti vyrai nuvertina ir į jas reaguoja agresyviai, buvo pavadintos marginalizuotu ir subordinuotu vyriškumu. Tai įvairių subkultūrų, netradicinės seksualinės orientacijos vyriškumai.

Dažniausiai išskiriami hegemoninio vyriškumo bruožai: heteroseksualumas, agresija, autoritarizmas ir konkurencija, pasireiškianti vyrų santykiuose su kitais asmenimis. Tačiau, pasak R. Connell, santuoka, tėvystė ir bendruomeninis gyvenimas reikalauja iš vyrų priimti nemažai kompromisų su moterimis (Connell 2005:80), o tai neleidžia jiems užimti dominuojančios vyriškumo pozicijos, nors jai ir pritartų. Tokį vyriškumo tipą R. Connell pavadino prisidedančiu prie hegemonijos (angl. *complicit*). Taigi, hegemoninis vyriškumas neturi būti vyraujantis daugumos vyrų gyvenimo būdas (Connell, Messerschmidt 2005), kad jis būtų kultūrinė norma ir siekiamybė. Visuomenės kultūrinėje ir istorinėje sampratoje dominuojantis vyriškumas tampa hegemoniniu, engiančiu alternatyvias vyriškumo formas.

Judith Butler (1990) atkreipia dėmesį, kad dominavimo normos nėra stabilios laiko atžvilgiu. Jos įtvirtinamos per pakartojimus, o pokyčiai arba nusistovėjusių normų sutrikdymai galimi veikiant išorinėms jėgoms. Lois McNay (1999) kritikuoja J. Butler statinį dominavimo modelį, teigdama, kad lyčių normų pokyčiai gali vykti ne tik veikiant išorinėms jėgoms, bet ir iš vidaus. L. McNay socialinių normų praktikavimą supranta ne tik kaip repeticiją, o labiau kaip kūrybinį procesą, kuomet asmuo nujaučia, kad ateitis yra neprognozuojama.

Pasak R. Connell ir Jameso W. Messerschmidto (2005), hegemoninis vyriškumas dažnai apima vidinę įtampą ir konfliktą, nes paprastai siejamas su galia lyčių santykiuose. Pavyzdžiui, su tėvo vaidmeniu siejama hegemonija kelia įtampą tarp vyrų ir moterų dėl nelygaus vaikų priežiūros pasiskirstymo, sąlygojamo vyrų ilgų darbo valandų kultūros profesiniame gyvenime. Pasak autorių, bet kokia pastanga išlaikyti galios santykius nuvertina kitas asmenų grupes, kurių atžvilgiu ta galia išlaikoma. Tai gali būti tiek moterų grupė, tiek kitos socialinės klasės ar subkultūros vyrų grupė. Vis dėlto pasak R. Connell ir J. W. Messerschmidto, nepaisant galios santykių išlaikymo, hegemoninį vyriškumą išreiškianti

vyrų grupė dėl šių vidinių konfliktų ir įtampų nebūtinai jaučia pasitenkinimą gyvenimu. Tad pastangos išlaikyti galią gali kenkti tiek engiamai grupei, tiek pačiam asmeniui, užimančiam dominuojančią poziciją.

Moksliniuose tyrimuose hegemonijos sąvoka buvo vartojama keliomis kryptimis: siekiant atskleisti gaunamas pasekmes arba hegemonijos reikšmę vyrams, kuomet jie siekia dominuoti tam tikrose srityse; siekiant parodyti hegemonijos veikimo mechanizmus, vyriškumą įvairovę ir kaip kinta dominuojantys vyriškumai (Connell, Messerschmidt 2005:834). Šie tyrimai buvo atliekami siekiant pakeisti lyčių vaidmenų teoriją ir patriarchyto kategoriją lyčių studijų tyrimuose. Per mokslinius tyrimus buvo pateikiami hegemoninio vyriškumo pasireiškimo pavyzdžiai įvairiose srityse. Šeimos srityje buvo nagrinėjamas hegemoninis vyriškumas, dažniausiai pasireiškiantis ilgomis darbo valandomis ir vyrų atsiribojimu nuo vaikų priežiūros. Tačiau ir šioje srityje buvo fiksuojami pokyčiai, pavyzdžiui, kad ir tokiose homogeniškosiose šalyse kaip Japonija (Ishii-Kuntz 2003), kur dominuoja vyro kaip šeimos maitintojo modelis, atsiranda vyriškumą įvairovę vyrams labiau įsitraukiant į vaikų priežiūrą.

Nors R. W. Connell hegemoninio vyriškumo sąvoka vartota plačiai, bet ji sulaukė ir kritikos (Demetriou 2001, Coles 2008, Thorpe 2013, Whitehead 2002 ir kt.). D. Z. Demetriou (2001) sukritikavo R. W. Connell hegemoninio vyriškumo sampratą teigdamas, kad ji nėra vien tik baltaodžių, heteroseksualių vyrų praktika, kad hegemonija apima įvairių vyriškumų junginį, kuriuo siekiama išlaikyti dominavimą. Holly Thorpe (2010) ir Tony Colesas (2008) hegemoninio vyriškumo sampratai išplėsti naudojo Pierre Bourdieu socialinio kapitalo, *habitus* sampratas. R. W. Connell aprašytas vyriškumo dominavimas kultūroje buvo sukritikuotas, kad neįtraukia asmeniškumo ir emocijų į vyriškumo apibrėžimus (Miller 2011:42; Seidler 2006:72) ir neleidžia apčiuopti, kaip galia susipina su emocijomis. Vėliau R. W. Connell kartu su J. W. Messerschmidt (2005) atsakydami į kritiką praplėtė hegemoninio vyriškumo sampratos aiškinimą ir įvedė galios ir emocijų ryšio paaiškinimą per vidinės įtampos ir vidinių konfliktų patyrimą galią išlaikančiam asmeniui.

T. Colesas (2008) kritikavo R. W. Connell hegemoninio vyriškumo sampratą, teigdamas, kad ir R. W. Connell apibūdintose engiamose vyrų grupėse vyrai taip pat gali kurti dominuojančias vyriškumo formas tarpusavyje, savo

subkultūros viduje, pavyzdžiui, LGBT bendruomenėje, vyresnio amžiaus vyrų grupėje, juodaodžių bendruomenėje ar neįgalių vyrų grupėje. T. Colesas pavadino tokį vyriškumą mozaikiniu³ vyriškumu. Autorius mozaikinio vyriškumo sampratą aiškino taip, kad vyrai, paimdami keletą hegemoninio vyriškumo bruožų, pavyzdžiui, prigimtinį pranašumą prieš moteris ir kitų vyrų moteriškumą, gali pabrėžti savo dominavimą kitų vyrų atžvilgiu savo subkultūroje.

Nors R. Connell hegemoninio vyriškumo samprata buvo plačiai naudojama pasauliniu mastu, tačiau ne visos šalys ja rėmėsi vyriškumo ir lyčių studijose. Pavyzdžiui, Švedijoje, kur lyčių studijos turi savo istoriją, nebuvo remiamasi R. Connell hegemoninio vyriškumo samprata, nes lyčių lygybės klausimai ten buvo įgyvendinami šalies politiniame lygmenyje ir moksliniai tyrimai įgavo savo kryptį cituojant vietinius autorius. Įdomu tai, kad didesnę dalį vyriškumo tyrimų (60 proc.) 1960–1970 m. atliko tyrėjos moterys (Hearn et al. 2012), o jų tyrimai buvo glaudžiai siejami su moterų ir lyčių lygybės studijomis. Siekiant lyčių lygybės ne vien profesiniame, bet ir privačiame gyvenime, įsitraukti į vaikų priežiūrą vyrai buvo skatinami politinėmis priemonėmis, 1974 m. įvedant socialinį draudimą, kuomet vaiko priežiūros atostogas galėjo pasiimti ne tik motina, bet ir tėvas (Klinth 2008). Nors ir buvo kritikuojama, kad šia galimybe pasinaudoja tik penktadalis vyrų, t. y. ne tokia didelė dalis, kaip tikėtasi, tačiau vėliau Švedija tapo viena iš pavyzdinių šalių, pasiekusi tėvystės sampratos ir praktikos pokyčių. Ja pasekė ir kitos Skandinavijos šalys bei Lietuva.

Taigi, R. Connell hegemoninio vyriškumo samprata turėjo didelę įtaką vyriškumo studijų vystymuisi. Hegemoninio vyriškumo sampratos pripažinimas ir kritika padėjo atrasti įvairesnius ir subtilesnius galios santykių išlaikymo būdus ir paskatino ieškoti galimų naujų vyriškumo išraiškos būdų, kurie teiktų pasitenkinimą gyvenimu ir nekeltų neigiamų emocijų santykyje su moterimis ir kitomis vyrų grupėmis. Dominuojančių ir marginalizuotų vyrų grupių tyrimai skatino atpažinti kultūrinės hegemonijos poveikį vyrų gyvenimo būdai ir keisti vyriškumo praktikas link lygiavertiškesnių santykių tarp vyrų ir tarp vyrų ir moterų. Tėvystės tyrimais vyrai buvo skatinami atpažinti kultūrinę normą dirbti

³ Tony Colesas atliko pusiau struktūruotus interviu su 41 (19–78 m. amžiaus) vyru, gyvenančiu Tasmanijos saloje, priklausančioje Australijai. Analizuodamas duomenis autorius rėmėsi Glaser ir Strauss (1967) bei kitų autorių (Charmaz 1990; 1991, 1994; Dey 1999; Rise ir Ezzy 1999, Strauss 1987, Strauss ir Corbin 1998, Watson 2000) plėtotu grindžiamosios teorijos metodu.

ilgas darbo valandas ir būti šeimos maitintojais. Jie buvo skatinami labiau įsitraukti į vaikų priežiūrą ir skirti daugiau laiko privačiam gyvenimui, mažinant dominavimą viešajame, profesiniame gyvenime.

1.3. SOCIALIAI KONSTRUOJAMAS VYRIŠKUMAS IR TĖVYSTĖ

Trečioji vyriškumo studijų banga, kaip ir moteriškumo studijų trečioji banga, buvo stipriai paveikta postruktūralistinės teorijos⁴ (Edwards 2006: 2–3) bei postmodernizmo. Kritinėse vyrų studijose, kaip ir trečios bangos feminizmo judėjime, atsisakoma vyrų ir moterų skirties biologiniu pagrindu, įvedamos tarpinės kategorijos, tokios kaip interseksualumas, moterų vyriškumas ir studijuojamas moteriškumų ir vyriškumų engimas ir privilegijos. Taip atsisakoma *a priori* vyrų dominavimo kategorijos (Borst, 2007:500). Pereinama nuo vyrų, moterų studijų prie lyčių studijų.

Vyriškumas trečios bangos tyrimuose nagrinėjamas kaip neturintis pastovių bruožų, o esantis socialiai ir kultūriškai sukonstruotas ir galintis būti būdingas ne vien vyrams, bet ir moterims. Pasak Jameso MacInneso, socialinė lytis (angl. *gender*) bei vyriškumo ir moteriškumo sąvokos tėra ideologija, kurią žmonės naudoja tam, kad patvirtintų įsivaizduojamus vyrų ir moterų socialinius skirtumus, paremtus biologine jų lytimi (MacInnes 1998:2). Šis įsivaizdavimas, pasak J. MacInneso, padeda individams įprasminti socialinę visuomenės tvarką, kuri pasižymi egzistuojančia nelygybe tarp vyrų ir moterų, nors viešumoje politiniu lygmeniu siekiama lyčių lygybės.

Lyties identitetas, pasak L. McNay (1999), yra daugiau nei paprastas internalizavimas išorinių vaizdinių, o lyties tapatumo išmokimas įvyksta nesąmoningai. Todėl visuotinai priimtinomis vyriškumo ir moteriškumo normomis nėra

⁴ Postruktūralizmas – tai filosofinė, literatūrinė ir socialinė teorinė teorija, kuri atsisakė struktūralistinės analizės, būdingos prancūzų marksizmui. Daugiausiai ji siejama su filosofu Jacques Derrida darbais. Postruktūralistai teigė, kad skirtingos kalbos ne tik žymi pasaulį skirtingais simboliais, bet ir veikia mąstymą, pasaulio matymą. J. Derrida teksto analizės būdas, kuomet ieškoma simbolių, tekste atspindinčių pasaulio supratimą, buvo pavadintas dekonstravimu ir kitų autorių pritaikytas socialiniam gyvenimui analizuoti, kuomet socialinis gyvenimas suprantamas kaip tekstas, kurį galima dekonstruoti (Bruce, Yearly 2006:239). Socialiniuose moksluose postruktūralizmas buvo paveiktas Edmundo Husserlio fenomenologijos ir Martino Heideggerio ontologijos. Šios įtakos paskatino pripažinti pirmenybę veiksniams, faktoriams, o ne objektyvizuoti simbolius. Postruktūralizmas glaudžiai siejamas su postmodernizmu (Robbins, 2006: 461–462).

taip lengva suabejoti. Tuo labiau, kad vienoje srityje lyčių santykių destabilizavimas gali paskatinti įtvirtinti tam tikras visuotinai priimtinas elgesio strategijas kitoje srityje. Pavyzdžiui, pasak Ulricho Becko (1995: 22), moterims išėjus į darbo rinką jos neatlaisvėjo nuo emocinės naštos atsakomybės: siekdamos gyventi savo gyvenimą jos susiduria su lūkesčiais „būti dėl kitų“ (angl. *being there for others*). Vis dėlto L. McNay (1999) teigimu, vyriškumo ir moteriškumo kategorijų nestabilumas neturi būti suprantamas kaip krizė formuojantis šiuolaikiniam tapatumui.

Sociologė Barbara Risman (2004, 2009) siūlo lytį (angl. *gender*) suprasti kaip struktūrą ir vertinti ją individualiame, sąveikos ir instituciniame lygmenyje. Šiai sampratai B. Risman naudoja Antony Giddens struktūrizacijos teoriją (1986), pagal kurią socialinė visuomenės struktūra veikia elgesį, bet taip pat yra ir kuriama individų elgesio. Tai reiškia, kad individų elgesys yra jų socialinio pasaulio rezultatas, tačiau taip pat jų elgesys nėra visiškai apibrėžtas jų socialinio pasaulio.

Pasak B. Risman (2009), kiekviena visuomenė turi savo lyčių struktūrą, kaip ir ekonominę struktūrą. Lyčių struktūra veikia individualiame lygmenyje, ji gali būti suprantama kaip tapatumas – tai būtų įsitikinimai, nuostatos apie save. Toku būdu lytis formuoja lūkesčius sąveikai, per kurią ir pasireiškia individualūs įsitikinimai ir nuostatos lyčių atžvilgiu. O instituciniame lygmenyje lyčių struktūra organizuoja ir kontroliuoja socialines grupes.

Pasak B. Risman (2009), sąveikoje ir vyksta lyčių normų įgyvendinimas arba jų keitimas, rekonstravimas (angl. *doing ir undoing gender*). Lyčių normų pasireiškimą kasdienėje veikloje Candane West ir Donas H. Zimmermanas (1987) įvardijo terminu „*doing gender*“. O lyties rekonstravimo sąvoką (angl. „*undoing gender*“) pasiūlė Judith Butler (2004). Francine M. Deutsch (2007) toliau nagrinėjo lyties rekonstravimo galimybes sąveikoje keldama klausimą, ar įmanoma sąveika tarp lyčių be lyties ir dominavimo aspektų?

C. West ir D. H. Zimmermanas (2009) teigia, kad jų terminas „*doing gender*“ sulaukė pripažinimo ir populiarumo daug vėliau ir dabar yra plačiai vartojamas feminizmo atstovų kritinėse analizėse daug plačiau, nei buvo pačių autorių sumanyta sąvokos samprata. Straipsnyje „*Doing Gender*“ (1987), remdamiesi Haroldo Garfinkelio aprašytu translytės moters Agnes atveju (1967), C. West ir D. H. Zimmermanas išskyrė biologinės lyties (angl. *sex*), biologinės lyties kategorijos (angl. *sex category*) ir socialinės lyties (angl. *gender*)

skirtumus. Kaip biologinę lytį autoriai įvardijo moterišką ir vyrišką lytį, kuri nulemiama moteriškų ar vyriškų lyties organų ir atitinkamos chromosomų sudėties. Kaip biologinės lyties kategoriją autoriai įvardijo asmens elgesį, manieras, aprangą. O santykį tarp biologinės lyties kategorijos (angl. *sex category*) ir socialinės lyties (angl. *gender*) autoriai įvardijo santykiu tarp biologinės lyties kategorijos visuotinio pripažinimo ir elgesio, siekiant prisiderinti arba prieštarauti kultūrinei elgesio sampratai, kuri pripažįstama kaip prigimtiniai arba esencialistiniai vyrų ir moterų skirtumai. Tad, pasak C. West ir D. H. Zimmermano, lytis labiau susijusi su veikimu nei buvimu.

C. West ir D. H. Zimmermanas (2009), įvedę sąveikos sampratą vietoj vyriškumo ir moteriškumo kaip statinių savybių supratimo, teigė, kad pokytis politiniame, instituciniame lygmenyje taip pat įmanomas, nes institucinė struktūra taip pat veikia sąveikos principu. Jei institucijose veikia vyrų hegemonija, tai ji gali būti pakeista, kad ir kokie sudėtingi struktūriniai pokyčiai atrodytų. Struktūriniais pokyčiais tiki ir feminizmo teoretikės F. Deutsch (2007), B. Risman (1998), įvedusi sąvoką „lyties svaigulys“ (angl. *gender vertigo*), Judith Lorber (2000), suformulavusi sąvoką „atsisakymas lyčių normų“ (angl. *degendering*). Pasak F. Deutsch (2007), nebūtina laukti kitos kartos, kuri socializacijos būdu perduotų naujas lyčių elgesio strategijas, pokyčiai gali vykti dabartinėse sąveikose.

Tačiau trečios bangos feminizmo ir vyriškumo studijų idėjos susidūrė su prieštariniais vertinimais ir sutapo su Vakarų visuomenėse grįžimu prie lyčių skirstymo remiantis esencialistiniais įsitikinimais, teigiant, kad tam tikros vyrų ir moterų savybės yra prigimtinės ir nekeičiamos. Dėl to imta kalbėti apie vyriškumo krizę, paprastai suprantamą kaip vyrų feminizaciją arba sumoteriškėjimą (Robinson, 2007: 90–91). Šeimos srityje JAV pradėta aktyviai diskutuoti šeimos krizės ir tėvystės krizės klausimais. Daugelis socialinių problemų: ankstyvas alkoholio vartojimas, paauglių nusikaltimai, nepageidaujamas paauglių nėštumas ir pan. imtos sieti su šeimomis, kuriose vaikai auga be tėvo (Baskerville 2004). Politiniu lygmeniu imta kalbėti apie „Ameriką be tėvo“ (angl. *fatherless America*), o JAV visuomenėje tėvystė buvo pripažįstama aktualiausia socialine problema.⁵ Dėl to šalies socialinės ir politinės kampanijos skatino stiprinti šeimos institutą, ieškoti skyrybų priežasčių ir skatinti vyrų palaikyti tyryšius su vaikais ir poskyrybų.

⁵ 1996 m. „Gallup“ apklausa parodė, jog 80 proc. gyventojų pasisakė, kad tėvystė yra aktualiausia problema šalyje (Baskerville 2004).

Tuo pat metu ėmė rasti vyrų visuomeninių judėjimų, skatinančių grįžti prie tradicinio vyriškumo. Šeimos srityje tokie judėjimai skatina vyrus imtis šeimos maitintojo vaidmens, moteriai palikti vaikų priežiūrą bei kovoti už vyrų-tėvų teises auginti vaikus, kurie gyvena atskirai nuo tėvų. Tokie judėjimai išpopuliarėjo Didžiojoje Britanijoje, JAV, Australijoje, kur lyčių lygybė yra mažiau įteisinta įstatymais ir turi mažesnę politinį palaikymą. Skandinavijos šalyse tokie judėjimai neturėjo visuomenės palaikymo.

Už vyrų-tėvų teises kovojantys socialiniai judėjimai Vakarų šalyse paprastai siekia pakeisti įstatymus, apibrėžiančius vyrų teises į vaikus. Kadangi šiais laikais po skyrybų daug tėvų gyvena atskirai nuo savo biologinių vaikų arba neturi šeiminių ryšių, arba neturi biologinio ryšio su vaikais, tėvo samprata taip pat kinta. Šiais laikais tėvas suprantamas kaip aktyviai dalyvaujantis vaikų priežiūroje ir labai įsitraukęs į vaikų gyvenimą. Tačiau, Michaelio Floodo (2007: 202) teigimu, ši tėvo samprata Vakarų visuomenėse paplito greičiau, nei spėjo pasikeisti realus vyrų elgesys. Nors, pasak autoriaus, tokių judėjimų skatinimas vyrams palaikyti ryšį su vaikais po skyrybų gali būti vertinamas teigiamai, tačiau kritikuotina, jog šie judėjimai neatsižvelgia į priežastis, kodėl nutrūksta šeiminiai santykiai: vyrai per mažai dalyvavo vaikų priežiūroje prieš skyrybas, smurtavo prieš partnerę ir vaikus ir pan. Tokiais atvejais, kai vyrai tokių judėjimų vertinami tik kaip skyrybų aukos, palaikomas jų priešiškusumas su buvusiomis partnerėmis, tai gali pakenkti vaikų gerovei.

Tėvystės tyrimų srityje pasipriešinimas socialiai konstruojamam vyriškumui pasireiškia ir ieškant vyrų ir moterų elgesio su vaikais skirtumų, kuomet bando išskirti ypatingus, vyriškus vaikų priežiūros bruožus, kurie iš esmės skirtingi nuo moterų vaikų priežiūros būdo (Pleck 2010), taip įtvirtinant esencialistinius įsitikinimus prigimtinais moterų ir vyrų skirtumais. Skandinavijos šalyse, kur visuomenėje lyčių lygybės politika palaikoma, aktyvus politinis skatinimas vyrams įsitraukti į vaikų priežiūrą, įvedus tėvystės atostogas, prisideda prie vyrų tėvystės sampratos pokyčių (Hearn et al. 2012). Vyrai paprastai labiau ima vertinti vaikų priežiūrą ir būna linkę lygiavertiškiau ja dalytis su partnere.

Taigi, šiuolaikiniuose vyriškumo ir tėvystės moksliniuose tyrimuose paprastai susikerta dvi tyrinėtojų stovyklos: socialinių konstruktyvistų ir esencialistų. Remiantis esencialistiniu požiūriu teigiama, kad lyčių skirtumai auginant vaikus

remiasi universaliais vyrų ir moterų biologiniais skirtumais ir tėvai praktikuoja vyrišką auklėjimo būdą, kuris ypač svarbus perduodant vyriškas savybes sūnums. O konstruktyvistai teigia, kad vaikų auginimo skirtumai tarp lyčių realybėje nėra tokie universalūs, kaip manoma, ir pavykus vyrus motyvuoti – jie geba auginti vaikus lygiai taip pat efektyviai kaip ir motinos (Marsiglio 2004a:276). Vyriškumo ir tėvystės studijų raida pateikiama pirmoje lentelėje.

1 lentelė Vyriškumo ir tėvystės studijų raida

Vyriškumo studijos	Laikotarpis	Pagrindiniai bruožai	Tėvystės studijų bruožai
Pirmoji vyriškumo studijų banga	XX a. 7–8 dešimtmetis	Nagrinėjamos vyrų socialinės, emocinės problemos. Taikoma socialinio vaidmens teorija.	Nagrinėjamas tėvo-šeimos maitintojo, disciplinuotojo vaidmuo, jo sunkiai reiškiamos emocijos, taip pat berniukų, augančių be tėvo, elgesys.
Antroji vyriškumo studijų banga	XX a. 9–10 dešimtmetis	R. W. Connell hegemoninio vyriškumo teorija. Nagrinėjami galios santykiai, marginalizuotos vyrų grupės.	Nelygaus buities darbų ir vaikų priežiūros pasidalijimo šeimoje tyrimai. Galios santykiai privačiame gyvenime.
Trečioji vyriškumo studijų banga	XXI a. pradžia	Vyriškumas – kultūriškai ir socialiai sukonstruota samprata. Nuolat kintantis, vaidybinis elementas, galintis pasireikšti ir moterų elgesyje. O vyriškumo krizės samprata skatina grįžti prie tradicinio vyriškumo.	Pakitusi samprata tėvo, kaip aktyviai dalyvaujančio vaikų priežiūroje ir auginime. Padidėjusi vyrų grupių įvairovė tiriant tėvystės patirtis. Esencialistinis ir konstruktyvistinis požiūris į tėvystę.

Nagrinėjant hegemoninio vyriškumo ir tėvystės sąsajas, vieni autoriai tvirtina, kad hegemoninis vyriškumas reprodukuojamas, kuomet tėvai skatina sūnus užsiimti tarp vyrų populiaria sporto šaka ar perimti šeimos maitintojo vaidmenį (Brandt and Kvande 1998), nes esminiu vyro tapatybės bruožu laikomas darbas. Hegemoninis vyriškumas taip pat palaikomas, kuomet tėvai nuvertina vaiko priežiūros veiklą, laikydami ją moteriška ir dėl to neįsitraukia į vaiko priežiūrą. Kiti autoriai (Kearney et al. 2000) teigia, kad tais atvejais, kuomet vyrai pritaria lygiam vaiko priežiūros veiklą su moterimi pasidalijimui, tačiau toliau palaiko nelygų su partnere dalyvavimą darbo rinkoje taip pat reprodukuoja hegemoninį

vyriškumą. Tyrinėtojai pastebi, kad vyrų partnerės tiesiogiai veikia vyrų tėvystės sampratą (Rane & McBride 2000), o moterų draudimas vyrams prisidėti prie vaikų priežiūros nepasitikint jų gebėjimais (angl. *maternal gatekeeping*) taip pat prisideda prie hegemoninio vyriškumo išlaikymo (Allen ir Hawkins 1999, McBride et al. 2005). Tačiau A. Doucet (2007: 194) teigimu, šiuolaikinės tėvystės praktikos, kurios nuo ankstesnių kartų tėvystės skiriasi tuo, kad dabar vyrai labiau įsitraukia į vaikų priežiūrą, nei prieštarauja hegemoniniam vyriškumui, nei jį palaiko, o kuria naujas vyriškumo formas, kurios dėl tėvystės įtraukia moteriškų savybių į vyriškumo sampratą.

Vis dėlto, pasak mokslininkų (Doucet 2007:193-194), nors tėvystės tyrimų daugėja, dar daug aspektų tėvystės studijose lieka netyrinėtų: trūksta tarptautinių, skirtingų šalių palyginimo tyrimų, skirtingų amžiaus grupių tėvų (paauglių, vidurinio amžiaus tėvų) tyrimų, skirtingų šeimos formų tėvų tyrimų (vieniškų tėvų, gyvenančių atskirai, mišrių šeimų) tyrimų ir pan. Tad vyriškumo ir tėvystės sąsajos gali įgauti naujų aspektų atliekant įvairius vyrų grupių tėvystės praktikų tyrimus.

2. TĖVYSTĖS MODELIAI

2.1. ŠEIMOS MAITINTOJO MODELIS

2.1.1. Šeimos maitintojo vaidmuo vaikų priežiūroje

Ilgą laiką šeimos maitintojo vaidmuo buvo pagrindinis vyro vaidmuo šeimoje. Daugelyje kultūrų jis buvo vyraujantis ir gyvavo patriarchalinės santvarkos laikotarpiu. O patriarchalinė santvarka, pasak Manuelio Castellso (2006), – visų šiuolaikinių visuomenių pamatinė struktūra. Pierre Bourdieu (2001) teigimu, atskyrus viešą ir privačią sferas sutvirtėjo vyrų dominavimas šeimoje ir visuomenėje. Pasak P. Bourdieu (2001: 85), trys pagrindinės institucijos istorijoje daugiausiai prisidėjo prie vyrų dominavimo reprodukcijos visuomenėse – tai šeima, bažnyčia ir švietimo sistema.

Šeimoje buvo patiriamas pirminis pasidalijimas darbais, jis neretai buvo pagrindžiamas biologiniais lyčių skirtumais. O tai, kad vyrų ir moterų biologiniai skirtumai laikyti natūraliais, padėjo išlaikyti galios santykius (Bourdieu 2001). Skirtingi tėvų lūkesčiai dėl mergaičių ir berniukų elgesio, jų gyvenimo suaugus, profesijų pasirinkimo skatino tėvus auklėti vaikus atsižvelgiant į jų lytį. Pasak Michaelio S. Kimmelio (2008), tėvų auklėjimas paprastai sąlygojamas ne tiek tėvų tiesioginių norų išugdyti tam tikras vaikų savybes, kiek atspindi pačių tėvų įsitikinimus ir nuostatas lyčių atžvilgiu.

Bažnyčia, palaikydama tėvo autoriteto viziją, ne tik pagrindė tokias valstybės valdymo formas kaip monarchija, bet ir išlaikė hierarchiją šeimose (Bourdieu 2001: 86). O švietimo sistema, nors ir atsiskyrusi nuo bažnyčios, įvedė savo hierarchinę struktūrą, skirstydama mokslus į vyriškas ir moteriškas disciplinas. O hierarchija švietimo sistemoje vedė prie hierarchijos darbo rinkoje, kur moterims buvo patikimi mažiau apmokami ir mažiau reikšmingi darbai. Kaip pavyzdį P. Bourdieu pateikia sekretorių ir medicinos seselių profesijas, kurios būdamos ne tokios reikšmingos kaip vadovų postai, leidžia šių darbų lengviau atsisakyti ir pagrindinį dėmesį skirti šeimai bei vaikų auginimui. Taip pagrindiniu šeimos maitintoju išlieka vyras, tad galios santykiai tarp vyrų ir moterų toliau išlaikomi nevienodai derinant profesinį gyvenimą ir kasdienes darbus namuose.

Nors vyrų dominavimas privačioje, namų, sferoje labiausiai matomas ir kai kuriose feminizmo atstovų diskusijose daugiausiai dėmesio skirta šiai situacijai pakeisti. Tačiau, P. Bourdieu (2001:4) nuomone, dominavimo formų naikinimas viešose erdvėse, pavyzdžiui, švietimo sistemoje galėtų duoti geresnių rezultatų nei pastangos keisti situaciją namų sferoje, nes pokyčiai viešojoje erdvėje (moteris daugiau dalyvauja švietimo sistemoje, darbo rinkoje) paskatino santykių šeimose pokyčius, o ne atvirkščiai.

Tačiau Sylvia Walby (1990), nagrinėdama patriarchalinius santykius dabartinėje visuomenėje, teigia, kad šeima nebėra stabilumo ir socialinės tvarkos visuomenėje garantas, ji nėra tokia svarbi moters ir vyro gyvenime kaip deklaruojama (Walby 1990: 61). Šeimos svarba mažėja, nes moteris vis daugiau laiko praleidžia darbo srityje nei namų ūkio veiklose.

Tracey Warren (2007) teigimu, visoje Europoje pastebėta, kad vyro-šeimos maitintojo vaidmuo sumažėjo. Aiškinama, kad taip nutiko dėl to, kad pasikeitė vyrų ir moterų darbo modelis. Kaip pagrindinės priežastys įvardijamos padidėjęs moterų darbinis užimtumas, socialinių paslaugų gausėjimas bei nepilnos darbo dienos užimtumo populiarėjimas (Warren 2007: 317). Be to, paslaugų sektoriaus paplitimas leido ne tik moterims daugiau įsitraukti į darbo rinką, bet ir vyrams daugiau perimti moteriškų savybių: mokytis įdėmiai klausytis, kontroliuoti emocijas (Illouz 1997), nes šios srities ypatybė yra tiesioginis bendravimas su klientais.

Dėl to, kad moteris pradėjo daugiau dalyvauti darbo rinkoje, sumažėjo vyro-šeimos maitintojo vaidmuo. Pasak tyrinėtojų, moters atskiras darbo užmokestis padidino moterų galią, jos laisviau galėjo kontroliuoti šeimos finansinius išteklius bei priimti sprendimus. Taip ėmė populiarėti ne vieno, o dviejų šeimos maitintojų modelis. Brid Featherstone (2004:316) jį vadina universaliu šeimos maitintojo vaidmeniu, kurį gali prisiimti tiek vyras, tiek moteris ir kuriuo remiasi šiuolaikinės gerovės valstybės, nes tikima, jog šiame šeimos modelyje lengviausiai galima pasiekti lygiavertį šeimos ir darbo derinimą tarp vyrų ir moterų.

Shawnas L. Christiansenas ir Robas Palkovitzas (2001) vyro-šeimos maitintojo vaidmenį iškelia kaip probleminį klausimą teigdami, kad jis nevertinamas kaip įsitraukimas į rūpinimąsi vaikais, nes dirbama už namų ribų. Autoriai vyrų-šeimos maitintojų vaidmens nuvertinimą prilygino moterų darbo namuose

neįvertinimui. Kadangi moterų darbas namuose neapmokamas ir atliekamas privačioje erdvėje, jis nepastebimas, o vyrų darbas už namų ribų, viešojoje erdvėje nelaikomas įsitraukimu į vaikų auginimą. Autorių teigimu, šeimai uždirbamos pajamos neturėtų būti atskirtos nuo rūpinimosi šeima sampratos.

Tad T. Waren (2007), S. L. Christiansenas ir R. Palkovitzas (2001) bando praplėsti požiūrį į šeimos maitintojo vaidmenį, teigdami, kad rūpinimasis vaikais ir šeimos materialinis aprūpinimas neturėtų būti supriešinami. Ypač šiais laikais, kai dažna šeima yra aprūpinama dviejų šeimos maitintojų. Autoriai siūlo materialinį šeimos aprūpinimą įtraukti į rūpinimosi vaikais sampratą, pripažindami, kad vaikų auginimas neturėtų apsiriboti šeimos aprūpinimu, o reikalauja daugiau veiklų su vaikais: bendravimo su jais, jų socializacijos, darbo įgūdžių mokymo ir pan.

Vis dėlto S. L. Christiansenas ir R. Palkovitzas (2001) pripažįsta, kad darbas išlieka svarbia vyrų tapatumo dalimi. Remdamiesi Richardo Smitho (1987) tyrimų rezultatais su bedarbiais tėvais Didžiojoje Britanijoje, autoriai pastebi, kad nors vyrai, tapę bedarbiais, praleidžia daug laiko su vaikais, darbo netekimas pakerta jų pasitikėjimą savimi ir dažnai tampa socialinių problemų, tokių kaip piktnaudžiavimas alkoholiu ar smurtas šeimoje, paskata (Christiansen, Palkovitz, 2001:97). O išsiskyrusių tėvų atveju autoriai atkreipė dėmesį į JAV tyrėjų pastebėtą dėsningumą, kad jei tėvas teikia finansinę paramą šeimai, paprastai jis labiau rūpinasi vaikų auginimu ir kitais būdais: susitinka su vaikais, bendrauja (Christiansen, Palkovitz, 2001:99). O nemokantys alimentų tėvai dažniau nutraukia santykius su vaikais.

Taigi, siekdami praplėsti vyro-šeimos maitintojo sampratą S. L. Christiansenas ir R. Palkovitzas į šeimos maitintojo sampratą įtraukia ne tik šeimos aprūpinimą materialiniais ištekliais, kurie padeda užtikrinti materialines priemones vaiko vystymuisi, bet šeimos aprūpinimą prilygina ir žmogiškojo bei socialinio kapitalo suteikimui vaikui (Christiansen, Palkovitz 2001: 93). Mokymas darbo įgūdžių ir taip pat bendravimas su vaiku bei finansinių resursų užtikrinimas vaikui užsiimti mėgstama veikla – visa tai autoriai priskiria šeimos maitintojo vaidmeniui. Pritarimą praplėstai šeimos maitintojo koncepcijai autoriai randa ir generatyvinės tėvystės sampratos kūrėjų D. C. Dollahite, A. J. Hawkinso ir S. E. Brothersono (1997) darbuose.

A. J. Hawkinsas ir D. C. Dollahite (Snarey 1997) perimdami iš psichoanalitiko Eriko H. Eriksono „generatyvinę“ sąvoką, reiškiančią rūpinimąsi vaikais ir investavimą į kitą kartą, pritaikė ją tėvo vaidmeniui nagrinėti ir sukūrė sąvoką „generatyvinė tėvystė“ (angl. *generative fathering*), kurią apibūdina kaip vyro troškimą rūpintis kita karta arba generacija. Pats E. H. Eriksonas (1963) generatyvumą apibrėžia kaip individo troškimą kurti naują kartą ir ją vesti gyvenimo keliu. Nors E. H. Eriksonas pripažįsta, kad generatyvumo sąvoka gali apimti ne tik savo palikuonių susilaukimą, bet ir kitą veiklą, susijusią su kūrybingumu ir produktyvumu (Erikson 1963:267), tačiau jis generatyvumo geriausia išraiška laikė buvimą tėvais ir rūpinimąsi vaikais.

A. J. Hawkinsas, D. C. Dollahite ir S. E. Brotherson (1997: 23) tėvystę supranta kaip darbą, o ne socialinį vaidmenį, siekdami praplėsti tėvystės sampratą ir atsisakyti ekonominio darbo už namų ribų ir namuose atliekamos vaikų priežiūros supriešinimo. Pritardami feminizmo atstovams, kurie siekė moterų kasdienį darbą namuose pripažinti „tikru“ darbu, „tėvo darbu“ (angl. *fatherwork*) autoriai įvardija tiek vaikų priežiūrą, tiek jų mokymą socialinių, bendravimo, darbinių įgūdžių, tiek vaikų aprūpinimą finansiniais ištekliais. Pasak autorių, „tėvo darbas“ kelia aktyvius vaizdinius priešingai socialinio vaidmens sampratai. Socialinis vaidmuo paprastai suprantamas kaip pasyvus kultūrinių lūkesčių perėmimas. O suprantama, kaip darbas, pasak autorių, sukelia aktyvius vaizdinių: kasdienis triūsas, prioritetų nustatymas, problemų sprendimas, sprendimų priėmimas, įgūdžių lavinimas, mokymas, auklėjimas, kūrybingumas, įsipareigojimas, lojalumas ir pan.

Vis dėlto M. S. Kimmelis (2008) pastebi, kad nepaisant moterų spartaus įsiliejimo į darbo rinką, tokio pat spartaus vyrų dalyvavimo vaikų priežiūroje nepastebima. Tad dažnai dirbančios ir vaikų turinčios moterys susiduria su dviguba šeimos ir darbo derinimo našta. Tad T. Waren (2007) S. L. Christianseno ir R. Palkovitzo (2001) bei generatyvinės tėvystės kūrėjų, D. C. Dollahite, A. J. Hawkinso ir S. E. Brothersono (1997), siūlymas šeimos maitintojo vaidmenį įtraukti į rūpinimosi vaiku sampratą gali ne tik nepaskatinti vyrų labiau įsitraukti į vaikų priežiūrą ir taip lygiavertiškiau su partnerėmis dalytis vaikų priežiūros veiklomis, bet dar labiau atitolinti pokyčius savo mažesnį dalyvavimą šeimos gyvenime pateisinant šeimos maitintojo darbu.

2.1.2. Šeimos maitintojo modelio pokyčiai XX a. Vakarų visuomenėse

XX a. pradžioje pradėjo keistis šeimos modelis. Tai lėmė keletas priežasčių: pakito vaikystės samprata, ėmė keistis tėvų santykiai su vaikais, o kartu ir šeimos maitintojo vaidmuo, pakito darbo rinkos struktūra. XIX a. pabaigoje uždraudus vaikų darbą nustota vertinti vaiką tik kaip darbo jėgą, vaikystė tampa vertybe, o šeima pradėta idealizuoti kaip labiausiai tinkama aplinka vaikams augti (Coltrane 1996). Tokiu būdu ėmė keistis tėvų santykiai su vaikais.

Be to, keičiantis darbo ir gyvenimo būdui tėvas ėmė labiau tolti nuo šeimos. Industrinė revoliucija tėvus „atitraukė“ nuo namų ir atskyrė šeimą ir darbą. Valstietiškoje visuomenėje tėvas dirbo šalia namų ir vaikai galėjo mokytis iš jo darbinių įgūdžių, pvz., amato, o industriniu laikotarpiu plečiantis profesijų spektrui tėvo darbo vieta nutolo nuo namų, tad tėvas mažiau laiko praleisdavo šeimoje. S. L. Christiansenas ir R. Palkovitzas teigia, kad šeimos maitintojas industrinės revoliucijos laikais buvo siejamas su tokiomis savybėmis kaip „atsirbojęs, griežtas, autoritarinis ir nekompetentingas“ (Christiansen, Palkovitz 2001: 88). Taigi tėvas išliko autoritarinis ir disciplinuojuantis šeimoje.

Robertas L. Griswoldas (1993), nagrinėdamas tėvystės Amerikoje XX a. istoriją teigia, kad vyro-šeimos maitintojo vaidmenį labiausiai sukrėtė Didžioji depresija (1929–1933), kuomet didelė dalis vyrų neteko darbo. Krizė paastrėjo dėl Antrojo pasaulinio karo, sukėlusio politinius debatus apie tai, jog nepaisant vyrų pareigos dalyvauti kare, jie nepakeičiami ir „namų fronte“ (Griswold 1993: 8). Taip buvo siekiama sugrąžinti vyrus į privačią namų sritį.

Per dvidešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo vėl suklestėjo tėvo-šeimos maitintojo modelis. Didelė dalis vidurinėsios klasės vyrų įsitvirtino vadybos versle, o jų žmonos įsijautė į namų šeimininkės gyvenimą. Šį modelį sukritikavo 1960 m. kilęs feminizmo judėjimas. XX a. keičiantis darbo rinkai, vykstant moterų judėjimams, ši tvarka išjudinama iš pamatų, tačiau, pasak tyrėjų (Pleck 2010, Silverstein, Auerbach 2009), nuostatos tėvo atžvilgiu nekito taip greitai. Tėvas vis dar buvo nepakeičiamas autoritetas, unikaliai auklėjantis ir vien jau savo buvimu darantis „nepakeičiamą“ poveikį vaikams, ypač sūnums (Griswold 1993: 5). Feminizmo judėjimas atkreipė dėmesį į šeimos ir darbo sričių padalijimą bei vyrų privilegijas darbo srityje, vyrų menką dalyvavimą vaikų priežiūroje, dirbančių moterų dvigubą našta. Vyrų privilegijos buvo susietos su patriarchytu – vyrų galios naudojimu moterų ir vaikų atžvilgiu.

Nuo 1970 m. pradėta kalbėti apie šeimos maitintojo krizę (Gillis 2000). O kiti autoriai šį reiškinį įvardijo „besikeičiančios tėvystės“ sąvoka (Risman 1998, Solomon 2014). Darbo rinkos pokyčiai ypač paveikė kai kurias tėvų grupes: paslaugų sektoriaus augimas ir nekvalifikuoto darbo poreikio mažėjimas apribojo darbo galimybes darbininkų klasės vyrams ir sumenkino jų galimybes būti šeimos maitintojais (Branen, Nilsen 2006). Viena vertus jie galėjo daugiau laiko praleisti su vaikais, kita vertus (Smith 1987, Legerski ir Cornwall 2010) netekus darbo neretai sumenkėjo vyrų pasitikėjimas savimi, nes jų savivertė glaudžiai siejosi su šeimos materialiniu aprūpinimu. Tačiau kiti tyrimai rodo (Branen, Nilsen 2006, Chesley 2011), kad vyrų buvimas namuose, sąlygotas bedarbystės, keičia jų nuostatas.

Julia Branen ir Anna Nilsen (2006), atlikusios biografinį tyrimą su Didžiosios Britanijos trijų kartų tėvais, siekdamos išsiaiškinti, kaip tėvo vaidmuo kinta per tėvų kartas, pastebėjo, kad nauji buvimo tėvu būdai atsiranda tuomet, kai struktūriniai pokyčiai veikia kartu su kultūriniais pokyčiais. Šio tyrimo atveju, pavyzdžiui, darbo netekimas paskatino vyrą apsikeisti su partnere vaidmenimis. Moteris ėmėsi šeimos maitintojo vaidmens – išėjo dirbti, o vyras ėmėsi vaikų priežiūros. Tokiu būdu struktūriniai darbo rinkos pokyčiai paskatino kultūrinius – lyčių santykių – pokyčius.

J. Branen ir A. Nilsen (2006) taip pat atkreipė dėmesį, kad didžiausi tėvų sampratos pokyčiai pastebėti jauniausioje jų tyrime dalyvavusių vyrų kartoje. O tarp vyresnės kartos vyrų buvo daugiausiai „į darbą orientuotų tėvų“. Vidurinėsios klasės vyresnės kartos tėvai siekė karjeros, o darbininkų klasės vyresnio amžiaus atstovai siekė pakankamo darbo užmokesčio bei dėl šios priežasties dirbo ilgas darbo valandas. Autorės taip pat išskyrė vyrų tipą, kurį pavadino „šeimos vyrais“. Šie tėvai dirbo įprastą darbo savaitę ir daug laiko skyrė vaikų priežiūrai bei pabrėžė buvimo namuose svarbą.

Kiti autoriai (Chesley 2011, Legerski ir Cornwall 2010) pastebi skirtingus pokyčius tarp skirtingos socialinės klasės tėvų. Dažniausiai vyrų požiūriu į savarankišką vaikų auginimą teigiami pokyčiai įvyksta tarp vidurinėsios klasės tėvų, kurių nuostatos lyčių atžvilgiu būna mažiau tradicinės. Elizabeth Miklya Legerski ir Marie Cornwall (2010) teigia, kad žemas išsilavinimas nesuteikia vyrams ir moterims žinių apie socialinį lyčių santykių konstravimą, feminizmo

judėjimą ir todėl šeimoje žemo išsilavinimo asmenys mažiau mato galimybių keisti tarpusavio santykius, skatinamus esencialistinio požiūrio į lyčių vaidmenis. Barbara Risman (2009) kelia klausimą, kiek šeimose ir visuomenėje vyrai ir moterys elgiasi pagal tradicinius lyčių vaidmenis ir kiek juos rekonstruoja (angl. *doing and undoing gender*).

E. M. Legerski ir M. Cornwall kokybiniame tyrime JAV dalyvavę darbininkų klasės vyrai ir moterys¹ mažai analizavo savo tradicinių nuostatų kilmę ir buvo nepatenkinti savo vaidmenų apsikeitimu, kuris buvo neišvengiamas vyrams netekus darbo. Tiek vyrai, tiek moterys tyrime tikėjosi, kad šis apsikeitimas vaidmenimis, kai vyras būna namuose, o moteris imasi šeimos maitintojo vaidmens didindama savo darbinį užimtumą, bus trumpalaikis ir vyrui susiradus darbą, bus grįžta prie ankstesnio šeimos modelio, kuomet vyras yra pagrindinis šeimos maitintojas, o moteris rūpinasi namais ir vaikais. Tad, tyrėjų teigimu, struktūriniai pokyčiai darbo rinkoje nebūtinai sąlygoja lyčių tapatumo pokyčius ir tuomet mažai prisideda prie lygiavertiškesnio dalijimosi kasdieniais namų ruošos ir vaikų priežiūros darbais.

Visgi lyčių santykių pokyčiams trukdo įsigalėję lyčių vaidmenų stereotipai, pavyzdžiui, Marion Pajumets (2010), nagrinėdama, kaip Estijos tėvai derina šeimą ir darbą, atliko interviu su 18 porų, turinčių mažų vaikų. Autorė pastebėjo, kad nepaisant 2004 m. įvestos dosnios vaiko auginimo atostogų sistemos, daugelis vyrų nesirenka vaiko auginimo atostogų, finansinė nauda nėra pakankama paskata. Pasak autorės, vyrai tyrime vaiko priežiūrą suprasdavo kaip stagnaciją, sustojimą, kuomet nėra įmanoma užsiimti konstruktyvia ar prasminga veikla. Autorės teigimu, 50 metų sovietinio režimo palikimas, darbo rinkos struktūrinė nelygybė (moterys 2008 m. uždirbo 73 proc. vidutinio vyro atlyginimo), vaikų auginimo siejimas su moteriškumu lemia žemą vaikų priežiūros statusą visuomenėje. Vaikų auginimas tyrime buvo apibūdinamas kaip „sėdėjimas namuose“ ar „nieko neveikimas“.

Panašias tendencijas pastebėjo ir Anna Lena Almqvist (2008) tarp prancūzų porų. Kokybiniame tyrime palyginusi 35 švedų ir 20 prancūzų heteroseksualias poras, autorė atkreipė dėmesį, kad prancūzų vyrų hegemoninio vyriškumo samprata nekinta. Prancūzų porose apie vyrų galimybę išeiti vaiko priežiūros

¹ Pusiau struktūruoti interviu buvo atlikti 2002–2003 m. su 49 poromis (31–63 m. amžiaus). Vyrai buvo 2001 m. netekę darbo plieno liejyklos gamykloje, kuomet įvyko masinis vyrų atleidimas. Kai kurie jų buvo susiradę naują darbą, bet išbuvo bedarbiais bent metus. Tyrime dalyvavo ir jų žmonos, kurių profesijos varijavo nuo darbininkų klasės (siuvėjos, kosmetologės) iki vidurinėsios klasės (mokytojos, mokytojų padėjėjos, vaistininkės, vadybininkės, sekretorės, biuro darbuotojos ir pan.).

atostogų dažnai net nediskutuojama, nes prancūzų vyrai dažniau laikosi požiūrio, jog vaikų priežiūra – moterų pareiga. Tad toks požiūris stabdo vyrus eiti vaiko priežiūros atostogų bei skatina juos likti prie labiau pažįstamo šeimos maitintojo modelio.

Taigi, tėvo-šeimos maitintojo vaidmuo nebuvo probleminis gyvuojant patriarchalinei visuomenės santvarkai. Esant aiškiai atskirtoms viešai darbo sferai ir privačiai namų sferai, vyrai ir moterys buvo pasiskirstę vaidmenimis: moterys buvo atsakingos už namus ir vaikų auginimą, o vyrai buvo atsakingi už šeimos aprūpinimą finansiniais ištekliais. XX a. ši nusistovėjusi tvarka daugelyje šalių buvo išjudinta iš pagrindų. Antrasis pasaulinis karas, per kurį daugelis šeimų neteko šeimos maitintojų, bei darbo sąlygas palengvinę darbo rinkos pokyčiai paskatino moteris aktyviau dalyvauti visuomenės gyvenime ir darbo rinkoje. Tačiau dirbančios moterys liko atsakingos ir už namus bei vaikų auginimą, tad jos susidūrė su dviguba našta. Tuo laikotarpiu kilęs feminizmo judėjimas atkreipė dėmesį į tai, kad vyrai, netekdami pagrindinio šeimos maitintojo vaidmens, lieka atsiriboję nuo namų sferos. Nors šeimos tyrinėtojai pastebi, kad šiuolaikiniai vyrai daugiau dalyvauja vaikų auginime verčiami struktūrinių pokyčių (pvz., netekę darbo prisiima vaikų priežiūros atsakomybę), vis tik darbas išlieka pagrindiniu vyrų tapatumo bruožu, ir jie vengia aktyviai dalyvauti vaikų priežiūroje.

2.1.3. Šeimos maitintojo modelio pokyčiai XX a. Lietuvoje

Minėtos šeimos maitintojo modelio pokyčių tendencijos Šiaurės Amerikoje skirtingu mastu buvo būdingos ir Europos šalims bei Lietuvai. Iki XX a. lietuvių šeimose dominavo autoritarinis tėvo vaidmuo: šeiminku laikytas vyriausias vyriškis (Vyšniauskaitė et. al. 2008: 144–145). O vėliau jo valdžia šeimoje buvo perduodama sūnui. Žmona, netekusi vyro, perimdavo valdžią tik tais atvejais, kai vaikai dar būdavo maži.

Kritinį požiūrį į tradicinę Lietuvos šeimą ir naują tautinės šeimos koncepciją pateikė Lietuvos inteligentija XIX a. pabaigoje. Buvo kritikuotas vedybų motyvas, paremtas turtiniais interesais, santykiai šeimoje, paremti savininkiškumu, tėvo vienvaldiškumas bei netinkamas vaikų auklėjimas (Marcinkevičienė 1999: 80–92). Tokiu būdu lietuvių inteligentija formavo kitokį šeimos modelį, kuriame svarbiausi bruožai buvo tautiškumas ir patriotiškas vaikų auklėjimas. Taip,

pasak Marcinkevičienės, „XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių inteligentams šeimos kūrimas tapo ne tikslu, bet dar vienu lietuviybės puoselėjimo darbu, t. y. priemone tautiniams idealams įgyvendinti“ (Marcinkevičienė 1999: 117–118). Taigi Lietuvos inteligentai XX a. pradžioje kritikuodami autoritarinį tėvo vaidmenį šeimoje, skatino vyrus labiau įsitraukti į patriotinį vaikų auklėjimą ir mokymą, o ne kasdienę vaikų priežiūrą. Tokiu būdu vyrai buvo skatinami išlaikyti lyderio poziciją šeimoje.

O tarpukariu išryškėjo vyro-herojaus modelis. Tarpukario laikotarpis pasižymėjo kovomis už laisvę skatino vyrus siekti vyro-herojaus vyriškumo modelio, tapusio lietuvių tautinio bei asmeninio atgimimo simboliu (Tereškinas 2001: 93). Herojus siejamas su kova už vertybes: „Kovoti su neteisybe – ginti skriaudžiamus ir padėti bėdos ištiktiems“ (Kraniauskienė 2003: 78). Tačiau nepaisant tuo laikotarpiu dominavusio vyro-herojaus siekio, realybėje labiausiai paplitęs buvo ūkininko / šeimininko vyriškumo modelis (Kraniauskienė 2003: 77), kuris buvo įsitvirtinęs dėl vėlyvos urbanizacijos. Tad tėvo autoritarinis vaidmuo Lietuvos šeimose mažai keitėsi.

Dauguma lietuvių XX a. pirmoje pusėje buvo kaimo gyventojai, išlaikę tradicinio mentaliteto bruožus (Norkus 2008). 1923² m. mieste gyveno 14,9 proc. Lietuvos gyventojų ir nors šis skaičius 1939 m. išaugo iki 22,9 proc., tačiau jis buvo nežymus, kaimo gyventojų skaičius sumažėjo nuo 85,1 proc. iki 77,1 proc. (Stanaitis ir Stanaitis 2008). Dėl šios priežasties, pasak A. Maslauskaitės (2008), Vakarų šalyse buržuazijos sluoksnyje paplitęs vyro-šėimos maitintojo ir moters-namų šeimininkės modelis Lietuvoje neišsigalėjo. Tam buvo per mažas Lietuvos buržuazijos sluoksnis, tad tarpukariu moterų dauguma liko dirbti, o ne tapo namų šeimininkėmis.

Tėvo autoritarinės valdžios išlaikymą šeimoje tarpukariu patvirtina ir etnologų tyrinėjimai (Vyšniauskaitė et al. 2008). Miesto ir kaimo šeimos mažai skyrėsi, nes dauguma miesto gyventojų buvo išeiviai iš kaimo. Vyras buvo šeimos galva ir pagal tuomet Lietuvos Respublikoje galiojusį Carinės Rusijos civilinį kodeksą „vyras laikomas galva šeimos, kuriai priklauso ir žmona, todėl ji negali tuo pačiu būti tos šeimos galva“ (Civiliniai įstatymai, K. 1930, cit. pg. Vyšniauskaitė et al., 2008: 234–235). Tačiau, tam kad būtų šeimos galva, vyras turėjo būti ir šeimos maitintoju, nes būdamas išlaikytiniu, jis negalėjo būti šeimos galva.

² Be Vilniaus ir Klaipėdos krašto.

Vėliau kito šeimos galvos sampratos turinys, XX a. pradžioje šeimos galva buvo atsakinga ne tik už materialinį šeimos aprūpinimą, bet ir už einamųjų šeimos reikalų tvarkymą. O XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais lyderiais šeimoje buvo pripažįstami materialiai aprūpinantys šeimą asmenys, o einamuosius šeimos reikalus vis tik daugiau tekdavo tvarkyti moteriai ar buvo tariamasi su visa šeima (Vyšniauskaitė et al. 2008: 237–238). Taip pat mažėjo patriarchalinio šeimos modelio įsitvirtinimas. XX a. 8 dešimtmečio Lietuvos miesto gyventojų apklausa rodo, kad 25 proc. šeimų nurodė, kad šeimos galva yra vyras, o tėvų kartoje, pasak etnologų, vyrą kaip šeimos galvą nurodė 45 proc. Moterį kaip šeimos galvą nurodė 21 proc. gyventojų, tėvų kartoje – tokių atsakymų būta 25 proc. (Vyšniauskaitė et al. 2008: 237).

Tačiau po Nepriklausomybės atgavimo 1990 m. tradicinis šeimos modelis (vyro-šeimos maitintojo, moters-namų šeimininkės) sustiprėjo. Pereinamuoju laikotarpiu iš planinės į laisvosios rinkos ekonomiką nukritus šalies ekonomikos lygiui šeimų finansinė padėtis buvo smarkiai pablogėjusi. Didelei daliai šalies gyventojų sunkiai sekėsi apsirūpinti iš darbo užmokesčio gaunamų pajamų (Tureikytė 1994–1995). Tai galėjo paskatinti sustiprėti patriarchalines nuostatas šeimos atžvilgiu. 1991 m. 62 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad vyras turėtų išlaikyti šeimą, o žmona rūpintis namais ir vaikais (Purvaneckienė 1994–1995). 1993 m. vyresnių klasių moksleivių apklausa Vilniaus mieste³ parodė, kad didelė dalis jaunuolių taip pat pritarė šiam požiūriui. 77 proc. vaikų ir 53 proc. apklausoje dalyvavusių merginų pasisakė, kad gimus vaikui moteris turėtų likti namuose ir rūpintis vaiku. O kad po vedybų moteris turėtų nebedirbti pasisakė 43 proc. vaikų ir 18 proc. merginų (Gečienė 1994–1995). Reiktų pastebėti, kad apklausoje dalyvavusių vaikų patriarchalinės nuostatos buvo stipresnės.

Giedrė Purvaneckienė kiekybinio tyrimo „Moteris Lietuvos visuomenėje“ (1994) rezultatais taip pat patvirtino, kad Lietuvoje tuomet vyrai buvo konservatyvesni už moteris. Jie dažniau išreiškė pritarimą vyro-šeimos maitintojo vaidmeniui šeimoje. Nors 1994 m. tyrimas taip pat atskleidė, kad šalia patriarchalinių nuostatų nemaža dalis gyventojų buvo ir egalitarinių pažiūrų: 56 proc. (Purvaneckienė 1994–1995) pritarė šeimos modeliui, kuomet abu sutuoktiniai dirba ir rūpinasi namais.

³ Apklausti 352 14–19 m. moksleiviai (merginos ir vaikinai). Buvo siekiama išsiaiškinti vaikų ir merginų požiūrį į tėvo ir motinos vaidmenis šeimoje.

Tačiau emocinis bendravimas su tėčiais šeimose buvęs menkas. Julija Litvinienė (1994–1995: 125) remdamasi dešimto dešimtmečio apklausos studentų rezultatais⁴ teigė, kad tyrimo dalyviai šeimoje dažniau bendravo su motina nei su tėvu. Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių nurodė bendravę daugiausiai su motina, o su tėvu daugiausiai bendravę nurodė tik 14 proc. tyrimo dalyvių. Taigi, tėvo vaidmuo buvęs mažiau svarbus vaikų auklėjimo procese nei motinos vėlyvuju sovietiniu laikotarpiu ir pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais.

Menką vyro emocinį įsitraukimą į šeimos gyvenimą galima būtų aiškinti Sigitos Kraniauskienės (2003) vyrų ir moterų autobiografijų kokybiniu tyrimu⁵. Emocinis uždaramas buvęs būdingas 1910–1922 m. gimusių vyrų pasakojimuose. Tos kartos vyrams kaip ir moterims buvo nebūdingas asmeninių jausmų šeimoje, santuokoje, draugystėje reflektavimas. Taip pat buvo mažai reflektuojamos ir tėvystės praktikos. Autorė tokį tos kartos vyrų uždaramą aiškino R. W. Connell (2005) aprašytu Vakarų šalyse tarpukariu vyravusiu viešos ir privačios sferų atskyrimu. Todėl viešumoje ar aprašant savo gyvenimą, žinant, kad jis gali būti paviešintas, nebuvo įprasta aptarinėti intymumo.

Vėlesnės vyrų kartos, gimusios 1923–1944 m., autobiografijose S. Kraniauskienė atrado, kad kiek plačiau svarstomi partnerystės klausimai. Tačiau susikoncentravimas į šeimos maitintojo vaidmenį neleido plėtoti emocinių santykių šeimose. Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpiu, pasak autorės, šeimos institutas patyrė transformacijas: daugelis vyrų žuvo, šeimos maitintojomis liko motinos, o nacionalizavus turtą, daugelis šeimų liko be nuosavybės. Tai paskatino tuo laikotarpiu augusių berniukų ankstyvą brandą, jie anksti pradėjo dirbti, nebaigdavo mokslų (Kraniauskienė 2003: 92). Tad pokario laikotarpiu suintensyvėjo vyro-šeimos maitintojo vaidmuo.

O trečiajai, pokario vyrų, kartai, gimusiai 1945–1957 m., pasak autorės, charakteringas bruožas buvo šeimos formos pasikeitimas, nes daugelis gyventojų kėlėsi gyventi į miestus ir kūrė branduolines šeimas (Kraniauskienė 2003: 138). Nors trečiosios kartos vyrams nereikėjo kovoti dėl egzistencijos, tačiau profesinėje srityje intensyvėjant modernizacijai jie turėjo susirasti naujų veiklos sričių. Kadangi jų tėvų darbiniai įgūdžiai negalėjo būti perduoti, tad trečiosios kartos

⁴ 1994 m. buvo apklausti 69 Klaipėdos universiteto Pedagogikos fakulteto studentai iš pilnų šeimų.

⁵ S. Kraniauskienė atliko 51 vyrų, gimusių 1910–1957 m., autobiografijų tyrimą. Medžiagą pagal vyrų gimimo laiką ji suskirstė į tris kohortines kartas: gimusius 1910–1922, 1923–1944, 1945–1957 m.

vyrai iš tėvų dažnai gavo, pasak S. Kraniauskienės, „tuščią socializaciją“ (Kraniauskienė 2003: 138), kuri buvo būdinga Vakarų visuomenėms industrializacijos laikotarpiu, kai vyrai nutolo nuo šeimos dirbdami toliau nuo namų.

Sovietiniais metais vyravusią žemą lyčių tarpusavio santykių kultūrą Aušra Maslauskaitė (2008) aiškina ribotomis galimybėmis rinktis pasaulėžiūrą bei visuomenės skatinimu vyrams nusišalinti nuo emocinių tarpusavio santykių klausimų, užduotį – kurti harmoningus santykius – paliekant išimtinai moteriai. Iš vyro nebuvo tikimasi, kad jis daugiau prisiims namų ruošos darbų ar labiau įsitrauks į vaikų priežiūrą (Maslauskaitė 2004). Tad vyras ir toliau liko labiau besireiškiantis viešajame gyvenime, savo tapatumą atskirdamas nuo privačios namų sferos.

Nors sovietų okupacijos laikotarpiu, 1940 m., įsigalioję įstatymai nurodė, kad visose šeimyninio gyvenimo srityse vyrai ir moterys turi lygias teises, tačiau šeimos ir socialinio aprūpinimo įstatymais buvo siekiama pagerinti motinos galimybes derinti darbą ir motinystę (Kay 2007). Bet valstybinė pagalba tik iš dalies palengvino vaikų priežiūrą, nes vaikų priežiūros paslaugos, nors ir priimanamos, bet buvo nekokybiškos (Maslauskaitė 2008). O tėčiams buvo paliktas „padėjėjo“ vaidmuo šeimoje. Iki pat 1990 m. vyrai negalėjo išeiti vaiko priežiūros atostogų. O esant visuotiniam darbiniam užimtumui, vyravo dviejų šeimos maitintojų modelis.

Nors po Nepriklausomybės atgavimo 1990 m. Vakarų visuomenių pasaulėžiūrų pliuralizmas ir demokratinės vertybės paveikė Lietuvos visuomenę, paskatinusi šeimos formų įvairovę bei lyčių santykių šeimose kritinį peržvelgimą. Tačiau vyro-šeimos maitintojo vaizdinys išliko stipriai įsitvirtinęs. 2002 m. SIC Rinkos tyrimų reprezentatyvi apklausa „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“ atskleidė, kad Lietuvoje dominuoja tradicinio hegemoninio vyriškumo modelis, kuriam būdingas sugebėjimas aprūpinti šeimą materialiai, apginti ir globoti savo moterį bei mokėti atlikti „vyriškus“ buitines darbus (Tereškinas 2004). Be to, šeimos maitintojo modelio sustiprėjimą po Nepriklausomybės atgavimo skatino ir nacionalizmo ideologijos. Nostalgija nacionalinei tarpukario valstybei stiprino šeimos-dirbančio vyro, prižiūrinčios vaikus moters modelį, „tradicinės lietuviškos šeimos“ kultūrinį vaizdinį (Maslauskaitė 2008), kuris buvo kaip kultūrinis mitas ir nevyravęs nei vienu Lietuvos istoriniu tarpsniu, tačiau įsitvirtinęs, pasak

A. Maslauskaitės, tik dėl pasipriešinimo sovietinei ideologijai. Dėl to Lietuvoje įsivyravo posovietinėms šalims būdingas dviejų dirbančių / moters prižiūrėtojos šeimos modelis, besiskiriantis nuo Vakarų, Šiaurės ir Pietų Europos.

2.2. „NAUJOJO TĖVO“ MODELIS

2.2.1. „Naujojo tėvo“ samprata ir kritinis refleksyvumas

Silpnėjant ideologijos ir suvokimui, kad vyras yra šeimos maitintojas, kilo diskusijų apie hegemoninio vyriškumo pabaigą ir „naujo“ vyro ir „naujojo tėvystės“ modelio atsiradimą (Waren 2007). „Naujasis tėvas“ apibūdinamas kaip globėjiškas ir rūpestingas tėvas, aktyviai dalyvaujantis auginant ir auklėjant vaikus.

1930 m. suformuluota lyties vaidmens teorija, kurios pagrindu buvęs įsitikinimas, kad tėvo užduotis šeimoje yra perduoti vyriškas savybes, būti vyro vaidmens visuomenėje modeliu (Griswold 1993:94). Tokiu būdu, nors vyrai buvo skatinami aktyviai dalyvauti auginant vaikus, buvo grįžta prie esencializmo idėjų, kad vyras ir moteris iš prigimties yra skirtingi, ir vaikai nuo mažens turi identifikuotis su savo lyčiai priskiriamu vaidmeniu visuomenėje. Tik 1970 m. feminizmo judėjimas sukritikavo lyties vaidmens teoriją ir „naujojo tėvo“ vaidmuo buvo permąstytas iš naujo.

„Naujojo tėvo“ praktikos grindžiamos socialinio konstruktyvizmo idėjomis. Kathryn Backett (1987) išskyrė tokius pagrindinius tėvo elgesį sąlygojančius bruožus:

1. Tėvų elgesys yra neįgimtas, o socialiai konstruojamas.
2. Tėvo elgesys yra nuolat perkuriamas derinant jį su kitais šeimos nariais.
3. Tėvo elgesys yra veikiamas tokių socialinių faktorių kaip socialinė klasė, amžius, profesija, tautybė, vertybės ir nuostatos, šeimos forma ir pan.

Ralphas LaRossa (1997) „naujojo tėvo“ modelio atsiradimą sieja su modernios visuomenės atsiradimu. Industrializmas, kapitalizmas, nacionalinės valstybės sukūrimas sąlygojo naują potradicinį būvį, kuris skatino atsisakyti tradicijų ir imtis naujų elgesio strategijų. Gyvenimas potradicinėje visuomenėje, pasak Anthony Giddenso (2000a: 33–35), skatina pasitikėti ne tradicijomis, o mokslu, ekspertinėmis žiniomis, kurios dėl plačiai paplitusių visuomenės informavimo

priemonių tapo prieinamos didžiajai daugumai individų. Tačiau pats mokslas kritikuodamas save, kai vieni atradimai prieštarauja kitiems, remiasi „radikalios abejonės“ principu ir taip kasdienybėje skatina asmenis permąstyti savo sprendimus, remiantis pasitikėjimu vienais ar kitais informacijos šaltiniais.

Šių laikų tėvas, reaguodamas į lyčių santykių pokyčius bei gaunamą informaciją, verčiamas rinktis savo elgesio strategijas ir pagrįsti savo pasirinkimus. Ekspertinė vaikų auginimo literatūra, draugų gyvenimo stiliai, žiniasklaidos priemonėmis demonstruojami kitų socialinių sluoksnių individų pasauliai verčia tėvus reflektuoti savo gyvenimo būdą ir integruoti naujai gaunamas žinias. Kadangi vyro sprendimai veikia ir kitus šeimos narius, o šie nebūtinai jiems pritaria, neretai sprendimai priimami derybų būdu.

Refleksyvumas vėlyvojoje modernybėje⁶ siejamas su visuomenės individualizacija (Adkins ir Skeggs 2004). Be to, kritinis refleksyvumas siejamas su sąmoningumu, kurį A. Giddensas (2000) išskyrė kaip vieną pagrindinių vėlyvosios modernybės bruožų. Pasak Ulricho Becko (1994: 174), kuo visuomenė labiau modernėja, tuo iš individų labiau reikalaujama gebėjimo reflektuoti savo gyvenimo sąlygas ir jas keisti atsižvelgiant į savo refleksijas. Scottas Lashas (Beck et al. 1994: 111) teigia, kad su refleksyvumu išauga individų galia prieš struktūrą, o tai jiems leidžia pergalėti visuomenėje vyraujančius socialinius susitarimus, normas ir lūkesčius. Taigi, autoriai siejo kritinį refleksyvumą su individualizacija ir tradicijų keitimu (detracionalizacija)⁷ vėlyvojoje modernybėje.

Sociologas Stephenas Williamsas (2008), remdamasis A. Giddenso refleksyvios modernizacijos samprata (1994) teigia, kad šeima tampa „demokratinė“ ir jai galioja viešosios demokratijos taisyklės: šeimos nariai renkasi, kaip elgtis ne tik pagal individualius poreikius, bet atsižvelgia ir į kitų šeimos narių poreikius. Tokiu būdu šeimoje veikia individualaus pasirinkimo ir socialinio solidarumo aspektai. O vyras šeimoje, pasak S. Williamso (2008), tampa sąmoningesnis, nes kai suvokia tėvo idealus ir visuomenės lūkesčius, priimdamas sprendimus labiau apgalvoja individualius motyvus ir šeimos aplinkybes.

⁶ A. Giddensas vėlyvosios modernybės epochą siejo su pofeoduline Europa, XX amžiumi, industrializacijos ir kapitalizmo įsigalėjimu (Giddens 2000a: 27).

⁷ Detracionalizaciją U. Beckas supranta, kaip šiuolaikinės visuomenės būvį, kai tradicijos keičia savo statusą. Modernybėje pagal jas buvo gyvenama kritiškai jų nereflektuojant, o globalizacijos laikais tradicijos, veikiančios lyčių santykius, šeimą, bendruomenę ir kitus kasdienio gyvenimo aspektus, yra viešai diskutuojamos ir iš naujo persvarstomos (Beck 1994:vii).

Tačiau, pasak Loisos McNay (1999), refleksyvumas nėra universalus individo gebėjimas, o atsirandantis esant nelygiems galios santykiams. Tokiu būdu, pasak autorės, vyriškumo ir moteriškumo sampratos pokyčiai atsiranda derybų ir prieštaravimų santykiuose individams judant socialinio veiksmo lauke (McNay 1999:111). Lisos Adkins (2004) teigimu, socialinės lyties reflektavimas nebūtinai skatina atsisakyti tradicijų ir normų lyčių santykiuose arba detracionalizacijos.

L. Adkins (2004), analizuodama Ulricho Becko (1992), Anthony Giddenso (1994), Scotto Lasho (1994) ir Pierre Bourdieu (1977) refleksyvumo sampratas ir pritaikydama jas lyčių santykiams nagrinėti, kritikuoja, kad U. Beckas ir A. Giddensas refleksyvumą pristato kaip objektyvų individų veiksmą, tarsi individai reflektuotų atsietai nuo pasaulio. O S. Lashas (1994) teigia, kad neneigiant vėlyvosios modernybės įtakos padidėjusiam individų refleksyvumui, reiktų refleksyvumą nagrinėti socialiniame pasaulyje, jų neatsiejant. L. Adkins (2004) pritaria šiai S. Lasho nuomonei ir pasitelkia P. Bourdieu praktikos teoriją (1977) gilesnei kritinio refleksyvumo analizei bei ją išplečia nagrinėdama refleksyvumo poveikį lyčių santykiams.

L. Adkins (2004) teigia, kad P. Bourdieu (1977) socialinio pasaulio samprata, besiremianti *habitus*⁸ ir veiksmo lauko suderinamumu, nekelia poreikio refleksyvumui, veiksmai individų atliekami nesąmoningai pagal žaidimo jausmą (angl. *feel of game*). Refleksyvumo poreikis, pasak autorės, kyla tuomet, kai *habitus* ir laukas neatitinka vienas kito. Kuomet, P. Bourdieu terminais kalbant, „žaidimo jausmas“ neatitinka paties „žaidimo“, t. y., kai pasak L. Adkins socialinio pasaulio objektyvios aplinkybės keičiasi, o individo išankstinis žinojimas nepadedą jam susitvarkyti su pakitusia situacija. Kai rutina tarp subjektyvių ir objektyvių aplinkybių suardoma, tuomet yra galimybė sąmoningumui pažadinti (angl. *awakening of consciousness*, Bourdieu 1977: 83).

L. McNay (1999) teigimu, vėlyvojoje modernybėje nesutapimas tarp lyties *habitus* ir lauko veda link kritinio refleksyvumo ir socialinės transformacijos galimybių. Kritinis refleksyvumas kyla, kuomet subjektas atsitraukia, padaro distanciją nuo struktūros. Autorė pateikia pavyzdį, kuomet moteriai kyla abejonių,

⁸ *Habitus* – tai sistema ilgalaikių ir kintančių dispozicijų, kurios apima patirtį iš praeities ir veikia kiekvienu momentu kaip sampratų, veiksmų ir vertinimų matrica (Bourdieu 1977: 82–83).

ar eiti į darbą, ar atsidėti vaiko priežiūrai. Panašius konfliktus patiria ir vyrai, tik priešingoje situacijoje, kai netenka darbo ir šeimos maitintojo vaidmens, tuomet, kaip minėta aptariant šeimos maitintojo vaidmenį, taip pat kyla vidinis konfliktas dėl to, kad neatliekamas visuomenės priskiriamas tėvo vaidmuo. Nors L. McNay kritinį refleksyvumą, susijusį su lyčių santykiais, vertina kaip transformuojančią praktiką, vedančią link detracionalizacijos, L. Adkins tvirtina, kad individų refleksyvumas nebūtinai veda link detracionalizacijos lyčių santykiuose.

Pasak L. Adkins, kritinis refleksyvumas veda link naujų susitarimų tarp lyčių. Nauji susitarimai nebūtinai keičia tradicijas, o jas pritaiko vėlyvajai modernybei. Sąmoningumas arba kritinis refleksyvumas, pasak L. Adkins, tapo socialinę lytį charakterizuojančiu bruožu (angl. *gender habit*), t. y. tapo įprasta kritiškai reflektuoti savo lyties vaidmenis, tačiau tai nebūtinai sąlygoja savo elgesio pokytį remiantis refleksija. Autorė teigia, kad kritinis refleksyvumas turėtų būti atsietas nuo individualizacijos ir detracionalizmo.

2.2.2. „Naujojo tėvo“ modelio raiška Vakarų visuomenėse

R. L. Griswold (1993), R. La Rossos (1997) teigimu, dar 1920 m. JAV pradėjo formuotis „naujojo tėvo“ modelis. 1920–1930 m. JAV šeimos tyrinėtojai pradėjo vartoti „naujos šeimos“ sąvoką teigdami, kad šeiminis gyvenimas ir tėvystė keičiasi. Anksčiau šeima turėjo daug atsakomybių: ji privalėjo suteikti vaikams ekonominę paramą, išsilavinimą, perduoti tikėjimą bei užtikrinti vaikų sveikatą ir gerovę. Laikui bėgant daugelį šių šeimos funkcijų perėmė visuomenė ir tai, pasak to meto tyrinėtojų, susilpnino šeimos statusą ir taip pat tėvo vaidmenį, nes jis neteko disciplinuotojo, religinio vedlio bei ugdytojo vaidmens. Netekęs galios šiose srityse tėvas negalėjo naudoti jos vaikų atžvilgiu (Griswold 1993:91-92). Vyrai imti skatinti daugiau dalyvauti auginant vaikus.

Williamas Marsiglio „naująją tėvystę“ priskyrė vidurinėsios klasės vyrų strategijai prisitaikyti prie dviejų dirbančių arba abiejų partnerių, darančių karjerą, namų ūkio (Marsiglio 1995: 85). O Stephenas M. Whiteheadas (2002) pabrėžia, kad „naujosios tėvystės“ praktikos atsiranda ne dėl vyrų vidinės motyvacijos, o dėl išorinių paskatų: socialinių, ekonominių ir politinių sąlygų, skatinančių vyrus dalyvauti vaikų priežiūroje. Sociologiniai tyrimai pasaulyje rodo (Seward ir Richter 2008), kad daugėja „naujosios tėvystės“ apraiškų vyrų elgesyje, tačiau

tyrėjai kelia klausimą, kiek „naujosios tėvystės“ apraiškos iš tiesų tampa norma ir vyrų praktikomis, o kiek tai lieka teoriniu konceptu? Kai kurie autoriai (LaRossa 1988) kritikuoja „naujosios tėvystės“ praktikas, teigdami, kad tėvo dalyvavimas vaikų auginime kartais pervertinamas. Kaip pavyzdį Ralphas LaRossa aprašo fiziškai esantį, bet iš tiesų neprižiūrintį vaiko, o užsiimantį savo veikla tėvą. Pasak autoriaus, pokyčiai tėvystės srityje daugiau įvyko tėvystės sampratoje nei realiam tėvų elgesyje. Be to, dažniau pastebimi pokyčiai vidurinėsios klasės vyrų tėvystės praktikose.

Nagrinėjant hegemoninio vyriškumo ir tėvystės sąsajas „naujoji tėvystė“ turėtų paskatinti esminius pokyčius vyro tapatume. Tačiau kyla klausimas, kiek „naujoji tėvystė“ galima, kuomet visuomenėje dominuoja hegemoninis vyriškumas? (Seward ir Richter 2008). Anna Lena Almqvist (2008), kokybiniame tyrime palyginusi švedų ir prancūzų poras, teigia, kad aktyvi Švedijos lyčių lygybės politika daro poveikį šeimos ir hegemoninio vyriškumo sampratos pokyčiams. Prancūzų vyrai retai svarsto galimybes išeiti vaiko priežiūros atostogų, o švedų vyrai dažniau pasisako norintys aktyviai dalyvauti vaikų priežiūroje ir dažniau išeina vaiko priežiūros atostogų. Vis dėlto, autorės teigimu, moteris vis dar lieka pagrindiniu asmeniu, besirūpinančiu vaikais. A. L. Almqvist pastebi, kad vyras gali rinktis, ar eiti vaiko priežiūros atostogų, o moteris praktiškai tokios galimybės neturi, nes jų sprendimas dėl vaiko priežiūros būna nulemtas nuo to momento, kai ji apskritai nusprendžia susilaukti vaikų. Tad, autorės teigimu, apie „naująją tėvystę“ daugiau kalbama, nei ji iš tiesų pasireiškia tėvystės praktikose.

Dėl to Europos tėvystės tyrimuose „naujojo tėvo“, arba besirūpinančio tėvo, klausimas nagrinėjamas glaudžiai siejant jį su mažu gimstamumu (Seward ir Richter 2008). Kadangi vis daugiau moterų dirba ir jos išlieka pagrindiniais asmenimis, prižiūrinčiais vaikus, tai joms tampa sudėtinga derinti šeimą ir darbą ir dėl to dažnai vaikų susilaukiama vėlyvesniame amžiuje. Tyrėjos Antonella Pinnella ir Francesca Fiori Italijoje (2008), kur gimstamumo rodiklis yra vienas mažiausių Europoje, atlikusios reprezentatyvią apklausą, pastebėjo, kad tėvo įsitraukimas į vaiko priežiūrą turi didelės reikšmės moterims nusprendžiant susilaukti antrojo vaiko. Dirbančių ir nedirbančių moterų noras susilaukti vaikų, anot tyrimo rezultatų, reikšmingai nesiskiria, o sprendžiant, ar susilaukti antro vaiko, tėvo aktyvus dalyvavimas vaiko priežiūroje turėjo lemiamos reikšmės dirbančioms moterims apsisprendžiant šiuo klausimu. Tėvo dalyvavimas vaiko

priežiūroje, pasak tyrėjų, neturėjo įtakos sprendžiant, ar susilaukti trečios atžalos, ar nedirbančioms moterims nutariant, kiek turėti vaikų. Autoriai aiškina, kad vyro pagalba svarbi, kai susilaukiama pirmo vaiko, kuomet šeima formuojasi, o susilaukiant daugiau vaikų, pvz., trečiojo, vyro pagalba tampa nebe tokia reikšminga, nes vaikų priežiūra palengvėja dėl nusistovėjusių praktikų.

Be to, tuomet svarbesnės tampa kitos sąlygos: šeimos pajamos, darbo pobūdis ir pan., o ne partnerio pagalba prižiūrint vaikus. Tad vyro pasilikimas namuose su vaikais neretai apsprendžiamas ne vien vidinio noro ar motyvacijos, bet stipriai veikiamas ir išorinių aplinkybių: bendrų poros pajamų, darbo pobūdžio ir aplinkybių, socialinio tinklo, kuris gali teikti paramą prižiūrint vaikus arba ne (Chesley 2011). Socialinis tinklas gali apimti ne tik giminystės ryšiais siejamų šeimos narių, pavyzdžiui, brolių, seserų, senelių pagalbą, bet ir kaimynus, draugus ir pan. Nors Catherine Richards Solomon (2014) taip pat teigia, kad jos kokybinio tyrimo, atlikto JAV su tėčiais, auginančiais vaikus namuose⁹, dalyviai irgi neretai būdavo paskatinami darbo rinkos pokyčių, sėkmingos partnerės karjeros likti namuose. Tačiau ji tvirtina, kad šio tyrimo dalyvių pasakojimai rodo iš esmės pasikeitusį „naujojo tėvo“ modelį.

C. R. Solomon tyrime dalyvavę tėvai išreiškė motyvaciją patys auginti vaikus namuose, kai kurie jų atsisakė ir sėkmingos karjeros. Tokia motyvacija auginti vaikus anksčiau būdavo fiksuojama tik motinų tyrimuose (Miller 2005). Pasak C. R. Solomon, kuomet „naujoji tėvystė“ ankstesniuose tyrimuose būdavo apibūdinama kaip vyrų įsitraukimas į vaikų priežiūrą derinant šeimą su darbu (Risman 1998, Doucet 2006b), tokią tėvystę ji pavadino besikeičiančia tėvyste (angl. *fatherhood in transition*), nes tuomet vyrams darbas ir karjera būdavo svarbesni nei vaikų priežiūra. O jos tyrime dalyvavę tėvai vaikų priežiūrą suprato ne kaip pertrauką karjeroje, o nuolatinį įsipareigojimą, kuris jiems teikė emocinį pasitenkinimą. Taip pat jie teigė patiriantys emociškai artimą ryšį su vaikais, kas taip pat, pasak autorės, būdavo labiau būdinga motinos ir vaiko santykiui. Savo tyrimo dalyvių tėvystę C. R. Solomon (2014) pavadino įsipareigojusia tėvystės praktika (angl. *engaged fathering*).

⁹ R. C. Solomon 2012 m. interviu būdu apklausė 32 vyrus (27–51 m. amžiaus), auginančius iki 18 m. amžiaus vaikus namuose įvairiose JAV valstijose. Straipsnyje ji naudojo 26 tėvų interviu, nes 6 savo šeiminių situaciją apibūdino kaip laikinus santykius. Likusieji buvo vedę, heteroseksualūs, baltaodžiai vyrai. Jų buvimas namuose truko nuo 1 iki 10 metų laikotarpiu (trečdalis vyrų namuose buvo metus, trečdalis 2–4 metus ir trečdalis 5–10 m.). 10 vyrų augino vieną vaiką, 10 vyrų – du ir 6 vyrai augino 3 vaikus. Tik trys tėvai iš 26 iš dalies dirbo apmokamą darbą ne daugiau kaip 10 valandų per savaitę.

C. R. Solomon (2014) teigia, kad jos tyrimo dalyviai naudoja lyčių atžvilgiu neutralią kalbą apibūdindami savo veiklas su vaikais. Francine M. Deutsch (1999) taip pat teigia, kad galima lyčių atžvilgiu neutrali tėvystė (angl. *degendering parenting*). Ji mano, kad lygus dalijimasis tėvystės ir motinystės pareigomis tarp partnerių įmanomas, kuomet abu partneriai atsisako dalies savo lyčiai būdingų normų, t. y., kai moterys daugiau įsitraukia į karjerą, kad taptų ne pagrindiniu asmeniu, besirūpinančiu vaiku, o vyrai atsisako karjeros ambicijų, kad daugiau laiko skirtų vaikų priežiūrai. Tačiau, pasak F. M. Deutsch, lygiavertis šeimos ir darbo derinimas abiem asmenims neįmanomas be abiejų partnerių motyvacijos išplėsti savo tapatumą ir derinti savo elgesį tarpusavyje.

Toks lyčių normų atsisakymas reikalingas ir vyrams keičiant savo elgesį ir santykį su vaikais. Andrea Doucet (2006a, 2006b) ir kiti tyrėjai pastebi, kad dažnai vyrų vaikų priežiūra būna šiurkštesnė (angl. *rough ir tumble*) palyginti su motinų elgesiu. Vyrai daugiau vaikus skatina būti fiziškai aktyviais, stengiasi kuo daugiau žaisti su jais ir praleisti kuo daugiau laiko lauke. Kita vertus neretai autoriai pastebi, kad leisti laisvalaikį su vaikais yra malonesnė veikla, tad motinai paliekami labiau kasdieniai buitiniai vaikų priežiūros darbai

A. Doucet (2006b)¹⁰ nagrinėjo kūniškumo ir tėvystės sąsajas ir atkreipė dėmesį, kad vyrai, aktyviai dalyvaujantys auginant vaikus, neretai susiduria su nepatogiomis situacijomis, kuomet gali būti klaidingai suprasti viešumoje dėl pernelyg artimų santykių su savo vaikais, tie santykiai pasireiškia apkabinimais ar panašiu fiziniu kontaktu. A. Doucet tyrimo dalyviai būna ypač atsargūs, kuomet augina mergaites ir šios tampa paauglėmis, pavyzdžiui, vienišas tėvas neleidžia paauglės dukters draugėms nakvoti namuose, kad jų tėvams nekiltų įtarimų dėl galimo dukterų seksualinio išnaudojimo. Vyrų įtarinėjimais pedofilija dėl pernelyg fiziškai artimų santykių su vaikais, pasak F. M. Deutsch (2007), skatina juos palaikyti atstumą santykiuose su vaikais bei gražina prie lyčių normų išpildymo (angl. *doing gender*). Tad nors remiantis C. R. Solomon (2014) tyrimu galima kalbėti apie vyrų galimybes užmegzti vienodai emociškai artimus santykius su vaikais aktyviai jais rūpinantis, kokius paprastai užmezga motinos su vaikais, tačiau, A. Doucet (2006b) teigimu, tėvų lytis turi reikšmės auginant vaikus dėl skirtingų vyro ir moters santykio su vaikais vertinimų visuomenėje.

¹⁰ Atliko interviu ir *fokus* grupes su 118 vyrų Kanadoje, kurių dalis buvo vieniši tėvai, o beveik pusė augino vaikus namuose.

Taigi, aptariant „naujojo tėvo“ modelio pokyčius Vakarų visuomenėse, galima kalbėti apie pokyčius nuo tėvo dalyvavimo vaiko auginime derinant darbo ir šeimos įsipareigojimus, kuomet pagrindiniu besirūpinančiu vaikais asmeniu išlieka moteris, iki visiškai savarankiško vaikų auginimo, kuomet vyrai atlieka visas vaiko priežiūros veiklas ir užmezga emociškai artimą santykį su vaikais, prilygstantį vaiko ir motinos santykiui. „Naujojo tėvo“ modelį tyrėjai, atskirdami nuo šeimos maitintojo modelio, vadina besikeičiančia tėvyste (angl. *fatherhood in transition*), besirūpinančiu tėvu (angl. *caring father*), auginančiu vaikus namuose tėvu (angl. *stay at home father*), įsipareigojusia tėvyste (angl. *engaged fathering*). Nors naujausi sociologiniai tėvystės tyrimai rodo, kad vyras gali rūpintis vaikais taip pat gerai kaip ir motina, tačiau išankstinės visuomenės nuostatos primena, kad vaikų priežiūros srityje pirmenybė teikiama moterims ir vyrai turi daugiau reflektuoti savo pasirinkimus ieškodami alternatyvų hegemoniniam vyriškumui, kuris pasireiškia šeimos maitintojo modeliu ir šiurkštesne vaikų priežiūra.

2.2.3. „Naujojo tėvo“ modelio raiška Lietuvoje

Lygiaverčių santykių apraiškos Lietuvos šeimoje pastebimos XX a. pabaigoje. XX a. 8 dešimtmečio Lietuvos miesto gyventojų apklausoje beveik pusė, 47 proc. gyventojų nurodė, kad abu, vyras ir moteris, šeimoje yra lygūs, o tėvų kartoje tokių įvardinimų būta tik 2 proc. (Vyšniauskaitė ir kt. 2008: 237). Vis dėlto lyčių lygybė šeimose daugiau buvo deklaruojama, nei iš tiesų darbai būdavo pasidalijami po lygiai. Nors, pasak autorių, paskutiniaisiais dešimtmečiais darbai mažiau buvo skirstomi į vyriškus ir moteriškus, didesnė jų dalis teko moteriai.

Vėlyvajame sovietiniame laikotarpyje akcentuojama lyčių lygybė buvo orientuota į vyrų ir moterų lygiavertį dalyvavimą darbo rinkoje. O namų srityje lyčių lygybė buvo skatinama nepakankamai aktyviai, nes sovietinio laikotarpio lyčių lygybės ideologijoje glūdėjo nuogąstavimai, kad moterų emancipacija gali neigiamai paveikti vyrus. Buvo kalbama apie vyrų vyriškumo praradimą, keičiantis jų nuostatoms šeimos ir namų atžvilgiu (Kay 2007: 130). Aptardami tėvo vaidmenį šeimoje sociologai nors skatino aktyvų tėvo dalyvavimą vaikų auginime, tačiau jį suprato per hierarchinių santykių su vaikais ir partnere išlaikymą. Sociologas Nikolajus Solovjovas straipsnyje „Tėvas šeimoje“ (1990) teigia,

kad tėvas šeimoje turėtų atlikti auklėjamąją, ūkinės veiklos, laisvalaikio ir valdymo funkcijas, o jo autoritetą vaikų akyse besąlygiškai turi palaikyti partnerė. Vyro pranašumas vaikų auklėjime buvo pagrindžiamas esencialistiniais įsitikinimais: „Jo nervų sistema pasižymi gera lygsvara. Jis mažiau negu motina nurodinėja vaikams ir mažiau nurodymų atšaukia“ (Solovjov 1990:71). Vis dėlto vaikų auklėjimo stilių XX a. 8–9 dešimtmetyje tyrėjams buvo sunku apibūdinti „liaudiškos tradicijos, iš tėvų perimtos prieškarinės bendraeuropinės „vesternizuotos“ kultūros, krikščioniškos dorovės bei komunistinės moralės normų samplaika“ (Vyšniauskaitė et. al. 2008: 238).

Nors, pasak N. Solovjovo (1990: 74), 9-ojo dešimtmečio sovietinėje Lietuvoje įstatymais ir visuomeninėmis iniciatyvomis¹¹ tėvai buvo skatinami įsitraukti į vaikų auklėjimą ir namų ruošos darbus, labiau buvo tikima „buitinio aptarnavimo“ paslaugomis, kad jos išlaisvins moteris nuo namų ruošos darbų. Tačiau naudojimasis buitinio aptarnavimo paslaugomis sudarė tik labai nedidelę namų ūkio darbų dalį, o namų ruošos darbų pasidalijimas daugelyje šeimų išliko nevienodas. Namų ūkyje moterys per metus dirbdavo tris kartus daugiau valandų nei vyrai.

Atgavus nepriklausomybę apklausos rodė, kad nors ir sustiprėjo patriarchalinio šeimos modelio vertinimas, taip pat nemaža dalis gyventojų pritarė ir egalitariniam šeimos modeliui. 1994 m. 56 proc. respondentų pritarė šeimos modeliui, kuomet abu sutuoktiniai dirba ir rūpinasi namais (Purvaneckienė 1994-1995). Taip pat apklausa parodė, kad nors ir nedidelė, bet yra vyrų dalis, beveik penktadalis, kurie esant palankioms ekonominėms šeimos sąlygoms „nedirbtų ir atsiduotų šeimai“ (Purvaneckienė 1994–1995: 112). Ši vyrų dalis dažniau buvo pastebima tarp jaunesnės kartos atstovų.

Vis dėlto vėliau buvo fiksuojamas nelygiavertis kasdienių darbų pasidalijimas namuose tarp sutuoktinių. Vida Kanopienė (2000) su Filosofijos fakulteto studentais atliko kokybinį tyrimą, per kurį giluminio interviu metodu apklausė 33 įvairaus amžiaus sutuoktinių poras, ir priėjo prie išvadų, kad namų ruošos našta dažniau teko moteriai, net jei ji dirbo ir daugiau uždirbo nei sutuoktinis. Nedarantis ir neatliekantis šeimos maitintojo vaidmens vyras buvo laikomas nukrypimu nuo visuomenės normos. Tyrimo dalyviai teigė socialinio lyčių vaidmenų pasiskirstymo išmokę iš tėvų šeimos ir buvo nelinkę keisti nusistovėjusių santykių, paremtų psichofiziologiniais moterų ir vyrų skirtumais. Tik nedidelė dalis porų išpažino egalitarines lyčių vaidmenų vertybes.

¹¹ Geležinkeliečių kultūros rūmuose veikė tėvų klubo susirinkimai.

Egalitarinės šeimos modelio menką paplitimą Lietuvoje patvirtino ir vėlesni tyrimai. 2006 m. atlikta reprezentatyvi apklausa¹² atskleidė, kad žymiai didesnei daliai moterų tenka rūpintis šeima, beveik 70 proc. moterų ir tik 24 proc. vyrų priskyrė sau didžiąją dalį atsakomybės (Gečienė 2006). 2006 m.¹³ atlikti kokybiniai interviu su šešiomis skirtingų profesijų 23–37 m. amžiaus heteroseksualiomis poromis atskleidė, kad nors pusė porų priskyrė savo šeimas egalitarinio tipo šeimoms, tačiau paanalizavus jų pasisakymus išaiškėjo, kad vis dėlto didesnė dalis namų ruošos ir vaikų priežiūros darbų tenka moteriai (Tereškinas 2011: 218–219). Tėvystės atostogų išėjusių 15 vyrų tyrime, atliktame 2004–2005 m.¹⁴, nepaisant netradicinio vyrų poelgio, vaikų priežiūros namuose, dauguma namų ruošos darbų vis tiek tekdavo moteriai.

Dvigubos naštos fenomenas – šeimos ir darbo derinimas, tenkantis moterims, pastebimas ir šiuolaikinėse Rytų Europos valstybėse. Pasak Q. G. Holtero (Holter, 2007), moterų aukštas ekonominio užimtumo lygis Rytų Europos šalyse paprastai lydimas pakankamai žemo socialinio statuso. Galia tarp lyčių šeimoje lieka vienpusiškai paskirstyta, todėl moteriai tenka pagrindinė našta derinant apmokamą darbą ir darbą namuose. Tokia šeima dar vadinama neotradicine, t. y. nepaisant moters darbinio užimtumo, ji vis tik atlieka didžiąją dalį namų ruošos ir vaikų priežiūros darbų (Tereškinas 2011: 209). Vakarų šalyse tokio tipo šeimose moteris paprastai dirba ne visą darbo dieną, o Rytų Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, esant mažiau lanksčiai darbo rinkai ir žemesniam pragyvenimo lygiui, moterų darbinis užimtumas dažniau yra visą darbo dieną.

Nors egalitarinės šeimos vertybės dar nėra visiškai įsitvirtinusios Lietuvos šeimose, tai, kad hierarchinis santykis su vaikais mažėja, rodo fizinių bausmių, taikomų vaikams retėjimas. Iki 1940 m. susikūrusiose šeimose 34 proc. apklaustųjų nurodė taikantys fizines bausmes, 1961–1970 m. – 23 proc., o po 1970 m. sukurtose šeimose – 14 proc. (Vyšniauskaitė ir kt. 2008: 239–240). Dažnėjo moralizavimo bausmės forma.

¹² Vilniaus universiteto Lyčių studijų centro užsakymu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikta apklausa „Vyrų ir moterų Lietuvoje“.

¹³ Vykdamas projektą „Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje II, šeimai palanki darbo aplinka“. Interviu atliko Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedros magistrantai ir Socialinių tyrimų centro darbuotojai 2006 m. gegužę.

¹⁴ *Vyrų ir vaiko priežiūros atostogų*. Tyrimas projekte: Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška. Lygių galimybių plėtros centras. 2004 m. spalio – 2005 m. gruodžio mėn.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, 2004 m. lyčių lygybės politika imta įgyvendinti ir Lietuvoje. Vyrų politinėmis ir finansinėmis priemonėmis pradėti raginti priimti „naujosios tėvystės“ nuostatas ir aktyviai įsitraukti į šeimos gyvenimą. 2006 m. įteisintos tėvystės atostogos Lietuvoje¹⁵, suteikiančios teisę naujagimio tėvui išeiti socialinio draudimo apmokamų vieno mėnesio atostogų. Tai iš Skandinavijos šalių perimta politinė praktika, skatinanti „naujojo tėvo“ modelio savybių ugdymą tarp jaunos kartos tėvų. Tėvų, pasinaudojančių šia įstatymo galimybe, kasmet vis daugėja, 2006 m., kai įsigaliojo įstatymas, 3,1 tūkst. vyrų buvo išėję tėvystės atostogų, 2007 m. 9,2 tūkst.¹⁶, o 2013 m. jau 12,6 tūkst. vyrų išėjo vieno mėnesio tėvystės atostogų¹⁷.

2004–2005 m. atliktas kokybinis tyrimas su vaiko priežiūros atostogų išėjusiais tėčiais¹⁸, parodė, kad vyrams aktyvus dalyvavimas vaiko priežiūroje nebuvo vienareikšmis. Nors tyrimo dalyviams būti tėvystės atostogose patiko ir vaiko priežiūra buvo maloni, tačiau jie susidūrė su prieštariniais visuomenės vertinimais, pagal kuriuos vaiko priežiūra nebuvo vertinama kaip vyriška veikla. Vis dėlto patys vyrai atsiejo savo vyrišką tapatumą nuo vaikų priežiūros veiklos. Jie nesiejo savo vyriškumo su vaikų priežiūra. Artūras Tereškinas (2011: 206–207) apklaustų tėvų patirtis pavadino mišriu tėvystės modeliu, kuriame stipriai pabrėžiamas vyro-šeimos maitintojo vaidmuo, taip pat vyrai gana aktyviai dalyvauja šeimoje užsiimdami vaiko globa ir priežiūra.

Dalyvavimas vaiko gimdyje – viena iš „naujosios tėvystės“ praktikos apraiškų dažniau pastebima tarp Lietuvos vyrų. Audronė Petkevičienė ir Jurgita Smilgienė (2012), kiekybiniu tyrimu apklaususios 117 respondentų, tarp kurių buvo 57 vyrai, nagrinėjo, kaip keičiasi kūdikio sutikimo kultūra Lietuvoje. Iš tyrimo dalyvių atsakymų autorės pastebėjo, kad daugiau nei pusė moterų ir beveik pusė vyrų manė, kad vyras turėtų dalyvauti gimdyje. Nors dar nemaža dalis buvo priešingos nuomonės – beveik ketvirtadalis tyrime dalyvavusių moterų ir daugiau nei trečdalis vyrų. Kaip pagrindines paskatas dalyvauti gimdyje

¹⁵ Lietuvos Respublikos darbo kodekso 170 ir 178 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 179 straipsniu įstatymas, 2006 06 08, Nr. X-660, Žin., 2006 06 28, Nr. 72-2677.

¹⁶ Įstatymas įsigaliojo nuo 2006 m. liepos 1 d., tad 2006 m. statistika rodo tik pusės metų vyrų aktyvumą pasiimant tėvystės atostogas.

¹⁷ *Moterys ir vyrai Lietuvoje 2013, 2014*. Lietuvos Statistikos departamentas, 2014, p. 34.

¹⁸ *Vyrai ir vaiko priežiūros atostogos*. Tyrimas projekte: Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška. Lygių galimybių plėtros centras. 2004 m. spalio – 2005 m. gruodžio mėn.

ir moterys, ir vyrai įvardijo emocinį ir fizinį (pvz., masažas) moters palaikymą, abiejų susitarimo laikymąsi, naujos gyvybės sutikimo džiaugsmo patyrimą, vyro atsakomybės už vaiką bei šeimą didinimą. Be to, vyrų atsakymuose išsiskyrė pastebėjimas, kad dalyvavimas gimdyje yra jų pareiga.

Nuostatos nedalyvauti vaiko gimdyje buvo aiškinamos galimai nepageidaujamomis emocijomis: vaizdiniai, galintys sukelti vyrams pasibjaurėjimą, partnerės skausmo išgyvenimas, vyro kraujo baimė, vyro baimė nualpti, baimė pabloginti tarpusavio seksualinius santykius su partnere. Moterys, nenorinčios, kad vyras dalyvautų gimdyje, įvardino gimdymą kaip jų privatų reikalą (Petkevičienė, Smilgienė 2012). Pasak natūralaus gimdymo šalininko A. Žarskaus (2004), vyro dalyvavimas gimdyje vertinamas nevienareikšmiškai. Anot jo, kai Vakarų šalyse gimdymo procesą pradėjo prižiūrėti medikai, viena vertus gimdyje dalyvaujant vyrui įnešama žmogiškumo, saugumo jausmo, kita vertus pastebima, kad gimdančios moterys neretai labiau pasitiki moterimis ir akušerėmis nei vyrais.

Vakarų šalyse mokslininkai naujojo tėvo praktikas neretai sieja su tyrimu dalyvaujančių vyrų socialine klase. Lietuvoje socialinės klasės tyrimų posovietiniu laikotarpiu atlikta nedaug (Taljūnaitė et al. 1999, Brazienė 2002, Matulionis 2005, Norkus, Morkevičius 2012). Šie tyrimai daugiausiai remiasi kiekybiniais duomenimis, siekiant aprašyti bendrą visuomenės struktūrą ir jie nėra siejami su su individų elgsena šeimos srityje. Meilutė Taljūnaitė su bendraautoriais Lietuvos visuomenės struktūroje ieškojo vidurinės klasės apraiškų ir priėjo išvadą, kad vidurinė klasė posovietinėje Lietuvoje yra besiformuojanti.

Rūta Brazienė (2002) remdamasi 1999 m. namų ūkių duomenimis suskirstė visuomenę į penkias socialines klases: aukštesnįjį socialinį sluoksnį (elitą), didžiausias pajamas turinčius asmenis, aukštesnį vidurinį sluoksnį, vidurinį sluoksnį ir žemesnį vidurinį sluoksnį. Skirstymui pagrindiniu rodikliu buvo naudojamas namų ūkio asmenų ekonominis aktyvumas ir jų pajamos. Taip pat buvo atsižvelgiama į jų aplinką – kultūrinį kapitalą. O Arvydas Virgilijus Matulionis (2005: 49), į socialinės klasės sampratą įtraukęs galios, atlygio, užsiėmimo, demografijos, aktyvumo ir gyvenamosios aplinkos rodiklius pasiūlė visuomenės stratifikaciją taip pat į penkias socialines klases: aukščiausiąją, aukštesniąją, vidurinę, žemesniąją ir žemiausiąją. Z. Norkus ir V. Morkevičius (2012) pasiūlė taikyti septynių klasių modelį, kurio pagrindiniu suskirstymo rodikliu naudojo individų profesinį užimtumą. Autoriai

pripažįsta, kad vidurinė klasė visuomenėje yra stabilumo ir pokyčių varomoji jėga, kurios didesnė kritinė masė mažina atskirtį ir susipriešinimą visuomenėje. Tačiau dėl jos susiformavimo ir dydžio posovietinėje Lietuvoje nesutariama.

Taigi, šeimos maitintojo ir „naujojo tėvo“ modelio apžvalga atskleidė, kad tėvystės praktikų pokyčiai nevyksta taip greitai, kaip tikėtasi modernėjant visuomenei ir individams tampant labiau sąmoningais savo veiklose. Vis dėlto vienoje tėvystės srityje galima pastebėti radikalių pokyčių – tai vyrų dalyvavimas vaikų gimdyje. Amerikoje fiksuojama, kad daugiau nei 90 proc. vyrų dalyvauja vaiko gimdyje (Kimmel 2008: 146), o ankstesnei vyrų kartai tai visai nebuvo būdinga. Nors Lietuvoje nuostatos į dalyvavimą vaikų gimdyje dar nėra iki galo pozityviai pasikeitusios, tačiau taip pat didelė dalis šiuolaikinių vyrų dalyvauja vaiko gimdyje (Petkevičienė, Smilgienė 2012), o šių vyrų tėvų kartai sovietmečiu tai taip pat nebuvo būdinga. Šis greitas, per vieną generaciją, gana lengvai įvykęs pasikeitimas, pasak Kimmel (2008), teikia vilčių, kad įmanomi ir kiti vyrų nuostatų bei elgesio vaikų priežiūros atžvilgiu kardinalūs pokyčiai.

3. TRADICINIO ŠEIMOS MODELIO TRANSFORMACIJA IR ŠEIMOS FORMOS ĮVAIROVĖS SAMPRATA

Demografų teigimu, Lietuvoje nuo 1990 m. modernios šeimos modelis keičia tradicinės šeimos modelį. Modernios šeimos modeliu arba antro demografinio perėjimo bruožais yra įvardijamos šios visuomenėje vykstančios tendencijos: mažėja vedybų, jos atidedamos vyresniam amžiui, daugėja neregistruotų šeimų, pirmo vaiko gimdymas atidedamas vyresniam amžiui, mažėja gimstamumas, daugėja ne santuokoje gimusių vaikų, daugėja viengungių, dažniau pasirenkama savanoriška bevaikystė (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas 2003). Kaip minėta, Lietuvoje šios tendencijos išryškėjo po Nepriklausomybės atkūrimo. O Vakarų šalyse šie pokyčiai pastebimi jau nuo 1965 m. (van de Kaa 1997) ir kaip jų priežastys daugiausiai įvardijami vertybiniai visuomenės pokyčiai: akcentuojamos individo laisvės, teisės, kurios keitė požiūrį į šeimą. Septintojo dešimtmečio viduryje Vakarų šalyse atsiradusi moderni kontracepcija, vėliau abortų legalizavimas sudarė palankias sąlygas poroms laisviau rinktis gyvenimo kartu formas ir kontroliuoti reprodukciją. O labiau įsigalėjus individualistinėms vertybėms sumenko tokių institucijų kaip bažnyčia įtaka individualiems sprendimams, tad dėl šių priežasčių Vakarų šalyse sumažėjo gimstamumas.

Įsigalėjusios individualizmo vertybės reprodukcijos srityje paskatino ir šeimos modelių pokyčius Europoje. Ilgėjanti gyvenimo trukmė, skirtinga partnerių tikėtina gyvenimo trukmė, taip pat pasikeitę santykiai tarp vaikų ir tėvų vedė prie to, kad laikui bėgant mažėjo namų ūkių dydis ir daugėjo asmenų, gyvenančių po vieną. Suaugusių vaikų lengvą išėjimą iš namų D. J. van de Kaa (1997) taip pat sieja su atsiradusia modernia kontracepcija, nes ji leido tėvams nebebūti vaikų prižiūrėtojais, kad šie per anksti nesusilauktų savo vaikų. O susaugusiesiems susilaukus vaikų pradėjo daugėti vienišų tėvų namų ūkių, tai taip pat rodė, kad individualūs sprendimai tapo svarbesni už išorinę kontrolę, skatinančią kurti įparstą, santuoka grįstą šeimą.

D. J. van de Kaa (1987: 9–11) standartinę šeimos modelio pokyčių seką antrojo demografinio perėjimo periodu, kuris skirtingu spartumu pasireiškė Vakarų ir Rytų Europos šalyse, apibūdina taip:

- santuoką keičia kohabitacija;
- pagrindinis dėmesys šeimoje pereina nuo vaikų į suaugusiųjų porą;
- kontracepcijos naudojimo tikslas pereina nuo siekio išvengti nepageidaujamų nėštumų iki siekio pasitelkiant kontracepciją planuoti vaikus;
- pereinama nuo vieno šeimos modelio prie daug įvairių šeimos ir namų ūkių formų.

Keičiantis šeimos modeliams keičiasi ir tėvystės praktikos. Judith Stacey 1990 m.¹ suformulavo „šeimos įvairovės“ sąvoką siekdama apibūdinti JAV įsigalinčią šeimos modelių įvairovę. Didėjančią santykių įvairovę šeimose lydi ir tėvystės praktikų įvairovė. Gyvenimas su patėviais, dviejų motinų ar tėvų turėjimas po skyrybų, taip pat brolių bei seserų įgijimas iš ankstesnių tėvų šeimų susaisto šeimos narius sudėtingais saitais. Pasak J. Stacey, tėvystės praktikos negali būti apibrėžtos pagal vieną formą ar modelį, nes įvairėjant šeimos formoms, kiekviename iš jų galima nagrinėti skirtingą tėvo vaidmenį. Tad esant didelei tėvystės praktikų įvairovei sunku jas palyginti tarpusavyje, todėl šiuolaikiniai socialiniai tyrimai dažnai apsiriboja pasirinkdami ir nagrinėdami vieną tėvų grupę.

Nepaisant tardicinės šeimos modelio transformacijos tendencijų, šeima kaip vertybė nepraranda savo reikšmės. Heteroseksualiais santykiais pagrįstos branduolinės šeimos su biologiniais vaikais idealas išlieka (Ryan ir Berkowitz 2009). Tai patvirtina daugelio šalių politinės diskusijos, skatinančios stiprinti šeimos institutą. Jos vyksta Lietuvos visuomenės viešojoje, politinėje erdvėje, jose aptariama šeimos instituto kultūrinė raida nesutampa su jos struktūriniais pokyčiais. A. Maslauskaitė šią prieštarą įvardija „šeimos instituto struktūrinės ir kultūrinės raidos prieštarą“ (Maslauskaitė 2010: 317). Autorė ją aiškina Lietuvos istoriniais pokyčiais. Kadangi šeima sovietiniu laikotarpiu atliko rezistencinę funkciją, todėl atkūrus nepriklausomybę sovietinė santvarka buvo atmesta kartu su diegta lyčių lygybės ideologija, o tarpukariu kurtas nacionalinės šeimos modelis pradėtas idealizuoti.

Vertybių tyrimai Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu (1990, 1999, 2005) taip pat atskleidė, kad nepaisant įvairėjančių šeimos formų, didžiajai Lietuvos visuomenės daliai šeima išlieka pirmoje vertybių vertinimo skalės vietoje

¹ *International Encyclopedia of men and masculinities*, 2007 ed. Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B., Pringle, K., Routledge, Taylor & Francis Group, London, p. 184.

(Mitrikas 2007). Be to, šeimos samprata apima ir vaikų turėjimą. 92 proc. vyrų ir 85 proc. moterų teigė, kad vedusiųjų pora turi turėti bent vieną vaiką (Purvanekienė 1994–1995). Vis dėlto pastebima, kad jaunesnė karta Lietuvos visuomenėje vis labiau priima naujas šeimos formas ir pradeda palankiau žiūrėti į nesantuokoje gimusius vaikus.

„Gyventojų politikos vertinimo“ tyrimo duomenimis, beveik pusė respondentų gyvenimą nesusituokus vertino neutraliai, nors panašus skaičius apklaustųjų šį reiškinį taip pat vertino neigiamai (Stankūnienė, Jonkarytė 2003). Jaunesnės kartos apklaustieji dažniau išreiškė palankų arba neutralų požiūrį į kohabitaciją (Maslauskaitė 2010). A. Maslauskaitė (2004), nagrinėjusi pirmos kartos (1970–1975 m. gimusių) po sovietinio laikotarpio susituokusių vyrų ir moterų biografijas, atskleidė, kad šiai kartai santuokos prasmė yra pakitusi. Ji nebėra privalomas santykių kūrimo ir gyvenimo kartu būdas. Ši karta, pasak autorės, jau atsieja tarpusavio santykių kokybę nuo jų formos. Tačiau sovietinio laikotarpio paveldėtas individualistinių vertybių trūkumas ir intymumą palaikančių įgūdžių stoka, pasak mokslininkės, vis dar turės neigiamą poveikį individualiam asmenų gyvenimui (Maslauskaitė 2004:198). Vis dėlto ji mano, kad Lietuvos visuomenei įgaunant Vakarų kultūros bruožų, artimi emociniai ryšiai taps vis svarbesni.

Demografas Dudley Kirkas (1996) teigia, kad Europos šalių žemi gimstamumo rodikliai, neužtikrinantys kartų kaitos, veda link podemografinio perėjimo eros (angl. *post-transition era*), kur pagrindinis dėmesys skiriamas politinėms priemonėms didinti gimstamumą. Tad tradicinio šeimos modelio transformacija, lydima šeimos formų ir tėvystės praktikų įvairėjimo, skatina atidžiau nagrinėti skirtingas tėvystės formas ir ieškoti jų pasireiškimo panašumų ir skirtumų. Todėl toliau nagrinėjamos tėvystės formos, paskatintos modernios šeimos apraiškų, sąlygotų aukšto skyrybų skaičiaus, biologinės ir socialinės tėvystės svarbos kiti- mo ir netradicinės seksualinės orientacijos vyrų tėvystės pripažinimo.

3.1. TĖVYSTĖS PRAKTIKOS PO SKYRYBŲ

Judith S. Wallerstein ir Sandra Blakeslee knygoje „Antra galimybė“ (angl. *„Second Chances“* 1989) nagrinėdamos skyrybas teigia, kad skyrybų patyrimas yra daug įtampos keliantis įvykis, dažnai psichologų įvardijamas

kaip psichologinė krizė ir prilyginamas netekties išgyvenimams. A. Giddensas (1993:184) teigia, kad vėlyvajai modernybei būdingos krizės tiek individualia-me, tiek kolektyviniame lygyje. Kadangi krizės modernybėje pasireiškia dažnai, todėl jos tampa norma, tačiau dėl savo intensyvumo negali tapti kasdienėmis.

Krizės iškyla, kai veiklos, susijusios su tam tikrų tikslų siekimu, staiga pasirodo esančios netinkamos (Giddens 1993). Krizę galima suprasti kaip paastrėjimą problemos, kurios sprendimui nepakanka kasdienių, aplinkoje įprastų būdų (Wagner 2010). Krizei įveikti reikalingi nauji adaptacijos ir įveikimo būdai, kurių asmuo iki krizės nebuvo įgijęs (Polukordienė 2003: 10–11). Tad skyrybos, nepaisant sudėtingų emocinių išgyvenimų, suteikia ir naujų galimybių permąstyti savo tapatumą bei elgesį ir kurti gyvenimą naujai (Wallerstein, Blakeslee 1989). Galima teigti, kad šeimos formų įvairovė bei partnerystės santykių nepastovumas, vyraujantis tiek Vakarų šalyse, tiek Lietuvoje, įsipina į modernios visuomenės krizių lauką.

Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų Europos valstybėse, aukštas skyrybų rodiklis, bendrasis ištuokų rodiklis (1 tūkst. gyventojų) 2013 m. buvo 3,4.² Aukštu ištuokos rodikliu Lietuva išsiskiria ir iš kitų Europos Sąjungos valstybių ir situacija iš esmės nekinta daugiau nei tris dešimtmečius. Demografai (Maslauskaitė et. al. 2013), nagrinėdami skyrybų priežastis, pasitelkė 2001 m. gyventojų surašymo ir pirmųjų santuokų ir ištuokų registrų duomenis ir priėjo prie išvadų, kad žemas moterų ir vyrų išsilavinimas, vyrų ekonominis neaktyvumas didina skyrybų riziką. Skurdesnio socialinio sluoksnio žmonių skyrybas autoriai sieja su patiriama didesne santykių įtampa ir dėl įgyto žemo išsilavinimo turimais mažesniais ištekliais ir gebėjimais spręsti konfliktus. O ekonominio neaktyvumo veiksnį, vyrams didinantį skyrybų riziką, autoriai sieja su išliekančiais kultūriniais visuomenės lūkesčiais, kad vyras turi būti šeimos maitintojas.

Sociologas V. Gaidys (1990) kartu su kolegomis S. Rapoportu, R. Muksinovu 1985 m., vadovaujami mokslininko N. Solovjovo, atliko 62 išsiskyrusių tėvų apklausą ir priėjo prie išvadų, kad tuometinei Lietuvai buvo būdinga žema skyrybų kultūra, dėl ko dažnai kerštaudamos motinos apsunkindavo tėvo ir vaikų ryšį. Tyrėjai pastebėjo, kad vyrams sukūrus pakartotinę šeimą, jie dažnai jautė nepalankų partnerių iš antrų santuokų požiūrį į vyro pirmos santuokos vaikus,

² *Demografijos metraštis 2013, 2014*. Lietuvos statistikos departamentas, p. 106.

pavyzdžiui, vaikai buvo nepriimami susitikti namuose, buvo išreiškiamas neap-
sitenkinimas dėl mokamų alimentų (Gaidys 1990: 96–98). O tai darė vyrų san-
tykį su vaikais iš pirmos santuokos sudėtingą. Be to, kai skyrybų priežastis buvo
vyro girtavimas, patys tyrime dalyvavę vyrai buvo mažiau motyvuoti palaikyti
ryšius su vaikais.

Pakartotines santuokas 1982 m. sudarė 18,5 proc. vyrų, 17,6 proc. mote-
rų (Gaidys 1990: 104). Vėliau pakartotinių santuokų dalis tarp susituokusių-
jų didėjo ir šiais laikais pakartotinės santuokos sudaro apie 21–22 proc. visų
santuokų. 2013 m. pakartotinai tuokėsi 21,9 proc. vyrų ir 21,3 proc. moterų³.
A. Maslauskaitė (2013), remdamasi „Kartų ir lyčių tyrimo“ 2006 m. ir 2009 m.
duomenimis, teigia, kad Lietuvoje išsiskyrusios moterys, ypač turinčios vaikų,
palyginti su vyrais pakartotines partnerystes sukuria rečiau. Remiantis tyrimo
duomenimis (Maslauskaitė 2013), 42 proc. vyrų ir 26 proc. moterų po skyrybų
praėjus 10 metų susituokė arba gyveno kartu nesusituokę – kohabitavo.

Tyrimai kitose šalyse taip pat atskleidžia, kad po skyrybų greičiau pakarto-
tinai tuokiasi vyrai (Wu, Schimmele 2005). Susan T. Stewart, Wendy D. Man-
ning ir Pamela J. Smock (2003), pasitelkusios JAV šeimos ir namų ūkių tyrimą,
nustatė, kad vyrai, po skyrybų palaikantys ryšius su vaikais, dažniau sukuria
pakartotines partnerystes, kohabituoja. Nors vaikų turėjimas pagal tyrimo rezul-
tatus neturėjo reikšmingos įtakos vyrams sukurti pakartotines santuokas, tačiau
vyrai, turintys vaikų ir palaikę su jais ryšius, dažniau kohabituodavo, nei vaikų
neturintys vyrai ar vyrai, kurie turi vaikų, bet nepalaikė su jais ryšių. Autorės
tai aiškino tėvystės veiksnium – vyrai, turintys vaikų ir palaikantys su jais ryšius,
buvo laikomi „gerais tėvais“, o tai didino jų kaip partnerių patrauklumą. Be to,
pasak autorių, vyrai, įsitraukę į vaikų auginimą, buvo laikomi labiau įsipareigoję
šeimos gyvenimui, o tai skatino juos greičiau kurti naujas partnerystes.

Judith S. Wallerstein ir Sandra Blakeslee (1989), atkreipusios dėmesį į šei-
mos naujų santykių formavimąsi po skyrybų, teigė, kad po skyrybų dažniausiai
tėvas turi pasirinkti, ar išlaikyti artimus santykius su vaikais, ar leisti tėvo vai-
dmenį atlikti kitam vyrui, atėjusiam į šeimą. Pasak Debros A. Madden-Derdich
ir Stacie A. Leonard (2000), atlikusių kiekybinį tyrimą su išsiskyrusiais vyrais,

³ *Demografijos metraštis 2013, 2014*. Lietuvos Statistikos Departamentas, p. 96.

turinčiais vaikų⁴, visuomenėje nėra aiškių normų, taisyklių, kaip vyrams elgtis po skyrybų, kai dažniausiai vaikai lieka gyventi su motina. Tai, pasak autorių, didina įtampą tarp buvusių partnerių ir skatina vyrus nusišalinti nuo rūpinimosi vaikais.

Be to, D. A. Madden-Derdich ir S. A. Leonard (2000) teigimu, skyrybos nėra vienkartinis įvykis, tai procesas, per kurį pirmaisiais metais po skyrybų vyksta šeimos struktūros pasikeitimas ir tuomet būna daugiausiai konfliktų tarp buvusių partnerių dalijantis vaikų priežiūros atsakomybes. Autorės pastebi, kad vyrams po skyrybų palaikant ryšius su vaikais didelės įtakos turi buvusios partnerės palaikymas. Kadangi daugeliu skyrybų atveju vaikai lieka gyventi su motinomis, jų įtaka kontroliuojant tėvo ir vaiko ryšį išlieka didelė. Motinų palaikymas taip pat veikia vyrų ryšio su vaikais vertinimą. Tyrimas atskleidė, kad motinų vertinimas netgi vyrų savivertei turėjo didesnės reikšmės nei teismo sprendimas, priteisiantis dalinę vaiko globą. Motinų palaikymas skatino vyrus pozityviau vertinti savo santykį su vaikais, o jų nepalaikymas galėjo sutrikdyti tėvo ryšį su vaikais ir netgi paskatinti vyrus šį ryšį nutraukti.

Demborah Chambers (2012) atkreipė dėmesį, kad tėvų seksualinės orientacijos atskleidimas JAV turėjo poveikį teismo sprendimams per skyrybas. Autorė mini 1967–1985 m laikotarpį, kai ištisa karta gėjų ir lesbiečių, per skyrybas atskleidusių savo seksualinę orientaciją, neteko teisių matytis su savo vaikais. Tuomet dauguma teisinių skyrybų bylų baigėsi homoseksualių tėvų teisių apribojimais įgyti vaikų globą ar bent gauti teisę matytis su jais.

Tokių sprendimų pagrindu buvo laikomi įsitikinimai, kad homoseksualūs tėvai bus linkę išnaudoti vaikus seksualiai ar perduoti savo vaikams netradicinę seksualinę orientaciją. Taip pat vienas iš argumentų tokiems tėvams neskirti vaiko gobos po skyrybų buvo tas, kad lesbiečių, gėjų vaikai išgyvens visuomenėje socialinį atstūmimą, jeigu gyvens su netradicinės seksualinės orientacijos tėvu ar motina. Tačiau po 1985 m. pradėjus aktyviai veikti JAV nevyriausybinėms organizacijoms buvo pasiekta, kad šiais laikais daugumoje JAV valstijų teismų praktikoje tėvų seksualinė orientacija nebėra lemiamas veiksnys sprendžiant

⁴ Apklausoje dalyvavo 62 vyrai iš Pietryčių valstijos (JAV), atrinkti iš 1996 m. teismo sprendimu įvykusių skyrybų, tiriamųjų vidutinis amžius buvo apie 38 m., santuokos vidutinė trukmė buvo 12 metų, o vaikų skaičiaus vidurkis – 2,3. Apklausoje vyko pirmaisiais metais po skyrybų, skyrybos buvo įvykusios vidutiniškai prieš 10 mėnesių.

vaiko globos klausimą (Chambers 2012: 71–72). Vis dėlto pripažįstama, kad homoseksualioms motinoms vis dar lengviau prisiteisti vaiko globą nei homoseksualiems tėčiams. Ta pati tendencija pastebima ir tarp heteroseksualių motinų ir tėčių. Kaip jau minėta, daugeliu atveju po skyrybų vaikai lieka gyventi su motinomis.

Po skyrybų biologiniam tėvui toliau bendraujant su vaikais, o motinai sukūrus naują šeimą su kitu vyru, patėvio vaidmuo šeimoje taip pat priklauso nuo abiejų vyrų tarpusavio santykių. Williams Marsiglio ir Romanas Hinojosa šiems santykiams nagrinėti skyrė atskirą dėmesį ir pasitelkė kokybinio tyrimo interviu su 46 patėviais. Pasak autorių, iškyla sudėtingų situacijų priimant sprendimus šeimoje, kai vaikų gerove rūpinasi ir motina, patėvis, ir biologinis tėvas (Marsiglio, Hinojosa 2007). Šioje situacijoje dažnai patėviui tenka antraeilis vaidmuo, jam paprastai reikia derintis prie jau nusistovėjusių šeimos taisyklių: vaikų santykių su motina ir biologiniu tėvu.

Tačiau W. Marsiglio ir R. Hinojosa (2007) pastebėjo, kad tie patėviai, kurie nėra verčiami palaikyti draugiškų santykių su biologiniu tėvu ir gali išlaikyti atstumą šiuose santykiuose, nusprendami patys, kiek kalbėtis telefonu, kaip dažnai perduoti vaikus prižiūrėti, kiek dalyvauti bendrose šventėse ir pan., labiau linkę palaikyti biologinį tėvą. Pasak autorių, patėviams svarbu jaustis saugiams romantiniuose santykiuose su partnere. Kai patėvis nejaučia grėsmės iš biologinio tėvo, kad šis gali išardyti romantinius santykius su partnere, jis labiau linkęs tapti tėvo sąjungininku. Be to, tie patėviai, kurie patys turėjo biologinių vaikų, labiau suprato biologinio tėvo padėtį ir buvo linkę bendradarbiauti su biologiniu tėvu auklėjant vaikus.

Įvedę „tėvo-sąjungininko“ (angl. *father ally*) sąvoką autoriai pabrėžia bendrų interesų pasidalijimo aspektą (Marsiglio, Hinojosa 2007:846). Taip autoriai apibūdino sąmoningas ir nesąmoningas tyrime dalyvavusių patėvių pastangas gerinti santykius su vaiku. Patėvius tapti biologinio tėvo sąjungininkais skatino kelios sąlygos: bendra vyrų patirtis (darbas, sportas, pomėgiai ar skyrybų patirtis), galimybė palaikyti atstumą vyrų tarpusavio santykiuose, patėvio santykių su partnere saugumas ir tėvo vertingumo pripažinimas bei savo biologinių vaikų turėjimas.

Patėviai, įvardiję bendradarbiaujantys su biologiniais tėvais, keisdavosi informacija apie vaikus, derindavo susitikimų su jais laiką, apsikeisdavo pasiūlymais laikytis ir gerbti vienas kito nustatytas taisykles santykiuose su vaikais.

Nors neretai motinos daugiau bendraudavo su biologiniais tėvais vaikų auklėjimo klausimais, tačiau abiem vyrams taip pat tekdavo bendrauti ir tiesiogiai. Kai kurie patėviai, pasak W. Marsiglio, laikėsi tėvo sampratos ribų ir vengė būti vadinami tėvais. Tėvo kreipinį jie skatino vaikus vartoti tik biologiniam tėvui apibūdinti. Tokiu būdu, skatindami vaikų lojalumą biologiniam tėvui, patėviai tapo biologinio tėvo sąjungininkais. Vis dėlto patėvis, net ir būdamas biologinio tėvo sąjungininku, tarpusavio santykiuose palaikydavo atstumą stengdamasis per daug nesusidraugauti su biologiniu tėvu.

Apibendrinant vyrų patirtis po skyrybų galima teigti, kad nors vyrai dažniau sukuria pakartotines sąjungas nei moterys, tačiau jie rečiau augina vaikus, nes dažniausiai šie lieka gyventi su motinomis. Todėl motinos vaidmuo išlieka reikšmingas vyrams palaikant ryšius su vaikais. Tyrimai rodo, kad motinos vaidmuo taip pat išlieka svarbus ir vyrų savivertei. Vyrai neretai linkę nutraukti ryšius su vaikais, kai santykiai su vaikų motina tampa pernelyg įtempti. Pastarojo laikotarpio moksliniai tyrimai atskleidžia, kad vyrai stengiasi palaikyti ryšius su vaikais, kai santuokos išyra. Geri ryšiai su vaikais ir buvusiu partneriu yra reikšmingi vyrų savivertei. Tačiau galima pastebėti konkurencijos apraiškų, kai šeimoje atsiranda naujas vyras. Tada biologinis tėvas stengiasi išlaikyti daugiau įtakos vaikų gyvenime. Abu vyrai, net ir suprasdami vienas kito padėtį ir bendradarbiaudami tarpusavyje vaikų labui, stengiasi išlaikyti atstumą tarpusavio santykiuose. Tai galima vertinti kaip hegemoninio vyriškumo apraišką šeimos gyvenime, ji paprastai ryškiau pasireiškia kaip vyrų tarpusavio konkurencija viešajame gyvenime.

3.2. SOCIALINĖS IR BIOLOGINĖS TĖVYSTĖS PROBLEMATIKA

JAV teisininkė Nancy E. Dowd (2005), svarstydamą biologinės ir socialinės tėvystės ryšį su vaiku, kelia klausimą, kas turėtų būti teisiškai pripažinti tėvais? Nors paprastas atsakymas būtų biologiniai tėvas ir motina, tačiau istoriniai ir socialiniai šeimos pokyčiai lėmė, kad teisėje taip pat klostosi naujos praktikos. Anksčiau buvo įprasta, kad tėvu buvo pripažįstamas sutuoktinis, nepaisant to, ar jis turėjo genetinį ryšį su vaiku. Kadangi santuoka buvusi pagrindinė šeimos apibrėžimo forma, už santuokos ribų gimę vaikai buvo vadinami „niekieno vaikais“ (angl. *children of no one*).

Istorikė D. Marcinkevičienė (1999) patvirtina, kad Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje didžiąjai daliai visuomenės narių gyvenant santuokoje, skyrybos nebuvo pripažįstamos legaliu būdu iš naujo sukurti šeimą, o santykiai su vaikais buvo apibrėžiami santuokos pagrindu. Nors nesantuokinė šeima, pasak D. Marcinkevičienės (1999: 165–167), nebuvo retas reiškinys XIX a. pab. – XX a. pr., nesantuokines bylas sprendavo dvasinis teismas, su policijos pagalba tokios šeimos būdavo išardomos, o vaikai registruojami kaip nesantuokiniai arba „pavainikiai“.

Tuo laikotarpiu tėvo vaidmuo buvęs patriarchalinis – apsiribojęs šeimos maitintojo vaidmeniu, tėvas turėjęs išlaikyti vaikus, juos disciplinuoti. O šiais laikais, kai santykiai tarp lyčių santuokoje keičiasi nuo hierarchinių link egalitarinių, kai biologinę tėvystę tapo lengva nustatyti pasitelkiant DNR testus, kai kohabituojantys tėvai pripažįstami turintys teisę į vaiką, iš esmės pasikeitė tėvo statuso nustatymas. Be to, DNR testai ir biotechnologijos panaikino skirtį tarp motinystės ir tėvystės nustatymo. Anksčiau biologinė motina buvo ta, kuri pagimdė vaiką, o tėvas tas, kuris vaiką pripažino. Šiais laikais, kai tapo įmanomas dirbtinis apvaisinimas ir galima surogatinė motinystė, vaiką gali pagimdyti moteris, neturinti genetinio ryšio su vaiku. O nepripažįstantis tėvystės vyras gali būti juo pripažintas pasitelkiant DNR testą (Anderlik, Rohtstein 2002). Pasak Mary R. Anderlik ir Marko E. Rothsteino (2002), DNR testas tėvystei nustatyti ir buvo pradžioje naudojamas valstybei siekiant biologiniam tėvui priteisti alimentus vaikams išlaikyti. Tokiu būdu buvo siekiama sumažinti valstybės paramą vienišoms motinoms. Tačiau, pasak autorių, jei tėvystės statusas apribojamas genetiniu ryšiu, DNR testas lygiai taip pat gali būti panaudotas atsisakant tėvystės pareigų, todėl DNR testo poveikis tėvo ryšiui su vaiku yra nevienareikšmis.

Šiais laikais, kai tėvystės nustatymas tapo tokiu sudėtingu reiškiniu, N. E. Dowd (2005) siūlo sprendimą: vartoti sąvoką „per gimdymą dalyvaujantis tėvas“ (angl. *birthfather*). Tai būtų tėvas, kuris būna kartu per moters nėštumą ir dalyvauja per gimdymą ir savanoriškai pripažįsta savo tėvystę. Tokiu atveju tėvystės nustatymo per gimdymą tikslas, pasak autorės, yra ne nustatyti biologinę tėvystę, o nustatyti, ar socialinis tėvas buvo per gimdymą. Kadangi per gimdymą esantis ir pripažįstantis tėvystę vyras gali būti ne tas pats asmuo, autorė siūlo įvesti galimybę kelis tėvus pripažinti įstatymiškai legaliais.

Be to, tėvystės statusą N. E. Dowd (2005) siūlo nustatyti atsižvelgiant į realų rūpinimąsi vaiku (angl. *nurturing*). Rūpinimosi sąvoka, pasak autorės, apima fizinį, psichologinį, emocinį ir dvasinį rūpinimąsi vaiku. Taip pat ji siūlo atskirti ekonominę atsakomybę už vaiko gerovę nuo tėvo socialinių teisių ir pareigų. Idealiu atveju rūpinimasis vaiku turėtų apimti ir ekonominį vaiko aprūpinimą, tačiau kuomet vaiko gyvenime dalyvauja keli tėvai, pasak autorės, vaiko interesams geriau atstovaujama, kai su vaiku gyvenantis vyras rūpinasi emocine vaiko gerove, o biologinis tėvas bent ekonomine gerove.

Sociologiniais tyrimais nagrinėjami teisininkės įvardyti socialinės tikrovės faktai, kai vaikų gyvenime atsiranda ne biologinis tėvas. JAV sociologas Williamas Marsiglio, atlikęs kokybinį tyrimą⁵ su patėviais, vienišomis motinomis ir vaikais, nagrinėjo, kaip vyrai įsitraukia į romantinius santykius su moterimi, kuri jau turi vaikų, kokiais būdais jie užmezga kontaktą su vaikais ir prisiima tėvo vaidmenį santykiuose su jais (Marsiglio 2004b). W. Marsiglio teigimu, nors įprasta biologiniam tėvui priskirti tėvo statusą, tačiau kai jis nedalyvauja vaiko gyvenime, o atsiranda kitas vyras šeimoje, kuris rūpinasi vaiku, tėvo statusas greitai gali būti priskirtas nebiologiniam tėvui, nes ilgainiui vaikas tik jį vieną tepažįsta. Nors W. Marsiglio tyrime buvo tokių vyrų, kurie lengvai priėmė „patėvio“ statusą, kai kuriems šio tyrimo dalyviams, pasak mokslininko, patėvio etiketė kėlė nemalonias emocijas, todėl jie siekė būti vadinami tėvais.

Patėvis, įtėvis ir globėjas apibrėžia tėvystės tapatumą, nesusietą biologiniais ryšiais su vaiku. Todėl šie vyrai turi atrasti sau alternatyvius būdus, kaip patirti tėviškus jausmus (Marsiglio 2004b:20). Vienas esminių tėvo ir vaiko santykių skirtumų tas, kad biologiniam tėvui santykis su vaiku prasideda dar jam negimus, o patėviui, globėjui ar įtėviui dažniausiai šis santykis pradeda formotis praėjus keliems mėnesiams ar metams po vaiko gimimo (Marsiglio 2004b:29). Pasak mokslininko, kai nebiologinis tėvas užmezga santykius su motina jai dar nepagimdžius vaiko, tai tokiam patėviui, padedančiam partnerei per nėštumą, lengviau įsijausti į tėvo vaidmenį.

Pasak W. Marsiglio, nuo asmenybių, poros santykių raidos priklauso, kaip greitai motinos draugas įgis patėvio statusą santykiuose su vaikais. Vienos poros santykius rutulioja lėtai, darydamos pertraukas, kitos – greitai pradeda gyventi

⁵ Buvo atliktas 51 interviu.

kartu, tad nuolat būdamas namuose vyras jaučiasi įpareigotas labiau prisidėti prie vaikų auklėjimo (Marsiglio 2004b: 37). W. Marsiglio pastebėjo, kad vyro patirtis su vaikais lemia, kiek juo pasitiki partnerė. Paprastai, pasak mokslininko, moterys linkusios labiau pasitikėti tais vyrais, kurie patys turi biologinių vaikų iš ankstesnių santykių ir yra praleidę laiko rūpindamiesi jais. Taip pat patirtis prižiūrint kitus vaikus – giminaičių, draugų – ar profesinė patirtis su vaikais skatina moteris pasitikėti vyru, kad šis sugebės auklėti vaikus. Nors, autoriaus pastebėjimu, nebūtinai ankstesnė vyrų patirtis su vaikais sąlygoja pačių vyrų didesnę pasitikėjimą savimi. Iširę santykiai ir negalėjimas gyventi su savo biologiniais vaikais vienus vyrus labiau motyvavo rūpintis partnerės vaikais, kitiems kėlė daugiau nerimo ir nepasitikėjimo, kad ir šie santykiai taip pat gali nutrūkti (Marsiglio 2004b:58). W. Marsiglio tyrimas atskleidė, kad nors ir daugėja socialinės tėvystės pagrindu kuriamų šeimų, jų tvirtumą siekiama palaikyti tradicine forma – šeiminius santykius įteisinant santuoka, todėl dažnai patėviais tapę vyrai buvo vedę ar ketino vesti savo partneres greitai laiku.

Socialinės tėvystės pagrindu kuriami tėvų bei vaikų santykiai ir netradicinės seksualinės orientacijos šeimose. Vakarų šalyse, pripažįstančiose homoseksualias santuokas ir teisę įsivaikinti ar kitais būdais susilaukti vaikų, atsiranda daugiau galimybių homoseksualiems asmenims kurti šeimas. Tai, pasak Mauros Ryan ir Danos Berkowitz (2009), lėmė šiuolaikinis gėjų, lesbiečių judėjimas už žmogaus teises, kultūriniai ir šeimos instituto pokyčiai bei medicininių technologijų pažanga. Vis dėlto esminis homoseksualių šeimų skirtumas yra tas, kad joms ketinant auginti vaikus, neišvengiamai reikalinga pagalba iš šalies, ar tai būtų surogatinė tėvystė, dirbtinis apvaisinimas homoseksualioms motinoms, ar įvaikinimas homoseksualiems tėčiams.

Taigi, keičiantis šeimos formoms genetinis ryšys su vaiku ar anksčiau įprasta santuoka paremta tėvystė nebėra vieninteliai tėvystės praktikos pavyzdžiai kasdieniame gyvenime. Teisininkai bando spręsti tėvo statuso pripažinimo klausimą pasitelkdami DNR testus ar vyro, besirūpinančio vaikais, faktą. Tačiau ir jie pripažįsta, kad vaikų gyvenime neretai dalyvauja keli vyrai, atliekantys tėvo vaidmenį, tada iškyla klausimas, kuris vyras turėtų pasirūpinti vaiko ekonomine gerove, o kuris – emocine. O sociologiniai tyrimai atskleidžia, kad realiai vaikais besirūpinantys vyrai, turintys socialinį ryšį su vaikais, siekia tėvo statuso pripažinimo, kai biologinis tėvas nedalyvauja vaikų gyvenime, nes patėvio statusas ir pavadinimas turi neigiamų asociacijų. Į biologinio ir socialinio tėvo

statuso problematiką įtraukus tėvius, globėjus ir netradicinės seksualinės orientacijos tėvus, kyla poreikis ieškoti naujų pavadinimų ir sprendimų tėvo statusui apibrėžti, nes šiuo metu esamų jau nepakanka.

3.3. NETRADICINĖS SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS VYRŲ TĖVYSTĖ

Judith Stacey ir Timothy J. Biblarz (2001), apžvelgdamos XX a. paskutinio dešimtmečio politines diskusijas Amerikoje už ir prieš gėjų ir lesbiečių teisę įsivaikinti vaikus, teigia, kad jos buvo lydimos heteroseksizmo ideologijos. Joms antrina ir Victoria Clarke ir Celia Kitzinger (2004), išnaginėjusios 26 Didžiojoje Britanijoje ir JAV 1990–2001 m. transliuotas pokalbių laidas, kuriuose vyko diskusijos apie homoseksualius tėvus. Autorės pastebėjo naudojamus gynybinius argumentus siekiant pristatyti homoseksualius tėvus kaip įprastus tėvus, mažai kuo besiskiriančius nuo heteroseksualių tėvų. Autorių teigimu, bandymas įsprausti homoseksualius tėvus į heteroseksualios šeimos sampratą atskleidžia, kad diskusijos buvo konstruojamos heteroseksizmo pagrindu.

Šias diskusijas lydėję moksliniai tyrimai, pasak J. Stacey ir T. J. Biblarz (2001), taip pat buvo konstruojami iš gynybinės pozicijos, nes buvo ieškoma skirtumų tarp homoseksualių tėvų auginamų vaikų ir heteroseksualių tėvų vaikų, laikantis prielaidos, kad heteroseksuali šeima yra idealas, o bet kokie vaikų skirtumai buvo traktuojami kaip trūkumai. Nors daugelis tokių tyrimų konstatavo, kad reikšmingų vaikų raidos skirtumų nepastebėta ir nėra patikimos teorijos, aiškinančios vaikų seksualumo vystymąsi, buvo bandoma paaiškinti vaikų homoseksualumo preferencijas jau egzistuojančiomis teorijomis.

J. Stacey ir T. J. Biblarz (2001), apžvelgdamos teorinius vaikų seksualumo raidos aiškinimus, teigė, kad biologinio determinizmo teorijos šalininkai ieškojo paveldimumo galimybių, skatinančių vaikų polinkį į netradicinę seksualinę orientaciją. Socialinio konstruktyvizmo teorijos atstovai vaikų homoseksualumo polinkius aiškino tuo, kad homoseksualiose šeimose sukuriama laisvesnė aplinka tokiems polinkiams išreikšti. O remiantis psichoanalitine teorija buvo laikomasi prielaidos, kad vieno iš priešingos lyties tėvų trūkumas nesudaro galimybių mergaitėms ir berniukams išgyventi preedipinių meilės fazių priešingos lyties tėvui ir todėl nesusiformuoja heteroseksuali seksualinė orientacija.

Nors nemažai tyrimų ieškojo homoseksualių šeimų trūkumą, kai kurie autoriai (Patterson 2000, Dunne 2000) ėmėsi ieškoti gėjų, lesbiečių šeimų privalumų. Jie atkreipė dėmesį, kad šiose šeimose dažnai pasireiškia egalitariniai santykiai (Goldberg et. al. 2012, Kurdek 2007), kurie pastebėti dažniau pasireiškiantys tarp įsivaikinusių vaikus homoseksualių tėvų nei tarp biologinius vaikus turinčių (Ričardson et. al. 2012) porų. O veikdamos išplėstinių šeimų pagrindu, augindamos vaikus jos sulaukia daug išorinės paramos. Kiti autoriai ėmėsi homoseksualių ir heteroseksualių tėvų palyginamųjų tyrimų. Nors J. Stacey ir T. J. Biblarz (2001), vertindamos šiuos tyrimus, taip pat išvelgia pavojų palyginimais nuvertinti homoseksualius tėvus.

Abbie E. Goldberg, Jordan B. Downing ir April M. Moyer (2012), atlikusios kokybinį tyrimą su 35 homoseksualių vyrų poromis, ketinusiomis įsivaikinti vaikus ir palyginusios jų motyvacias su heteroseksualiomis poromis, išskyrė kelias savybes, kurios skyrėsi nuo heteroseksualių porų motyvacijos įsivaikinti vaikus. Kadangi homoseksualūs vyrai, nors ir turėdami galimybę tam tikrose JAV valstijose įsivaikinti vaikus, susiduria su didesnėmis kliūtimis, ieškodami palankiai nusiteikusios įvaikinimo agentūros. Jų motyvacija įsivaikinti buvo didesnė, nes toks sprendimas buvo ypač apglvotas. Be to, jie kėlė sau tikslus mokyti vaiką tolerancijos bei pasirūpinti draugiška kaimynyste siekiant išvengti įtampos dėl galimos homofobijos.

Nepaisant teisinių ir socialinių kliūčių homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikus (pvz., trūksta paramos iš aplinkinių, draugiškos įvaikinimo agentūros), tokių porų, auginančių vaikus, skaičius JAV auga. Šios šalies surašymo duomenimis (Kinkler, Goldberg 2011), 1990 m. viena iš dvidešimties homoseksualių vyrų porų ir viena iš penkių homoseksualių moterų porų augino vaikus. O 2000 m. vaikus augino viena iš penkių vyrų ir viena iš trijų moterų porų. Vis dėlto JAV sociologės Maura Ryan ir Dana Berkowitz (2009), atlikusios kokybinį tyrimą⁶ su homoseksualiomis motinomis ir homoseksualiais tėvais, atkreipė dėmesį į tai, kad neretai renkamas biologinė tėvystė todėl, kad vėliau teisiškai būtų lengviau įrodyti ryšį su vaiku. Taip pat siekiant savo šeimos socialinio pripažinimo visuomenėje neretai buvo kuriamos išplėstinės šeimos tarp gėjų tėvų ir lesbiečių motinų.

⁶ Buvo atlikti giluminiai interviu su 18 lesbietėmis biologinėmis motinomis ir 22 gėjais tėvais.

Vakarų šalyse taip pat pradedama analizuoti, kaip homoseksualūs tėvai derina šeimos ir darbo įsipareigojimus susidurdami su tais pačiais vyriškumo, vyro-šeimos maitintojo modelio iššūkiais kaip ir heteroseksualūs vyrai (Richardson et. al. 2012). Labiau egalitariškai nusiteikę vyrai linkę prisiimti daugiau vaikų priežiūros pareigų. Jie teikė prioritetą šeimos pareigų vykdymui ir mažino savo darbo valandas bei atidėjo karjeros planus tam, kad daugiau laiko galėtų praleisti su vaiku (Bergman et. al. 2010). Tačiau taip besielgiantys vyrai patyrė daugiau šeimos ir darbo derinimo įtampos, nes homoseksualų porose dažniau pasitaiko, kad abu partneriai dirba, o ne tik vienas iš jų, kaip neretai būna heteroseksualiose porose (Richardson et. al. 2012). Vis dėlto gėjai tėvai, pasak tyrėjų (Richardson et. al. 2012), paprastai disponuoja didesnėmis pajamomis nei lesbietės motinos, tačiau mažesnėmis nei heteroseksualūs vyrai. O didesnės pajamos jiems leidžia pasirūpinti aukšto lygio vaikų priežiūra, pavyzdžiui, nosisamdyti auklę. Nors samdydami auklę neretai tėvai patirdavo kaltės jausmą, kad per mažai laiko praleidžia su vaiku. Vis dėlto homoseksualioms poroms mažiau prieinamos išmokos, susijusios su partnerių sveikata, o dėl to didėja poros išlaidos.

Nors homoseksualios vyrų poros nesusiduria su išankstinėmis nuostatomis, kuris iš partnerių labiau ištrauks į vaikų priežiūrą, tačiau šios poros, pasak J. H. Plecko (2010), susiduria su hegemoninio vyriškumo nuostatomis, skatinančiomis juos imtis šeimos maitintojo vaidmens. Sunkumai derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus patiriami dėl komandiruočių, darbo viršvalandžių, nesuspratingų vadovų ar nelankstaus darbo grafiko (Richardson et al. 2012). Kai kurios homoseksualių vyrų istorijos buvo identiškos heteroseksualių dirbančių vyrų pasakojimams, liudijantiems, kad kolegos ir vadovai darbe parodo mažiau supratingumo vyrų-tėvų įsipareigojimams šeimai palyginti su tuo supratingumu, kurį gauna moterys-motinos. Vis dėlto autoriai pastebi, kad jų tyrimo dalyviai buvo aukšto profesinio statuso, o tai leido lanksčiau derinti darbinis įsipareigojimus su įsipareigojimais dėl vaiko priežiūros. Be to, jie nepatyrė homofobijos savo darbo vietose, ją patyrus jų pasakojimai būtų kitokie.

Vakarų šalyse jau yra legalūs mechanizmai, leidžiantys homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikus, o Rytų Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, vis dar vyrauja homofobinės visuomenės nuostatos, homoseksualios partnerystės ir

santuokos teisiškai nėra galimos ir gėjų bei lesbiečių poros, norėdamos turėti vaikų, negali jų įsivaikinti. Todėl nusprendusieji susilaukti vaikų stengiasi užtikrinti biologinį ryšį su vaiku, nes tėvų teisės į nebiologinius vaikus nėra užtikrinamos, o dėl galimos homofobijos neretai šios šeimos vengia viešumo ir imituoja heteroseksualią šeimą.

Taigi, tradicinio šeimos modelio transformacija paskatino atsirasti naujas šeimos formas ir tėvystės praktikas. Biologinis tėvas, gyvenantis santuokoje kartu su vaikų motina, nebėra tokia įprasta praktika, kai skyrybų rodiklis Vakarų visuomenėse ir Lietuvoje jau keletą dešimtmečių išlieka aukštas. Modernioje visuomenėje tapo įprasta atidėti vaikų susilaukimą, taip pat gimstamumas šalyse gerokai sumažėjo. Galima daryti prielaidą, kad nors individualizacija vėlyvosios modernybės visuomenėse paskatino daugiau dėmesio skirti suaugusių asmenų santykiams nei vaikams, padaugėjo vienišų asmenų skaičius bei vienišų suaugusiųjų, auginančių vaikus, skaičius, tačiau sumažėjus bendram vaikų skaičiui visuomenėje ir šeimose, ryšiai su vaikais labiau branginami ir stengiamasi juos palaikyti, kai suaugusiųjų sąjunga išyra. Todėl biologiniai tėvai ir šeimoje atsiradę socialiniai tėvai neretai turi panašios patirties – vaikų iš ankstesnių sąjungų, todėl biologinių ir socialinių tėvų tarpusavio santykiai tampa neišvengiamu sudėtingu reiškiniu šiuolaikinėje visuomenėje.

Vakarų šalyse įteisinus galimybes homoseksualioms poroms susilaukti vaikų, socialinės ir biologinės tėvystės dilema išlieka. Paprastai biologinis tėvas ar biologinė motina turi visas teises į vaiką, o antras partneris įsivaikina vaiką socialinio tėvo statuso pagrindu. Kai pora pasirenka įsivaikinti, o ne susilaukti vaiko genetinio ryšio pagrindu, ji prilyginama heteroseksualiems tėviams, nors kai kuriose šalyse vis dar leidžiama tik vienam iš poros įsivaikinti vaiką, tokiu būdu nepripažįstant homoseksualios partnerystės lygiavertiškumo heteroseksualių tėvų ryšiui. O Rytų Europos šalių visuomenėse vyraujant homofobinėms nuostatoms homoseksualių porų atžvilgiu ir nesant teisinių galimybių įsivaikinti vaikų, paprastai homoseksualios poros, pasiryžusios susilaukti vaikų, siekia jų susilaukti biologiniais būdais, viešumoje neretai imituodamos heteroseksualias šeimas. Tokiu būdu homoseksualios poros, kurdamos išplėstines šeimas, kuria biologinių ir socialinių tėvų sudėtingus ryšius, kokie nagrinėjami ir tarp heteroseksualių porų, sukūrusių pakartotines šeimas.

4. TYRIMO METODOLOGIJA

4.1. A. L. STRAUSSO IR J. M. CORBIN GRINDŽIAMOSIOS TEORIJOS EPISTEMOLOGINĖS PRIELAIDOS

Siekiant įgyvendinti disertacijoje išsikeltą tikslą – sukurti grindžiamąją teoriją, atskleidžiančią vyrų, auginančių vaikus, tėvystės ir vyriškumo sampratų bei praktikų sąsajas, – taikytas kokybinių tyrimų metodo Anselmo L. Strausso ir Juliet M. Corbin (1996) grindžiamosios teorijos variantas. Disertacijos autorei buvo artima A. Strausso ir J. Corbin pasaulėžiūra, pabrėžianti patirties bei kasdienių praktikų laikinumą ir universalumą, besiremiantį kolektyviniu žinojimu ir asmenine patirtimi, nes nagrinėjant tėvystės sampratas ir praktikas tyrimo dalyviai neišvengiamai derina visuomenėje vyraujančias tėvystės sampratas su asmenine patirtimi. Taip pat autorei artima J. Corbin ir A. Strausso pasaulėžiūra, pagrįsta pragmatizmo teorijos pozicija, kad tikrovė, nors ir veikiamą tyrėjo, nėra visai reliatyvi, o visuomenėje egzistuojančios žinios kaupiasi ir plečia visuomenės narių supratimą.

Taip pat mokymasis iš patirties tyrimo dalyviams susiduriant su problemiškomis situacijomis atsiskleidė disertacijos tyrime, o J. Corbin ir A. Straussas savo tyrimų analizės pagrindu laiko Johno Dewey (1929) ir George Meado (1970) tvirtinimus, kad žinios kuriamos ne remiantis idėjomis, o veiksmu ir tarpusavio sąveika. Be to, problemiškos situacijos, pasak J. Dewey, skatina savirefleksiją, o disertacijos tyrimo ašimi tapo tyrimo dalyvių savirefleksijos gebėjimai ir sąmoningumo pasireiškimas tėvystės praktikose.

Dar viena A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos varianto pasirinkimo priežastis – disertacijos autorei taip pat aktualus socialinio aktyvumo aspektas, kurį mini ir J. Corbin. Vyriškumo ir tėvystės studijos yra labai menkai išplėtota sritis Lietuvoje, tad naudodama autentiškus interviu su vyrais, turinčiais skirtingą tėvystės patirtį, disertacijos autorė siekia prisidėti prie vyriškumo studijų ir tėvystės studijų plėtotės Lietuvoje.

Taigi, toliau plačiau aptariamos jau trumpai paminėtos pagrindinės A. Strausso ir J. Corbin grindžiamosios teorijos metodologijos epistemologinės prielaidos. Autorių grindžiamosios teorijos metodologiją paveikė filosofinių prieigų mišinys, sudarytas iš pragmatizmo ir simbolinio interakcionizmo,

konstrukcionizmo ir postmodernizmo (Blumer 1986a, Dewey 1929, Mead 1970, Clarke 2005). A. Straussas ir J. Corbin remiasi pragmatizmo teiginiu, kad tikrovė arba tiesa nėra objektyviai egzistuojanti išorėje, ją reiktų atpažinti. Tiesa, pasak jų, atpažįstama veikloje, o sukurtos teorijos – tai interpretacijos, kurias tyrėjai atlieka iš tam tikros jų prisiimtos perspektyvos.

Pragmatistai, kuriems save priskiria J. Corbin ir A. Straussas, tiki kolektyviniėmis žiniomis. Jei individas, pasak jų, sukuria kokią naują realybės sampratą, jo perspektyva jau būna socializuota ir paveldėta iš visuomenės (Corbin, Strauss 2008: 3). J. Corbin ir A. Straussas (2008:4) savo grindžiamojoje teorijoje remiasi pragmatizmo pozicija, kad nors „tikrovė“ ir nėra objektyvi – ją veikia tyrėjas, tačiau ji nėra visiškai reliatyvi, tai būdinga postmodernistinei pozicijai. Tam tikra tikrovė, pasak autorių, egzistuoja, taip kaip, pavyzdžiui fizikiniai dėsniai, taip pat ir visuomenėje egzistuoja tam tikros žinios, kurios pripažįstamos kaip tiesa arba faktai, o socialinės žinios yra kaupiamos ir šį procesą galima palyginti su evoliucija.

J. Corbin ir A. Straussas remiasi G. Meado ir J. Dewey teiginiais, kad žinios kuriamos per veiksmą ir sąveiką (Corbin, Strauss 2008: 2). J. Dewey (1929: 189) veiksmą ir sąveiką sieja su patirtimi ir mokymusi iš patirties. Kalbėdamas apie patirtį jis teigia, kad ją sudaro dvi dalys: aktyvioji – veiksmo ir pasyvioji – išgyvenimo. O mokymasis iš patirties gali įvykti tik tuomet, kai veiksmas tiesiogiai susiejamas su jo sukeltais padariniais – kai tam tikras atsakas ar grįžtamasis ryšys suvokiamas kaip savo paties elgesio padarinys. J. Dewey (1929) teigimu, problemiškos situacijos, neleidžiančios veikti rutininiais būdais, skatina savirefleksiją ir tokiu būdu sukuria galimybes mokytis iš savo patirties.

G. Meadas (1970: 321), analizuodamas individo ir visuomenės santykį, išskiria socialų ir asocialų asmens aspektą. Socialus asmens aspektas yra integruotas iš socialinės grupės, kuriai individas priklauso. Ir šį aspektą individas jaučia per bendrumą ir buvimą visaverčiu nariu grupėje. Asocialus aspektas – tai asmens savybės, kuriomis jis skiriasi nuo kitų socialinės grupės narių, nors jis gali turėti bendrumų su kitais individais. Tačiau per socialumą jaučiamas kolektyvinis bendrumas, o asocialūs aspektai iškelia asmens individualumą aukščiau už visuomenės idealus ar vertybes.

H. Blumerio (1986a: 2) simbolinis interakcionizmas, kuriuo J. Corbin ir A. Straussas grindžia savo grindžiamosios teorijos metodologiją, remiasi trimis prielaidomis. Pirmoji prielaida – žmonės elgiasi su dalykais remdamiesi tuo, ką tie dalykai jiems reiškia. Tie dalykai gali būti viskas, ką žmogus pastebi savo aplinkoje: materialūs daiktai, kiti supantys asmenys, jų elgesys, institucijos, savi idealai, vertybės. Antroji prielaida – šitų dalykų prasmė kyla iš socialinės sąveikos tarp individo ir jo bendraminčių. O trečiąja prielaida tvirtinama, kad šios prasmės traktuojamos ir keičiamos per interpretacinį procesą, kuris vyksta asmeniui susidūrus su minėtais dalykais.

J. Corbin savo ir A. Strausso pasaulėžiūrą apibūdina taip: pasaulis yra kompleksinis, atspindintis tiek pokyčius, tiek pastovumo laikotarpius. Tokiame pasaulyje šiandien veiksmas gali būti rutiniškas, o rytoj jau problemiškas. Atsakymai gali kelti naujus klausimus, o klausimai pasiūlyti atsakymus (Corbin, Strauss 2008: 6). Taip pat autoriai tiki, kad netikėtumai yra neišvengiami, procesas yra reikšmingas, o reiškinių kompleksiskumas skatina tyrinėti ne tik problemiškas, bet ir rutines reiškinių situacijas ir įvykius. Taip pat tyrėjams svarbi žmonių reakcijų į įvykius ir problemas įvairovė. Žmonių reakcijų pobūdis sukuria sąlygas, kurios veikia, apibrėžia, riboja veiksmų ir sąveikos įvairovę visuomenėje. Taip pat patys žmonės per veiksmus ir sąveikas formuoja savo institucijas kurdami ir keisdami pasaulį apink save.

Ir paskutinė pozicija, kuria remiasi J. Corbin ir A. Straussas (2008: 5), yra ta, kad žinios yra naudingos praktikai. Pragmatistai nedarė skirties tarp žinojimo ir kasdienio veikimo. Abu vienas kitą veikia. Žinios suteikia naudos veikiant, o veiksmai sukelia problemas, apie kurias reikia galvoti, kad jos būtų išspręstos ir papildytų žinias. O nuolat besikeičiančiame pasaulyje pastoviai vyksta sąveika tarp žinių ir praktikos.

J. Corbin taip pat pripažįsta šiuolaikinio feminizmo, socialinio konstrukcionizmo ir postmodernizmo įtakas savo pasaulėžiūrai ir taip pat tyrimų analizei (Corbin, Strauss 2008: 9). Mokslininkę įkvėpė Adele E. Clarke (2005) ir Kathy Charmaz (2009) darbai, jos pritaikė postmodernizmo ir postkonstruktyvizmo paradigmas grindžiamajai teorijai. A. E. Clarke kartu su K. Charmaz (2009) stengėsi grindžiamąją teoriją pakreipti daugiau interpretacine kryptimi. Grindžiamosios teorijos atstovai paprastai svyruoja tarp dviejų stovyklų – interpretacinės

ir pozityvistinės. Objektyvistai ieško universalių reiškinių priežasčių ir paaiškinimų, kas gali paskatinti susiaurinti tyrimo duomenų ir supaprastinti teoriją. Konstruktyvistinė prieiga, pasak K. Charmaz (2011: 184), reiškia daugiau nei tyrimo dalyvio perspektyvos atradimą, ne tik teorizuojamos tyrimo dalyvio interpretacijos, bet taip pat pripažįstama, kad sukurta teorija taip pat yra interpretacija. Konstruktyvistinė grindžiamoji teorija laikosi pozicijos, kad nagrinėdami socialines problemas produkuojame žinojimą. Žinojimas kyla iš socialinių aplinkybių, pripažįstama, kad egzistuoja įvairios pozicijos, kurias kuria tyrėjas, sąveikaudamas su tyrimo dalyviu, ir kad tyrėjas turi būti refleksyvus tiek tyrimo situacijos, tiek tyrimo dalyvių, tiek savo elgesio bei analizės atžvilgiu.

K. Charmaz savo tyrimuose daugiau koncentruojasi į konstruojamas ir interpretuojamas prasmes, o A. E. Clarke (2005) prideda reliatyvistinę, perspektyvinę sampratą. A. E. Clarke pritaikydama postmodernią prieigą tyrimų analizėje atsižvelgia į visas įmanomas situacijų variacijas ir skirtynes, taip pat į reliatyvumą ir savęs pozicionavimą bei bando apimti tyrimo kompleksiskumą, diaugialypiškumą ir prieštaravimus.

A. E. Clarke postmodernumą tyrimuose supranta kaip tyrimo analizę, kuomet einama toliau ir giliau už individualios tiriamųjų perspektyvos. Pasak autorės, A. Straussas grindžiamąją teoriją papildė postmodernizmo krypties bruožais, teigdamas, jog grindžiamosios teorijos metodologija atskleidžia socialinio pasaulio laikinumą, nepastovumą ir konstruktyvumą. A. E. Clarke taip pat pabrėžia, kad A. Strausso tvirtinimai, jog socialinis pasaulis yra giliai kontekstinis, o jį organizuojantys elementai ir diskursai yra nepastovūs ir nuolat derinami tarpusavyje, taip pat žymi postmodernumo kryptį.

Vėliau, pasak A. E. Clarke (2005) A. Strausso išskirtos prielaidos, kad situacijos yra nestabilios, jų savybės keičiasi, ryšiai tarp socialinių pasaulių ir veiksmo vietų yra trūkinėjantys, o socialiniai pasauliai yra vienas kito sudedamosios dalys ir yra tarpusavyje atkartojamos / reprodukuojamos derybų būdu, kad visuomet išlieka galimybė, jog „gali būti ir kitaip“, pradėtos visuotinai laikyti postmodernizmo požymiais.

Taip pat J. Corbin pasaulėžiūrai įtaką padarė ir Normano K. Denzino darbai (Denzin 1997, Denzin, Lincoln 2005), pagilinę interpretacinių metodų taikymą kokybinių tyrimų analizėje. N. K. Denzinas gilinasi į kritinę pedagogiką, kritines rasės, kultūros studijas, postruktūralistinę poziciją, kuri pabrėžia politikos ir socialinio teisingumo svarbą.

J. Corbin pabrėžia, kad jos ir A. Strausso tyrimų objektas yra ne įvykiai patys savaime, nes kiekvienas asmuo patiria įvykius skirtingai ir suteikia jiems skirtingą reikšmę atsižvelgdamas į savo biografiją, patirtį, lytį, laiką ir vietą bei kultūrinį, religinį, politinį ir profesinį pagrindą (Corbin, Strauss 2008: 10). Ji taip pat sutinka su konstruktyvistų pozicija, kad sąvokos ir teorijos yra kuriamos tyrimo dalyvių, kurie stengiasi paaiškinti ir įprasminti savo patirtį ir gyvenimą tiek tyrėjui, tiek sau pačiam. O iš šių konstruktyvistų tyrėjas sukuria kažką, ką pavadina žiniomis (Corbin, Strauss 2008:10). Tačiau, pasak autorės, su kiekvienu projektu ir kartu su tyrėjais keičiasi tyrimo pateikimo būdas ir taip pat kokybinių tyrimų samprata. Tyrėjai negali atsiriboti nuo savo patirčių ir reakcijų ir todėl analizuodami veikia tyrimo duomenis.

J. Corbin teigimu, kokybinių tyrimų atstovai pripažįsta, kad egzistuoja daugybė tikrovių ir skirtingiems tyrėjams pavyksta apčiuopti to paties reiškinio skirtingus aspektus: vieni tyrėjai grindžiamajai teorijai daugiau suteikia postmodernizmo (Clarke 2005), kiti konstruktyvizmo paradigmą (Charmaz 2009). Taip pat varijuoja tyrimų pateikimo būdas: vieni tyrėjai nutolsta nuo kokybinių metodų, kiti, pateikdami duomenis, pasirenka poetinį stilių (Corbin 2011: 166), kurio kraštutinumus J. Corbin kritikuoja. Jos požiūriu, tyrimo tikslas yra pateikti moksliskai pagrįstas išvalgas ir jas stengtis pristatyti įtikinamai, kad šios prisidėtų prie tyrimo dalyvių situacijos pokyčių. J. Corbin interviu su Cesar A. Cisneros-Puebla pripažįsta, kad ji savo tyrimuose mato aktyvizmo intenciją („Lernen“ 2011). Pasak J. Corbin, ji save priskirtų tokiems Čikagos sociologų mokyklos atstovams kaip Robertas E. Parkas, Williamas I. Thomasas (Blumer 1986b), kurie ėjo į visuomenę daryti tyrimų tam, kad inicijuotų jos pokyčius. J. Corbin taip pat kaip vieną iš tyrimų tikslų mato praktinę jų naudą tiriamajai grupei („Lernen“ 2011: 86–88). Kadangi pati autorė pradėjo studijuoti slaugos mokslus, tik vėliau perėjo į sociologiją, jos požiūris į tyrimus išliko glaudžiai susijęs su praktika. Todėl ji kritikuoja literatūrinį tyrimo aprašymą, teigdama, kad jis mažiau įtikina, o tyrimo svarbiausias rezultatas, pasak J. Corbin, turėtų būti žinios, ne kūrybinis procesas, nors jis ir būtų inovatyvus

Pasak K. Charmaz (2009), grindžiamoji teorija niekada nebuvo statiškas tyrimo metodas. Jis nuolat kito, ir ne tik K. Charmaz viena ir su bendraautoriumi Antony Bryantu keitė grindžiamąją teoriją, pridėdami konstruktyvistinę prieigą, bet ir jos kūrėjai A. Straussas ir B. Glaseris vystė ir keitė savo kryptis.

4.2. DUOMENŲ RINKIMO METODAS – INTERVIU

Tyrimo duomenys buvo renkami pasitelkus kokybinį tyrimo metodą, pusiau struktūruotą interviu. Pasak Davido Silvermano (2011), kokybinis tyrimo metodas ypač tinkamas nagrinėti reiškinį sąlygojančius veiksnius ir vėliau tolesnes pasekmes. Kokybinis tyrimas padeda atsakyti, kaip tam tikras fenomenas arba reiškinys vyksta ir leidžia kelti klausimą, kodėl jis reiškiasi vienu ar kitu būdu (Silverman 2011: 16–17). Tyrinėjant reiškinį, galimybė ieškoti atsakymo į klausimą „kodėl“, pasak autoriaus, tai yra pagrindinė kokybinio tyrimo stiprybė.

Pasak Franzo Breuerio, Barbaros Dieris Antje Lettau (2010) mokslinio tyrimo interviu neturėtų būti suprantamas kaip tik pasikeitimas informacija tam tikra tema, davimo–gavimo procesas. Su interviu terminu paprastai asocijuojasi tyrėjo atsiribojimas nuo tyrimo dalyvio, tyrėjo savo nuomonės sau laikymas. Vietoj interviu termino siekiant išvengti neigiamų asociacijų autoriai siūlo vartoti „pokalbio“ terminą, nes priešingu atveju sunku pasiekti intensyvų, atvirą, empatišką ir lankstų pokalbį tam tikra tema.

Mokslinis interviu turėtų būti tokia socialine interakcija, kuri apimtų tyrėjo ir tyrimo dalyvio vaidmenų charakteristikas, jų dinamiką, pasikeitimą sampratomis, emocijomis. Į tyrimą orientuotas interviu skatina tyrimo dalyvį išsamiai pasakoti tam tikra fokusuota tema. Per interviu siekiama, kad tyrimo dalyvis pristatytų savo požiūrį, tam tikros problemos aiškinimus, savo elgesio patirtį, savo gyvenimo istoriją ir pan. (Breuer et al. 2010: 64).

Pasak Andrea Fontana ir Jameso H. Frey (2005), kokybinių tyrimų atstovai pripažįsta, kad renkant tyrimo duomenis interviu metodu iš esmės neįmanoma išlaikyti neutralumo, kurio buvo siekiama pradedant taikyti kokybinius tyrimo metodus. Autorių teigimu, interviu visuomet yra istoriškai ir politiškai kontekstualizuotas. Šiuolaikinius interviu autoriai vadina „empatiniais“ (angl. *empathetic*). Tokio tipo interviu skatina tyrėją išsakyti savo poziciją tiriamo reiškinio atžvilgiu. Tyrėjai tekdavo paaiškinti tyrimo dalyvių pasirinkimo pobūdį, susidomėjimo tema priešistorę ir pan.

Per pastaruosius dešimtmečius, pasak autorių, atliekant mokslinius tyrimus, pasikeitė paties interviu metodo taikymo stilius nuo patologinio diagnozavimo, tyrinėjant marginalines grupes, iki draugiško tyrimo metodo, siekiančio atskleisti tiriamos grupės perspektyvas ir požiūrius (Fontana, Frey 2005: 697).

Pavyzdžiui, tokiu būdu, pasak autorių, pasikeitė seksualinių mažumų grupės nagrinėjimo tendencijos. Pradėta laikytis pozicijos, kad „kitų“ pažinimas padeda tyrėjams pažinti pačius save. Todėl, pasak autorių, tyrėjai turi būti refleksyvūs ne tik per interviu gautos medžiagos turinio atžvilgiu, bet ir savo sampratos ir rašymo stiliaus atžvilgiu. Taip pat A. Fontana ir J. Frey įspėja tyrėjus, kad tyrimo analizė neviršų tik tyrimo dalyvių perspektyvos perteikimu. Autorių teigimu, tyrėjas turi nuolat klausti, kad išliktų kritiškas tiek savo, tiek tyrimo dalyvių sampratos atžvilgiu.

Interviu išrašymai arba išrašai, pasak F. Breuer (2010), yra ne tik interviu, pokalbio dokumentavimas, bet taip pat ir paties pokalbio, interakcijos atspindėjimas. Pasitelkiant simbolius, žodžių, sakinių skirtingą žymėjimą (žymint garsesnius, tylesnius, labiau pabrėžtus pasakymus) stengiamasi atkurti pokalbio vyksmą, pažadinti buvusios komunikacijos prisiminimus. Simboliais, intarpais galima atkurti buvusio pokalbio greitį, nuotaiką ir pan. Pasak autoriaus, transformuojant pokalbį į tekstą, paprastai tam tikri pokalbio niuansai lieka neįvardyti, tam tikri būna labiau pabrėžti. Todėl viena vertus, paprastai išrašant interviu, siekiama tam tikro detalumo ir tikslumo, tačiau, pasak F. Breuer, kuo tikslesni yra išrašai, tuo jie labiau būna nutolę nuo realybės, nes per didelis tikslumas ir intarpų gausa transkripcijose trukdo suvokti teksto prasmę (Breuer 2010: 67).

Disertacijos interviu buvo išrašyti žymint pauzes, pabrėžtinus pasakymus, tyliau pasakytus žodžius ir tyrimo dalyvių jaustukus. Taip pat atskirai būdavo pažymima, kuomet tyrimo dalyvis ir tyrėja nusijuokdavo ar pokalbį kas nutraukdavo, įsiterpdavo. Nors nagrinėjant interviu buvo naudojami detalūs interviu išrašai, tačiau pateikiant citatas, pasikartojantys jaustukai, minties nutrūkimai buvo ištrinami, kad tyrimo dalyvio išreikšta mintis taptų skaitytojui labiau suprantama. Interviu transkripcijų žymėjimas pateikiamas priede nr. 3.

Mokslininkų požiūriai į tai, ar pats tyrėjas turėtų rašyti interviu iš garso įrašo, išsiskiria. Vieni mano, kad tokiam interviu rašymui sugaištama per daug laiko ir tai mechaninis procesas, todėl linkę kiek įmanoma šį darbą pasitelkę technologijas automatizuoti ir dažniau paveda jį atlikti studentams už atlygį, tačiau, grindžiamosios teorijos atstovų nuomone (Breuer 2010, Strauss, Corbin 1996), interviu išrašymas yra taip pat pirminis interviu analizės etapas, kuomet klausantis interviu eigos, intonacijų kyla pirminės interpretacijų idėjos.

Didžioji dalis interviu buvo išrašyta pačios disertacijos autorės, tačiau esant mažai laiko dalį interviu išrašė tyrėjos pažįstamas už piniginį atlygį, tai paprastai praktikuojama ir kitų kokybinių tyrimų atstovų, kuomet tyrimo apimtys viršija turimo laiko ribas (Breuer 2010). Buvo sutarta dėl vienodos interviu žymėjimo struktūros. Todėl išrašų simboliai leido tyrėjai atkurti pokalbių eigą atmintyje. Visus interviu disertacijos autorė atliko pati, susitikusi su tyrimo dalyviais. Buvo laikomasi tyrimo dalyvių konfidencialumo užtikrinimo principų. Todėl disertacijos autorės pagalbininkui buvo parinkti jam nepažįstamų žmonių, mažiau atviri bei trumpesni interviu.

4.3. TYRĖJO VAIDMUO

Tyrėjas per interviu gali būti tiek vadovaujantis interviu procesui, tiek lygiavertis dalyvis kartu su tiriamuoju (Breuer 2010: 63). Tyrėjo užduotis per interviu yra tyrimo dalyvį skatinti pristatyti savo požiūrius, elgesio būdus tam tikra tema ir palaikyti tyrimo dalyvį per pokalbį.

Franzas Breuer su kolegomis Barbara Dieris ir Antje Lettau (Breuer 2010: 65) teigia, kad jų tyrimų praktikoje pasiteisindavo, kai tyrėjas per interviu atsargiai įvardydavo tyrimo dalyviui savo poziciją ar požiūrį tyrinėjimo tema. Tai padėdavo pagilinti ir išplėsti tyrimo dalyvio svarstymus nagrinėjama tema

Iš tiesų disertacijos autorė taip pat pastebėjo, kad nuo įprastų tėvystės praktikų nutolę vyrai – gyvenantys nesusituokę, išsiskyrę, atskirai gyvenantys, nebiologinius vaikus auginantys tėvai – per pokalbį paprastai išsakydavo abejones, dvejones dėl savo tėvo statuso ar jausdavo poreikį plačiau paaiškinti savo praktikas ir ryšį su vaikais. Tuomet disertacijos autorės įvardijimas, kad tyrėja interviu renka iš įvairių socialinių grupių tėvų ir jie nėra vieninteliai tyrimo dalyviai, kurių tėvystės praktikos mažiau įprastos, paskatindavo tyrimo dalyvius drąsiau ir plačiau paaiškinti savo požiūrius ir elgesio praktikas.

Taip pat netradicinės seksualinės orientacijos vyrams ypač buvo svarbus palaikantis požiūris. Prieš sutikdami kalbėtis tyrimo dalyviai jau žinodavo, kad disertacijos autorė buvo įsitraukusi į nevyriausybinę veiklą, palaikančią LGBT asmenų teises. Tačiau taip pat ir per pokalbį reikėdavo įvardyti savo požiūrį, palaikančią LGBT tėvų teises, nes tyrimo dalyviai turėdavo įtarimų, kad yra laikomi „egzotiniais“ tyrimo dalyviais ir gali būti klausinėjami tik dėl tyrėjos smalsumo.

Empatiški arba sėkmingi interviu paprastai siejami su panašiomis tyrėjo ir tyrimo dalyvio patirtimis, pasak feministinių tyrimų atstovų, moterys, interviu darydamos su moterimis, turėtų sulaukti didesnio atvirumo (Sarantakos 2005: 278). Tačiau disertacijos tyrimas buvo atliekamas, kai interviu ėmė moteris iš vyro, pati neturėdama vaikų, todėl patirčių panašumo mažai galima buvo tikėtis. Jei tyrimo dalyvis paklausdavo disertacijos autorės apie šeiminių statusą ir ar turi vaikų, jam būdavo atsakoma, tačiau neretai toks klausimas net neiškildavo. O vienas tyrimo dalyvis po interviu iškilus klausimui, ar tyrėja turi vaikų, nusistebėjo, jog disertacijos autorė jų neturi, nes interviu praėjęs labai sklandžiai. Todėl galima sakyti, kad panašios patirties neturėjimas netrukdė įsijausti į temą ir padaryti empatišką interviu.

Taip pat interviu metu buvo pastebima, kad kai kurie vyrai mažiau linkę reflektuoti savo emocijas ar santykius su partnere, todėl buvo stengiamasi išlaikyti tyrimo dalyviui saugumo jausmą ir neklausinėti jo aktyviai, jei kokia tyrimo tema tapdavo jautresnė. Disertacijos autorė laikėsi socialinių tyrimų etikos principo nesukelti skausmingų patyrimų, tokiu būdu siekdama apsaugoti tyrimo dalyvius nuo galimos interviu žalos¹.

4.4. TYRIMO DALYVIAI

Interviu atlikti 2011 m. liepos – 2012 m. sausio mėnesiais bei papildyti keliais interviu, darytais 2013 m. liepos mėnesį. Interviu buvo papildyti suradus demografinėmis charakteristikomis išsiskiriančius tyrimo dalyvius ir taip išplečiant imties įvairovę. Surinkti 30 interviu, vidutiniškai trukę apie 1 val. (53 min.). Trumpiausias interviu truko 21 min., ilgiausias – 1 val. 25 min. Kiekvieno interviu trukmė pateikiama prieduose, tyrimo dalyvių demografinių charakteristikų lentelėje (priedas nr. 2). Klausimai buvo formuluojami siekiant įvairiapusiškai atskleisti tėvo vaidmenį. Buvo klausiama vyrų apie šeimos santykius, darbinę veiklą, kasdienius namų ruošos darbus, pasaulėžiūrą. Buvo bandoma ieškoti tėvo vaidmens sąsajų su išorinio pasaulio struktūromis: visuomenės struktūriniais pokyčiais, kriziniais gyvenimo įvykiais, pasaulėžiūra, tyrimo dalyvių kilmės šeimos modeliu ir pan.

¹ Obligations to Subjects. *Social Research Association Ethical Guidelines*, 2003 December, p. 25–26.

Tyrimo dalyvių atrankai buvo taikomas kontrastuojančių atvejų principas (Seipel, Rieker 2003: 110), t. y. buvo stengiamasi parinkti pagal pasirinktą kriterijų skirtingus tyrimo dalyvius. Apsibrėžta tyrimo dalyvių lytis – tyrime dalyvavo tik vyrai. Apsibrėžtas jų amžius (25–44 m.²), kuris atspindėtų vieną tyrimo dalyvių kartą, bei apribotas vaikų amžius – ikimokyklinio, pradinio mokyklinio amžiaus vaikai, kad tyrimo dalyviai turėtų panašios ir aktualios šiandienai vaikų auginimo patirties. Šie principai atitinka ir grindžiamosios teorijos nuostatas – surinkti kuo įvairesnius ir gausesnius duomenis iš tyrimo lauko (Strauss, Corbin 1998). Todėl kiekvienas tyrimo dalyvis buvo atrinkamas pagal papildomumo kriterijų, t. y. kiek naujos informacijos jis gali potencialiai pridėti prie jau turimų duomenų.

Tyrimo dalyviai varijuoja pagal šiuos kriterijus:

- Amžius (23–44 m.).
- Išsilavinimas (nuo vidurinio iki daktaro laipsnio, sritys: techninių mokslų - inžinerinės, architektūros srities; tikslųjų – informacinių technologijų, fizikos; socialinių mokslų – ekonomikos, vadybos, švietimo, teologijos, komunikacijos, socialinio darbo, psichologijos srities).
- Pajamos (650–10 000 Lt.)
- Šeimisinis statusas (susituokę, kartu gyvenantys nesusituokę, išsiskyrę, atskirai gyvenantys, nebuvo susituokę).
- Darbinis statusas (dirbantys, bedarbiai, esantys tėvystės atostogose, samdomi darbuotojai, savarankiškai dirbantys, vadovai).
- Tėvystės statusas (dauguma buvo biologiniai tėvai, du įtėviai, du globėjai, keturi patėviai).
- Religiniai įsitikinimai (netikintys, nepraktikuojantys katalikai, praktikuojantys katalikai, nepraktikuojantis evangelikas, praktikuojantis evangelikas, praktikuojantis musulmonas, nepraktikuojantis musulmonas, budistas, praktikuojantis kelias krikščioniškas konfesijas).
- Vaiko lytis (mergaites turėjo 8 vyrai, berniukus – 10, abiejų lyčių 12 vyrų).
- Vaikų skaičius (1–5).

² Vienam tyrimo dalyviui padaryta išimtis, jis buvo 23 m. Kadangi jo tėvystės patirtis buvo išsiskirianti, tad dalyvavimas tyrime reikšmingas.

- Vaikų amžius (jauniausio vaiko amžius buvo 1 mėn. – 11 metų, vyriausiam vaikui buvo 22 m.).
- Seksualinė orientacija (dauguma buvo heteroseksualūs vyrai, du biseksualūs, du homoseksualūs vyrai).

Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos pateikiamos antrame priede (žr. priedą nr. 2).

Tyrimo dalyviai buvo atrenkami tikslinės atrankos ir sniego gniūžtės metodu, buvo naudojamas autorės socialinis tinklas bei klausiama tyrimo dalyvių naujų kontaktų. Taip pat skelbimai buvo publikuojami internetiniuose socialiniuose tinklalapiuose. Kreiptasi į nevyriausybinės organizacijos, dirbančias su įvaikinimu, išsiskyrusiais tėvais bei į netradicinės seksualinės orientacijos žmones vienijančias organizacijas. Tyrime dalyvavo daugiausiai Vilniaus mieste gyvenantys tėvai, keli interviu vyko Kaune, vienas – Druskininkuose. Išimtis taikyta vienam tyrimo dalyviui, išvykusiam iš Lietuvos prieš pusę metų iki tyrimo pradžios. Jo šeima išvyko kiek vėliau, jau prasidėjus tyrimui, tad per interviu šio tyrimo dalyvio įsikūrimas svečioje šalyje dar buvo pradinėje stadijoje, todėl jo vertinti kaip emigravusio tėvo patirtį būtų per anksti. Šis tyrimo dalyvis augino biologinius ir nebiologinius vaikus. Dėl socialinės ir biologinės tėvystės patirties jo indėlis į tyrimą buvo reikšmingas.

Atliekant tyrimą sunkiausia buvo atsirinkti, kuriuos tėvus iš prieinamo socialinio tinklo įtraukti į tyrimą ir kokių ieškoti papildomai. Gana ilgai truko pasiruošimas tyrimui ir kontaktų su pirmais tyrimo dalyviais užmezgimas. Tyrimas pradėtas vasarą, kas, viena vertus, leido lengviau prisiderinti prie tyrimo dalyvių darbo ir poilsio grafiko, tačiau taip pat dėl atostogų ilgiau užtruko ryšio užmezgimas ir interviu laiko derinimas, nes tyrimo dalyviai mažiau naudojo interneto ryšio priemones. Į tyrimą siekta įtraukti kiek įmanoma įvairesnių patirčių, pasaulėžiūros tėvų, tad pats tyrimo procesas išsišė. Kaip ir rekomenduojama naudojant grindžiamąją teoriją, tyrimas vyko pakopomis, apklausus pirmuosius tyrimo dalyvius, buvo pradėti išrašyti interviu, pergaltas klausimų tikslingumas. Pirmi interviu vyko mažiau sklandžiai, tad per kitus interviu buvo daugiau užduodama atvirųjų klausimų, siekiant labiau perprasti tyrimo dalyvio patirtį ir požiūrį, tai padėjo vėliau atlikti sklandesnius ir ilgesnės trukmės interviu (interviu klausimynas pridedamas priede nr. 1).

4.5. TYRIMO EIGA

Interviu vyko skirtingoje aplinkoje: viešoje – kavinėje, parke, bibliotekos koridoriuje; daugiau privatumo suteikiančioje – darbo vietoje bei privačioje – namų aplinkoje. Viešoje aplinkoje daugiausiai patirta trukdžių: kavinės triukšmas, muzika, pokalbį nutraukianti padavėja, parke dėl vėjo vietomis pablogėjo įrašo kokybė. Taip pat keletas tyrimo dalyvių į susitikimą atėjo ne vieni, juose dalyvavo vaikai arba partneriai, todėl vietomis tyrimo dalyvių dėmesys buvo blaškomas, nors reiktų pastebėti, kad vaikai ir partneriai labiau blaškė tyrėją nei pačius tyrimo dalyvius, kurie nors ir trumpai pertraukiami gebėjo sutelkti dėmesį per visą interviu. Darbo aplinka greičiausiai buvo komfortiškesnė tiek tyrėjui, tiek tyrimo dalyviui. Interviu vyko atskirtuose kabinetuose, tai padėjo užtikrinti interviu konfidencialumą ir sumažino trukdžių galimybę.

Namų aplinkoje taip pat pavyko interviu padaryti be pašalinių trukdžių. Jei namuose būdavo daugiau šeimos narių, interviu daryti būdavo pasirenkamas atskiras kambarys, tai taip pat užtikrino pokalbio konfidencialumą. Tikėtina, kad namų aplinkoje tyrimo dalyviai labiau atsipalaiduodavo, nes pasibaigus pokalbiui nustebdavo dėl ilgesnės, nei buvo tikėtasi iš pradžių, interviu trukmės.

Prieš interviu būdavo užpildoma tyrimo dalyvio demografinė informacija, klausiama jo amžiaus, partnerės amžiaus, šeimos statuso, išsilavinimo, pajamų dydžio, vaikų skaičiaus, jų lyties ir amžiaus. Kiekvienas interviu buvo pradedamas įvadiniu klausimu: „Gal galėtumėte prisiminti įvykį ar momentą, nuo kada pradėjote galvoti apie save kaip tėvą?“

Toliau būdavo užduodami tikslinantys, gilinantys klausimai, pereinant nuo minčių apie tėvystę link pasiruošimo tėvystei, dalyvavimo gimdyje patirties, kasdienybės pasikeitimo gimus vaikui. Daugiau nei vieną vaiką turintys tėvai galėdavo palyginti patirtį gimus pirmam vaikui ir paskesniems. Ypač įdomi patirtis buvo tų kelių tėvų, kurie pirmo vaiko buvo susilaukę prieš 20 metų anksčiau santuokoje. Jų patirtis byloja, kiek išorinės aplinkybės pakito ir tų pačių tėvų sąmoningumas išaugo nuo Nepriklausomybės pradžios.

Per interviu buvo aptariamoms šioms temoms:

- Vaikų auklėjimo, ugdymo tema. Buvo klausiama, ar auklėjimo klausimais nuomonė su partnere sutampa? Kaip sprendžiami vaikų auklėjimo sampratos skirtumai? Kokie jaučiami lūkesčiai iš partnerio, artimųjų ar

tėvų, kaip turėtų elgtis pašnekovas būdamas tėvu? Kiek auklėjimo klausimais tariamasi su draugais, skaitoma, ieškoma informacijos? Ar tėvai numatę, kokius vaiko gebėjimus ar savybes norėtų išugdyti? Ar tėvai taiko kokius auklėjimo, vaikų gabumų ugdymo modelius?

- Ryšio su vaiku tema. Taip pat buvo klausama, kokį ryšį tėvai jaučia su vaiku, prašoma apibūdinti vaiko charakterį, matomus panašumus, skirtumus. Kiek reikšminga tėvams vaiko lytis, ko labiau norėjo susilaukti – berniuko ar mergaitės? Kokiomis veiklomis užsiima su vaiku, kokius pomėgius realizuoja. Suprantama, kad šie klausimai glaudžiai siejosi su vaiko amžiumi. Tėvų, turinčių kūdikius, pirmagimius, buvo daugiau klausama, kiek jie dalyvauja vaikų priežiūroje, kokias kasdienes veiklas atlieka?
- Šeimos ir darbo derinimas. Šia tema tyrimo dalyvių buvo klausama, kaip jiems pavyksta derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus, ar jie ejo tėvystės, vaikų auginimo atostogų? Buvo aiškinamasi, kiek tėvai yra ar jaučiasi esantys pagrindiniais šeimos maitintojais?
- Tėvų šeima. Taip pat per interviu buvo klausama, kokie tyrimo dalyvių santykiai su jų pačių tėvais, su partnerės tėvais? Kaip jie buvo auklėjami ir auginami patys tėvų šeimoje? Kokius savo ir prigimtinės šeimos panašumus ar skirtumus pastebi? Ar pastebi kokius savo santykio su vaikais ir savo santykio su savo tėvu skirtumus ar panašumus?
- Visuomenės, valstybės tema. Tėvų buvo klausama, kaip jie jaučiasi gyvendami Lietuvoje, kokios šeimos politikos pasigenda? Ar susiduria su išskirtiniu savo šeimos vertinimu? Šie klausimai buvo aktualesni daugiau nei du vaikus turinčioms, įsivaikinusioms šeimoms bei išsiskyrusiems, atskirai gyvenantiems ar gyvenantiems kartu nesusituokus tėvams.
- Pasaulėžiūra, religija. Atskiras dėmesys buvo skiriamas tėvų pasaulėžiūrai išsiaiškinti. Buvo daroma prielaida, kad religija yra gana stiprus pasaulėžiūrą veikiantis ir atskleidžiantis veiksnys, tad tikinčių ir netikinčių tėvų buvo klausama, koks jų santykis su Lietuvoje dominuojančia katalikų religija, ar jie laikosi krikščioniškų tradicijų bei tikėjimo? Ar savo pasaulėžiūrą stengiasi perduoti vaikams? Tarp tyrimo dalyvių buvo ne tik katalikų tikėjimo, bet ir kitų religinių konfesijų – evangelikų,

budizmo bei musulmonų religijos – atstovų. Šie tyrimo dalyviai padėjo pajvairinti tėvų pasaulėžiūros temos nagrinėjimą bei kritiškai pažvelgti į katalikiškos vaikų krikšto tradicijos dominavimą Lietuvoje.

Per interviu buvo stengiamasi skatinti vyrų savirefleksijas, todėl temų eiliškumo nebuvo laikomasi, pokalbis kryptavo ta linkme, kuria tėvai dėl savo socialinės padėties ar patirties aplinkybių daugiau buvo linkę kalbėti. Nauja tema į pokalbį būdavo įvedama įsitikinus, kad ankstesniąja tema tyrimo dalyvio refleksijos ima kartotis. Per kiekvieną interviu visos anksčiau išvardytos temos būdavo aptariamoms. Kad nebūtų praleista viena ar kita svarbi pokalbio tema, pirmame priede pridėtos tyrimo klausimų gairės buvo naudojamos per interviu.

4.6. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖS BŪDAI

4.6.1. Atviras kodavimas

Tyrimui naudojant grindžiamosios teorijos metodą, kintamųjų kategorijos išplaukia iš tyrimo medžiagos, kad tiriamas reiškinys nebūtų apribotas literatūroje jau žinomais požymiais, o liktų galimybė atrasti naujus reiškinio aspektus (Strauss, Corbin 1996: 32). Grindžiamosios teorijos šalininkai ypatingą dėmesį skiria kodavimui. Galimi trys kodavimo tipai: atviras kodavimas, ašinis kodavimas ir atrankinis (selektyvus) kodavimas. Tačiau, pasak A. Strausso ir J. Corbin (1996: 40), šie kodavimo tipai gali lengvai persidengti, tarp jų nėra griežtų ribų. Tyrimo analizei naudoti visi trys kodavimo tipai. Tyrimo interviu išrašyti. Išrašyti interviu sukelti į kokybinių tyrimų analizės kompiuterinę programą MAXQDA (10 versiją) ir pradėti analizuoti atviro kodavimo metodu.

MAXQDA programa – tai Udo Kuckartz 1989 m. sukurtos programos win-MAX patobulinimas (Flick, 2007). MAXQDA programa leidžia įkelti tekstus ir juos sukoduoti sukuriant kategorijų ir subkategorijų medį. Disertacijoje MAXQDA programa buvo naudojama išrašytų interviu tekstams koduoti ir analizuoti, atskiroms teksto dalims palyginti. Atskiri duomenų sakiniai, pastraipos buvo pavadinti sąvokomis – kodais, kurie vėliau grupuoti bei pervadinti labiau apibendrinančiomis sąvokomis. Kodavimo su MAXQDA pavyzdys pateikiamas prieduose (nr. 4)

Atviru kodavimu interviu duomenys buvo skaidomi sakiniiais, teminėmis pastraipomis ir įvardijami apibūdinančiomis sąvokomis (priedas nr. 5). Atviras kodavimas – tai, pasak autorių, pagrindas tolesnei analizei (Strauss, Corbin 1996: 44). Kartojantis temoms, kodai buvo grupuojami, stambinami iki kategorijų naudojant MAXQDA programą.

Pasak A. Strausso ir J. Corbin (1996), konceptualizavimas yra pagrindinis atviro kodavimo instrumentas. Autoriai taip pat siūlo naudoti *in vivo* kodus, pavadinti duomenų dalis pačių tyrimo dalyvių frazėmis. *In vivo* kodai – tai viena iš priemonių neatitrūkti nuo tyrimo duomenų. Be to, kodų paskirtis, pasak grindžiamosios teorijos kūrėjų, ne tik skirti įvardyti tam, apie ką pasakoja tyrimo dalyvis, bet ir pasakojimą pakylėti iki tokio abstraktumo lygio, kad jį galima būtų palyginti su kitų tyrimo dalyvių pasakojimais bei išskirti įvykio, reiškinių dimensijas, pasireiškimo būdus.

Kodai arba sąvokos (turi skatinti tolesnę tyrimo analizę. Kodų grupes autoriai siūlo jungti į kategorijas, kurias apibūdintų subkategorijos (Strauss, Corbins 1996: 101–106). Tokiu būdu kiekvienas tyrimo interviu buvo pažymėtas kodų, vietomis pritaikyti *in vivo* kodai, sukurtas bendras kategorijų, subkategorijų medis (priedas nr. 6). Analizuojant tekstą išsiskyrė dvi teminės kategorijos, apimančios tėvystės patirtį nuo pradinių apmąstymų prieš tampant tėvu iki tėvystės praktikų.

Pradžioje atviru kodavimu analizuotos tapimo tėvu patirtys ir jų variacijos arba pasireiškimo dimensijos. Buvimo tėvu kategorijoje tyrimo dalyviai buvo skirstomi į tėvystės praktikos tipus pagal jų tėvystės sampratą ir praktikuojamas elgesio strategijas.

Buvo išskirti trys tėvystės tipai: tėvas-ekspertas, tėvas-pagalbininkas, neūtikrintas tėvas. Tėvų tipų analizei pasitelktas ašinis kodavimas, kurio pagrindu duomenys buvo pergrupuojami į paradigmą modelį. Buvo ieškoma reiškinių – buvimo tėvu – priešasčių, reiškinių apibūdinančių kontekstinių, įsiterpiančių sąlygų, tyrimo dalyvių elgesio strategijų bei pasekmių.

Naudojant trečią kodavimo tipą – atrankinį kodavimą – buvo formuojama grindžiamoji teorija. Pabaigoje, diskusijoje, tyrimo rezultatai palyginami ir interpretuojami teorinės darbo dalies kontekste. Tyrimo rezultatai palyginami su panašių tyrimų rezultatais.

4.6.2. Ašinis kodavimas

Po atviro kodavimo buvo naudojamas ašinis kodavimo metodas, juo vadovaujantis kategorijos naujai grupuojamos, siejamos ir kuriamas tiriamo reiškinių *paradigminis modelis*. Buvo ieškoma reiškinių – buvimo tėvu – priežasčių, reiškinių apibūdinančių kontekstinių, įsiterpiančių sąlygų, tyrimo dalyvių elgesio strategijų bei pasekmių. Paradigminis modelis, pasak A. Strausso ir J. Corbin, leidžia sujungti nagrinėjamo reiškinių ir struktūrą, ir procesą. Šis modelis padeda atsakyti į klausimą ne tik „kodėl“, bet ir „kaip“, kokiomis aplinkybėmis esant atsitinka nagrinėjamas reiškinys, įvykis (Strauss, Corbin 1998: 127). Siekiant paaiškinti fenomeną ar reiškinį, pasitelkiama paradigma, kuri apibūdina reiškinį išskirdama jį sąlygojančius veiksnius, kontekstą, veikimo strategijas ir pasekmes.

1 pav. Paradigminis modelis (Strauss, Corbin 1996: 78).

Pasak A. Strausso ir J. Corbin, priežastinėmis sąlygomis laikomi pasiekimai, įvykiai, kurie priveda prie tiriamo reiškinių (Corbin, Strauss, 1996: 75). Reiškiny – tai pagrindinė idėja, įvykis, atsitikimas, su kuriuo susiję pagrindiniai poelgiai, veiksmai, santykiai, skirti jį kontroliuoti ar įveikti (Corbin, Strauss 1996: 76). Kaip šio tyrimo pagrindiniai reiškiniai atviru kodavimu išskirti: tapimas tėvu, buvimas tėvu.

Šie reiškiniai apibūdina tėvo užimamą poziciją, apie kurią sprendžiame iš jo savirefleksijų, kasdienių pasirinkimų ir elgesio. Tėvystės praktikos turėtų skirtis tarpusavyje pagal tyrimo dalyvių tėvo vaidmens sampratą, elgesio strategijas ir pasekmes. Mokslininkai (Kuckartz, Dresing, Rädiker, Stefer 2007: 100–103), atliekantys kokybinių tyrimų analizes, pataria nustatyti tyrimo dalyvių pagrindinę laikyseną ar poziciją, tai vėliau nagrinėjant interviu padeda atskleisti tyrimo dalyvių elgsenos ypatumus ir, atitinkamai nustačius bendras elgsenos tendencijas, leidžia tyrimo dalyvius sugrupuoti bei priėti prie bendrų išvadų.

Nagrinėjant tapimo tėvu, buvimo tėvu reiškinius prie priežastinių sąlygų gali būti priskirta tėvų šeima, išsilavinimas, profesija, kritiniai gyvenimo įvykiai, pavyzdžiui, skyrybos, tikėjimo atradimas ir pan. Nors, pasak A. Strausso ir J. Corbin (1998: 128–131), paradigminio modelio tikslas yra ne nustatyti reiškinio priežastis ir pasekmes, o daugiau atskleisti aplinkybes, kurioms esant pasireiškia nagrinėjamas reiškinys, – elgesys, įvykis ar atsitikimas, nes socialiniuose moksluose nagrinėjant žmonių elgesį dažnai sunku griežtai atskirti įvykio priežastis ir pasekmes. Neretai vieno įvykio pasekmės gali paskatinti kitą elgesį, kurio priežastimi jos taps.

Kontekstinėms sąlygoms priskiriamos reiškinio savybės, tokios kaip jo pasireiškimo laikas, trukmė ir aplinkybės. Kontekstas dažnai sukuria sąlygas, kuriose pasireiškia elgesio ir sąveikos strategijos (Corbin, Strauss, 1996: 75–85). Prie tėvystės kontekstinių sąlygų reiktų priskirti dabartinę tyrimo dalyvio šeimos formą, šeiminių statusą: ar tėvas gyvena susituokęs, nesusituokęs su partnere, galbūt yra išsiskyręs ar gyvena atskirai, rūpindamasis vaiku paeiliui su partnere. Taip pat kontekstinės sąlygos – vaikų skaičius, jų lytis, nes gali būti daroma prielaida, kad vienaip tėvus skatina atsiskleisti dukros, kitus auginimo, auklėjimo bruožus ir lūkesčius skatina sūnūs.

Įsiterpiančios sąlygos – tai struktūrinės sąlygos, veikiančios elgesio ir sąveikos strategijas, susijusias su reiškiniumi. Tai gali būti, pavyzdžiui, laikotarpis, erdvė, kultūra, socialinės ekonominės sąlygos, istorinės aplinkybės ar individuali biografija (Corbin, Strauss, 1996: 75–85). Taip pat netikėti įvykiai ar suvokimai priskiriami prie įsiterpiančių sąlygų (Corbin, Strauss 1998: 132). Kaip svarbias įsiterpiančias sąlygas, veikiančias tėvystę, reiktų paminėti Lietuvos visuomenės pokyčius, įvykusius po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Tėvų amžius svyruoja nuo 23 iki 44 m., jų amžius sąlygoja, koku laikotarpiu jie patyrė visuomenės santvarkos perversmą, ar vaikystės laikotarpiu (jauniausi tėvai 23–31 m. būdami 2–9 m. amžiaus), ar vidurinio mokyklinio amžiaus, paauglystėje (32–38 m. – 10–17 m.) ar studijų laikais – vyriausi tėvai (39–44 m. – būdami 18–23 m. Pasak Roberto Lee Millerio (2000), chronologinis tyrimo dalyvių amžius sąlygoja, su kokiais visuomenės lūkesčiais jie susidūrė per savo gyvenimo istoriją. Taip gyvenimas tarsi institucionalizuojamas, kai prisiminimai ir lūkesčiai siejami su vaikystės amžiumi, mokykliniais išgyvenimais, studijų

laikais, šeimos kūrimu pagal tuo laikotarpiu galiojusias normas ir nuostatas (Miller 2000: 26–27). Prie įsiterpiančių sąlygų priskirtinos ir tokios išorinės aplinkybės kaip pokyčiai darbo rinkoje, darbo netekimas ar darbo užmokesčio sumažėjimas. Interviu vyko 2011 m., taigi 2009 m. ekonominės krizės padariniai taip pat galėjo paveikti daugelį ar bent jau dalį tėvų.

Elgesio, sąveikos strategijos apibūdina reakciją į reiškinį ar jo įveikimą. Paprastai elgesio strategija pasižymi tokiais požymiais: ji žymi procesą, todėl gali būti vertinama tiriant laiką. Elgesio strategija gali būti orientuota į tikslą, žymėti išliekantį elgesį arba sąveiką. Taip pat paprastai veikia įsiterpiančios sąlygos, kurios arba skatina, arba slopina tam tikrą elgesio strategiją (Corbin, Strauss, 1996: 75–85). Elgesio strategijos – tai vaikų auklėjimo būdai, metodai, kuriais tėvai vadovaujasi. Taip pat – tai šeimos ir darbo derinimo strategijos, dalyvavimo kasdienėje šeimos veikloje, darbų pasidalijimo su kitais šeimos nariais strategijos, galiausiai laikas, praleidžiamas su vaikais, bei veiklos su vaikais, priskirtinos prie tėvo elgesio strategijų. Elgesio strategijas taip pat galima skirstyti į realias, t. y., kokias iš tiesų taiko tėvas ir galimas, t. y., kaip savo situacijoje galėtų elgtis tėvas, ypač, kai jis kalba apie ateities vizijas, kuomet savo elgesį planuoja, projektuoja į ateitį.

Paradigminio modelio pasekmės žymi elgesio, sąveikos rezultatus. Kaip pasekmės taip pat gali būti pasiekimai ar įvykiai (Corbin, Strauss, 1996: 75–85). Kaip ir buvo minėta, jos taip pat gali paskatinti kitokį elgesį, nei buvo taikomas anksčiau, ir tapti sąlygojančiu veiksmu.

4.6.3. Atrankinis kodavimas

Naudojant trečią kodavimo etapą – atrankinį kodavimą – buvo formuojama grindžiamoji teorija, paaiškinanti išskirtą pagrindinį fenomeną, reiškinį. Atrankinis kodavimas (angl. *selective coding*) A. Strausso ir J. Corbin (1998: 143–144) grindžiamosios teorijos versijoje skirtas išryškinti pagrindinę tyrimo kategoriją, kuri būtų pakankamai abstrakti, kad paaiškintų pagrindinius tyrimo rezultatus.

A. Straussas ir J. Corbin išskiria pagrindinius esminės kategorijos išskyrimo kriterijus:

- Kategorija turi būti centrinė, t. y. visas kitas ankstesniuose tyrimo analizės etapuose išskirtas kategorijas įmanoma susieti su ja.

- Kategorija turėtų dažnai pasitaikyti tyrimo duomenyse, t. y. praktiškai kiekviename tyrimo atvejyje galima išskirti rodiklius, susijusius su pagrindine kategorija.
- Sąsajos su kitomis kategorijomis turėtų būti logiškai pagrįstos.
- Frazė, apibūdinanti pagrindinę kategoriją, turi būti pakankamai abstrakti, kad ją galėtų vartoti kiti tyrėjai, norėdami atlikti tyrimus nagrinėjamoje srityje.
- Nagrinėjama pagrindinė kategorija turi gilinti teorinį reiškinio paaiškinimą.
- Naudojantis pagrindine kategorija, turi būti įmanoma paaiškinti duomenų variacijas (Strauss, Corbin 1998: 147).

Pabaigoje, diskusijoje, tyrimo rezultatai palyginami ir interpretuojami teorinės darbo dalies kontekste. Tyrimo rezultatai palyginami su panašių tyrimų rezultatais. Disertacijos tyrimui mokslinė literatūra buvo naudojama kaip teorinis šaltinis susipažinti su tėvystės reiškiniu, jo pokyčiais, šiuolaikinėmis praktiškoms Vakarų šalyse (Vakarų Europos, Šiaurės Amerikos kontekste), nes šiose šalyse atlikta daugiausia tyrimų tėvystės tema. Taip pat disertacijos tyrimo interviu klausimai tėvams buvo formuluojami remiantis iki šiol atliktais tyrimais apie tėvų savęs suvokimą daugiausiai Vakarų šalyse. Deja, posovietinėse šalyse tyrimų tėvystės tema kol kas atlikta nedaug. Mokslinė literatūra naudota prieš tiriant tėvystės reiškinį „įėjimui“ į tyrimo lauką, ir po tyrimo rezultatų analizės siekiant palyginti tyrimo rezultatus su iki šiol atliktais tyrimais.

5. TYRIMO REZULTATAI

5.1. TAPIMAS TĖVU

Atviro kodavimo būdu išanalizavus 30 vyrų interviu buvo rekonstruoti esminiai tapimo tėvu požymiai ir jų raiškos spektras (dimensijos) (2 lent.). Vaikų susilaukimas įvardijamas kaip krizinis laikotarpis asmens gyvenime, nes daugelis gyvenimo sričių, susilaukus vaikų, kinta iš esmės. Tapimas tėvu tyrimo dalyviams sukėlė esminių pokyčių asmeniniame gyvenime ir darbo srityje.

2 lentelė Kategorijos „Tapti tėvu“ požymiai (savybės) ir pasireiškimo mastas (dimensijos)

Savybės / požymiai	Pasireiškimo mastas / dimensijos
Vaiko susilaukimo vizija	Tikslios vizijos turėjimas – vizijos neturėjimas Vizijos turėjimas vaikystėje – vizijos neturėjimas iki partnerei pastojus
Vaiko lytis	Noras turėti konkrečios lyties vaiką – vaiko lytis nesvarbi
Vaiko susilaukimo aplinkybės	Planuotas – atsitiktinis Romantinių santykių pradžioje – po ilgo gyvenimo kartu laikotarpio Biologinis ryšys – socialinis ryšys
Jausmai / emocijos sužinojus apie vaiką	Džiaugsmas – šokas
Pasiruošimas vaiko gimimui	Ruošėsi – nesiruošė Ruošėsi savarankiškai – kartu su partnere Ruošėsi aktyviai – ruošėsi pasyviai (partnerės skatinamas)
Dalyvavimas gimdyje	Nedalyvavimas vaiko gimdyje – dalyvavimas vaiko gimdyje ligoninėje – vaiko priėmimas partnerei gimdant namuose
Jausmai / emocijos vaikui gimus	Euforija – depresija Nerimas – baimė dėl savo gyvybės Finansinės atsakomybės pajautimas – „atsakingas už kitus gyvenimus“
Tėvystės suvokimas	Iš karto pamačius vaiką– po tam tikro laiko prižiūrint vaiką
Dalyvavimas vaiko priežiūroje	Nedalyvavo vaiko priežiūroje – buvo pagrindinis vaiko prižiūrėtojas Ėjo tėvystės atostogų – nėjo tėvystės atostogų Ėjo vaiko priežiūros atostogų – nėjo vaiko priežiūros atostogų Ėjo kelis mėnesius vaiko priežiūros atostogų – buvo metus ir ilgiau vaiko priežiūros atostogose
Jausmai / emocijos prižiūrint vaiką	„Besąlygiškos meilės pojūtis“ – šokas dėl vaiko sveikatos
Santykis su partnere	Ryšio sustiprėjimas vaikui gimus – santykių nutrūkimas Skatinantis bendravimą su vaikais – sudarantis kliūtis bendrauti su vaikais

Gyvenimo būdo pasikeitimas:	Dideli pokyčiai – nežymūs pokyčiai
- Įpročių pokyčiai	Pomėgių praktikavimas – pomėgių atsisakymas
- Santykių su draugais pokyčiai	Draugų ratas išliko – draugų ratas pasikeitė
-Karjeros pokyčiai	Stipriai sumažėjo kontaktai su draugais – nežymiai sumažėjo kontaktai su draugais
	Darbas nepakito – darbo keitimas – darbo netekimas
	Darbo paieška Lietuvoje – darbo paieška užsienyje

Pokyčių intensyvumas tyrimo dalyvių gyvenime gimus vaikui priklausė nuo kontekstinių aplinkybių ir vidinės motyvacijos. Kaip kontekstines aplinkybes galima būtų įvardyti: santykius su partnere, darbinį užimtumą. Vidinė motyvacija labiausiai pasireiškė tuo, kad turima aiški vaikų vizija, planuojami vaikai, aktyviai dalyvaujama vaiko laukimo procese, dalyvaujama gimdyme, būnama pagrindiniu atsakingu asmeniu vaiko priežiūroje. Tačiau taip pat reiktų pastebėti, kad mažiau vidinės motyvacijos susilaukiant vaikų turėjo vyrai, kurie: neplanavo vaikų, nesiruošė vaiko gimimui, nedalyvavo vaiko priežiūroje, bet jie vis tiek gimus vaikui patyrė gyvenimo pokyčius, ir šie nebūtinai buvo lydimi mažesnių emocinių išgyvenimų. Atvirkščiai, netikėta žinia, kad susilaukė vaiko, sukėlė stipresnes emocijas nei planuotas vaiko susilaukimas. Tačiau vėlesnis nedalyvavimas arba pasyvus dalyvavimas laukiantis vaiko ir menkas dalyvavimas vaiko priežiūroje buvo lydimas menkesnio savo patirties reflektavimo. O daugiausiai įsitraukę į procesą susilaukiant vaiko ir labiausiai dalyvavę jame vyrai pasižymėjo didesniu sąmoningumu.

Vaiko susilaukimo vizija

Vyrai paklausti apie jų turėtas vaikų susilaukimo vizijas, įvardydavo jas ir abstrakčiai, kad apskritai gyvenime yra susimąstę, kad norėtų turėti vaikų, ir labai konkrečiai, kuomet įvardydavo, jog buvo įsivaizdavę konkretų vaikų skaičių ir net vaikų lytį. Laikas, kuomet buvo pradedama galvoti apie vaikus, taip pat varijuoja. Vienas vyras atsiminė, jog ankstyvoje vaikystėje turėjo viziją, kiek turės vaikų, o kiti vyrai įvardijo paauglystę, jaunystę, kuomet matydami savo aplinkoje mažus vaikus susimąstydavo apie savo norą susilaukti vaikų.

Tyrime dalyvavę vyrai, kalbėdami apie amžių, kuomet pradėjo galvoti apie tėvystę, įvardija dvidešimtus–trisdešimtus metus. Keletas vyrų įvardijo planą – iki trisdešimties susilaukti pirmagimio. Vieni tyrimo dalyviai pradėjo galvoti

apie tėvystę savarankiškai, neturėdami santykių su moterimi, kiti apie vaikus susimąstė būdami poroje ir vaikų turėjimą įvardijo kaip santykių su partnere išraišką. Dažniausiai noras turėti vaikų peraugdavo į vaikų planavimą, kuomet vyrai jau turėjo pastovų romantinį ryšį, apsigyveno kartu su partnere ar susituokė.

Ilgai bendravę su partnere ir susituokę vyrai vaikų susilaukimą įvardijo kaip natūralią poros santykių rutuliojimosi pasekmę arba gyvenimo poroje pajvairinimą, kai gyvenimas dviese tapo nuobodus. Kai kurių tėvų noras susilaukti vaikų buvo įvardijamas ir kaip naujos prasmės gyvenime paieška: „...*dėl ko dar gyvent, dėl namo, dėl mašinos, dėl kažko pamatymo...*“ (Joris, 33 m.)

Vaiko lytis

Paklausus tyrimo dalyvių, kiek reikšmės turės vaiko lytis, vieni pabrėžė lyčių skirtumus, įvardydami galimą artimesnį berniukų ryšį su tėvu, įsivaizduojamus bendrus pomėgius ar veiklas, tokius kaip sportas. Kiti, atvirkščiai, teigė, kad tėvo glaudesnis ryšys su dukra, priskirdami mergaitėms švelnesnius charakterio bruožus: „*Jos ramesnės, švelnesnės, mielesnės...*“¹ (Justas, 26 m., 1 vaikas, mergaitė). Dar kiti vyrai teigė, kad jiems vaiko lytis nebuvo svarbi. Vienas vyras atkreipė dėmesį, kad visuomenėje priimta norma, jog vyras turėtų norėti susilaukti berniuko: „...*visi šneka, kad vyrui turi patikti, kad sūnus.*“ (Simas, 30 m., 2 berniukai). Nors šiuolaikinėje visuomenėje, pasak vyro, neturėtų būti skirtumo, nes nebėra nusistovėjusių normų, kokias savybes reiktų ugdyti berniukams ir mergaitėms.

Vaiko susilaukimas

Tyrimo dalyviai susilaukė vaikų esant skirtingoms aplinkybėms. Vieni jų planavo susilaukti vaikų ir gana greitai jiems pavyko savo planą įgyvendinti. Paprastai tai buvo vyrai, kurie neilgai trukus po santuokos susilaukė vaikų. Keli tyrimo dalyviai įsivaikino vaikus, kuomet jiems nepavyko susilaukti vaikų ilgesnį laiką.

Du tyrimo dalyviai įsivaikinti nusprendė praėjus 5-6 metams po santuokos, vienas tyrimo dalyvis su sutuoktine šį sprendimą priėmė po ilgesnio laikotarpio – 14 metų gyvenimo kartu santuokoje. Kadangi visi trys vyrai buvo susituokę gana anksti – 21-25 m. amžiaus, tai net ir po 14 metų santuokos metų vyrų

¹ Išrašytų interviu žymėjimas pateiktas 3 priede.

amžius per daug nesiskyrė nuo daugumos trisdešimtmečių tyrimo dalyvių patirties. Vis dėlto tyrimo dalyvių amžius, kuomet jie susilaukė pirmo vaiko varijavo nuo 19 iki 40 m.

Du tyrimo dalyviai planavo susilaukti ir susilaukė vaikų gyvendami kartu su partnere nesusituokę. Abiejų tyrimo dalyvių partnerės buvo išsiskyrusios po pirmų santuokų, tad galima būtų daryti prielaidą, kad jos dėsė sudaryti antrą santuoką, tačiau iš vyrų interviu išaiškėjo, kad jie patys nevertino santuokos instituto ir planavo tuoktis visuomenės spaudžiami. Girdėdami iš darbo aplinkos ir artimųjų raginimus bei svarstydami, kad santuoka galėtų apsaugoti vaikus nuo patyčių darželyje, šie tyrimo dalyviai planavo susituokti netolimoje ateityje.

Keli tyrimo dalyviai neplanavo vaikų. Vienas vyras gyveno santuokoje ir, nors anksčiau buvo planavęs susilaukti vaiko, tačiau partnerei patyrus persileidimą vėlesnis nėštumas buvo neplanuotas. Kitas vyras gyveno partnerystėje ir apskritai neplanavo su partnere susilaukti vaikų, būdamas biseksualios orientacijos, svarstė, ar apskritai susilauks kada vaikų. Dar vienas vyras susilaukė vaiko visiškai netikėtai po trumpalaikių romantinių santykių su ilgamete drauge. Taip pat vyrai, tapę patėviais, susidraugavę su vaikų turinčiomis motinomis bei vienu atveju su vaikų turinčiu tėvu (homoseksualios orientacijos tyrimo dalyvis) neplanavo turėti vaikų tokiu būdu. Tad jų vaikų turėjimas taip pat gali būti priskirtas prie atsitiktinio.

Jausmai, emocijos sužinojus apie vaiką

Nors visi tyrime dalyvavę vyrai minėjo, kad norėjo susilaukti vaikų, tačiau ne visi planavo jų susilaukti tuomet, kai susilaukė. Kai kuriems jų vaikų susilaukimas buvo ypač netikėtas. Vienas vyras sužinojo po dvejų metų, kad jo draugė susilaukė vaiko po jų trumpos romantinės draugystės. Vienas netradicinės seksualinės orientacijos tyrimo dalyvis susidraugavo su vyru, turinčiu vaikų iš ankstesnės santuokos su moterimi, ir apie tai, kad šis vyras turi vaikų, sužinojo po savaitės intensyvios draugystės. Vienas tyrimo dalyvis sužinojo, kad žmona laukiasi, kuomet naujame darbe dirbo pirmą darbo dieną po gana ilgo bedarbystės laikotarpio, tad jam atrodė, kad šią žinią sužinojo netinkamu laiku. Vienam vyrui su sutuoktine ypač netikėta žinia buvo, kad laukiasi dvynukų. Visi šie vyrai patyrė šoką, nes ši žinia jiems buvo ypač netikėta.

Šie vyrai dėl skirtingų gyvenimo situacijų patyrę šoko jausmą išgyveno skirtingas emocijas. Vyra, sužinojusį apie vaiką po nutrūkusios romantinės draugystės, apniko kaltės jausmas. Jis gailėjosi, kad negalėjo dalyvauti vaiko laukimo, gimdymo ir kūdikio priežiūros procese. Taip pat gailėjosi, kad negalėjo pagelbėti draugei finansiškai bei apsaugoti ją nuo apkalbų, kai ši vieniša laukėsi, nes ji gyveno nedideliame Lietuvos mieste. Be to, šis vyras apie vaiką sužinojo būdamas 40 metų amžiaus ir jau abejojo, ar gyvenime turės vaikų. Nors noro turėti vaikų jam netrūko, tačiau jis per gyvenimą nebuvo sukūręs šeimos, nors turėjo ilgalaikių santykių. Tad jo kaltės jausmas susipynęs su džiaugsmu, kuomet draugė jį priėmė ir jam leido dalyvauti vaiko gyvenime, tai buvo stiprus postūmis vėliau dalyvauti vaiko priežiūroje ir domėtis vaiko auklėjimo klausimais savarankiškai.

Kitam (homoseksualios orientacijos tyrimo dalyviui) žinia apie draugo vaikus po patirto šoko taip pat suteikė džiaugsmo, nes tokiu būdu išsipildė vyro noras turėti vaikų: „...*tai buvo kažkokia tokia svajonė gal, neįkyri svajonė. / Ir nieko per daug tų žingsnių nesiruošiau aš jų imtis, bet / atsirado patys tie vaikai...*“ (Normantas, 30 m.). Kol kas vyras nesitikėjo susilaukti vaikų gyvendamas Lietuvoje, nes svarstė, kad šie galėtų patirti diskriminaciją.

Šoką patyrusį vyrą, kuris sužinojo apie sutuoktinės nėštumą, kuomet jis pradėjo dirbti po ilgesnio bedarbystės laikotarpio, vėliau apniko abejonės ir nerimas, ar jis sugebės išlaikyti šeimą ir uždirbti pakankamai, kai šeima pagausės. Tačiau vėliau neigiamas emocijas pakeitė teigiamos, ir jis aktyviai ruošėsi vaiko atėjimui.

Vienam vyrui su sutuoktine sukėlė šoką žinia, kad jie laukiasi dvynukų. Pora jau turėjo du vaikus iš sutuoktinės pirmos santuokos ir norėjo susilaukti trečio, biologinio vyro vaiko, tačiau žinia apie dvynukus visiškai sutrikdė jų šeimos įsivaizdavimą. Vėliau vyras apsirato su šia žinia ir kadangi šeima susidūrė su finansiniais sunkumais, jis ėmėsi aktyviai ieškotis gerai apmokamo darbo. Susikoncentravęs į šeimos aprūpinimą, vyras mažiau dalyvavo vaikų priežiūroje.

Tad galima sakyti, kad visų keturių vyrų patirtos neigiamos emocijos sužinojus apie vaiko turėjimą ar vaiko laukimą buvo trumpalaikės. Jos buvo sąlygotos aplinkybių netikėtumo. Kadangi ilgesnėje laiko perspektyvoje jie iš esmės norėjo turėti vaikų, tad netikėtumo sukeltos emocijos buvo nustelbtos pozityvesnių jausmų, kurie kilo iš jų ilgalaikės motyvacijos turėti vaikų.

Kitiems vyrams žinia, kad turės vaiką, sukėlė pozityvias emocijas: džiaugsmą, laimę bei fantazijas, kaip smagu bus auginti vaiką. Nors tikėtina, kad džiaugsmo ir laimės jausmai taip pat buvo stiprūs, tačiau šoko jausmas, matyt, buvo stipresnis, o galbūt neigiamos emocijos labiau atsimenamos, nes šoko jausmas ir aplinkybės jį patyrus buvo labiau reflektuotos.

Pasiruošimas vaiko gimimui

Pasiruošimas vaiko atėjimui taip pat buvo patiriamas skirtingai. Vieni vyrai, vedami vidinės motyvacijos, ruošėsi vaiko atėjimui, skaitė literatūrą, ėjo su partnere į pasiruošimo gimdymui kursus. Daugiausiai vaiko gimimui ruošėsi tėvai, kurių pačių ar partnerių profesija buvo susijusi su ugdymu, švietimu arba jie turėjo sąlygas gauti vaiko ugdymo žinių iš artimos aplinkos, pavyzdžiui, vienas vyras užaugo pedagogų šeimoje, o jo sutuoktinės motina taip pat dirbo pedagoge. Tad ši pora intensyviai lankė įvairius pasiruošimo gimdymui kursus ir pastebėję susistemintos informacijos trūkumą, vėliau, gimus vaikui, ėmėsi išskirtinės iniciatyvos – parengė kursus vaikų besilaukiančioms šeimoms.

Kitas ruošimosi tėvystei būdas buvo įvardytas kaip sąmoningas vaiko laukimo periodas, kuomet vyras paskutinius sutuoktinės nėštumo mėnesius stengėsi daugiau laiko praleisti su partnere, būti namuose. Kaip šio poelgio priežastį vyras įvardijo pasididžiavimą būsima tėvyste.

Dalis tėvų menkai ruošėsi vaiko gimimui arba, galima sakyti, ruošėsi pasyviai. Šiek tiek skaitė, nuėjo į gimdyvių kursus su partnere. Dažniausiai tai buvo vyrai, gyvenantys su sutuoktine ar partnere, kuri pati aktyviai domėjosi vaiko vystymosi ir auginimo klausimais. Jos skaitė gana daug literatūros ir gautas žinias perpasakodavo vyrams, kurie dažniausiai nesipriešindavo ir išklausedavo gautą informaciją bei ją aptardavo. Kaip pagrindinę priežastį, kodėl patys neskaitydavo, tėvai įvardydavo tai, kad jiems apskritai nepatinka skaityti, o kai gimus vaikui kildavo kokie vaiko vystymosi klausimai – vyrai paprastai ieškodavo informacijos internete. Tačiau nepaisant menko pasiruošimo vaiko gimimui, šie tėvai įvardijo norą užmegzti su vaikais stiprų emocinį ryšį, aktyviai dalyvauti jų gyvenime.

Keletas tėvų nejautė poreikio ruoštis vaiko gimimui. Jie arba turėjo vaikų auginimo patirties prižiūrėdami jaunesnius brolius, seseris ir jautėsi pasitikintys savimi, arba buvo palikę vaiko laukimosi atsakomybę partnerei. Po vaiko

gimimo vieno vyro nuomonė nepasikeitė, jo teigimu, kiekvienas vyras gali būti tėvu iš prigimties be pasiruošimo, svarbiausia – jausmai vaikui: „...*svarbiausia, kad / ta tėvystė būtų / natūrali, neišmokta, nesuvaidinta. Kad jinai eina <...> iš širdies, iš prigimties.*“ (Justas, 26 m.)

Įsivaikinę vaikus tėvai turėjo labai mažai laiko pasiruošti vaiko atėjimui į šeimą, labiausiai jiems rūpėjo supirkti reikalingus daiktus vaikui įkurdinti namuose. Vienam tėviui teko patirti labai greitą įvaikinimo procedūrą. Tuo laikotarpiu, prieš šešerius metus iki tol, kol imtas šis interviu, nebuvo mokymų, kurie šiais laikais yra įprasti globėjams ir tėviams. Įvaikinimo procedūra įvyko per mėnesį, o reikalingus daiktus kūdikiui tėviai supirko per savaitgalį. Tad šie tėviai neturėjo devynių mėnesių kūdikio laukimo laikotarpio, sutuoktinės nėštumo proceso ir vaiko atėjimui iš anksto nesiruošė dėl minėtų aplinkybių. Tiesa, prižiūrėdami vaiką nuo pirmų dienų šie tėviai sulaukė artimųjų pagalbos, tad jų nesiruošimas buvo kompensuotas. Vėliau tiems patiems tėviams įvaikinant antrą vaiką teko praeiti tėvių mokymus, tačiau pirmo vaiko auginimo patirtis, jų manymu, buvo pakankama, kad galėtų sėkmingai prižiūrėti antrą vaiką.

Vyrai, susilaukę pirmagimių, apie 1990 m., nesiruošė vaikų atėjimui, nes tuomet tai nebuvo įprasta praktika vyrams. Be to, pasak tyrimo dalyvių, nebuvo tuomet jokių kursų būsimoms gimdyvėms ar lengvai prieinamos literatūros apie kūdikių vystymąsi. Taip pat nebuvo informacinių technologijų, leidžiančių susirasti norimą informaciją apie vaikų vystymąsi ir taip pat visuomenėje nebuvo pastebimas toks domėjimasis vaikų auginimu, koks yra šiais laikais.

Patėvius taip pat galima priskirti prie tų tėvų, kurie neturėjo kada pasiruošti tėvystei, jie turėjo priimti tėvo vaidmenį tik pradėję draugauti su partnere, kuri turėjo vaikų. Trys tyrime dalyvavę patėviai teigė, kad jie šį vaidmenį priėmė be didelių emocinių sukrėtimų: „...*paprastai, <...>tiesiog kai bendrauji su vaiku<...> užsiimi, maždaug bendrauji jo lygyj, nu ir tiek <...> Čia reikėtų turbūt pas mano žmoną klaust, kaip ten gavo viskas taip normaliai, nežinau...*“ (Margiris, 28 m.)

Dalyvavimas vaiko gimdyje

Dauguma tyrimo dalyvių, jei nebuvo objektyvių kliūčių, dalyvavo vaiko gimdyje. Vienas tyrimo dalyvis buvo išvykęs per gimdymą, vienas – nežinojo apie vaiko gimimą. Dviejų vyrų atveju partnerėms buvo daromi Cezario

pjūviai, tad jiems nebuvo leidžiama dalyvauti. Trys tyrimo dalyviai, susilaukę vaiko apie 1990 m., nedalyvavo vaiko gimdyme, nes tuo laikotarpiu nebuvo leidžiama. Vienas jų studijavo kitame mieste ir gavo žinią apie vaiko gimimą telegrama. Pakalbėjęs su sutuoktinės tėvais laidiniu telefonu, kūdikį gyvai pamatė tik po kelių mėnesių, grįžęs namo po sesijos.

Du tėvai, dalyvavę vaiko gimdyme, padėjo partnerei ne tik emociškai ir morališkai, bet ir praktiškai. Vienas tėvas teigė per gimdymą persakęs gydytojų nurodymus:

„...kaip paskiau paaiškėjo, man teko jai versti į ausį, ką daktarai sako, nes jinai nieko negirdėjo, ką sako kiti, išskyrus aš (juokiasi)“ (Domas, 29 m.).

Vienam tėvui teko priimti gimdymą namuose, pribuvėja nespėjo atvykti laiku. Ji atvyko po valandos vaikui gimus. Kadangi vyras jau buvo dalyvavęs dviejų savo vaikų gimdymuose prieš tai, jis nepatyrė šoko, o sėkmingai susitvarkė.

Nors dauguma tėvų teigiamai vertino dalyvavimo gimdyme patirtį, keli tyrimo dalyviai teigė daugiau prisimenantys neigiamas emocijas. Vienas jų nusprendė ir daugiau nedalyvavo kituose vaikų gimdymuose. Kitas vyras išreiškė nuomonę, kad geriau, jei gimdyvę morališkai palaikytų moteris – artima draugė ar mama.

Jausmai, emocijos vaikui gimus

Dalyvavimas vaiko gimdyme tyrimo dalyviams sukėlė stiprių emocijų. Vaiko gimimas dažnai buvo palyginamas su stebuklu:

„...nepakartojamas jausmas, iš tikrųjų. <...> didelis / antplūdis toks. / <...> pasaka. <...> tai yra kažkas, <...> stebuklingo. <...> Na, jau ir man ašaros liejosi iš to džiaugsmo“ (Tadas, 30 m.).

Kiti tyrimo dalyviai be džiaugsmo ir laimės jausmo sakė patyrę ir įtampą, baimę, nerimą. Keliems vyrams neigiami jausmai per gimdymą išliko vyraujantys ir jie vėliau nutarė nedalyvauti gimdyme. Sunkiausia jiems buvo matyti skausmus kenčiančią partnerę ir išgyventi savo bei jos bejėgiškumą: *„...mes apie tai daug nekalbėjome, bet aš esu beveik tikras, kad jinai geriau būtų nenorėjus, kad aš būčiau dalyvavęs jos ten bejėgiškume“ (Matas, 40 m.).*

Vienas tėvas po antro vaiko gimimo, nors džiaugėsi, tačiau patyrė netikėtą nuovargį, trukusį savaitę, jį prilygino moterų pogimdyvinei depresijai:

„kažkur savaitės bėgyje viskas aptemo, tiesiog bloga pasidarė nuo visko, / <...> atsikeliu iš ryto pavargęs, nu galvoju, gal neišsimiegojau. < Tą dieną

nieko nedirbu, einu gult pavargęs, atsikeliu dieną kitą pavargęs, sėdi, nieko negali galvot. Ir išsigandau, išsigandau, nes vienas jau yra, antras tik gimė, o aš jaučiu, kad aš to dalyko negaliu kontroliuoti.“ (Saulius, 44 m.).

Vyrai ši būsena po savaitės praėjo, nors jam nepavyko atrasti jos priežasties. Jis skaitė knygą apie depresiją, išvažiavo pas draugą į gamtą ir netikėtai sugrįžo jo gera savijauta. Vienam vyrui nerimas vaikui gimus peraugo iki baimės už savo gyvybę: „...važiudamas namo, važiavau labai lėtai ten tą dieną ir labai pykau ant visų vairuotojų, kurie neatsargiai vairuoja, nes, neduok Dieve, jie užmuš mane kaip tėtį. / Iš tokios pusės mano paties gyvybė pasidarė svarbesnė.“ (Justas, 26 m.).

Galima sakyti, kad ši baimė buvo susijusi su atsakomybės jausmu ir tapimo tėvu susivokimu.

Tėvystės suvokimas

Kad tapo tėvais, vyrai suvokė skirtingu laiku. Vieni teigė tai supratę gimdymo namuose, pamatę vaiką, suvokę, kad atėjo naujas gyvenimo etapas. Kiti vyrai tai susivokė po keleto mėnesių prižiūredami vaiką, nes, jų teigimu, veiklos buvę tiek daug, kad nebuvo kada galvoti apie įvykusius pasikeitimus. Vienas tėvas teigė tik po pusės metų apsipratęs su nauju savo vaidmeniu. Tiek laiko, pasak vyro, truko „*kitoks <...> požiūris į save*“ (Justas, 26 m).

Tėvystės suvokimas dažniausiai siejosi su didesne atsakomybe, kuri varijavo nuo finansinės atsakomybės pajautimo iki atsakomybės „už kitus gyvenimus“ (Saulius, 44 m.) pajautimo. Nauji rūpesčiai, įsipareigojimai, susiję su vaikų priežiūra, pareikalavo daug laiko ir dėmesio iš vyrų, aktyviai dalyvavusių vaikų priežiūroje.

Dalyvavimas vaiko priežiūroje

Aktyvus ir ankstyvas dalyvavimas vaiko priežiūroje leido vyrams anksti pajusti ryšį su vaiku ir taip pat labiau suvokti save. Vienam vyrui pirminis ryšys su kūdikiu užsimezgė, gaunant atsaką iš jo. Kitam vyrui slaugant kelerių metų sergančią dukterį pavyko užmegzti gilesnį ryšį, kuris išliko ir vėliau tėvams išsi-skyrus, nors kurį laiką vyras bendravo su vaikais fragmentiškai.

Du vyrai, lygindami savo menką dalyvavimą vaikų priežiūroje prieš 19–20 metų su dabartiniu laikotarpiu, teigia, kad tuomet tai buvęs labiau inertiškas ir fragmentiškas vaikų prižiūrėjimas, neskatinantis susimąstyti apie savo kaip tėvo vaidmenį. Dabartinis dalyvavimas vaikų priežiūroje, pasak vyrų, yra labiau tikslingas ir susivoktas: „*O kai buvo pirmas aš neprisimenu, aš abejoju, ar aš tai suvokdavau.*“ (Vygintas, 40 m.). Vyro manymu, jo savivoką paskatino ne tik branda, pasikeitę prioritetai, didesnis dėmesys šeimai nei karjerai, partnerės paskatinimai, bet ir pakitęs visuomenės požiūris į vaikų priežiūrą: „...*tada buvo taip skaitoma, vaikas tegu užsiima pats. <...> turi užsiimt savo vaikiškais reikalais, o aš užsiimu savo reikalais*“ (Vygintas, 40 m.)

Su vaikų priežiūra vieni vyrai tvarkėsi padėdami partnerėms, keli vyrai išėję vaiko priežiūros atostogų, tapo pagrindiniais asmenimis, atsakingais už vaikų priežiūrą. Nors pripažino, kad šį sprendimą paskatino išorinės aplinkybės – nestabilumas darbo rinkoje, partnerės noras grįžti į darbą, – tačiau sėkmingai susitvarkius padidėjo savivertė ir supratimas, kad vaikų priežiūra – tai veikla, kurios išmokstama: „...*sunkiausia buvo tas apsisprendimas, nes nu kaip atrodo moteris, ji intuityviai viską žino, ką, kaip daryt kaip ir <...> ką paimt, ir kai verkia, ką padaryt ir t. t. <...> augi kartu su vaikais. Jisai auga, ir tu augi ir mokais visą laik, ką daryt ir t. t. <...> mamos, kai pasigimdo pirmą vaiką, irgi nieko nežino, nei kaip reikės daryt, nei kaip nuramint, nei kaip su tuo pilvu ir t. t.*“ (Joris, 33 m.).

Vyrai, buvę vaiko priežiūros atostogose, pabrėžė, kad svarbiausia savybė prižiūrint vaiką – tai kantrybė. Keli jų pripažino, kad pastebėjo, jog turi daugiau kantrybės su vaikais nei jų partnerės. Kitiems vyrams vaikų priežiūroje be partnerės padėjo artimieji, daugiausiai seneliai. Įtėviams pirmomis savaitėmis atvyko padėti giminaičiai. Vieniems dėl greitos įvaikinimo procedūros teko patirti didelę įtampą, kitiems, įsivaikinusiems jau didesnę, beveik dvejų metų mergaitę, teko apsiprasti su didesnio vaiko priežiūros iššūkiais: „...*gauni, iškart vaikšto ir visą parą su juo turi būti <...> iš vaikų namų patekusiai į kitus namus visas įdomu daug naujų daiktų tai viską ima...*“ (Audrius 34).

Be to, pastarieji negalėjo išeiti nei tėvystės, nei motinystės atostogų, ir tai kėlė papildomų vaiko priežiūros ir darbo derinimo sunkumų. Tai truko pusę metų, kol vaiką priėmė į darželį. Tuomet vaiką padėjo prižiūrėti močiutės, tėvai

nusisamdė auklę. Vyro teigimu, ši įstatyminė nelygybė, kai nėra numatytos apmokamos motinystės ir tėvystės atostogos, nėra teisinga tėvių atžvilgiu, kurie įsivaikina kiek paaugusius vaikus.

Vis dėlto daugelis vyrų teigė, kad jų vaikų priežiūroje seneliai mažai dalyvauja, paprastai visą vaikų priežiūros krūvį dalijosi pora savarankiškai. Nemaža dalis tyrimo dalyvių buvo atvykusių iš kitų miestų, tad jų tėvai gyveno kituose miestuose. Tame pačiame mieste gyvenantys seneliai buvo įsileidžiami į jaunos šeimos gyvenimą fragmentiškai, daugiau kritiniais atvejais, tačiau poros buvo motyvuotos auginti vaikus savarankiškai. Kartais pagalba buvo lengviau priimama iš kitų žmonių nei senelių, pavyzdžiui, nusisamdant auklę, arba vienu atveju motinai vaiko priežiūrą pirmais metais palengvino draugė, kuri ateidavo dienomis pagaminti valgyti, kai vyras dirbo.

Sunkiausia, pasak tyrimo dalyvių, prižiūrint vaikus buvo pirmaisiais mėnesiais, ypač tiems vyrams, kurie nėjo mėnesio tėvystės atostogų ir keisdavosi vaiko priežiūra su partnere naktimis. Vienas vyras teigė, kad jam sunkus laikotarpis prižiūrint vaikus tęsėsi dvejus metus, kai po pirmagimės gimė dvynukės, nes tuomet turėjo derinti didelį darbo krūvį ir trijų vaikų priežiūrą: „*Turi tada šeimoj tris vaikus, mažus, kurie yra ant rankų. Ir mama paima vieną, tėvas paima kitą ant rankų, o trečiai nebėra...*“ (Algirdas, 37 m.).

Emocijos / jausmai prižiūrint vaikus

Daugelis vyrų patyrė įtampą, nerimą pirmais vaiko priežiūros mėnesiais. Šias emocijas galima atpažinti iš jų pasakojimų apie budrų miegą naktimis, pastangas nuraminti verkiantį vaiką ir pan. Tačiau grįžtamasis emocinis kūdikio atsakas, pvz., šypseną, teikė džiaugsmo ir skatino toliau prižiūrėti vaiką ir leisti daugiau laiko su juo.

Daugiausiai nerimo vyrams kėlė vaikų sveikata, kai šie susirgdavo. Nerimas buvo patiriamas per trumpalaikius susirgimus ir traumas. O ilgiau trunkančios ir rimtesnės sveikatos problemos sukėlė šoką, kuris privertė vyrą permąstyti gyvenimo prioritetus. Anksčiau daugiau laiko skyręs darbui, studijoms ir nevyriausybinei veiklai, vėliau antro vaiko prasta sveikata privertė permąstyti savo gyvenimo būdą ir perdėlioti prioritetus, atisakyti tam tikrų veiklų: „*Šiaip vaikas auga ir savaimė auga. Kai jis gimsta, su sveikata viskas tvarkoj. Nereikia nieko investuoti, laiko ar spec. kažkokių dalykų.* <...> *Žmona ligoninėje praleido pusę metų su vaiku. Tuo metu aš su pirmu gyvenau.* <...> *Daug įvairių šokų. Tie dalykai labai sukrečia. Duoda permąstymų vertybių.*“ (Simas 30 m.)

Daugeliui vyrų laikas, leidžiamas su vaiku, ir tiesioginis bendravimas su juo teikė daugiausiai teigiamų emocijų, kurios varijavo nuo džiaugsmo iki „besąlyginės meilės pojūčio“: „*Ji man suteikia džiaugsmą, suteikia besąlygiškos meilės pojūtį, tai yra, kada savo vaikui gali viską atleisti, jeigu svetimi erzina, tai <...> savo vaiko, net ir <...> blogi darbai yra malonūs (Kęstas, 44 m.).*

Vienas tėvas pastebėjo, kad norėdamas išlaikyti pastovų artimą ryšį su mažu vaiku, turi jam nuolat skirti dėmesį: „*Tik užtenka kelis vakarus biški mažiau dėmesio ir viskas, toks yra, kažkoks jau atstumas gaunasi. <...> ar ten kur pažaist <...> sukurt teigiamas emocijas vaikui, viskas, iš karto užsimezga toks artimesnis ryšys“ (Vygintas, 40 m.).*

Santykis su partnere

Santykis su partnere buvo svarbi sąlyga, tiek nusprendžiant susilaukti vaikų, tiek vyrams ruošiantis vaiko gimimui, tiek dalyvavimui gimdyme, tiek vyrų dalyvavimui vaikų priežiūroje. Paprastai partnerės aktyvus ruošimasis vaiko gimimui buvo paskata vyrui domėtis, jei ne aktyviai, tai bent pasyviai – išklausant jos pateikiamą informaciją.

Stabilus santykis viena vertus leido vyrams rinktis, kiek įsitraukti į vaikų priežiūrą, kiek dėmesio skirti darbinei veiklai, bet taip pat ir skatino juos skirti kuo daugiau dėmesio ir energijos, siekiant palengvinti partnerei vaikų priežiūrą. Stabilus santykis su partnere taip pat palengvino šokiruojančių jausmų patyrimus: netikėtą žinią apie nėštumą, vaiko gimimą, vaiko sveikatos problemų išgyvenimus, depresiją po gimdymo.

Kita vertus nestabilus, bet priimantis santykis, kai vyrai išsiskyrė su partnerėmis arba gyveno atskirai nuo vaikų nuo pat jų gimimo, taip pat sudarė sąlygas vyrams toliau išlaikyti ryšį su vaikais, dalyvauti jų gyvenime, nors kai kurie jų ir nebuvo labai motyvuoti. O jei partnerės sudarydavo kliūtis, tai mažiau motyvuotų vyrų santykis su vaikais nutrūkdavo.

Gyvenimo būdo pasikeitimas

Gimus ar kitais būdais (įtėvių, patėvių, globėjų atveju) atsiradus vaikui vyro gyvenime daug kas pasikeičia. Tyrimo dalyviai patyrė skirtingo masto gyvenimo būdo pokyčius: laisvalaikio, darbo ir bendravimo su draugais srityje. Visų pirma

daug laiko praleisdami su vaiku vieni sutrumpino leidžiamą laiką su draugais, kiti pakeitė draugų ratą, pavyzdžiui, susilpnėjo ryšiai su draugais, neturinčiais vaikų. Pasikeitė gyvenimo ritmas: „...*negali išeit ir grįžt rytoj ryte, ten kavinėj iki trijų nakties...*“ (Joris 33 m.), tapo sudėtinga lankytis svečiuose ir kviesti pas save į svečius, dėl to pasikeitė bendravimo ratas, daugiau laisvalaikio imta leisti su vaikų turinčiais asmenimis:

„...*nueit <...> į svečius pas kažką, kas neturi vaikų – tai yra tragedija, nes butas neparuoštas vaikams (nusijuokia), nes reikia viską pakelt pusantro metro nuo žemės, kad nenumestų, nesudaužytų, nenuplėštų, neapipieštų...<...> dažniausiai kviečiam pas save į svečius, bet <...> jau dešimtą valandą tu jau eini migdyt, turi palikt, tada jau tyliai sėdėt...*“ (Joris, 33 m.).

Kito vyro teigimu, draugai, susilaukę naujagimių, paprastai patys save izoliuoja nuo bendravimo, nes turi daug rūpesčių, o didesnių vaikų turinčių vyrų interesai skiriasi nuo tų, kurie neseniai susilaukė kūdikių: „...*mums irgi ten nėra ko labai mokytis iš jų, nes mes vystyklų nebekeisim, mums nebereikia maisteliu rūpintis...*“ (Normantas 30 m.).

Tyrimo dalyviai vardijo, kad kasdienybėje ne vienam teko atsisakyti savo įpročių: ilgai miegoti rytais, valgyti aštrų maistą, saldumynus, naudotis internetu, žiūrėti televizorių namuose, eiti į kavine. Vienas vyras atsisakė rizikingo pomėgio, nes gimus kūdikiui pardavė motociklą. Nors vaikai riboja galimybes „augti, judėti, būti mobiliam“ (Adomas, 25 m.), tačiau kai kurie tyrimo dalyviai buvo linkę toliu praktikuoti savo mėgstamas veiklas. Vyras teigė neskaitantis vaikiškų knygų, paliekantis šį užsiėmimą sutuoktinei, o pats likęs vienas su vaiku mieliau užsiima savo mėgstama veikla: „*Vis tiek tos knygos / iš principo yra nejdomios suaugusiam žmogui. <...> Tai aš tada linkęs / duoti tada vaikui pažaisti su mašinėle, na o pats tada pažiūrėti televizorių, man įdomų filmą arba paskaityti man įdomią knygą.* (Justas, 26 m.)

Vertinant vyrų karjeros pokyčius, gimus vaikui, tyrimo dalyvių patirtys varijavo nuo šeimos bei darbo derinimo išlaikant tą pačią darbo vietą iki išėjimo vaiko priežiūros atostogų netekus darbo ar iškilus grėsmei jo netekti ir geriau apmokamo darbo paieškos užsienio šalyje. Galima sakyti, kad didžiausi pokyčiai įvyko vyrui, kuris radęs geriau apmokamą darbą užsienio šalyje, išvyko į užsienį dirbti, o po pusmečio atsivežė ir sutuoktinę su keturiais vaikais.

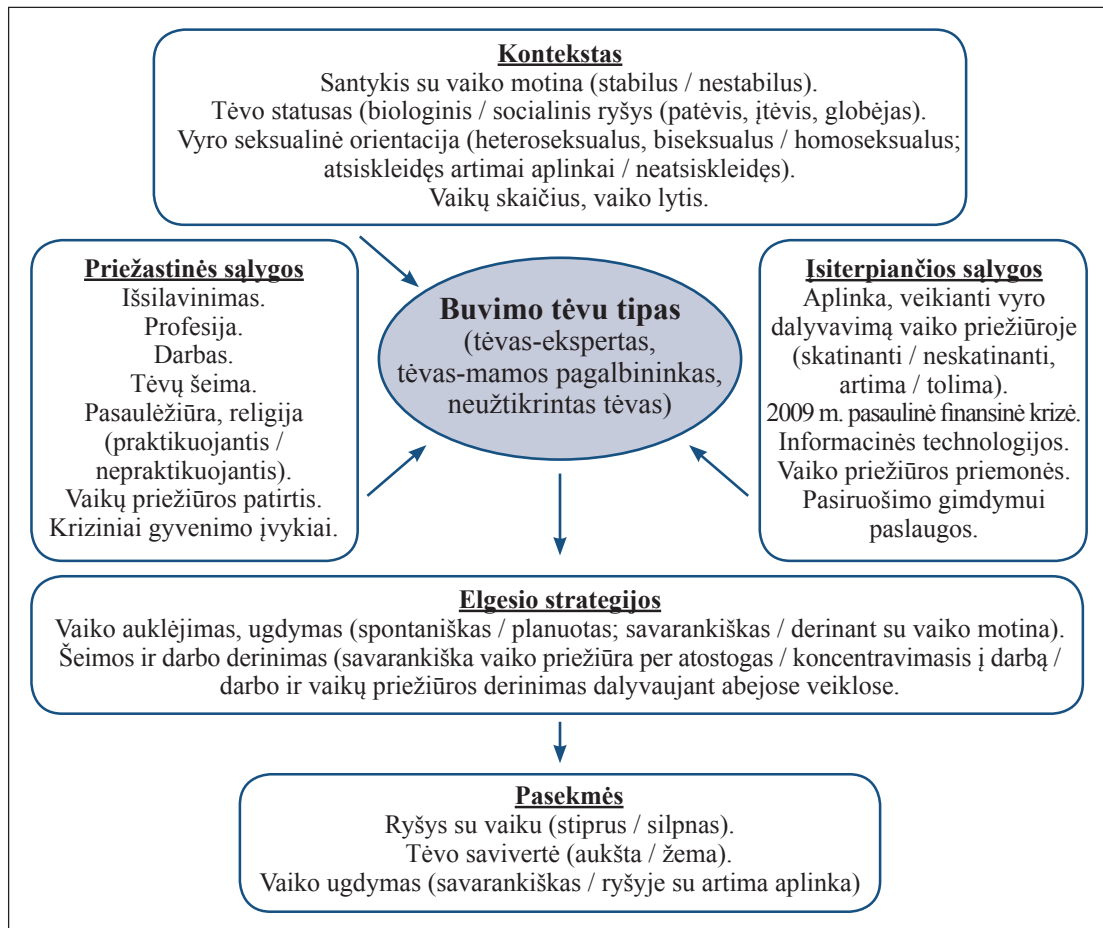
Keletas vyrų dirbdami dar studijavo, kai jiems gimė pirmagimiai, tad jiems laikotarpis, kol tęsėsi studijos, buvo labiausiai įtemptas, derinant laiką, skiriamą vaikui, darbui ir studijoms. Vienas vyras, per doktorantūros laikotarpį susilaukęs pirmagimio, teigė pusmetį negalėjęs rašyti disertacijos dėl nemigos prižiūrint vaiką. Vis dėlto visiems studijavusiems vyrams nepaisant įtampos derinant darbą, šeimą ir studijas pavyko baigti mokslus.

Taigi, apibendrinant tyrimo duomenų analizę atviro kodavimo būdu, galima teigti, kad tapimas tėvu suteikia vyro gyvenimui daug naujų dimensijų. Emocijos, patirtos sužinojus apie partnerės nėštumą, ruošimasis vaiko gimimui, dalyvavimas vaiko gimdyne, vaiko priežiūra, lydima nerimo dėl vaikų sveikatos, kasdienių įpročių atsisakymas, atsakomybės už naują asmenį pajautimas, naujos gyvenimo prasmės patyrimas sąlygojo tėvystės suvokimą ir kitokį vyrų savęs vertinimą.

5.2. BUVIMAS TĖVU

Kitas tyrimo duomenų analizės etapas buvo ašinis kodavimas. Per jį, atviro kodavimu išskirtos tapimo tėvu savybės buvo toliau nagrinėjamos ir skirtingas vyrų tėvystės patirtis buvo stengiamasi sujungti į tėvystės tipus. Šiame etape buvo ieškoma panašumų ir skirtumų tarp tyrimo dalyvių tėvystės sampratos ir jų buvimo tėvu elgesio strategijų. Tėvystės tipams išskirti buvo pasitelktas J. Corbin ir A. Strausso paradigmatis modelis (1996, 1998), kuris padėjo atskleisti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis praktikuojamas tam tikras tėvo elgesys.

Išnagrinėjus tyrimo dalyvių pasakojimus, galima išskirti tokius tėvystės praktikos tipus: tėvas-ekspertas, tėvas-mamos pagalbininkas, neužtikrintas tėvas. Šie tėvų tipai apibūdina per tyrimą reflektuotą tyrimo dalyvių elgesį su vaikais ir jų tėvystės sampratą, tačiau pripažįstama, kad šie tėvystės tipai nėra statiški ir kintant kontekstinėms sąlygoms ar įsiterpiančioms papildomoms sąlygoms vėliau jie gali kisti ir įgyti kito tėvystės tipo bruožų. Taigi, „buvimo tėvu“ kategorija analizuojama pasitelkiant paradigmatis modelį, įvardijant priežastines, kontekstines, įsiterpiančias kategorijas sąlygas, elgesio strategijas ir pasekmes (2 pav.).

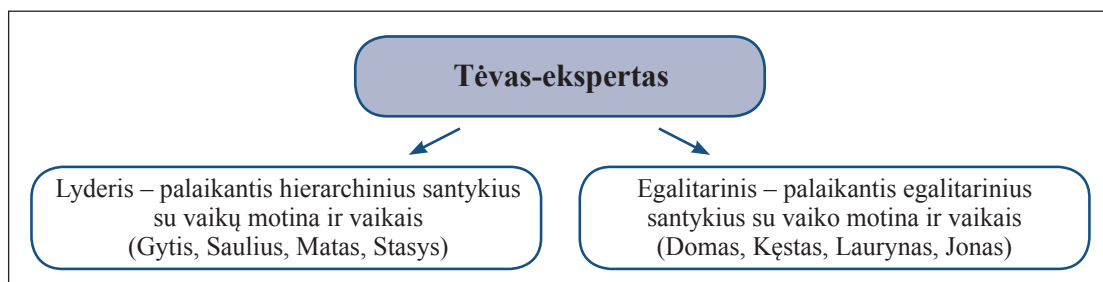

2 pav. Buvimo tėvu paradigmatis modelis

5.2.1. Tėvas-ekspertas

Tėvo-eksperto tipui galima priskirti aštuonis tyrimo dalyvius (Gytis, Saulius, Domas, Kęstas, Laurynas, Jonas, Matas, Stasys). Šiam tėvo tipui būdingos bendros savybės: įgytas aukštasis išsilavinimas (vienas tyrimo dalyvis studijuoja), aukšta vidinė motyvacija domėtis vaikų ugdymu, aktyvus dalyvavimas vaikų priežiūroje ir auklėjime.

Pagal vyro palaikomą santykį su vaikų motina ir vaikais tėvo eksperto tipo vyrus galima dar suskirstyti į du potipius: užimančius lyderio poziciją ir palaikančius egalitarinius santykius.

3 pav. Tėvo eksperto potipiai.

Daugiau į hierarchinius santykius su vaikų motina ir vaikais orientuoti vyrai per interviu išsakė troškimą būti autoritetu, išskirtiniu pavyzdžiu vaikui. Jie nors ir tariasi su partnere įvairiais vaikų ugdymo klausimais, tačiau turėjo daugiau įtakos priimant sprendimus. Kuomet nuomonės su vaikų motina išsiskirdavo, jie dažniau nusprendavo remdamiesi savo nuomone arba informacija, pavyzdžiais iš šalies. O egalitarinius santykius palaikančių tėvų-ekspertų pasakojimuose lyderiavimas santykiuose neišryškėjo. Jų sprendimuose ir poelgiuose išryškėjo didesnis derinamasis su vaikų motina, o santykiyje su vaiku buvo pabrėžiamas ne tik vaiko ugdymas, bet ir mokymasis iš vaiko, tad galima buvo spręsti apie labiau lygiavertę tarpusavio komunikaciją.

Nagrinėjant tėvo-eksperto tipui priskirtų vyrų elgesio su vaikais **priežastines sąlygas** galima pastebėti, kad jiems labiausiai būdingas socialinės srities **aukštasis išsilavinimas**, kuris suteikė žinių apie vaikų ugdymą. Nors vienas vyras buvo įgijęs fizinių mokslų srities bakalaurą, tačiau profesinėje srityje pasuko socialinės srities link, dirbo suaugusiųjų ugdymo srityje. Vienas vyras dar studijavo, tačiau buvo sukaupęs didelę gyvenimišką patirtį. Aukštasis išsilavinimas varijavo nuo bakalauro studijų iki daktaro laipsnio.

Psichologijos, socialinio darbo, teologijos studijos ypač prisidėjo prie keturių vyrų savo elgesio savistabos ugdymo, kas paskatino susilaukus vaikų atpažinti savo ydingas elgesio strategijas, perimtas iš tėvų šeimos ir visuomenės, bei jas sąmoningai keisti. Tėvo-eksperto tipo vyrai, įgiję socialinį išsilavinimą, tiesiogiai nesusijusį su pagalba žmonėms ar jų ugdymu (vadybą, ekonomiką), su vaikų ugdymo klausimais buvo susidūrę darbo srityje arba tėvų šeimoje, pavyzdžiui, dirbo švietimo srityje, užaugo pedagogų šeimoje.

Neformalus ugdymas, darbas nevyriausybinėse organizacijose, taip pat formavo vyrų socialinius, savirefleksijos įgūdžius, kurie padėjo atpažinti ir su lyčių normomis susijusį išmoktą elgesį savo tėvų šeimoje:

„Atpažinau, kad <...>perimtas darboholizmas iš tėvo ir kad <...> tai yra pateisinama. Vakare ilgai dirbi ir su vaikais nebūni. <...> Bandau pats skaityti pasakas vaikams. Atpažintas laikas prie televizoriaus, kaip tėčio įvaizdžio dalis, tai sąmoningai bandom atsikratyti, todėl neturime televizoriaus.“ (Jonas 34 m., 3 vaikai)

Taigi, iš vyrų pasakojimų akivaizdu, kad prielaidas tėvystės ekspertizmui jiems padėjo formuoti studijos, profesinė / darbinė veikla arba vaikystės patirtys, tėvų kaip gerų ugdytojų pavyzdys, arba ir viena, ir kita. Tačiau svarbiausia šių vyrų išugdyta savybė – tai aukštas savistabos ir savirefleksijos įgūdis, kuris leidžia pastebėti ir keisti savo inertišką elgesį ir santykį su vaiku.

Pasaulėžiūra, religija

Kita priežastinė sąlyga, formuojanti tėvo-eksperto tipo vyrą, buvo religinė praktika. Trims tėvo-eksperto tipo vyrams didelį poveikį padarė tikėjimo atradimas ir religinės bendruomenės, iš kurių imamas pavyzdys, kaip auginti vaikus. Matas, Saulius ir Jonas tikėjimą atrado jaunystėje. Visų trijų vyrų žmonos taip pat aktyviai praktikuoja krikščionišką tikėjimą, tad jų vaikų auklėjimo strategijos paremtos religinių bendruomenių praktikomis. Tardamiesi su religinių bendruomenių nariais tikėjimą praktikuojantys tėvai atranda sau tinkamus vaikų auklėjimo metodus.

Religinė praktika veikia ne tik santykius su vaikais, jų auklėjimo metodus, bet ir vaikų planavimo sritį. Žvelgdami į vaikus kaip į pašaukimą, misiją, jie susilaukia daugiau vaikų. Kuomet partnerės reprodukcinis amžius ar sveikata apriboja galimybes susilaukti vaikų, tuomet vyrai galvoja apie įsivaikinimą.

Keli vyrai religiją įtraukia į vaikų pasaulėžiūros ugdymo tikslus: siekia išugdyti „dorą žmogų“, kritinę religijos sampratą. Vienas vyras, nors pats retai lankosi bažnyčioje, leidžia partnerei ir seneliams vestis vaiką į katalikų bažnyčią. Kitas vyras vedasi ketverių metų vaiką į skirtingų konfesijų bažnyčias tam, kad supažindintų su skirtingomis religijomis. Vis dėlto tiek aktyviai užsiimantys religine praktika vyrai, tiek nepraktikuojantys tėvai-ekspertai, teigia, kad skatins vaikus savarankiškai sąmoningai rinktis religiją suaugus, todėl siekia, kad religinė praktika būtų įsisąmoninta. Tad vyrai pabrėžia, kad vaikai turi turėti religijos pasirinkimo laisvę užaugę.

Tėvų šeima, gyvenimiška patirtis

Tėvo-eksperto tipo vyrai kritiškai reflektavo savo patirtį, įgytą vaikystėje savo šeimoje. Ir teigiama, ir neigiama ryšių su tėvais patirtis skatino vyrus kritiškai vertinti savo elgesį ir užsiimti savistaba santykiuose su vaikais. Vyrų neigiama patirtis šeimoje pasireiškė kaip tėvo smurtinis elgesys su motina, motinos piktnaudžiavimas alkoholiu.

Gyvenimiška patirtis, paskatinusi formuotis tėvo-eksperto tipo vyrą, pasireiškė vyrų gyvenimo įvykiais, kurie prisidėjo prie ekspertinių žinių santykyje su vaikais ugdymo. Reikšmingi gyvenimo įvykiai buvo ankstyvas savarankiškas gyvenimas kitame mieste, skyrybos su sutuoktine, giminaitės kūdikio, turėjusio sveikatos problemų, auginimas nepritekliuje, 20 metų piktnaudžiavimo alkoholiu patirtis. Sėkmingas šių gyvenimiškų situacijų įveikimas leido vyrams vėliau remtis savo patirtimi auginant vaikus.

iš interviu matyti, kad vyresnio amžiaus eksperto tipo vyrai yra sukaupę daugiau kontrastingos gyvenimiškos patirties, tačiau visi prieina prie panašios išvados, kad turi kurti autentišką santykį su savo vaikais:

„...nepriklausomai nuo to, kiek knygų perskaitytumėm, svarbu yra tai, ką mes darome ir kaip mes elgiamės kiekvieną dieną, o tą jisai mato kuo puikiausiai, tai, galvoju, kuo mes geriau atspindėsime tas vertybes, ką norim jam perteikti, tai tuo bus geriau ir tiek.“ (Laurynas, 27 m.)

Taigi, apžvelgiant eksperto tipo vyrų elgesio su vaikais priežastines sąlygas galima išskirti jų vaikų priežiūros ir ugdymo patirtimi įgytas žinias, susipynusias su gyvenimiška patirtimi ir pasaulėžiūra.

Kontekstinės sąlygos

Be priežastinių sąlygų, kurios daugiau lėmė tėvo-eksperto asmenybės formavimąsi, jo elgesio strategijoms nemažai įtakos turėjo ir kontekstinės sąlygos, t. y. aplinkybės, kurioms esant pasireiškia tėvo-eksperto elgesio strategijos. Kontekstinėmis sąlygomis buvo išskirtas santykis su vaiko motina, tėvo statusas, vaikų skaičius, vyro seksualinė orientacija.

Visi vyrai turėjo biologinį ryšį su vaikais. Santykis su vaiko motina buvo skirstomas į stabilų ir nestabilų santykį. Stabiliam santykiui buvo priskirtas gyvenimas kartu su vaiko motina, pasaulėžiūros sutapimas, o tai leido vyrams vystyti savo elgesio strategijas nesusiduriant su dideliais prieštaravimais artimoje aplinkoje. Nestabiliam santykiui su vaiko motina buvo priskirtas gyvenimas atskirai ir konfliktinis santykis. Tarp tėvo-eksperto tipo vyrų nepasitaikė atvejų, kuomet jie labai nesutartų ar konfliktuotų su vaiko motina, net ir tie vyrai, kurie gyveno atskirai nuo savo vaikų, palaikė gerus santykius su vaiko motina. Gyvenantys atskirai vyrai sulaukė mažiau palaikymo iš artimos aplinkos, tad daugiau remiasi vidine motyvacija bendrauti su vaiku.

Nagrinėjant santykį su vaiko motina taip pat pastebėta, kad ne tik santykio stabilumas, bet ir pasaulėžiūros sutapimas reikšmingas. Tėvo-eksperto tipo vyrai, išreiškę labiau tradicinį požiūrį į lyčių vaidmenų pasiskirstymą vaikų priežiūroje, buvo palaikomi savo partnerių ir tai leido jiems užimti lyderio poziciją šeimoje.

Įsiterpiančios sąlygos

Aplinka, veikianti vyro dalyvavimą vaiko priežiūroje, buvo išskirta į skatinančią vyrą aktyviai dalyvauti vaiko priežiūroje ir neskatinančią to daryti. Taip pat aplinka buvo išskirta į artimą ir tolimą. Artima aplinka apėmė artimųjų ratą (giminaičius, draugus, bendraminčių bendruomenę), o visuomenės vertinimai buvo priskirti tolimai aplinkai.

Daugiausiai palaikymo iš artimos aplinkos susilaukia tėvai-ekspertai, įsitraukę į bendraminčių bendruomenes: religiją praktikuojantys vyrai bei priklausomybę nuo alkoholio įveikęs vyras priklauso platesnei bendraminčių bendruomenei. Jų bendraminčių ratas susipina su draugų ratu ir palaiko jų gyvenimo būdą, padeda įveikti gyvenime išskylančius sunkumus ir aktyviai dalyvauti vaikų auginime.

Stiprų palaikymą artimoje aplinkoje patiriantys vyrai taip pat turi gausias šeimas, augina 3–5 vaikus. Tad galima sakyti, kad daugiau vaikų turintys vyrai greičiausiai susiduria su didesniais vaikų auginimo iššūkiais ir artimos aplinkos palaikymas jiems reikalingesnis, nei po vieną vaiką auginantiems kitiems tėvo-eksperto tipo vyrams.

Nagrinėjant tolimos aplinkos poveikį tėvo-eksperto tipo vyrams reiktų pastebėti, kad šeši iš aštuonių vyrų susiduria su prieštaringu savo asmenybės arba šeimos vertinimu. Religiniai vyrai teigia, kad platesniame visuomenės kontekste jų gausios šeimos vertinamos neigiamai. Priklausomybę nuo alkoholio įveikęs vyro visa šeima turi priklausomybės nuo alkoholio patirties: sutuoktinė taip pat įveikė priklausomybę nuo alkoholio, jos suaugęs sūnus piktnaudžiauja alkoholiu, o šeimoje auginami globojami vaikai paimti iš socialinės rizikos šeimos. Tad priklausomybę nuo alkoholio patyrusi šeima neretai išgirsta neigiamų vertinimų iš tolimesnių pažįstamų.

Dviejų eksperto tipo tėvų netradicinė seksualinė orientacija (biseksualumas), taip pat neigiamai vertinama visuomenėje, dėl ko ir abiejų vaiko motinos turi susiformavusios neigiamą nuomonę netradicinės seksualinės orientacijos

tėvų atžvilgiu. Todėl abu vyrai nėra atskleidę savo seksualinės orientacijos vaiko motinoms. Turėdami nestabilių santykių su vaiko motina, gyvendami atskirai, vyrai nuogaštuoja, kad jų santykis su vaiku gali būti apribotas, jei motina žinotų šią vyro asmenybės dalį: „...*nusistovėjęs toks stereotipas, kad tai yra, kad kažką vaikui gali padaryti, pakenkti ar aplamai – tvirkinti...*“

Nors tarp tyrimo dalyvių tik keli vyrai buvo netradicinės seksualinės orientacijos: du biseksualios ir du homoseksualios orientacijos (prie tėvo-eksperto tipo vyrų homoseksualūs vyrai nebuvo priskirti), tačiau dėl visuomenėje įsivyravusių neigiamų netradicinės seksualinės orientacijos asmenų gebėjimo būti tėvais vertinimų ši aplinkybė turi didelės įtakos jų gyvenimams, todėl ji buvo atskirai išskirta kaip kontekstinė sąlyga ir taip pat įsiterpanti sąlyga, veikianti vyrų elgesio strategijas.

Vertinant tėvo-eksperto **elgesio strategijas** kaip išskirtinį bruožą galima išskirti jų savo elgesio su vaikais reflektavimą, vaikų ugdymo tikslo turėjimą ir tikslingą jo siekimą, naudojant atitinkamus ugdymo metodus. Visi šiam tipui priskirti tėvai aktyviai dalyvauja vaikų auginime, stengiasi kuo daugiau laiko praleisti su vaikais, savarankiškai domisi vaikų auklėjimo klausimais, skaito literatūrą šiomis temomis bei pritaiko gautas žinias.

Tėvo-eksperto tipo elgesio strategijose su vaikais reiktų išskirti visų šio tipo vyrų norą perduoti vaikams savo pasaulėžiūrą, gyvenimo būdą. Vyras, įgijęs socialinių mokslų daktaro laipsnį, vedasi dukrą į biblioteką, kad ji susipažintų su jo darbo aplinka. Vyras, užaugęs menininkų šeimoje, lavina dukros meninį skonį, lankydamas su ja parodas, teatrą, pastebi jos meninius polinkius. Religinėmis praktikomis užsiimantys vyrai kartu su vaikais eina į bažnyčią, meldžiasi, vežasi vaikus kartu į religinės bendruomenės stovyklas. Vyras, dalyvaudamas religinėje bendruomenėje, kartu su bendraminčiais įkūrė darželį, į kurį leidžia savo vaikus. Nusprendęs įvykdyti šeimos misiją – padirbti su sutuoktine užsienio šalyje savanoriškai, vyras išvažiavo su partnere ir vaikais metų laikotarpiui.

Eksperto tipo tėvai taip pat stengiasi, kad jų gyvenimo būdas nesiskirtų nuo jų norimų vaikams perduoti vertybių, pavyzdžiui, vyras moko dukrą laikytis žodžio ir stebi, kad pats vykdytų savo pažadus. Skatindami vaikų altruizmą ir norą dalytis, patys tėvai stengiasi parodyti, kad padeda kitiems. Vyresnio amžiaus vaikus auginantys tėvai skatina vaikų savitarpio pagalbą šeimoje.

Nagrinėdami vaikų drausminimo klausimą, visi vyrai stengiasi, kad vaikų drausminimas būtų ne inertiškas, o tikslingas, vaikai sąmoningai suprastų savo elgesio pasekmes. Tam pasitelkiami pokalbiai, diskusijos su kiek vyresniais vaikais, tačiau vis dėlto drausminimo būdai varijuoja nuo stengimosi visiškai atsisakyti bausmių iki bausmių taikymo tam tikrais atvejais. Visiškai atsisakyti bausmių stengiasi tie eksperto tipo tėvai, kurie mano, kad bausmės skatina vaikų pasipriešinimą, kuris gali sustiprėti šiems paaugus. Taip pat vyrai, manantys, kad bausmės ir griežtų ribų nustatymas mažina vaiko kūrybingumą. Tokios nuomonės laikosi eksperto tipo tėvai, palaikantys egalitarinius santykius su vaikais. Taip pat atskirai nuo vaikų gyvenantys eksperto tipo vyrai.

O hierarchinį santykį su vaikais išlaikantys vyrai bei tris ir daugiau vaikų turintys vyrai tam tikrais atvejais vis dar taiko bausmes, kurios varijuoja nuo fizinių bausmių mažiems vaikams iki pramogų, kišenpinigių ribojimo vyresniems. Tačiau net ir bausdami vaikus, eksperto tipo tėvai nuolat pergalvoja savo drausminimo būdą ir stengiasi drausminti vaikus sąmoningai, ne inertiškai: „...*kai ten sugalvoju bausti vaiką arba ten rėkiu ar ten kažką ant jo, po to aš pagaunu save, o kaip <...> aš elgiausi, ir atrandau, kad aš tada buvau <...> nesąmoningas <...> kad reaguodamas į tą situaciją / elgiausi kaip žmogus, kuris nenori turėti problemų <...> nori greitai kažkaip išspręsti ir atsikratyti visos tos situacijos...“ (Matas).*

Eksperto tipo tėvai skatina vaikus pažinti save, atrasti savo gebėjimus, stipriąsias puses. Taip pat vaikai skatinami siekti tikslų, mokomi savybių, kurių, tėvų manymu, vaikams prireiks gyvenime. Pasitikėjimas savimi, vyrų manymu, viena svarbiausių savybių. Pasitikėjimas ugdomas mokant vaikus atkaklumo, pavyzdžiui nenuleisti rankų, kai nesiseka kokia veikla. Pasitikėjimas savimi taip pat ugdomas atsisakant materialinių troškimų, diskutuojant su vaikais, kodėl neperkami vaikų norimi daiktai, nors kiti vaikai juos turi. Vyresnius vaikus vyrai skatina suprasti, ko jie nori iš gyvenimo, pavyzdžiui, kokių tikslų mokosi mokykloje. Vis dėlto visi eksperto tipo tėvai teigė, kad jiems svarbiausia patiems džiaugtis gyvenimu ir stengtis tą perduoti vaikams arba nenuslopinti mažuose vaikuose esančio natūralaus džiaugsmo gyvenimu.

Tėvo eksperto tipo vyrų paklausus, kiek jiems turi reikšmės vaiko lytis, kiekvienas tėvų daugiau pabrėždavo bendražmogiškų savybių ugdymą. Daugiau nei vieną vaiką turintys tėvai labiau pastebėdavo vaikų tarpusavio charakterio skirtumus ir ne-

siimdavo skatinti vaiko lyčiai visuomenėje priskiriamo elgesio, kai kurie stengiasi sąmoningai taikyti kitokį auklėjimo stilių, nei patys patyrė iš tėvų, pavyzdžiui, leidžia berniukams verkti, nors dėl to ir kyla diskusijos su seneliais, ar tėvų auklėjimas tinkamas, ar jie neužaugins „berniuko-verksniuko“, nemokančio elgtis su bendraamžiais.

Vis dėlto eksperto tipo tėvai, turintys suaugusių vaikų, pastebi, kad suaugusiems vaikams, su kuriais ryšys nebuvo nuoseklus, sunkiau sekasi perduoti savo pasaulėžiūrą. Mato ryšys su vyriausia dukra buvo nutrūkęs apie 10 m. ir atsinaujino, kai jai buvo apie 18 m., o Stasys su partnere pradėjo bendrauti, kai jos sūnus jau buvo suaugęs, apie 20 m. amžiaus. Tad abu vyrai laviruoja tarp suaugusių vaikų mokymo ir leidimo jiems rinktis. Matas, būdamas religingas, nėra patenkintas, kad dukra gyvena kartu su vaikinu nesusituokusi, tačiau po konflikto su dukra dėl skirtingos pasaulėžiūros vyras nutarė nusileisti ir nebepriekaištauti ir pastebėjo, kad ryšys su dukra pagerėjo. Stasys prieš kelerius metus įtraukė posūnį į dvylikos žingsnių programą, nes šis piktnaudžiavo alkoholiu, tačiau vaikas metė programą ir išvyko dirbti į užsienį. Vyras teigia leidžiantis spęsti posūniui pačiam, nes šis jau suaugęs. Šiuo laikotarpiu vyras palaiko ryšį su posūniu bendraudamas daugiausiai per sutuoktinę, nors pasiruošęs jam padėti, kuomet išsakomas poreikis. Taigi, kuomet abu vyrai nusprendė prioritetu laikyti gerą ryšį su suaugusiais vaikais ir leisti jiems rinktis savo gyvenimo būdą, nors jis ir prieštarauja tėvo ir patėvio pasaulėžiūrai, jie išlaikė gerą ryšį su vaikais.

Nagrinėjant tyrimo dalyvių elgesio strategijas su partnere kaip pagrindinius eksperto tipo tėvo elgesio bruožus reikėtų išskirti vyrų pastangas derinti vaikų auklėjimo klausimus su partnere. Ir hierarchinį, ir egalitarinį santykį su vaiko motina palaikantys eksperto tipo tėvai stengiasi, kad vaikams būtų perduota vienoda motinos ir tėvo nuomonė. Vyrų teigė, kad jiems suderinti nuomonės su vaiko motina nėra sunku, nes stabilų santykį palaikantiems tėvams dažnu atveju pasaulėžiūra su vaiko motina sutampa, o atskirai gyvenantys vyrai, nors ir vaikų ugdymo elgesio strategijas naudoja savarankiškai, stengiasi neprieštarauti vaiko motinos nuomonei, t. y. stengiasi vaikui neparodyti nuomonių skirtumų.

Dažniausiai taikoma tėvų-ekspertų elgesio strategija – neprieštarauti pirmo partnerio išsakytai nuomonei. Vyrų teigimu, vaikams geriausia, kai jie mato vieningus tėvus, tuomet jiems kyla mažiau pagundų prieštarauti. Taigi, galima sakyti, kad eksperto tipo tėvai daugiau taiko apgalvotas arba planuotas auklėjimo strategijas su vaikais.

Vis dėlto vyrų elgesio strategijose su partnere išryškėja tradicinių lyčių vaidmenų besilaikančių vyrų elgesio skirtumai. Prigimtinių lyčių skirtumų vaikų priežiūroje išvėlgė daugiau hierarchinį santykį su vaikų motina palaikantys vyrai. Jie labiau linkę atskirti savo vaikų priežiūros ir partnerės veiklas – rūpinimąsi vaikų apranga, teigdami, kad ji tam turi prigimtinių savybių. Taip pat šie vyrai sau priskiria vaikų mokytojo vaidmenį, pagrįsdami jį taip pat lyčių skirtumais: „...*kuom tėvas nuo mamos skiriasi?* <...> *Tėvas yra neduoda, tėvas moko. Mama apglėbia, mama myli.*“ (Stasys)

Tačiau nepaisant noro lyderiauti, šie eksperto tipo tėvai dalijasi kasdienes veiklas: namų tvarkymą, valgio gaminimą, neskirstydami jų į moteriškas ir vyriškas. Vis dėlto tam tikrų tradicinio tėvo bruožų lyderiaujantys tėvai atsisako labiau aplinkybių verčiami ir permąstydami savo prioritetus. Neuždirbdami pakankamai, kad būtų šeimos maitintojais, jie prioritetu laiko leidžiamą laiką su šeima, o ne ilgas darbo valandas, ribodami savo materialinius poreikius stengiasi netapti „*sraigteliu vartojimo mašinoje*“ (Matas). O atskirai nuo vaikų gyvenantys tėvai-ekspertai nekelia sau klausimo dėl šeimos maitintojo vaidmens. Jie uždirba kelis kartus daugiau nei vaikų motinos ir prisideda prie vaiko išlaikymo laikydami tai savo pareiga. O egalitarinius santykius su partnere palaikantys vyrai dažniau teigia norintys atsisakyti tradicinio tėvo-disciplinuotojo vaidmens ir diskutuoja su vaikų motina, ar tikrai tėvas turi būti vaikams „*rėmų brėžėjas*“ (Jonas).

Nagrinęjant eksperto tipo tėvų šeimos ir darbo derinimo strategijas reiktų išskirti, kad visi stabilius santykius su partnere palaikantys eksperto tipo tėvai dirba pagal laisvą darbo grafiką, tai jiems sudaro sąlygas lanksčiai derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus. Kai kuriems vyrams jų profesijos (psichologo, mokytojo, pastoriaus) sudarė galimybes dirbti pagal laisvą darbo grafiką, kiti sąmoningai rinkosi savarankiško darbo veiklas, leidžiančias dirbti iš namų ar netradicinėmis darbo valandomis. Tik atskirai nuo vaikų gyvenantys eksperto tipo tėvai dirba įprastą darbo dieną. Gyvendami atskirai jie mažiau laiko praleidžia su vaikais nei kiti vyrai, gyvendami šeimoje.

Kaip **pasekmę** galima įvardyti tėvo-eksperto aukštą savivertę. Vyrai jaučiasi kompetentingi, gebantys prižiūrėti ir auklėti savo vaikus. Jie turi savo auklėjimo būdus ir stengiasi nevertinti ir nesilyginti su kitais tėvais, nors pripažįsta, kad

palaikanti aplinka, partnerė, draugai ir bendraminčiai, seneliai turi jiems įtakos ir skatina labiau įsitraukti į vaikų auginimą, tačiau taip pat tėvai-ekspertai turi savo vaikų auklėjimo būdus ir atskiria juos nuo artimojoje aplinkoje matomų vaikų auklėjimo pavyzdžių.

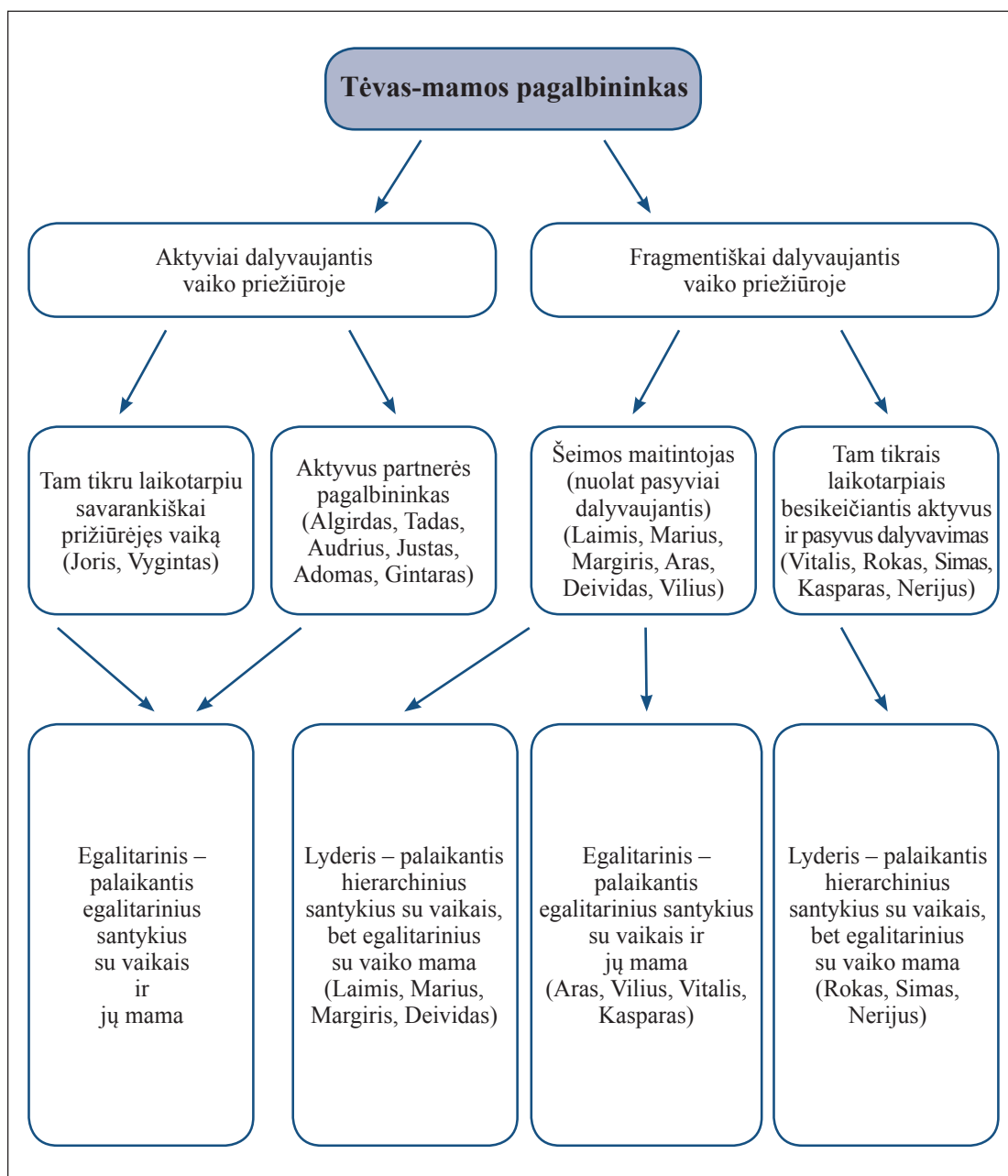
Vieni vyrai daugiau reflektuoja ir permąsto savo elgesio strategijas su vaikais savarankiškai, skaito literatūrą, kiti linkę daugiau diskutuoti artimoje aplinkoje. Labiau palaikančioje aplinkoje esantys vyrai dažniau įsitraukia į diskusijas su partnere, draugais, bendraminčiais, seneliais, mažiau ryšių su artima aplinka palaikantys vyrai gilinasi į vaikų ugdymo klausimus savarankiškai ir mažiau aptaria su aplinkiniais.

Taip pat kaip tėvo-eksperto tipo elgesio strategijų pasekmės galima įvardyti vyrų pasitenkinimą esamu gyvenimo būdu. Vaikų auginimas jiems teikia džiaugsmo, jie nurodo turintys stiprų ryšį su jais. Pasak vyrų, vaikai noriai su jais bendrauja. Vieni eksperto tipo tėvai stengiasi palaikyti lygiaverčius santykius su vaikais ir vaikų motinomis, kiti išlaiko lyderio poziciją, vaikų auklėjimo srityje jų žodis yra svaresnis nei partnerės.

Tėvai ekspertai savo elgesio strategijomis keičia tradicinio vyriškumo sampratą, imasi veiklų, kurias atlikdavo jų motinos: maisto produktų pirkimas, maisto gaminimas, pasakų skaitymas, dalijimasis kasdieniais darbais namuose. Taip pat jie riboja darbo valandas, dalijasi vaikų priežiūra su partnerėmis. Stengiasi kuo daugiau laiko skirti bendravimui su vaikais. Tėvai ekspertai teigia, kad šeimos maitintojo vaidmuo nėra pakankama rūpinimosi šeima forma, todėl savo gyvenimo būdu stengiasi perduoti savo pasaulėžiūrą, įdiegti vaikams pasitikėjimo savimi, ugdyti jų kūrybinius gebėjimus, skatinti patirti gyvenimo džiaugsmą.

5.2.2. Tėvas-mamos pagalbininkas

Tėvo-mamos pagalbininko tipui galima priskirti didžiausią tyrime dalyvavusių vyrų dalį – 19 tėvų. Tačiau juos reiktų suskirstyti į dvi grupes: daug įsitraukusių į vaikų priežiūrą (Algirdas, Tadas, Joris, Vygintas, Audrius, Justas, Adomas, Gintaras) ir mažiau arba fragmentiškai dalyvaujančius vaikų priežiūroje ir auginime, o daugiau susikoncentravusius į finansinį šeimos aprūpinimą (Vitalis, Rokas, Kasparas, Laimis, Simas, Marius, Margiris, Nerijus, Aras, Deividas, Vilius).

4 pav. Tėvo-mamos pagalbininko potipiai.

Aktyviai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai stengiasi po lygiai dalytis kasdienes darbus su partnere. Jie daug laiko praleidžia su vaikais stengdamiesi užmegzti gilų ryšį su jais, žino, kokias vertybes nori perduoti vaikams, tačiau nuo tėvų-ekspertų skiriasi tuo, kad neturi aiškios auklėjimo strategijos, o naudoja atskirus, pavienius vaikų auklėjimo metodus.

Fragmentiškai dalyvaujantys vaikų priežiūroje vyrai daugiau koncentruojasi į darbą, ugdant vaikus dalyvauja mažiau, dažniau prisiima drausmintojų vaidmenį, turi abstrakčią vaikų ugdymo viziją, daugiau koncentruojasi į dabartį ir viliasi vaikus užauginti „gerais žmonėmis“.

Nagrinęjant tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų elgesio **priežastines sąlygas** galima pastebėti, kad tarp aktyviai dalyvaujančių vaikų priežiūroje tėvų dominuoja vyrų aukštasis **išsilavinimas**. Tiesa, šio tipo tėvų išsilavinimas daugiau techninės krypties, o socialinės srities išsilavinimas – vadybos srities, tad galima teigti, kad šie tėvai su vaikų auginimu, ugdymo klausimais susijusių žinių įgydami išsilavinimą negavo. Daugiausiai žinių apie vaikų ugdymą šie vyrai gavo iš savo partnerių, kurios aktyviai domisi vaikų auginimu, skaito su vaikų auklėjimu susijusią literatūrą ir nuolat dalijasi savo žiniomis. Šio tipo vyrų partnerės vaikų auklėjime dominuoja, pats tėvas savarankiškai mažiau domisi vaikų auklėjimu, daugiau priima iš partnerės perduodamas žinias arba diskutuoja su ja. Vaikus auklėja daugiau remdamasis savo patirtimi, nuojauta ir partnerės žiniomis.

Tarp fragmentiškai vaikų priežiūroje dalyvaujančių tėvų-mamos pagalbininkų dominuoja žemesnis išsilavinimas, varijuojantis nuo specialaus vidurinio iki aukštojo neuniversitetinio techninės krypties išsilavinimo. Keli vyrai buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, tačiau profesinė veikla jiems buvo prioritetinga ir vaikų priežiūra daugiausiai užsiėmė vaikų motinos. Vienas tėvas buvo įgijęs daktaro laipsnį, tačiau jam sunkiai sekėsi derinti darbą, studijas, nevyriausybinę veiklą su vaikų priežiūra.

Žemas išsilavinimas (vidurinis, profesinis) keliems vyrams buvo priežastinė sąlyga, kodėl jų darbas nepastovus ir prasčiau apmokamas. Todėl jie daugiau energijos skyrė darbui, dirbdami ilgesnes darbo valandas, keisdami darbus bei ieškodami geriau apmokamo darbo.

Religija, pasaulėžiūra

Tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų bendras pasaulėžiūros bruožas – dauguma jų save priskyrė nepraktikuojantiems katalikams. Nepaisant to, kad nepraktikuoja katalikų tikėjimo, jie pakrikštijo vaikus, daugiausiai vertindami vaikų krikštą kaip šeimose ir visuomenėje vyraujančią tradiciją. Porai mamos pagalbininko tipo vyrų vaiko krikštas nebuvo jų šeimos tradicija. Abu vyrai užaugo kitų tradicijų aplinkoje, vienas jų – totorių tautybės, užaugęs musulmonų religijos tradicijų aplinkoje, tačiau tėvams mažai praktikuojant religiją – jis neperėmė musulmonų religijos tradicijų. Kitas tėvas kilęs iš Šiaurės, jam artimesnė buvo evangelikų reformatų bažnyčia, pagal kurią tikintieji krikštijami suaugę.

Tad palyginti su tėvais-ekspertais tarp tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų nebuvo tokių ryškių savo įsitikinimų ir pasaulėžiūros praktikavimo atvejų ir pastangų perduoti savo gyvenimo būdą vaikams.

Tėvų šeima, gyvenimiška patirtis

Išimtimi galima laikyti vieno vyro tėvų šeimą, kurioje buvo apsikeista stereotipiškais vyrų ir moterų vaidmenimis, tėvas gamindavo valgyti, tvarkydavosi namuose, o motina gebėjo tvarkyti techninius dalykus, pvz., automobilį. Adomo teigimu, šį gebėjimą jo mama paveldėjo iš senelio.

Aktyviai ir fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai turėjo skirtingą vaikystės patirtį savo tėvų šeimoje. Keli vyrai turėjo gerą ryšį su savo tėvu, jie kartu leisdavo laisvalaikį, domėjosi savo tėvų vyriškomis veiklomis: automobilių remontu, sportu, žvejyba. Šie tyrimo dalyviai teigia praleidę daug laiko su tėvu ir išmokę įvairių veiklų. Gerą santykį su tėvu turėjo vos keli tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai, kai tarp tėvo-eksperto tipo vyrų buvo daugiau teigiamos patirties turėjusių su tėvu vaikystėje vyrų.

Daugiau tarp tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų buvo teigiančių, kad jiems trūko tėvo dėmesio ir laiko kartu. Keleto vyrų tėvai piktnaudžiavo alkoholiu, tad jų santykis su tėvu buvęs įtemptas. Vis dėlto neigiamas savo tėvo vertinimas paskatino vyrus apmąstyti savo tėvo ydingą elgesį ir jo nekartoti. Galima sakyti, kad vaikystės traumas paskatino vyrų savirefleksiją kaip ir tėvo-eksperto tipo vyrų, kurie turėjo neigiamos vaikystės patirties.

Keletas aktyviai dalyvaujančių vaikų auginime tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų savo tėvų šeimos modelį priskyrė **patriarchaliniam tipui**, nes jų tėvo žodis buvęs lemiamas šeimos sprendimuose. Keli vyrai užaugo autokratinio tipo šeimose, kuriose dominavo motinos sprendimai. Tačiau aktyviai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai, palaikydami egalitarinius santykius su partnere, siekia įgyvendinti demokratinus principus, kai priima sprendimus:

„norėsiu labai <...> kurti demokratinę aplinką namie. / <...> gerbti asmenybę nuo <...> tada, kai žmogus jau galės kalbėt ar prieš tai. <...> Demokratija yra, paprastai kalbant <...> sugebėjimas <...> girdėti kitų nuomonę“ (Adomas, 25 m., 1 vaikas).

Vienas vyresnio amžiaus tėvas pripažino, kad norą lyderiauti, perimtą būdo bruožą iš tėvo, sąmoningai ėmė keisti tik antroje santuokoje. **Skyrybos** su pirma žmona paskatino vyrą permąstyti savo troškimą visą laiką būti teisiam. Tad

galima sakyti, kad skyrybos kaip gyvenimiška patirtis paskatino vyro sąmoningumą sukūrus naują šeimą. Tą pačią tendenciją matėme ir tėvo-eksperto tipo vyrų, patyrusių skyrybas, patirtyje.

Kitam fragmentiškai dalyvaujančiam vaiko priežiūroje tėvui skyrybos ir konfliktiniai santykiai su buvusią sutuoktine tapo priežastine sąlyga ir kontekstine sąlyga, pakoregavusia jo dalyvavimą vaiko priežiūroje. Nors nuo kūdikio gimimo vyras aktyviai dalyvavo vaiko priežiūroje, buvo išėjęs vaiko auginimo atostogų ir kartu su sutuoktine dalijosi vaiko priežiūra namuose. Tačiau per skyrybas jam teko labai retai matyti dukrą, nes motina skyrybų laikotarpiu neleido tėvui matytis su vaiku. Lietuvos teismų praktika, teikianti privilegijas motinai prižiūrėti vaiką, leido jai piktnaudžiauti savo teisėmis ir vyrui buvo sudėtinga prisiteisti teisę matytis su dukra. O vyro mėginimas prisiteisti vaiko globą tapo neįmanomas, kai skyrybų procesas užtruko daugiau nei pusantrų metų ir visą tą laiką vaikas gyveno su motina. Pusę metų nematęs dukters, vyras pajuto, kad jo ryšys su vaiku susilpnėjo: „*Atpažįsta, tėtis, ten vis kita, bet to jausmo tokio va nėra, kad tėtis. <...> šiaip dėdė, paprasčiausiai...*“ (Vitalis, 29 m.). Tad aktyviai dalyvavęs vaiko auginime tėvas prieš savo valią tapo fragmentiškai dalyvaujančiu vaiko auginime.

Kontekstinės sąlygos

Visi aktyviai dalyvaujantys vaikų priežiūroje tėvai-mamos pagalbininkai turi pastovų ir stabilų ryšį su partnere, beveik visi susituokę, išskyrus vieną vyrą, kuris gyvena kartu ir ketina vesti netolimoje ateityje. Vienas tėvų buvo vedęs antrą kartą, tad su pirma buvusią sutuoktine jo santykis buvo nestabilus ir auklėjant sūnų jis turėjo mažai įtakos.

Tarp fragmentiškai dalyvaujančių vaikų auginime tėvų-mamos pagalbininkų taip pat beveik visi turėjo **stabilų ryšį** su partnere, išskyrus vieną tėvą, kuris skyrėsi. Per skyrybas vyras gyveno kitame mieste nei vaiko motina, tad nors ir norėjo dažnai matytis su dukra, partnerei nesutikus, jam teko sulaukti teismo sprendimų, leidžiančių susitikti su dukra. Vienas tėvas gyveno kartu nesusituokęs, tačiau planavo santuoką netolimoje ateityje, o kiti vyrai gyveno santuokoje. Vis dėlto kohabitacijoje gyvenantys vyrai susidūrė su nepalankiais artimos ir tolimos aplinkos vertinimais.

Tris ir daugiau vaikų turintys vyrai daugiausiai koncentravosi į šeimos maitintojo vaidmenį. Daugiau vaikų turintys vyrai nenutraukė darbo vaikams gimus, paprastai partnerė liko auginti vaikus namuose. Šie vyrai paprastai gaudavo ir didesnę darbo užmokesį nei partnerė. Tad galima sakyti, kad šių vyrų susikoncentravimas ties šeimos maitintojo vaidmeniu skatinamas ir kontekstinių sąlygų, realios situacijos, kuomet jie daugiausiai prisideda prie šeimos finansinio išlaikymo.

Vienas gausios šeimos vyras, gimus dvynukams tapo keturių vaikų tėvu ir susidūrė su ypatingais finansiniais sunkumais, nes šeimos pajamos sumažėjo ir dėl staiga sutuoktinės sumažėjusio darbo užmokesčio, sąlygoto pasaulinės finansinės krizės. Vyras, turėdamas žemą išsilavinimą, įstojo studijuoti ir pakeitęs keletą nekvalifikuotų darbų nusprendė išvykti į užsienį ir ten ieškoti geresnių gyvenimo sąlygų.

Patėvio statusas, biologinio ryšio su vaikais nebuvimas vyrus skatina susilaikyti nuo pernelyg griežto vaikų auklėjimo. Vyras teigia nusileidžiantys savo principams, nes nerimauja, jog gali pakenkti ryšiui su vaiku. Biologinį vaiką vyrai auklėtų griežčiau, bet mintis, kad posūnis ar podukra kaskart gali atkirsti, kad vyras esantis „ne tėvas“, verčia vyrus susilaikyti nuo griežtesnių bausmių: „...*gal kažkada išlįs iš tos pusės, gal vat tas, kitas tėtis, būtų buvęs geriau.*“ (Margiris).

Abu patėviai neturi jokių ryšių su biologiniais vaikų tėvais, vienu atveju biologinio tėvo santykiai su vaiku ir vaiko motina nutrūko iki patėvio atsiradimo vaiko gyvenime, kitu atveju biologinio tėvo santykiai su vaikais nutrūko patėviui susipažinus su vaikų motina. Tad nors patėviai nejaučia realios konkurencijos su biologiniu tėvu dėl tėvo statuso, nes biologinis tėvas nedalyvauja vaikų gyvenime, tačiau biologinio ryšio su vaikais nebuvimas skatina patėvius permąstyti savo elgesį su vaikais ir laviruoti tarp griežtumo ir gero ryšio su vaikais išlaikymo.

O įtėviai, globėjas, taip pat neturėdami biologinio ryšio su vaikais, kiek kitaip vertina biologinio ryšio su vaikais nebuvimą. Jie nelygina savęs su biologiniais tėvais. Abu įtėviai ir globėjas yra pasakę vaikams, kad šie yra įvaikinti. Vyras gana greitai priėmė sprendimą įsivaikinti, jų manymu, taip esą buvę paprasčiau, nei bandyti susilaukti biologinių vaikų taikant gydymo ar dirbtinio apvaisinimo procedūras. Vienas vyras teigė remdamasis Rytų šalių pasaulėžiūra pakeitęs požiūrį į biologinį ryšį su vaikais:

„...eina klausimas apie nuosavus vaikus ar nenuosavus iš vertybių sistemos. <...> Tačiau tam bendram kontekste, tam bendram pasauly čia yra tik tavo ego apibrėžimas. Čia yra mano vaikas ir aš juo rūpinuos, o čia kitas vaikas, jis jau nebe mano. <...> Tai tiesiog yra vaikas, kuris neturi tėvų, tai kažkokia šeima jį augina ir niekas per daug negalvoja. Čia mano, ne mano, jis auga kaip ir kiti.“ (Aras 35 m.).

Įsiterpiančios sąlygos

2009 m. pasaulinė finansų krizė sąlygojo ne vieno tėvo karjeros pokyčius. **Darbo netekimas** du fragmentiškai dalyvavusius vaikų auginime tėvus paskatino daugiau laiko skirti vaikų priežiūrai. Abu vyrai buvo orientuoti į materialinį šeimos aprūpinimą, nes ilgą laiką ir buvo pagrindiniai šeimos maitintojai. Tad galima sakyti, kad darbo netekimas, sąlygotas pasaulinės finansinės krizės, tapo jiems kriziniu gyvenimo įvykiu. Jie buvo nepatenkinti savo padėtimi, intensyviai ieškojo darbo, o rūpinimąsi vaikais daugiausiai suprato kaip jų bazinių poreikių tenkinimą: „*Apręgt reikia, pavalgydint, pasivaikščiot...*“ (Rokas, 31 m., 2 vaikai).

O aktyviai dalyvavę vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai, prieš išeidami vaiko priežiūros atostogų, kurių sprendimą savarankiškai prižiūrėti vaikus taip pat paskatino išorinės aplinkybės - finansinės krizės sąlygotas darbo krūvio sumažėjimas, jie vaikų priežiūros laiką įvertino priešingai – teigiamai. Šie vyrai džiaugėsi, galėdami užmegzti stiprų ryšį su vaikais ir toliau aktyviai dalyvavo auginant vaikus mažiau dėmesio skirdami profesinei karjerai. Tad galima sakyti, kad vidinė vyrų motyvacija turi didelės reikšmės, kiek vyrai įsitraukia į vaikų priežiūrą, nes jų elgesys panašiomis aplinkybėmis skiriasi, šiuo atveju netekus darbo ar patyrus grėsmę jo netekti.

Aktyviai dalyvaujančius vaikų auginime tėvus-mamos pagalbininkus **artima aplinka** palaiko ir skatina dalytis vaiko priežiūra su partnere. Tačiau tolimesnės aplinkos, visuomenės spaudimas skatina vyrus prisiimti ir šeimos maitintojo vaidmenį. Tėvo-eksperto tipo vyrai, negalėdami išpildyti šeimos maitintojo vaidmens, nuo jo sąmoningai atsiriboja, o tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai šioje srityje nėra tokie sąmoningi ir kai kurie jų patys įvardija, kad yra internalizavę šį visuomenės lūkestį: „*Visą laiką jaučiau didelį spaudimą, <...> net <...> be*

jokių priekaištų, be komentarų iš savo aplinkos, tiesiog iš vidaus man labai giliai internalizuota, / visi tikėjosi iš manęs, aktyvavo <...> Vis tiek, aš turiu žinoti, kad <...> galėsiu išlaikyti savo šeimą...“ (Adomas, 25 m.).

Šeimos maitintojo vaidmens sąsajas su hegemoniniu vyriškumu galima atpažinti ir kelių vyrų tvirtinimuose, kad gebėjimas uždirbti daugiau nei partnerė tiesiogiai siejamas su vyriška saviverte, kuri palaikoma visuomenės:

„Aš manau, vienoda atsakomybė. Bet aš geriau jaučiuosi, kai aš daugiau uždirbu. Nes toks va giluminis supratimas yra <...> Lietuvoje paprastai vyrai uždirba daugiau, tai jeigu aš uždirbčiau mažiau, tai aš laikyčiau save prastesniu vyru negu kiti“ (Justas 26 m.).

Keli vyrai, gyvenantys kohabitacijoje, jaučia, kad tokiam jų gyvenimo būdui visuomenė nepritaria. Didžiausias spaudimas iš tolimos aplinkos, pasak vyrų, jaučiamas dėl galimos vaiko diskriminacijos darželyje: *„...prasisidės darželyje ir mokykloj, kiti mokiniai sakys, va tai čia tavo tėvai neapsiženių, tu neaišku kieno vaikas“ (Tadas 30 m.).* Santuoka kaip priimtinas šeimos gyvenimo būdas palaikomas tiek artimoje, tiek tolimoje aplinkoje. Deividas taip pat teigė susituokęs dėl to, kad jautė partnerės tėvų spaudimą.

Šiems vyrams antrina ir patėviai, kurie suteikė savo pavardes partnerės vaikams, kai tik susituokė, kad išvengtų dviprasmiško savo šeimos vertinimo. Į užsienį išvykęs vyras pastebi, kad tokia nepalanki aplinka kitokioms nei įprasta šeimoms nebūdinga Vakarų Europos šaliai, kurioje apsigyveno. O Lietuvoje jis susidūręs ir su labai nepalankiu savo gausios šeimos vertinimu: *„...jausdavau, <...> kaip jūs čia taip, jūs turbūt čia dėl pašalpy<...> O tai, kad Lietuvoj mes nė cento iš valstybės negaudavom, tai nieks šito nesupranta. <...> Svarbiausia, kad tai yra netiesa <...> ir tai labai, iš tikrųjų, žeidžia.“ (Margiris, 28 m., 4 vaikai).* Dėl gausios šeimos vyras jautęs moralinės paramos trūkumą ir iš artimos aplinkos: *„... ir dar neduok tu Dieve pasiskųsi, kad su vaikais yra sunku. O kad žmogus, kai turi vieną vaiką ir jis skundžiasi, kad yra sunku, tai yra normalu, o kai keturi vaikai ir pasako, kad sunku, tai kam tu prisidirbai tų vaikų...“ (Margiris).*

Taigi, gausias šeimas turintys tėvo-eksperto tipo vyrai gauna artimos aplinkos palaikymą iš religinių bendruomenių, o tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai neturi tokios palaikančios aplinkos. Be to, geriau uždirbantys tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai, turintys gausias šeimas, nesusiduria su tokia priešiška vi-

suomenės nuomone, kokią patyrė finansinių sunkumų turintis vyras. Tad galima sakyti, kad gausias šeimas turintys vyrai siekia šeimos maitintojo vaidmens, kad išvengtų nepalankaus visuomenės vertinimo.

Įtėviai susidūrė su dviprasmiškais savo šeimos vertinimais. Nors tarp draugų jie yra palaikomi dėl sprendimo įsivaikinti vaikus, tačiau vieno įtėvio tėvai nepritarė jo sprendimui, nes tikėjosi biologinių anūkų. Vis dėlto vyras teigė, kad tėvai laikui bėgant apsiprato, o kai vyras įvaikino antrą vaiką, tai visiškai susitaikė ir priėmė anūkus.

Su nepalaikančia artima aplinka susiduria ir vienas homoseksualios seksualinės orientacijos tėvas, kuris buvo priskirtas tėvo-mamos pagalbininko tipui. Nors ir turėdamas stabilų santykį su partnere, gyvendamas santuokoje, jis kaip ir eksperto tipo biseksualūs tėvai susiduria su neigiamais visuomenės vertinimais ir todėl neatskleidžia savo seksualinės orientacijos partneriui. Vyras, būdamas atviras su homoseksualiais draugais, neatsiskleidžia savo orientacijos heteroseksualiems draugams, su kuriais bendrauja šeimomis. Tad jis laviruoja savo artimoje aplinkoje, tačiau dėl savo gyvenimo būdo nesulaukia pritarimo ir iš homoseksualios bendruomenės draugų. Susitikdamas su homoseksualiais draugais, jis nuolat girdi raginimus susirasti draugą ir palikti žmoną. Tačiau vyras, norėdamas auginti vaikus, atsisako tokių sprendimų.

Kai kuriems aktyviai dalyvaujantiems vaikų auginime vyrams vaikų priežiūrą palengvina tėvai, giminaičiai, tačiau daugelis jų daugiausiai dalijosi vaikų priežiūra kartu su partnere. Vienoje šeimoje, kurioje auginami trys vaikai ir vyras gauna kelis kartus didesnes pajamas nei vidutinės šalies pajamos, samdoma pagalbininkė, nors ji pradėta samdyti vaikams paaugus, o pirmais vaikų augimo metais vyras su partnere dalijosi vaikų priežiūra tarpusavyje.

Aktyviai dalyvaujantys vaikų priežiūroje tėvai-pagalbininkai **elgesio strategijose** pastebi, kad jie namuose atlieka daugiau kasdienių veiklų, priskiriamų moteriškoms veikloms (kaip valgio gaminimas, indų plovimas ir pan.), nei jų pačių tėvai atlikdavo. Ta pati tendencija buvo pastebėta ir tarp tėvų-ekspertų.

Tiek aktyviai, tiek fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai kalbėdami apie vaikų auklėjimą daugiau pabrėžė buvimą šalia, laiko leidimą kartu su vaikais, nei kokių auklėjimo metodikų taikymą. Daugelio nuomone, vaikai turi savo įgimtą charakterį, kurį tik kažkiek galima koreguoti. Vaikų auklėjimas paliekamas daugiau savieigai.

Dalis fragmentiškai dalyvaujančių vaikų auginime tėvų-mamos pagalbininkų, ypač šeimos maitintojų, palaikančių hierarchinius santykius su vaikais, buvo ir griežtesni drausmintojai. Patėviai teigia, kad tokiu būdu kompensuoja vyro šeimoje trūkumą, kai vaikai kurį laiką augo be tėvo šeimoje.

Kai kurie tėvai išgirsta lūkestį iš partnerės, kad vyrai būtų griežtesni vaikams. Aktyviai dalyvaujantys vaikų priežiūroje priešinosi šiam vaidmeniui, o fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai dažniau išpildo partnerių lūkestį ir prisiima drausmintojų vaidmenį, nors kartais partnerės lūkesčiai būna ir prieštaringi, kritiniais atvejais, kai vaikai neklauso, išsakomas noras, kad vyras sudrausmintų vaikus, o įprastomis sąlygomis priekaištaujama, kad vyras per daug griežtai elgiasi su vaikais. Tad prieštaringi partnerės lūkesčiai neskatina vyro keisti savo vaikų drausminimo būdo. Be to, vyras savo drausmintojų vaidmenį grindžia lyčių skirtumais, teigdamas, kad vyrai neturi tiek kantrybės, kiek moterys su vaikais: „...*net galva pradeda suktis, kaip jie laksto, tai koks griežtumas. Moteris gal ir gali tą pakęst, bet vyrui jau sunku pasidaro. O tada pradedi tvarką daryt...*“ (Rokas).

O aktyviai dalyvaujantis vaiko auginime vyras, atvirkščiai, lyčių skirtumais aiškina mažesnę savo griežtumą posūniui: „...*aš nesu toks griežtas, nes aš esu vyras<...> Nu, mergaitės rimčiau žiūri, kaip pasakyt, berniukai kaip vėjaviški ki yra <...> jie daro ekspromtu, sakykim, jei ir suklysta, jie po penkių minučių užmiršta jau, kad suklydo, o moterys jau jos, kaip pasakyti, gali prisiminti visą dieną, o net gal ir visą mėnesį*“ (Gintaras, 39 m.).

Vis dėlto esencialistiniai įsitikinimai, tikėjimas vyrų ir moterų prigimtiniais skirtumais dažniau pasireiškė tarp fragmentiškai vaikų priežiūroje dalyvaujančių ir hierarchinius santykius su vaikais palaikančių vyrų. Šie įsitikinimai tiesiogiai veikia ir vyrų elgesio strategijas. Pavyzdžiui, šeimos maitintojas, remdamasis savo patirtimi, pradėjęs anksti dirbti ir išlaikantis gausią šeimą, dešimties metų sūnų moko pasirinkti pelningą profesiją tam, kad šis vėliau galėtų išlaikyti savo šeimą. Nors vyras augina ir pora metų jaunesnę aštuonmetę dukrą, tačiau jai leidžia su mama ugdyti meninius gebėjimus ir nekelia tikslo pasirinkti pelningą profesiją.

Vis dėlto ir tradicinių įsitikinimų lyčių atžvilgiu besilaikantys vyrai gali nesilaikyti griežtų normų lyčių atžvilgiu, leisdami vaikams elgtis netradiciškai, ypač, kai šie yra maži: „...*berniukui uždėsi sijoną, jis ir bėgios su*

tuoj sizonu irgi patenkintas, koks tai ten jam skirtumas. Sakai negražu, bet sako man patinka <...> ką tu ten iš jų tu skirsi, neatskirsi...“ (Rokas, 31 m., 2 vaikai).

O kai kurie aktyviai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai atpažįsta stereotipinių savybių ugdymą ir kartu su partnere stengiasi tam priešintis, jie vengia stereotipinių spalvų ir žaislų, skirtų mergaitėms:

„O mes tai, šiek tiek Redos iniciatyva, stengiamės / nepirkti tik lėlių ir nepirkti tik ružavų žaislų, kad vaikas turėtų tiek tokių, tiek tokių ir galėtų rinktis pats.“ (Justas, 26 m., 1 dukra).

O aktyviai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai, savarankiškai prižiūrėję vaikus, keičia savo nuomonę tradicinių lyčių vaidmenų atžvilgiu. Vienas vyras suprato, kad vaikų priežiūros susilaukę pirmagimio vienodai mokosi ir tėvai, ir motinos. Kitas vyras, matydamas didesnę sūnaus prisirišimą prie tėvo, o ne prie motinos dėl to, kad šis daugiau laiko praleidžia su vaiku, sąmoningai stengiasi naujagimei dukrai skirti mažiau dėmesio, kad ši labiau prisirištų prie motinos. Taip pat pora vyrų savarankiškai prižiūrėję vaikus teigė, kad pastebėję, kad su vaikais turi daugiau kantrybės nei jų partnerės. Jie daugiau laiko skirdavę netinkamo vaikų elgesio aiškinimams: *„Jinai, kai neturi kantrybės <...> tas visas zyzimas <...> svarbiausia auginant vaikus yra kantrybė, kad tu galėtum jam dar, kažką padarė, dar paaiškint – nu negerai tu čia darai ir daugiau taip nedaryk.“ (Joris, 33 m., 2 vaikai).* Tad galima sakyti, kad daugiausiai vyrų sąmoningumą vaikų auginime skatina, kaip ir tėvų-ekspertų atveju, jų savarankiškas laikas, leidžiamas kartu su vaikais, nes jie tada labiau pastebi savo elgesio su vaikais pasekmes, pavyzdžiui, vyras, skirdamas laiko kasdieniams žaidimams su trimečiu sūnumi, teigia, kad: *„...tik per tai ir atsiranda draugystė, ryšys“ (Vygintas, 40 m.).* Be to, vyras, turėdamas silpnesnio ryšio su suaugusiu sūnumi iš pirmos santuokos patirtį, gali palyginti fragmentiško ir aktyvaus dalyvavimo vaiko auginime pasekmes. Tad jis sąmoningai daugiau laiko skiria savo mažiems vaikams, ko nedarė per pirmą santuoką.

Vis dėlto besikeičiantys santykiai su vaikais nebūtinai keičia esencialistinius įsitikinimus partnerės atžvilgiu. Nors vyras teigia atsisakęs lyderio pozicijos šeimoje, kai manė, kad jo nuomonė turi būti neginčijama ir dabar daugiau tariasi su partnere įvairiais klausimais, tačiau įsitikinimai dėl prigimtinių lyčių skirtumų

išlieka: „... jeigu šeimoj neišsiskirs nuomonės, bus viskas idealiai visur; tai aš manau, kad šeima <...> pasmerkta žlugt. <...> turi būt prieštaravimas. Taip psichologai yra išreiškę. <...> Turi būt vyras vyriškas, kad užgintų...“ (Výgintas, 40 m., 3 vaikai).

Egalitarinius santykius palaikantys mamos pagalbininko tipo tėvai daugiau skyrė dėmesio leidžiamam laikui su vaikais, netinkamo elgesio aiškinimams, o hierarchinius santykius su vaikais palaikantys mamos pagalbininko tipo tėvai dažniau imdavosi drausminimo, baudimo priemonių.

Vaikų drausminimas tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrų buvo apibūdinamas ir kaip tam tikrų ribų brėžimas, pavyzdžiui, vaikų norų netenkinimas, nes „... jeigu juos lepinsi, jie mato, kad iš tavęs gali kažką išpešt, tai peš ir peš ir tuo naudosis be galo“ (Rokas). Kitas tėvas savo drausmintojų vaidmenį aiškina kitomis priežastimis. Savo tėvų auklėjimą vertindamas kaip per daug laisvą ir paskatinusį jį blaškytis profesiniuose pasirinkimuose, auklėdamas savo vaikus bando laikyti griežtesnes ribas.

Tiek aktyviai, tiek fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai dažniau atkreipia dėmesį į vaikų tvarkingumo ir savarankiškumo ugdymą. Savarankiškumo ugdymą kai kurie tėvai supranta kaip atsakomybę už savo poelgius. Vienas vyras skatina susitvarkyti trimetį sūnų, jei šis ką išlieja. Kitas vyras aštuonmetę podukrą moko tvarkytis savo drabužius, daiktus, nes, jo nuomone, taip ugdoma jos atsakomybė. Dar vienas vyras įvardija praktinę naudą tvarkytis – išmėtytus žaislus apgraužia šuo.

Šie tėvai, priešingai nei tėvo-eksperto tipo tėvai, mažiau dėmesio skiria vaikų pasitikėjimui savimi, saviraiškai ugdyti. Galima teigti, kad tėvai-mamos pagalbininkai daugiau orientuoti į vaikų prisitaikymą visuomenėje, jų saugumo visuomenėje užtikrinimą, todėl ir savybės jų ugdomos tokios kaip tvarkingumas, mandagumas, savo gyvybės saugojimas: prisiegti saugos diržus važiuojant automobiliu, saugotis mašinų einant per gatvę. Galima sakyti, kad tėvai-mamos pagalbininkai daugiau akcentuoja bazinius vaikų poreikius: apsirengti, pavalgyti.

Tiesa, vyresnius vaikus (6–9 m.) turintys vyrai daugiau pabrėžia intelektualinį ugdymą, vertybių perdavimą, pvz., Kasparas išskiria vaikų tautiškumo ugdymą, kurio siekia vesdamasis vaikus į tautinius renginius. Algirdas moko savo mergaites mažiau konkuruoti tarpusavyje, išmokti priimti pralaimėjimus,

nes, jo nuomone, tai svarbi gyvenime charakterio savybė. Aras savo pavyzdžiu, pats pakeldamas šiukšlę gatvėje, moko šešiametę dukrą nešiukšlinti. Vyras taip pat skatina įdukrą mokytis iš savo patirties:

„Pavyzdžiui, jai šauna į galvą, kad ji anksti turi keltis ir į darželį ateiti pirma. Tingisi keltis anksti, bet kartais reikia. Aš taip darau, nes reikia nuvesti, kad žmogus pamatytų, ką reiškia būti pirmam. Bet kitą dieną būna taip, kad nueina paskutinė. Kad tai irgi sužinotų tą dalyką. Ir tegu pati apsisprendžia ir ugdo savo atsakomybę už savo jausmus“ (Aras, 35 m.).

Su nepalankia aplinka susiduriantis homoseksualios orientacijos tėvas moko trimetį sūnų tolerancijos netradicinės meilės išraiškoms:

„...klausia vaikas.<...> kodėl nėra tetos <...>kodėl dėdė už rankos pasiėmęs eina, <...> paaiškinu vaikui paprastai. <...> gyvena dėdė su dėde, tai yra normalu, natūralu, tai yra nesmerktinas dalykas. Vaikui iš pradžių buvo nu galbūt pirmus kartus keista, vis tetos ieškodavo, vis įdomu buvo. <...> o dabar nuvažiuojam, jau žino, su kuo važiuoja, kur važiuojam, pas ką važiuojam, pasisveikina, nebežiūri baugiai...“

Tad galima sakyti, kad dėmesys vaikų pasaulėžiūros ugdymui aktualesnis tėvams, kurių pačių pasaulėžiūra ir gyvenimo būdas skiriasi nuo visuomenėje daugumai asmenų priimtinos. Tą galima buvo pastebėti tarp tėvų-ekspertų, kurių gyvenimo būdai išsiskyrė: užsiimantys religinėmis praktikomis tėvai, biseksualūs tėvai, meninių polinkių turintis tėvas, įveikęs priklausomybę tėvas. Vis dėlto kai kurių tėvų-mamos pagalbininkų vaiko ugdymo tikslas labai bendras: *„Šiaip svarbiausia, kad būtų, nu / geras, protingas ir t. t.“ (Vilius, 30 m., 1 vaikas).*

Nors atrodytų, kad kartais tėvai-mamos pagalbininkai naudoja panašias elgesio strategijas kaip ir tėvai ekspertai, pavyzdžiui, leidžia vaikui mokytis iš savo patirties, tačiau šios vyrų auklėjimo strategijos yra mažiau nuoseklios. Mamos pagalbininko tipo vyrai mažiau dėmesio skiria vaikų pasaulėžiūrai, jų sąmoningumo skatinimui. O naudoja elgesio strategijas atskiriems asmenybės bruožams ugdyti. Be to, mažesnis vyrų ir jų partnerių auklėjimo strategijų suderinamumas nei tėvų ekspertų trukdo jiems laikytis nuoseklumo. Mamos pagalbininko tipo tėvai dažniau su partnerėmis tarpusavyje nesutaria dėl vaikų auklėjimo būdų ir vaikus auklėja spontaniškai: *„Pats išsakai vaikams, po to ji savo išsako ir jau gaunas vaikams dvi komandos, žinai, skirtingos, kartais pasiderinti spėji ir tada tiktais išsakom“ (Algirdas, 37 m., 3 vaikai).*

Tik vienas iš fragmentiškai dalyvaujančių vaikų auginime tėvų, kaip ir tėvai ekspertai, teigė susitaręs su partnere neprieštarauti dėl vienas kito nurodymų vaikams. Tačiau priešingai nei tėvai-ekspertai šią nuostatą jis perėmė ne iš ugdymo literatūros, o iš savo tėvų pavyzdžio, tokį auklėjimo būdą patyręs savo tėvų namuose. Tad teigiama tėvų patirtis perimama ir tėvo-pagalbininko tipo vyrų auklėjimo strategijose.

Kai nuomonės išsiskiria, aktyviai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai ieško atsakymų ne tik tardamiesi tarpusavyje, bet ir skaitydami vaikų ugdymo literatūrą. Tiesa, tėvai-ekspertai daugiau gilinasi į savo elgesio strategijas, o tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai ekspertinėmis žiniomis remiasi tam tikrais konkretesniais klausimais, pvz., vaikų susirgimo atvejais ar bandydami elgesio strategijas, siekdami vaikų paklusnumo. Vis dėlto, kadangi tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai paprastai gyvena stabiliam ryšyje su partnere, išaiškėjo, kad partnerės iniciatyva ir domėjimasis vaikų auklėjimu yra žymiai didesnis. Kadangi tyrime dalyvavo tik vyrai, tai partnerių įtaka tyrimo dalyviams atskleidžiama tik iš dalies, kiek išryškėjo iš vyrų pasakojimų.

Fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai teigė iš partnerių išgirstantys lūkesčių, kad vyrai daugiau laiko praleistų su vaikais. Tad galima sakyti, kad partnerės skatina vyrus aktyviau dalyvauti vaikų auginime.

Kaip tėvo-mamos pagalbininko tipo tėvystės **pasekme** galima būtų įvardyti aukštą vyrų savivertę. Jų pasitikėjimą savimi daugiau lemia ne ekspertinės žinios, kaip tėvų-ekspertų atveju, o kiti dalykai: stabilus santykis su partnere, šeimos maitintojo, drausmintojų vaidmens išpildymas, dalyvavimas vaikų auginime ir auklėjime. Nors tėvai-mamos pagalbininkai išsako menkesnę auklėjimo suderinamumą su partnerėmis ir vaikų ugdyme daugiau remiasi asmenine patirtimi, nuojauta, pripažįsta dažniau bandantys įvairius auklėjimo metodus, tačiau jie jaučiasi turintys svarią įtaką vaikų auklėjime. Taip pat reiktų pastebėti kad tėvai-mamos pagalbininkai mažiau kreipia dėmesio į nesutarimus su partnere, ypač tie vyrai, kurie yra įsitikinę prigimtinais lyčių skirtumais:

„Kaip sako, žmonai visą laiką vyras yra pats blogiausias nu (fone nusijuokia žmona), kiti tik geresni yra, tai visą laiką jinai kažko randa tokio, nu bet nu kaip, pasako, neimi į galvą, kažką padarai“ (Audrius, 34 m.).

Išsiskyrę tėvai, kurių vienas sukūrė pakartotiną santuoką, apgailestauja, kad negali pakankamai laiko skirti savo vaikams, tad jų įtaka vaikų ugdyme mažesnė. Vitalis jaučia, kad jo ryšys su dukra per nesimatymo laikotarpį gerokai susilpnėjo, o Vygintas susitaikė turintis mažai įtakos pirmagimio sūnaus profesinio pasirinkimo motyvacijai.

Taip pat galima pastebėti, kad šio tipo tėvai labiau linkę nusileisti visuomenės ir artimos aplinkos spaudimams. Jie dažniau prisiima šeimos maitintojo, drausmintojų vaidmenį jausdami artimos aplinkos paskatinimus. Taip pat priima santuokos institutą kaip geriausią šeiminių gyvenimo būdą. Tradicijų vedami jie krikštija vaikus bei vaikų auklėjime daugiau pabrėžia vaikų gebėjimus prisitaikyti visuomenėje.

Fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime vyrai dažnai imasi griežtesnio tėvo vaidmens, kad, jų manymu, kompensuotų nuolaidesnę partnerių auklėjimo būdą. Tačiau patys vyrai pripažįsta, kad jų griežtumas yra sąlyginis, daugiau fragmentiškas, kad iš tiesų vaikų elgesį labiau kontroliuoja partnerė.

5.2.3. Neužtikrintas tėvas

Trys vyrai (Edvardas, Egidijus, Normantas) buvo priskirti neužtikrinto tėvo tipui. Jų išskirtinis bendras bruožas – jie nesijaučia esantys tėvai, jų santykį su vaiku galima apibūdinti daugiau kaip vyresnio draugo santykį nei tėvo ir vaiko santykį. Vyrai teigė, kad ne mažiau patys mokosi iš vaikų, nei juos moko. Jie iš esmės abejoja savo tėvo statusu.

Kaip priešastines neužtikrinto tėvo tipo vyrų elgesio su vaikais sąlygas galima įvardyti dviejų tėvų skyrybas ir dėl to įvykusį bendravimo su vaikais nutrūkimą. Egidijaus atveju šis santykių pertrūkis tęsėsi gana ilgą laikotarpį, skyrybos įvyko prieš daugiau nei 20 m. dukrai gimus ir bendravimas atsinaujino tik, kai jai suėjo 16–18 metų. Dukra iš pirmos santuokos buvo išvykusi su mama į užsienį, tai irgi apsunkino bendravimą su tėvu, abu matydavosi fragmentiškai. Kaip ir tėvo-eksperto, Mato atveju santykiai su suaugusiu vaiku buvo atkurti paties vaiko iniciatyva. Praleidęs vaikystės laikotarpį vyras, priešingai nei tėvo-eksperto atveju, nesijaučia tėvu:

„Manau, kad ji ieško to, ko mes jau niekad neturėsime. Tai gal tos vaikystės, <...> ji nori sugrįžti į tuos laikus, kai / jai reikėjo to tėvo labai. Ir ji norėtų, kad aš būčiau toksai, bet kadangi aš tuo metu nebuvo, tai / mes daugiau draugai gal“ (Egidijus, 41 m., dukra 22 m.).

Kitas vyras išsiskyrė prieš kelerius metus ir jo santykių su vaikais nutrūkimas nebuvo toks ilgas. Pora metų vykus skyrybų procesui vyras su vaikais bendravo fragmentiškai, bet ne todėl, kad buvusi sutuoktinė trukdė kaip buvo tėvo-mamos pagalbininko, Vitalio, atveju, bet todėl, kad vyrui skyrybos buvo krizinis įvykis ir jis sunkiai jas išgyveno. Atvirkščiai, jo partnerė aktyviai skatino bendrauti su vaikais. Be to, vyras pripažino, kad per skyrybas pagilėjo jo priklausomybė nuo alkoholio, tad jam skyrybų krizė padėjo įveikti psichologė.

Kadangi per skyrybas mažesniajam vaikui buvo tik pusė metų, o vyras vengė bendravimo su vaikais, tai po trejų fragmentiško bendravimo metų vyras stengiasi atkurti santykį su vaikais. Vyrui ryšį su sūnumi buvo sunku apibūdinti, jis, jo nuomone, dar nespėjo susiformuoti dėl keleto priežasčių. Visų pirma vaikas buvo per mažas, kad tėvo ir vaiko ryšys būtų spėjus susiformuoti, o per skyrybas fragmentiškas bendravimas nepadėjo jo suformuoti. Be to, greitas naujo vyro atsiradimas šeimoje paskatino mažą vaiką prisirišti prie mamos draugo arba patėvio:

„...jis, matyt, ir nejaučia, kas yra tėvas <...> ir kartais vadindavo tą vyrą savo tėvu <...> man atrodo vyksta toks susipažinimo procesas, <...> aš stebiu, kaip jisai elgiasi, bendrauja, jisai, matyt, stebi mane (nusijuokia) ir va toksai, bandom <...> susipažinti“ (Edvardas, 33 m., sūnus 3,5 m.).

Kaip ir tėvo-mamos pagalbininko tipo patėvių atveju biologinis ir socialinis tėvas paprastai nebendrauja tarpusavyje ir atsiradus patėviui šeimoje, biologinis tėvas linkęs pasitraukti iš vaikų gyvenimo. Tą pačią tendenciją galima pastebėti ir tėvo-eksperto, Mato, atveju, jis taip pat teigė nutraukęs ryšius su dukra iš pirmos santuokos paprašytas buvusios sutuoktinės, kai šeimoje buvo atsiradęs naujas vyras – patėvis. Tik vėliau, dukrai suaugus, jos iniciatyva buvo atkurtas ryšys su biologiniu tėvu.

Skyrybos buvo ir neužtikrinto tėvo ryšio su vaikais priežastinė sąlyga. Tik šiuo atveju skyrybos paveikė vyro gyvenimą kitaip. Kadangi tai buvo ne tyrimo dalyvio skyrybos, o jo partnerio, tai jos tapo priežastine sąlyga, kad apskritai vaikai atsirado vyro gyvenime. Vyro partneris santuokoje susivokė esantis homoseksualios orientacijos ir išsiskyrė su sutuoktine, tačiau santykiai su vaikais nenutrūko, tad sutikęs tyrimo dalyvį, įtraukė jį į rūpinimąsi vaikais. Vyras tapo tarsi patėvis vaikams, tačiau nei jis pats, nei vaikai jam šio statuso nepriskyrė. Tad ilgainiui nusistovėjo tarsi vyresnio draugo ryšys su vaikais:

„... buvo įvairiai, iš pradžių vadino vardu, paskui kažkaip sugalvojo, kad reikia dėde vadint, bet čia gal savaite kokią buvo, nes tai labai juokinga visiems buvo, supratom, kad nelabai (nusijuokia) prigis šitas vardas. // Paskui buvo kažkoks toks momentas, kai jie jau vos ne tėčiu norėjo vadint, sakė, tu mūsų antras tėtis. Patys taip pasisakė, bet <...> taip irgi nelabai prigijo, nes... Tai vat dabar tiesiog vardu vadina“ (Normantas, 30 m.).

Visi trys vyrai turėjo po du vaikus ir nors su vienu iš vaikų ryšys buvęs stipresnis, tačiau net ir tokiu atveju vyrai abejojo savo tėvo statusu.

Normantas su vyresniąja partnerio dukra įvardija labiausiai lygiavertišką ir draugyste paremtą santykį. Pasak vyro, su šešiolikmete partnerio dukra jie turi bendrų pomėgių, patinka panaši muzika, gali kalbėtis įvairiomis temomis. O su jaunesniu, devynmečiu, partnerio sūnumi vyras bendrų interesų neranda, ryšys su juo silpnesnis.

Su antrais vaikais, Egidijus su jaunesniu, aštuonmečiu sūnumi, o Edvardas – su pirmagime, septynmete dukra, užmezgę gilesnį ryšį. Abu tėvai teigė, kad ryšys su vaikais susiformavo, kuomet jie daugiau laiko praleido su vaikais ir rūpinosi jais nuo mažų dienų.

Tėvų šeima

Biologiniai neužtikrinto tėvo tipo vyrai savo tėvų šeimose turėjo neigiamos patirties. Vienas vyras užaugo piktnaudžiaujančioje alkoholiu šeimoje ir teigia išmokęs manipuliacinio elgesio bei pats santuokoje piknaudžiavęs alkoholiu. Vyras po skyrybų per psichologo konsultacijas atradęs, jog nemokėjo tinkamais būdais įveikti neigiamų emocijų: nerimo, pykčio. Besimokydamas šių socialinių įgūdžių vyras teigia neturi dar ko išmokyti vaikus: „...ir dabar aš labai dažnai abejoju savimi dėl savo tokio gebėjimo <...>to brandumo ir dėl to nevadinu aš savo bendravimo visiškai pilnaverčiu“ (Edvardas).

Kitas biologinis tėvas teigia augęs su emociškai atsiribojusiu tėvu ir mano, kad pats su sūnumi neretai pasielgia emociškai nejautriai: „...tai nebuvo tėvas-draugas. Tai buvo tėvas-pavyzdys. <...> bet nebuvo paprastas, kai būdavo šalia tavęs, gali tave apsikabint, prisiglausti“ (Egidijus). Todėl savo ryšį su sūnumi vyras bando kurti draugystės pagrindu.

O socialinio tėvo santykiai su savo tėvais buvo geri vaikystėje, paauglystėje ir tokie išliko suaugus. Tad jo neužtikrintumas ryšyje su vaikais daugiau lemiamas jo socialinio statuso, o ne socialinių gebėjimų trūkumo. Vyras gyvena atvirą gyvenimą, nuo paauglystės yra atskleidęs homoseksualią orientaciją savo tėvams ir šie priima jo gyvenimo būdą, bendrauja su partneriu, vaikais, vaikų mama, dalyvauja vaikų gyvenime kaip seneliai.

Visų trijų vyrų **išsilavinimas** – aukštasis, techninis, inžinerinis, tad vaikų ugdymo žinių jie nėra gavę su išsilavinimu, kas buvo būdinga tėvo-eksperto tipo vyrams. Tačiau neužtikrinto tėvo tipo vyrų gaunamos pajamos skiriasi. Vieno vyro darbo užmokestis nesiekia minimalaus šalies atlyginimo ribos, kito yra panašus į šalies vidutinį atlygį, tačiau nėra pastovus. Tad abu biologiniai tėvai nereguliariai moka alimentus. O socialinis tėvas neprisideda prie vaikų materialinio išlaikymo, nes jo partneris, biologinis vaikų tėvas, uždirbdamas keletą kartų daugiau nei vidutinis šalies darbo užmokestis, lygiavertiškai prisideda prie vaikų išlaikymo, moka alimentus ir dalijasi vaikų išlaidas su buvusiu sutuoktine per pusę.

Pasaulėžiūra, religija

Socialinio tėvo pasaulėžiūra remiasi humanistinėmis, žmogaus teisių vertybėmis. Jos vertybės sutampa ir su partneriu, biologiniu vaikų tėvu, todėl vaikai šviečiami žmogaus teisių srityje. Taip pat socialinis tėvas kartu su partneriu ir vaikų motina kultūrinį vaikų ugdymą laiko prioritetu. Patys domėdamiesi menu, kultūra, ugdo ir vaikų kultūrinį skonį.

Vienas biologinis tėvas išpažįsta krikščioniškas vertybes. Jo pasaulėžiūra remiasi įvairių religinių konfesijų tiesomis, tačiau, jo manymu, jaunesnis vaikas dar per mažas suprasti jo religinius įsitikinimus, o dukra jau per didelė, kad susidomėtų. Vyras gilinasi į skirtingas tikėjimo tiesas, skaito Urantijos knygą¹, Bibliją, žydų Šventąjį Raštą, eina į katalikų bažnyčią per šventes, tačiau, skirtingai nuo eksperto tipo tėvų, vaikams savo tikėjimo tiesų šis tėvas neperduoda.

¹ Urantijos knyga – mokslo, religijos ir filosofijos kūrinys, išleistas 1955 m. Autorius nėra žinomas, išleido Urantijos fondas, į lietuvių kalbą išversta 2004 m. Joje naujai pasakojamas Jėzaus gyvenimas ir mokymas (www.urantia.org).

O trečias neužtikrinto tėvo tipo vyras neišsakė turintis religinių ar išskirtinių pasaulėžiūros įsitikinimų. Jis nekelia sau tikslo kažko vaikus išmokyti, kol kas jam svarbiausia palaikyti ryšį su vaikais.

Neužtikrintą santykį su vaikais vyrai suformavo daugiau ne savo noru, o jį lėmė susiklosčiusios aplinkybės, kurias galima būtų įvardinti kaip **kontekstines sąlygas**. Visi trys tėvai turi nestabilų santykį su vaiko motina. Jie gyvena atskirai nuo vaikų.

Socialinio tėvo statusas lemia, kad vyro vaidmuo vaikų auginime yra antraeilis. Nors jis aktyviai dalyvauja vaikų auginime, dažnai prižiūri vaikus, padeda jiems ruošti pamokas, dalyvauti popamokinėje veikloje, nuveža juos į užklausinės veiklos būrelius. Galima sakyti, kad dėl lankstaus darbo grafiko, jis aktyviau dalyvauja vaikų priežiūroje nei jų biologinis tėvas, tačiau vyro nuomonė vaikų auklėjimo klausimais nėra lemiamą. Kuomet socialinio tėvo, biologinio tėvo bei motinos nuomonės išsiskiria, biologiniai tėvai priima sprendimus savo nuožiūra: „*Kai kuriuos dalykus aš visiškai kitaip daryčiau negu, / negu tėvai nusprendžia <...> Bet kita vertus vaikai mane myli, aš juos myliu ir viskas...*“ (Normantas).

Vyras apgailestauja, kad jo ryšys su vaikais nėra biologinis ir į jo nuomonę ne visada atsižvelgiama, tačiau džiaugiasi abipusiu ryšiu su vaikais. Tad biologinis ryšys, kaip ir tėvo-mamos pagalbininko tipo, patėvių atveju turi poveikį auklėjant vaikus, labiau susilaikoma nuo sprendimų, jaučiamos mažesnės teisės į vaikų ugdymą.

Kaip kontekstinę sąlygą galima įvardyti ir palaikančią artimą aplinką. Nors socialinio tėvo santykis su vaikų motina nėra šeiminis, tačiau jis yra teigiamas, jį priima ir vaikų motina, ir abiejų vyrų tėvai, kurie patys bendrauja su vaikais. Tad nepaisant homoseksualios seksualinės orientacijos, kuri paprastai neigiamai vertinama visuomenėje, šiam socialiniam tėvui priešingai, nei tėvo-eksperto tipo biseksualiems tėvams ir tėvo-mamos pagalbininko tipo homoseksualiam tėvui, nereikia slėpti savo seksualinės orientacijos, nes jis atsiskleidė dar paauglystėje ir jį supa priimanti artima aplinka.

Palaikanti artima aplinka supa ir biologinius tėvus, nepaisydamos skyrybų buvusios partnerės skatina vyrus bendrauti su vaikais. Vaikai matosi ir su vyrų seneliais. Tačiau, nors artima aplinka palaiko atskirai gyvenančių vyrų ryšį su vaikais, bet iš tolimesnės aplinkos vyrai sulaukia neigiamų vertinimų. Visuomenėje neigiamai

vertinamos skyrybos, taip pat faktas, kad netradicinės seksualinės orientacijos vyrai turi vaikų. Šie nuvertinimai prisideda prie to, kad sumažėja biologinių tėvų savivertė.

„... grynai vat vertinant žmogų pagal jo gyvenimą, aš esu žmogus, kuris turėjo, bet neturi namų, kuris turėjo, bet neturi šeimos, ir kuris turi vaikų, kurių jis neaugina. Ta prasme, yra trys esminiai kriterijai, pagal kuriuos aš esu vertinamas nuliu“ (Egidijus).

Nors skyrybas patyrusių vyrų yra ir tarp tėvų-ekspertų ir tėvų-mamos pagalbininkų, tačiau jie savivertę atgavo sukūrę naują šeimą ar viltis ją sukurti ateityje. Tad galima teigti, kad šeimos statusas vyrams siejasi su jų savęs vertinimu visuomenėje. Egidijus šeimos turėjimą tiesiogiai sieja su vyriškumo vertinimu. Net ir homoseksualios orientacijos nuvertinimą jis sieja ne su kokiomis nepriimtiniomis savybėmis, o su negalėjimu sukurti šeimos legaliais būdais. Egidijus svarsto, kad jei jo sūnus užaugtų homoseksualios orientacijos, jis nebūtų „normalus vyras“, nes negalėtų sukurti šeimos ir turėti vaikų. Nors vyras atpažįsta visuomenės neigiamus vertinimus, tačiau jis jiems nesipriešina, o juos internalizuoja.

Neigiamos visuomenės nuostatos homoseksualių tėvų atžvilgiu socialinį tėvą skatino atsisakyti troškimo turėti biologinių vaikų. Vyras, prieš sutikdamas dabartinį partnerį, pasvarstydavo, kad norėtų turėti vaikų, tačiau susidurdamas su kliūtimis: sudėtingu įsivaikinimu vienam, didelėmis surogatinės motinystės kainomis ir stabilaus partneriško santykio su draugu neturėjimu bei homofobinėmis nuostatomis visuomenėje, kurios galėtų paveikti būsimus vaikus, skatino vis atidėti savo troškimą susilaukti vaikų.

Nagrinėjant neužtikrinto tėvo **elgesio strategijas**, kaip bendrą bruožą galima išskirti vyrų norą palaikyti gerą, draugišką ryšį su vaikais. Kadangi jų savivertė nėra aukšta ir santykis su vaikais palaikomas per atstumą, tad jie stengiasi būti draugai savo vaikams: *„...tam, kad ugdyt, reikia turēt kažkokį planą, kažkokį laiką (nusijuokia) ir plano, ir laiko aš <...> neturiu <...> ir dar gebėjimų, matyt, neturiu tam, kad vat nuosekliai // pačiam nuoseklumo trūksta, žiauriai...“ (Edvardas).*

Mažiausius vaikus turinčio tėvo veiklos su vaikais mažiau įvairios: jis eina su vaikais pasivaikščioti, skaito jiems knygas, nuvažiuoja prie ežero pailsėti. Kitas biologinis tėvas, turėdamas įvairių pomėgių, įtraukia sūnų į savo mėgstamas

sportines veiklas – nardymą, skraidymą. Jam bendraujant su vaiku fragmentiškai nereikia atsisakyti ar riboti savo pomėgių, priešingai, jis jais užsiima ir bando sudominti savo pomėgiais jauniausią vaiką – sūnų. Su suaugusia dukra vyras susitinka gana retai, ji gyvena užsienyje, tad su ja vyras apsiriboja ramesniais susitikimais. Bandydamas sudominti sūnų savo pomėgiais, vyras svarsto, kaip apsaugoti jį nuo galimų ydingų įpročių formavimosi paauglystėje:

„<...> atitraukiu jį nuo kompo <...> būti tikrame pasaulyje, ne kompiuteriniame, o tikrojo gamtoje, su tikrais žmonėmis, su tikrais įvykiais. <...> Stengiuosi <...>, kad jis matytų, kiek yra visokių galimybių, kuo galima užsiimti, džiaugtis, vietoj to, kad sėdėti laiptinėje, rūkyti cigaretę ar žolę, ar gerti, ar eiti vogti“ (Egidijus).

Vyras svarsto panašiai kaip mamos pagalbininko tipo vyrai, bandydami apsaugoti sūnus nuo nuklydimo į nusikalstamas veiklas. Galbūt tai pačių vyrų, fragmentiškai dalyvaujančių berniukų auklėjime, nesaugumo ar nerimo išraiška, nes aktyviai dalyvaujantys berniukų auginime vyrai, tiek mamos pagalbininkai, tiek tėvai-ekspertai, neišsakė tokių nuogąstavimų. Be to, nei vienas tėvas neišsakė tokių nuogąstavimų dukrų atžvilgiu, tad galima sakyti, kad nors dažnai vyrai tvirtino, kad vaikų lytis jiems nesvarbi, vis dėlto jie projektuoja skirtingus mergaičių ir berniukų elgesio modelius.

Socialinis tėvas daug laiko praleidžia su vaikais tiek kartu su partneriu ir vaikų mama, tiek savarankiškai. Bent kartą per savaitę visi kartu vakarėnauja, žaidžia stalo žaidimus, žiūri filmus. Taip pat visi kartu leidžia atostogas, važiuoja į keliones. Savarankiškai prižiūrėdamas vaikus, vyras padeda jiems ruošti pamokas, veža į būrelius, prižiūri, kuomet jų mama, o kartais ir abu tėvai išvyksta į komandiruotes.

Dirbdamas laisvesniu grafiku nei partneris, vaikų biologinis tėvas, vyras stengiasi kiek gali daugiau padėti prižiūrėti vaikus. Taip pat jis stengiasi išlaikyti gerą ryšį su vaikais dažnai jiems nusileisdamas, ypač, kai lieka vienas juos prižiūrėti. Pavyzdžiui, likęs vienas ir negalėdamas prikalbinti susitvarkyti kambarių, jis, negyvendamas su jais kartu, jaučiasi neturintis teisės griežtai iš jų to reikalauti. Paklauseš tokiu atveju savo mamos patarimo, jis nutarė leisti vaikams nesitvarkyti. *„...mama sakė, tiesiog, palik taip, kaip yra. Na, žinoma, vaikams gerai, kodėl mums čia turi labai rūpėti ta švara jų ten (nusijuokia)“ (Normantas).*

Stengdamasis perduoti žmogaus teisių vertybes socialinis tėvas su partneriu aiškina vaikams tolerancijos, įvairovės sąvokas. Tačiau iš vaikų tiesioginių klausimų apie vyrų šeimos modelį nesulaukia. Taip pat vyras su partneriu ir vaikų mama sutartinai stengiasi ugdyti vaikų meninį skonį: eina kartu į teatrą, kiną, pažindina su tapybos, muzikos kūriniais, skatina vaikus skaityti. Tad galima sakyti, kas socialinio tėvo auklėjimo ir vaikų ugdymo stilius praktiškai nesiskiria nuo tėvų-ekspertų vaikų ugdymo stiliaus. Jam netrūksta žinių ir socialinių gebėjimų būti tėvu ekspertu. Vienintelė kliūtis nepriskirti šio socialinio tėvo tėvams ekspertams buvo jo abejojimas, neužtikrintumas dėl savo tėvo statuso ir taip pat antraeilės įtakos vaikų gyvenime, negalėjimo priimti tiesioginių sprendimų vaikų gyvenime dėl ne biologinio tėvo statuso. Tad galima pastebėti, kad patėvių, įtėvių ir globėjų atvejais nebiologinis statusas nekliudė pasitikėti savimi ir pilnai dalyvauti sprendimuose ugdant vaikus, o socialinis tėvo statusas tampa kliūtimi, kai abu biologiniai tėvai aktyviai dalyvauja vaikų auginime. Gali būti, kad patėvių įtaka vaikų gyvenime taip pat sumažėtų, jei vaikų gyvenime aktyviai dalyvautų biologiniai tėvai.

Neužtikrinti biologiniai tėvai daugiau dėmesio skiria buvimui su vaikais gamtoje, o didesnę ugdomąją darbą atlieka vaikų motinos, jos parenka vaikams užklasines veiklas, būrelius ir turi lemiamą žodį, kuomet nuomonės dėl vaiko auklėjimo su biologiniais tėvais išsiskiria.

Be to, patys biologiniai tėvai teigia besimokantys iš savo vaikų, su jais turi gilesnę ryšį. Vyras, dalyvaudamas dukters muzikos būrelio užsiėmimuose, išmoko įsijausti į veiklą ir atsipalaiduoti. Taip pat jis teigia besimokantis atsižvelgti į jos poreikius ir taip keičiasi jo požiūris į moteris. Vyro teigimu, stebėdamas savo motinos elgesį, jis buvo išmokęs, kad moteris daugiau tenkina kitų šeimos narių poreikius, o savo poreikių neišreiškia. Tad vyras teigia nesuprasdavęs savo sutuoktinės, kai ši išreikšdavo savo poreikius.

Kitas neužtikrintas tėvas teigia, kad sūnuje atpažįsta savo turėtas baimes vaikystėje ir bando jas įveikti dabar, suaugęs, drauge su sūnumi: „...*aš dabar savais būdais pradėdau su jomis kovoti jame, matau, kaip jam baisu, kaip jam skaudu. Tai yra savęs pažinimas iš tų laikų, kuriuos esu pamiršęs*“ (Egidijus). Sūnaus baimių įveikimas padeda ir pačiam vyrui pažinti save.

Kai pasekmes galima įvardyti neužtikrinto tėvo susikoncentravimą į gero ryšio su vaikais palaikymą bei menkesnę savivertę nei tėvų ekspertų ir mamos pagalbininko tipo tėvų. Socialinis tėvas nebūdamas biologiniu tėvu neretai turi nusileisti biologinių tėvų nuomonei ir ne visada turi realų poveikį vaikų auklėjimui, tai skatina jį apgailestauti neturint biologinio ryšio su vaikais. Susikoncentravimas į teigiamą santykį su vaikais vyrus skatina permąstyti ribojimų, bausmių taikymą, kuomet vaikai nesieltgia pagal jų nurodymus. Tad neužtikrintų tėvų griežtumas yra minimalus palyginus su kitais tėvų tipais.

Normanto pasaulėžiūros ir humanistinių vertybių perdavimas vaikams, o Egidijaus mokymas sūnų džiaugtis gyvenimu yra artimi tėvo-eksperto tipo vyrų elgesio strategijoms, tačiau jiems negyvenant kartu ir retai susitinkant su vaikais jie turi mažesnę įtaką vaikui ugdyme. Edvardas dėl menkos savivertės nekelia sau jokių ugdymo tikslų, tik stengiasi išlaikyti santuokos laikotarpiu užmegztą ryšį su dukterimi ir kurti nespėjusį susiformuoti ryšį su jaunesniu sūnumi. Savo patirties analizė ir refleksija sudaro galimybes neužtikrinto tipo tėvams ateityje tapti tėvais-ekspertais ar tėvais-pagalbininkais su turimais vaikais ar susilaukus daugiau vaikų stabilioje partnerystėje ateityje.

6. TĖVYSTĖJE SĄMONINGĖJANTIS VYRAS – GRINDŽIAMOJI TEORIJA

Buvo atlikti 30 interviu su vyrais, auginančiais mažus vaikus, analizei taikytas A. Strausso ir J. Corbin (1998) grindžiamosios teorijos atviras, ašinis ir atrankinis kodavimas, skirtas išryškinti pagrindinę tyrimo kategoriją, ši turėtų būti pakankamai abstrakti, kad paaikšintų esminius tyrimo rezultatus. Taigi kaip pagrindinė tyrimo kategorija išryškėjo „tėvystėje sąmoningėjantis vyras“. Svarstant, kokia pagrindinė kategorija galėtų apibūdinti nagrinėtų vyrų tėvystės praktikas, labiausiai išryškėjo jų refleksyvumas. Vyrų reflektuodavo savo patirtį tėvų šeimoje, savo gyvenimo įvykius prieš susilaukiant vaikų, dalyvavimą vaikų auginime ir nuostatų pokyčius patiriant ryšį su vaikais. Vyrų refleksijos leido jiems naujai permąstyti ir kurti savo tėvo vaidmenis. Taigi, refleksijos skatino vyrų sąmoningumą arba galima buvo pastebėti, kad labiau sąmoningi savo tėvystės praktikose vyrai daugiau reflektuodavo savo patirtį.

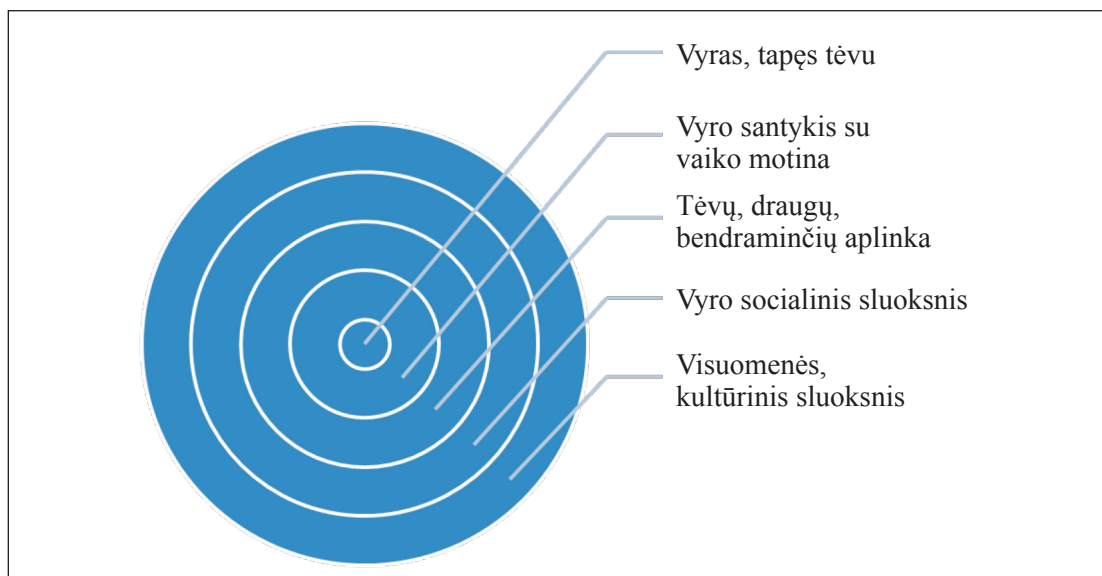
Galima teigti, kad refleksyvumas ir sąmoningumas glaudžiai susiję reiškiniai, tačiau jie nėra tapatūs. Vyrų refleksyvumo įgūdis buvo lavinamas jiems susiduriant su prieštarais artimos ir tolimos aplinkos lūkesčiais. Pavyzdžiui, aktyvus vyrų dalyvavimas vaikų auginime yra naujas reiškinys Lietuvos visuomenėje, todėl vyrai, susilaukę vaikų, neturi vienareikšmių pavyzdžių ar įrankių iš artimos aplinkos, kaip turėtų atlikti tėvo vaidmenį. Iš partnerių susilaukdami paskatinimų kuo labiau įsitraukti į vaikų auginimą, taip pat išlikti šeimos maitintojais (tai visuomenėje vis dar laikoma viena iš pagrindinių vyro funkcijų šeimoje), tenka priimti sprendimus juos labiau apsvarsčius. Darbo rinkos pokyčiai, kai kuriems vyrams sąlygoję darbo netekimą ar darbo užmokesčio sumažėjimą, krizinės situacijos šeimoje taip pat neleidžia gyventi inertiškai. Taip vyrai išorinių aplinkybių skatinami būti sąmoningesni priimdami sprendimus, formuodami savo pasaulėžiūrą, nuostatas ir taip pat palaikydami ryšį su vaikais.

Taip pat iš interviu išryškėjo, kad vyrams tampa svarbus tiesioginis ryšys su vaikais ne per partnerę. Turėdami nestabilų ryšį su vaiko motina, ar išgyvenę skyrybas ankstesniuose santykiuose, neturėję artimo ryšio su savo tėvu, vyrai vidinės motyvacijos vedami stengiasi užmegzti artimą ryšį su vaikais. Vyrų pastebi, kad ryšys su vaiku neatsiranda savaime, tam reikia laiko, dėmesio ir

nuolatinių asmeninių pastangų. Patyrę teigiamą grįžtamąjį ryšį iš vaiko – prisirišimą, teigiamas emocijas, vyrai ieško savo būdo, kaip išlaikyti artimus santykius su vaikais. Todėl kurdami ryšį su jais, vyrai labiau stebi savo elgesį, nes mato, kad maži vaikai jį kopijuoja. Tai skatina vyrus labiau pažinti save, daugiau mokytis iš savo gyvenimo patirties.

Stengdamiesi kurti gerus santykius su vaikais, vyrai neišvengiamai turi gerinti santykius ir su vaiko motina. Todėl sąmoningėjimas tėvystėje skatina vyro sąmoningumą tiek labiau pažįstant savo asmenybę, tiek derinant vaiko priežiūros veiklas su vaiko motina, o tai neretai paskatina keisti ir tradicines lyčių normas vyrams aktyviai dalyvaujant vaikų auginime, kai vyrai imasi savo tėvų kartos vyrams nebūdingų veiklų – savarankiškos vaiko priežiūros, kasdinių darbų namuose lygiavertiškesnio pasidalijimo.

Vis dėlto reiktų paminėti, kad vyrų sąmoningumas vaikų auginime ir ugdyme yra skirtingas. Daugiau refleksijos įgūdžių įgiję vyrai su aukštuoju išsilavinimu, susijusiu su ugdymu ar profesine veikla šioje srityje, aiškiau suvokia savo vaikų ugdymo tikslus, turi didesnę motyvaciją aktyviai dalyvauti vaikų auginime. Labiau techninį išsilavinimą, ar išsilavinimą, nesusijusį su ugdymu įgiję vyrai, kurių santykiai su partnere stabilūs, ir jie turi mažiau neigiamos gyvenimiškos patirties, dažniau perleidžia vaiko motinai didesnę atsakomybę vaikų ugdyme, patys mažiau aktyviai tuo domėdamiesi. Tokiu atveju vyrų įsitraukimas į vaikų auginimą daugiausia priklausė nuo partnerės skatinimo.

5 pav. Vyro, tapusio tėvu, sąmoningumą skatinanti aplinka.

Vyro, tapusio tėvu, sąmoningumą, kuriant ryšį su vaiku, skatina mikro, mezo ir makro aplinka. Mikro aplinkai galima būtų priskirti vyro asmenybę, jo pasaulėžiūrą, religinius įsitikinimus, patirtį augant tėvų šeimoje, jo asmeninius krizinius patyrimus, tokius kaip skyrybos su sutuoktine, ryšio su vaiku nutrūkimas ir atkūrimas vėlesniu jo gyvenimo laikotarpiu bei santykį su vaiko mama. Mezo aplinkai galima priskirti tėvų, draugų, bendraminčių įtaką bei vyro socialinį sluoksnį, kurį lemia vyro išsilavinimas, darbo aplinka, bendradarbių įtaka, pajamos. Makro aplinkai galima priskirti visuomenėje vyraujančias normas, formuojančias lūkesčius vyrams, kaip jie turėtų elgtis būdami tėvais.

Vyrus sąmoningai tapti tėvais skatina pasiruošimas būsimai tėvystei. Tėvus-ekspertus labiausiai skatino *mikro aplinkybės* – vidinė motyvacija pasiruošti tėvystei. Jie skaitė literatūrą, susijusią su vaikų ugdymu, ėjo į pasiruošimo gimdymui kursus. Su socialinės srities aukštuoju išsilavinimu, neformaliu ugdymu buvo įgiję žinių apie vaikų ugdymą, tad dažniausiai kritiškai vertino savo tėvų auklėjimo ir ugdymo būdus, išskyrus vieną tėvą, teigiamai atsiliepusį apie savo tėvo-pedagoogo kompetencijas. Biologinis tėvas, sužinojęs apie vaiko gimimą praėjus metams po jo gimimo, ir globėjas bei patėvis, nepatyręs pasiruošimo vaiko gimimui etapo, išsiugdė aukštą vidinę motyvaciją per gyvenimišką patirtį. Jie buvo įgiję neigiamos patirties tėvų šeimoje, įvairiapusės gyvenimiškos patirties, nes gana vėlai sulaukė vaikų, o tai paskatino užsibrėžti aiškias vaikų auklėjimo ir ugdymo kryptis.

Tėvai-mamos pagalbininkai daugiausiai buvo skatinami artimos aplinkos, vaiko motinos arba mikro aplinkybių įsitraukti į pasiruošimą vaiko gimimui. Jiems patiems dažniau pritrūkdavo vidinės motyvacijos savarankiškai domėtis vaikų ugdymu, vystymosi klausimais, tačiau jie noriai išklausedavo partnerių perskaitytą informaciją. Išėjusius vaiko auginimo atostogų tėvus bei besidalijančius vaikų priežiūra vyrus paskatino tiesioginis santykis su vaiku daugiau gilintis į vaiko vystymąsi ir auklėjimą. Nepatyręs pasiruošimo vaiko gimimui patėviai, itėviai, globėjai rėmėsi gyvenimiška patirtimi, pasaulėžiūra, kuri didino jų motyvaciją auginti vaikus, su kuriais santykis buvo paremtas ne biologiniais ryšiais.

Neužtikrinti tėvai, patyrę ryšio su vaiku trapumą, gyvendami atskirai nuo vaikų, turėdami neigiamos gyvenimiškos patirties: skyrybų, nutrūkusių santykių su vaikais, nepalankios visuomenės nuomonės, dar didino savo savivertę savarankiškai leisdami laiką su vaikais.

Tyrimo dalyviai tiesiogiai sieja praleistą laiką su vaiku su užmegzto ryšio su vaiku stiprumu. Jie pastebi, kad tėvas daugiausiai vaikus gali išmokyti savo elgesiu, nes elgesį vaikai labiausiai kopijuojama, dėl to daugelis tėvų sąmoningomis pastangomis gerina tarpusavio santykius su partnere. Išsiskyre tėvai dar daugiau dėmesio skiria savo individualiam elgesiui ir tiesioginiam bendravimui su vaikais. Turtingą gyvenimišką patirtį, aukštą išsilavinimą turintys vyrai savo sukauptas žinias, pasaulėžiūrą siekia perduoti vaikams ne per pamokymus, o per asmeninio elgesio pavyzdį, stengdamiesi išlaikyti gerus santykius su vaikais ir partnere. Taigi pastangos palaikyti artimą ryšį su vaikais neretai skatina vyrus gerinti santykius ir su vaiko motina, o tai skatina juos keisti lyčių normas ir įsitraukti į kasdienes veiklas, kurios tėvų šeimoje buvo priskiriamos moteriškoms, tokios kaip valgio gaminimas, pasakų skaitymas ir pan.

Todėl galima sakyti, kad vyrų sąmoningumas varijuoja priklausomai nuo jų aktyvaus dalyvavimo vaikų auginime ir sukauptų žinių. Tėvai-ekspertai, galima sakyti, labiausiai sąmoningi savo vaikų ugdyme, nes jie deda daugiausiai pastangų ir mato savo vaikų ugdymo tikslus. Tėvai-mamos pagalbininkai priklausomai nuo partnerių sąmoningumo ir vyrų vidinės motyvacijos derasi dėl savo tėvystės praktikų. O neužtikrinti tėvai, sąmoningai suprasdami savo santykio su vaikais trapumą, stengiasi kuo daugiau laiko praleisti su vaikais, kad išlaikytų ryšį su jais.

Mezo aplinkybės – draugų, bendraminčių įtaką, skatinančią aktyviai dalyvauti vaikų auginime, daugiausiai juto religingi tėvai-ekspertai, dalyvaujantys religinėse bendruomenėse. Jų parama šeiminių krizių atvejais, bendras laisvalaikis, aspiracijos kurti vaikams ugdomąją aplinką religijos pagrindu (darželiu, mokykla) skatina religingus tėvus-ekspertus nuolat permąstyti savo vaikų ugdymo tikslus ir būti sąmoningus jų ugdyme.

Religingi tėvai-ekspertai, praktikuojantys, bet aktyviai neįsitraukę į religinių bendruomenių veiklą, savarankiškai pažindina vaikus su jų tikėjimo tiesomis, arba palieka savo pasaulėžiūros aiškinimą vėlesniam laikotarpiui, kuomet vaikai bus vyresni. Vis dėlto sąmoningai praktikuojantys tikėjimą tėvai, nepaisant vaikų religinio auklėjimo, teigia leisiantys vaikams rinktis tikėjimą, kai šie suaugę. Patys įsisąmoninę savo vertybes, jie skatina vaikus būti sąmoningus, pergalvoti savo norus ir troškimus, riboti materialinius norus. Nors vaikus riboti savo norus skatina ir kiti vyrai, pvz., fragmentiškai vaikų priežiūroje dalyvaujantys

tėvai-mamos pagalbininkai, tačiau jie savo ribojimus paremia tuo, kad trūksta materialinių išteklių. O tėvai-ekspertai daugiau ugdo vaikų kritinį mąstymą ir skatina vaikus atsisakyti vartotojiškos visuomenės būdo bruožų.

Makro aplinkybės – prieinami pasiruošimo gimdymui kursai, pasiruošimo įvaikinimui ir vaikų globai kursai, galimybė dalyvauti gimdyje, galimybė išeiti tėvystės, vaiko priežiūros atostogų skatina vyrus ruoštis ir labiau įsitraukti į vaikų auginimą ir priežiūrą. Susidurdami su šiomis galimybėmis, vyrai verčiami pergaltoti savo pasirinkimus ir juos pagrįsti, pvz., dalyvauti ar nedalyvauti gimdyje, išeiti ar neišeiti tėvystės, vaiko priežiūros atostogų. Rinkdamiesi vyrai rėmėsi tiek savo emocijomis, pasaulėžiūra, tiek artimos aplinkos lūkesčiais, tiek racionaliais apskaičiavimais, pvz., pasirinkti vaiko priežiūros atostogas neretai skatino finansinė nauda ar darbo rinkos pokyčiai, darbo netekimas ar grėsmė, kad sumažės darbo užmokestis. O vėliau patirtas emocinis pasitenkinimas prižiūrint vaikus skatino toliau aktyviai dalyvauti vaikų auginime.

Susidurdami su prieštarais visuomenės ir artimos aplinkos lūkesčiais, pvz., būti šeimos maitintoju ir kartu aktyviai dalyvauti vaikų priežiūroje, būti drausmintoju, nustatyti ribas ir kartu nebūti griežtu vaikams taip pat skatina vyrus įsisąmoninti savo elgesio strategijas ir verčia juos reflektuoti savo pasirinkimus. Nors fragmentiškai dalyvaujantys vaikų auginime tėvai-mamos pagalbininkai mažiau sąmoningai prisiima šeimos maitintojo ir drausmintojų vaidmenį, tačiau ir jie, gyvendami kartu ar atskirai, verčiami derinti savo auklėjimo strategijas su vaikų motinomis, nes paprastai jos skaito vaikų ugdymo literatūrą ir taiko įvairius vaikų ugdymo modelius.

Besikeičiantys lyčių santykiai visuomenėje taip pat skatina vyrus pergaltoti savo vaidmenį šeimoje. Egalitarinius santykius su partnerėmis ir vaikais šeimoje kuriantys tėvai-ekspertai ir tėvai-mamos pagalbininkai atsisako savo tėvų šeimoje patirtų hierarchinių santykių ir kasdienių darbų, vaikų priežiūros pasiskirstymo, paremto tradiciniais lyčių vaidmenimis. O neužtikrinti tėvai renkasi kurti egalitarinius santykius su vaikais, nes gyvendami atskirai negali kasdien dalyvauti vaikų gyvenime ir dėl žemos savivertės neturi galios jų auklėjime. Tačiau lyderiais šeimoje išliekantys tėvo-eksperto tipo vyrai savo lyderystę remia prigimtinais lyčių skirtumais, nes ne visada išpildo šeimos maitintojo ar drausmintojų vaidmenį, kuris užtikrindavo vyrų lyderystę patriarchaliniame šeimos modelyje.

Vis dėlto jaunesni tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai reflektuoja jaučiantys didelį visuomenės spaudimą būti šeimos maitintojais ir šį spaudimą internalizuoja, siekdami didesnio darbo užmokesčio nei partnerė. O vyresnio amžiaus tėvo-eksperto ir tėvo-mamos pagalbininko tipo vyrai pripažįsta negalintys kontroliuoti darbo rinkos pokyčių ir nors pritaria šeimos maitintojo vaidmeniui, susitaiko su savo ribotomis galimybėmis. O šeimos maitintojo vaidmenį išpildantys fragmentiškai vaikų auginime dalyvaujantys tėvai-mamos pagalbininkai sulaukia lūkesčių iš partnerių, kad jie daugiau laiko praleistų su vaikais. Todėl galima sakyti, kad ankstesnėse kartose pasireiškęs patriarchalinis tėvystės modelis šiais laikais susiduria su iššūkiais ir negali būti atkartojamas įprastu būdu.

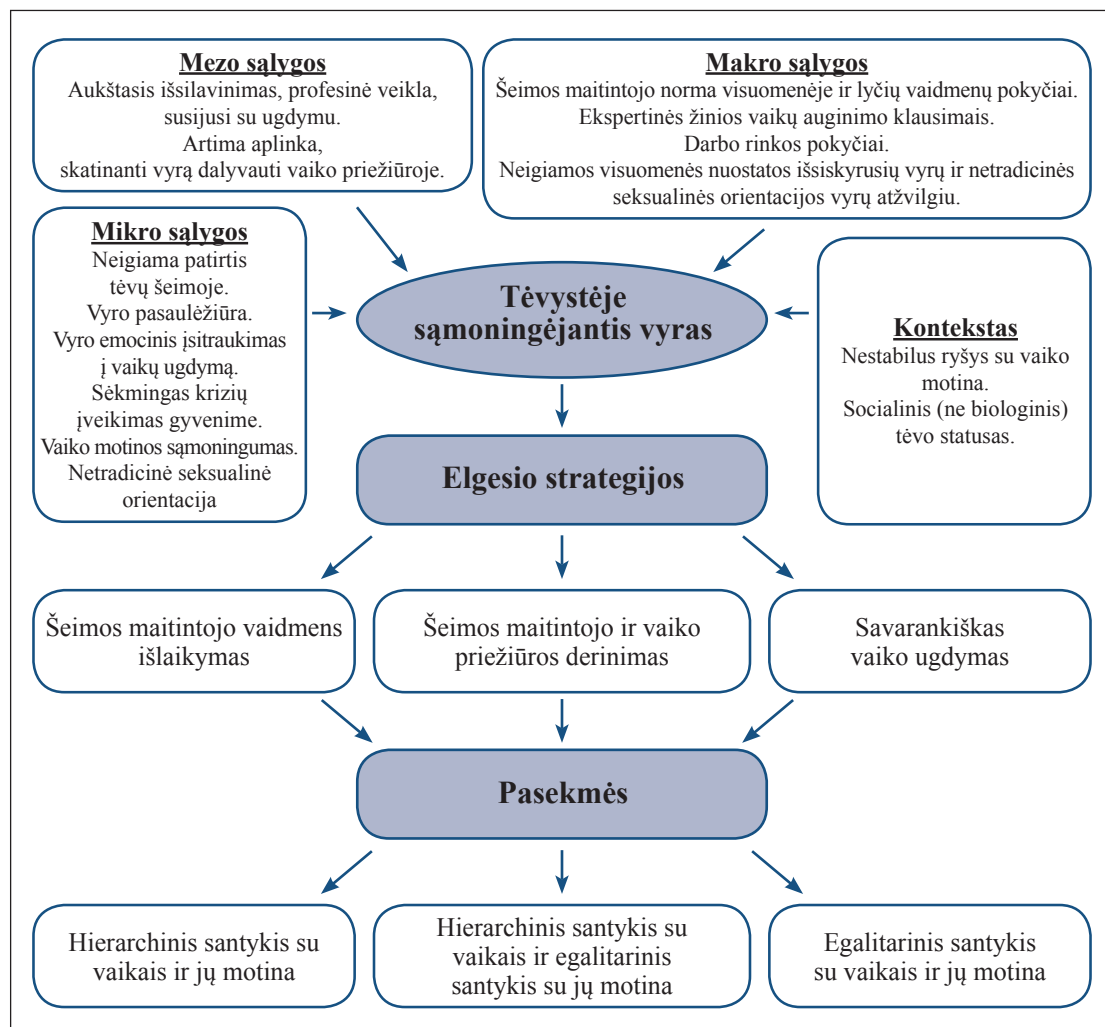
Vyrai, norėdami išlaikyti lyderio poziciją, turi daugiau derėtis su vaikų motinomis. Visų pirma vaiko motina turi pripažinti vyro lyderystę. Jei ji siekia egalitarinių santykių auklėjant vaikus, tuomet vyrams neužtenka būti šeimos maitintojais, jie turi pagrįsti savo lyderystę ir kitais būdais, pavyzdžiui, ekspertinėmis vaiko auginimo žiniomis, aktyviai dalyvauti vaikų auginime. Tačiau aktyviai vaikų auginime dalyvaujančių vyrų ambicijos būti lyderiais šeimoje neretai mažėdavo, todėl lyderiais paprastai išliko tie vyrai, kurių partnerės prisiėmė pagrindinį vaidmenį vaikų auginime ir mažiau skatino vyrus įsitraukti į vaikų priežiūrą ir tokiu būdu pripažino jų lyderystę.

Vyrai nedaug reikšmės skyrė vaiko lyčiai. Nors visų trijų tipų vyrai išskirdavo moteriškas ir vyriškas vaikų savybes, tačiau dažniau buvo atkreipiamas dėmesys į individualų vaiko charakterį. Taip pat tik nedaugelis vyrų idealizavo santykius su sūnumi per galimybes rasti daugiau bendrų sportinių veiklų ar pomėgių, tuo labiau, kad ne visada vyrų ir jų sūnų pomėgiai sutapo. Stiprų ryšį tėvai jautė ir su dukterimis ir joms stengėsi perduoti bendražmogiškas vertybes, nesiedami jų su moteriška lytimi.

Tai, kad visuomenė neigiamai vertina netradicinės seksualinės orientacijos tėvus, skatino biseksualius ir homoseksualius vyrus permąstyti savo troškimus susilaukti vaikų. Trys iš keturių netradicinės seksualinės orientacijos vyrų nesiryžo sąmoningai susilaukti vaikų, jie jų susilaukė neplanuotai. Biseksualūs vyrai netikėtai susilaukė biologinių vaikų su draugėmis, o homoseksualus vyras sutiko biologinių vaikų turintį, vėlai atsiskleidusį homoseksualų partnerį. Vis dėlto vienas homoseksualus vyras sukūrė heteroseksualią šeimą ir vaikų su partnere susilaukė sąmoningai, tačiau homoseksualūs draugai nepritaria jo gyvenimo

būdai ir tai skatina jį mąstyti apie atsiskleidimą sutuoktinei. Atskirai gyvenantys biseksualūs vyrai ir santuokoje gyvenantis homoseksualus vyras neatskleidžia savo seksualinės orientacijos vaikų motinoms, nerimaudami, kad gali nutrūkti ryšys su vaikais. Vis dėlto neigiami visuomenės vertinimai skatina netradicinės seksualinės orientacijos vyrus priešintis visuomenės normoms ugdant vaikų toleranciją įvairovei, supažindinant juos su žmogaus teisėmis, ugdant vaikų kritinį mąstymą, skatinantį priešintis visuomenės normoms.

Siekiant atskleisti, kaip tėvystėje sąmoningėjo tyrimo dalyviai, buvo pasiūlytas paradigminis modelis, leidžiantis nagrinėti tėvystėje sąmoningėjančio vyro priežastines (mikro, mezo ir makro sąlygas) ir jo pasirenkamas elgesio strategijas bei pasekmes. Įsiterpiančios ir kontekstinės sąlygos buvo priskirtos priežastinėms mikro, mezo ir makro sąlygoms, skatinančioms vyrų sąmoningumą.

6 pav. Grindžiamoji teorija apie vyrų dalyvavimą vaikų auginime „Tėvystėje sąmoningėjantis vyras“.

Priežastinės sąlygos

Priežastinės sąlygos, skatinančios vyrų sąmoningumą, buvo suskirstytos į mikro, mezo ir makro lygmens sąlygas. *Mikro sąlygoms*, skatinančioms vyrų sąmoningumą tėvystėje, buvo priskirtos: neigiama patirtis tėvų šeimoje, vyro pasaulėžiūra, vyro emocinis įsitraukimas į vaikų ugdymą, vaiko motinos sąmoningumas, vyro sėkmingas krizių įveikimas gyvenime.

Neigiama patirtis tėvų šeimoje dėl savirefleksijos padėjo vyrams keisti savo elgesį ir atsisakyti šeimoje išmoktų elgesio būdų. Autoritarinį, atsiribojusį santykį su tėvu patyrę vyrai stengėsi su savo vaikais kurti šiltesnį ir artimesnį ryšį, atsisakyti hierarchinių santykių. Vyrų pastangos kuo daugiau laiko leisti su vaikais leido jiems pajusti su atžalomis gilesnį ryšį nei jie turėjo su savo tėvu. O vaikų atsakas, prisirišimas prie tėvo toliau skatino skirti vaikams daug dėmesio. Vyrų *patiriamos teigiamos emocijos* leidžiant laiką su vaikais, buvo viena iš stipriausių motyvacijų aktyviai dalyvauti vaikų auginime ir kuo daugiau laiko praleisti su jais.

Vyrų pasaulėžiūra arba nuostatos, išsiskiriančios iš visuomenės daugumos, skatino vyrus kurti savo mikroaplinką ir savo gyvenimo būdu išreikšti savo įsitikinimus. Religinę, tikėjimą praktikuojantys vyrai, kurie priklausė religinėms bendruomenėms, jose sulaukdavo pritarimo savo gyvenimo būdai, pvz., auginti daugiau nei du vaikus, mokyti vaikus tikėjimo tiesų ir pan. O *sėkmingas krizių įveikimas* gyvenime (skyrėbų, priklausomybės) leido vyrams retrospektyviai įvertinti savo padarytas klaidas ir stebėti savo dabartinį elgesį siekiant nekartoti ydingo elgesio ir išvengti krizių pasikartojimo.

Vyrų sąmoningėjimui tėvystėje didelį poveikį darė *vaiko motina*. Pati aktyviai besidominti vaiko auginimo klausimais ir sąmoningai skatindama vyrą dalyvauti vaiko auginime, ji sudarė sąlygas išsiskyrusiems biologiniams tėvams išlaikyti ryšį su vaikais. Vaiko motina, išeidama dirbti anksčiau nei baigiasi vaiko priežiūros laikotarpis, diskutuodama su vyru vaikų auginimo klausimais, sudaro jam sąlygas aktyviai dalyvauti vaikų auginime. Tokiu būdu vaiko motinos elgesys tampa priežastine sąlyga vyro sąmoningumo tėvystėje augimui ir taip pat skatina norminių lyčių vaidmenų pokyčius.

Mezo sąlygoms, skatinančios vyrų sąmoningumą tėvystėje, galima priskirti vyrų išsilavinimą, profesinę veiklą, susijusią su ugdymu, bei artimą aplinką, skatinančią vyrus dalyvauti vaikų auginime. Vyrų sąmoningumui turėjo poveikį jų

išsilavinimas ir profesinė veikla. Turintys aukštąjį socialinį išsilavinimą, susijusį su ugdymu, ar besidomintys vaikų auklėjimu profesiniais tikslais tėvo-eksperto tipo vyrai turėjo įgiję savirefleksijos įgūdžių, kurie jiems padėjo nuolat stebėti savo elgesį, atpažinti inercinį elgesį su vaikais ir jį keisti norima linkme. Taip pat savirefleksijos įgūdžiai padėjo suderinti auklėjimo strategijas su partnere. *Kaip artimos aplinkos, skatinančios vyrus dalyvauti vaikų auginime,* dalyvius galima būtų įvardyti ne tik vaiko motiną, bet ir platesnį ratą artimųjų – vyrų draugus, turinčius vaikų ir aktyviai dalyvaujančius vaikų auginime, bei draugus, neturinčius vaikų, vyrų ir jų partnerių tėvus, palaikančius vyrų dalyvavimą vaikų auginime, bet fragmentiškai prisidedančius prie vaikų auginimo. Tokia aplinka verčia vyrus dar intensyviau derinti vaikų priežiūros veiklas su vaiko motina ir taip pat reflektuoti savo sprendimus artimai aplinkai. Vaikų neturintiems draugams vyrai turi reflektuoti, kodėl skiria mažiau laiko bendravimui su jais. O bendraudami su vaikų turinčiais draugais, vyrai stebi jų elgesį su vaikais ir mokosi iš jų teigiamų ir neigiamų pavyzdžių. Vyrų ir jų partnerių tėvai, mažai prisidedami prie vaikų auginimo, tokiu būdu skatina vyrus prisiimti atsakomybę už vaikų auginimą.

Kaip makro sąlygas, skatinančias vyrų sąmoningumą, galima įvardyti visuomenės normų ir savo patirčių prieštaringumą bei prieinamas ekspertines žinias vaikų ugdymo klausimais. *Prieštara,* atsirandanti tarp *artimos aplinkos,* skatinančios vyrą dalyvauti vaikų auginime, ir *tolimos aplinkos,* neskatinančios vyro dalyvauti, verčia vyrą apsvarstyti savo sprendimus ir priimti juos sąmoningai. Vyro-šeimoms maitintojo norma visuomenėje ir vaiko motinos lūkesčiai, kad vyras daugiau įsitrauktų į vaikų auginimą, verčia vyrus ieškoti nelengvų sprendimų, kaip derinti šeimą ir darbą.

Teisminės kliūtys vyrui prisiteisti vaiko globą po skyrybų bei *neigiamos visuomenės nuostatos* išsiskyrusių vyrų atžvilgiu skatina vyrus permąstyti savo motyvaciją ir imtis veiksmų siekiant išlaikyti ryšį su vaiku. Neigiamos visuomenės nuostatos netradicinės seksualinės orientacijos vyrų, turinčių vaikų, atžvilgiu, skatina vyrus permąstyti savo statusą ir papildomai stengtis, norint išlaikyti ryšį su vaikais. Vyrai, pasirinkdami neatskleisti homoseksualios, biseksualios seksualinės orientacijos partnerėms, sąmoningai mokina vaikus tolerancijos ir supažindina su žmogaus teisėmis, taip ruošdami vaikus vėlesnei atsiskleidimo galimybei, kai šie paaugs.

Darbo rinkos pokyčiai, finansinės krizės, sąlygojusios techninių specialybių vyrų darbo krūvių sumažėjimus, ar darbo netekimus paskatino lyčių vaidmenų apsikeitimus šeimoje: motinoms grįžtant į darbą, o vyrams liekant namuose prižiūrėti vaikų. Tokiu būdu daugėjant aktyvios tėvystės praktikų aplinkoje, tačiau išliekant hegemoninio vyriškumo normoms visuomenėje, vyrai, apsikeitę vaidmenimis su moterimis, turi sau reflektuoti savo vyriškumą.

Ekspertinės žinios, gaunamos skaitant vaikų ugdymo literatūrą, lankantis pasiruošimo gimdymui, įvaikinimui kursus taip pat skatino vyrų sąmoningesnį domėjimąsi vaiko vystymosi, ugdymo klausimais. Be to, ekspertinių žinių prieinamumas naudojantis informacinėmis technologijomis apskritai didina vyrų žinojimą ir taip pat domėjimąsi vaikų auginimo klausimais.

Kontekstinės sąlygos – nestabilus ryšys su vaiko motina ir vyrų ne biologinis, o socialinis tėvo statusas taip pat buvo svarbios vyrų sąmoningėjimui tėvystėje. *Nestabilus ryšys su vaiko motina*, gyvenimas atskirai nuo vaikų skatino vyrus dėti daugiau pastangų siekiant gilaus ryšio su vaikais. Negalėdami su vaikais matytis kasdien, kaip kartu su vaikais gyvenantys tėvai, šie vyrai dar ryškiau suvokia praleidžiamo laiko su vaikais kiekio poveikį ryšiui su jais. Tad palaikydami, atnaujindami ryšį su vaikais šie vyrai dar daugiau dėmesio skiria santykio su vaikais pobūdžiui, ypač stengiasi išlaikyti draugišką, lygiavertį santykį ir dažniau atsisako savo įsitikinimų, pasaulėžiūros mokymo.

O *socialinis tėvo statusas* skatino vyrus būti ne tokius griežtus vaikams bei mažinti reikalavimus jiems, t. y. mažiau taikyti disciplinuotojo elgesio strategijų ir taip pat kurti labiau egalitarinį santykį su vaikais. Būdami ne biologiniais tėvais, vyrai bendraudami su vaikais vengė vaikų galimo pasipriešinimo jų autoritetui ir todėl stengėsi palaikyti draugiškus santykius su vaikais.

Elgesio strategijos

Susidūrę su visomis anksčiau minėtomis aplinkybėmis vyrai verčiami sąmoningai rinktis savo elgesio strategijas. Pasirinkdami savarankišką vaikų ugdymą ar šeimos maitintojo ir vaikų priežiūros derinimą, ar išlaikydami šeimos maitintojo vaidmenį ir fragmentiškai dalyvaudami vaikų auginime, vyrai bet koku atveju labiau sąmoningai renkasi savo elgesio strategijas, nei tai buvo įprasta jų tėvams, nes susiduria su daugiau pasirinkimo galimybių.

Pasirinkdami ar aplinkybių paskatinti pasirinkti savarankišką vaikų ugdymą vyrai daugiausia patiria vaikų priežiūros poveikį jų asmenybėms. Vaikų priežiūros įgūdžių įgijimas paskatino atsisakyti nuostatos, kad vaikų priežiūra yra motinos iš prigimties žinomas dalykas. Pastebėję, kad partnerės, susilaukusios pirmojo vaiko, lygiai taip pat mokosi vaikų priežiūros ir atrasdami būdus patys savarankiškai susitvarkyti su vaikais, vyrai keičia savo nuostatas tradicinių lyčių vaidmenų atžvilgiu vaikų priežiūroje. Tokiu būdu jų vidinė motyvacija kurti ir palaikyti tiesioginį ryšį su vaikais išauga, ir jie skiria tam daugiau laiko ir pastangų. Be to, savarankiškai vaikų priežiūroje dalyvavę vyrai pastebi, kad vaikų prisirišimas tiesiogiai priklauso nuo skiriamo jiems laiko ir dėmesio.

Derindami šeimos maitintojo ir aktyvaus dalyvio vaikų priežiūroje vaidmenis vyrai nuolat turi pergaltoti savo prioritetus ir tai skatino jų sąmoningumą pasirenkant. Sėkmingiausiai laviruoti tarp šių dviejų vaidmenų pavykdavo teims, kurie turėjo lankčius darbo grafikus, tačiau ir jie pripažino, kad turėdavo atsisakyti ilgo darbo vakarais tam, kad skirtų pakankamai dėmesio vaikams, priešingu atveju lankstus darbo grafikas nepadėdavo išspręsti prioriteto vaikams ir darbo dilemos. Atskirai gyvenantiems nuo vaikų vyrams mažiau teko aukoti įsitraukimo į darbą laiką, jie daugiau apribojo savo pomėgius ir kitus laisvalaikio praleidimo būdus, skirdami laisvą laiką vaikams. O kartu su vaikais gyvenantys vyrai pripažino, kad tekdavo pergaltoti savo darbo krūvį ir atsisakyti ilgų darbo valandų, jei norėdavo likti aktyviai įsitraukę į vaikų auginimą.

Šeimos maitintojo vaidmenį išlaikę kartu su vaikais gyvenantys vyrai sulaukdavo partnerės priekaištų, kad per mažai laiko praleidžia su vaikais. Šie vyrai taip pat verčiami reflektuoti, kodėl jie taip elgiasi ir iš naujo susitarti su partnere dėl jos įsitraukimo į vaikų priežiūrą, o vyrų – į darbą. Jie taip pat negali likti visiškai atsiriboję nuo vaikų priežiūros, nes matydami darbo rinkos pokyčius, o kai kurie jų netekdami darbo, patiria šeimos maitintojo vaidmens nestabilumą.

Pasekmės

Taigi, galima teigti, kad tėvystėje sąmoningėjančio vyro elgesio pasekmės – tai kuriami egalitariniai ir hierarchiniai santykiai su vaikais ir jų motina. Vyrų kuriami trijų tipų santykiai: egalitariniai santykiai su vaikais ir vaikų motina, hierarchiniai santykiai su vaikais ir egalitariniai santykiai su vaiko motina ir hierarchiniai santykiai su vaikais ir su vaikų motina.

Galima buvo pastebėti tendenciją, kad aktyviai dalyvaudami vaikų priežiūroje vyrai sukuria labiau egalitarinius santykius su vaikais ir jų motinomis. Tačiau būta išimčių, tėvai-ekspertai, kurie daug laiko praleisdavo su vaikais, bet pasižymėjo nuostatomis, įsitikinimais, prigimtiniais vyrų ir moterų skirtumais, buvo linkę palaikyti hierarchinius santykius su vaikais ir jų motinomis, siekdami savo autoriteto įtvirtinimo. Tačiau vyrų interviu išryškėjo, kad paprastai prigimtiniais vyrų ir moterų skirtumams pritardavo ir partnerės, todėl sutampant partnerių nuostatomis tradicinių lyčių vaidmenų atžvilgiu išlikdavo, nors pakitęs, labiau dalyvaujančio vyro, tačiau vis tik patriarchalinė tėvystės praktika, kai šeimoje lyderiu išlikdavo vyras.

Vis dėlto, kaip minėta anksčiau, vyrai tėvystės praktikose sąmoningėja nevienodai. Labiausiai vyrų sąmoningėjimą lemiantys dalykai: a) vyro asmenybės bruožai – jo pasaulėžiūra ir motyvacija siekti lyderio pozicijos tarpusavio santykiuose su vaikais ir su jų motina; b) išsilavinimas, profesinė veikla, išugdžiusi savirefleksijos įgūdžius; c) gyvenimo krizės, paskatinusios savirefleksiją ir keisti požiūrį, nuostatas, elgesį; d) santykis su vaiko motina.

Visi šie dalykai buvo svarbūs vyro sąmoningėjimui, vis tik išskirtinį vaidmenį vaidina santykis su vaiko motina. Santykiai su vaikais daugiausia priklauso nuo santykio su vaiko motina. Pastarosios sąmoningas skatinimas vyrą įsitraukti į vaikų priežiūrą, galima sakyti, padidino jų vidinę motyvaciją, o konfliktinis santykis neretai silpnino ryšius su vaikais. Vyrų pasilikimas prie labiau įprastų ir žinomų tėvystės praktikų, tokių kaip šeimos maitintojo ir drausmintojų, dažniau pasireiškė, kai buvo stabilus santykis su partnere ir mažesnis partnerės sąmoningumas nevertė jo keisti savo nuostatų bei elgesio praktikų, o hegemoninio vyriškumo normos, vyraujančios visuomenėje, internalizuojamos. Todėl galima sakyti, kad vyrų sąmoningėjimas tėvystėje nėra visiškai autonomiškas ir daugiausia priklauso nuo motinos sąmoningumo, nors vyras su išsilavinimu ir gyvenimo patirtimi gali būti įgijęs savirefleksijos įgūdžių, skatinančių jį sąmoningėti.

7. DISKUSIJA

Šiuo tyrimu buvo siekta atsakyti į klausimą, kaip vyrai, auginantys mažus vaikus, šiuolaikinėje visuomenėje patiria ir praktikuoja tėvystę. Atsakant į šį klausimą bus aptariami grindžiamosios teorijos elementai: išorinės sąlygos (mikro, mezo ir makro aplinka), skatinančios vyro, tapusio tėvu, sąmoningumą, bei jo paties refleksyvumas, lyčių vaidmenų pokyčiai santykyje su vaiko motina ir vaiku vyrui dalyvaujant vaiko priežiūroje.

Šie elementai bus analizuojami pasitelkiant R. Connell (1987) hegemoninio vyriškumo sampratą, P. Bourdieu (2001) vyrų dominavimo analizę, T. Coleso (2008) mozaikinio vyriškumo sampratą, J. Stacey (1990) šeimos įvairovės sampratą, H. Novotny (1981) emocinio kapitalo sampratą, L. Adkins (2004) ir P. Bourdieu (1977) kritinio refleksyvumo sampratas bei P. Bourdieu socialinio kapitalo, *habitus* sampratas. Taip pat tyrimo rezultatai aptariami lyginant juos su tėvystės ir vyriškumo srityje atliktais giminingais tyrimais.

Vyrų sąmoningumas ir šeimos maitintojo vaidmuo

Šeimos srityje R. Connell (1987) aprašytas hegemoninis vyriškumas dažniausiai apibūdinamas kaip pasireiškiantis ilgomis darbo valandomis ir vyrų atsiribojimu nuo vaikų priežiūros. Tyrimas atskleidė, kad buvo dalis fragmentiškai vaikų auginime dalyvaujančių tėvų, kurie derindami didelį darbo krūvį su šeima ar studijas su darbu ir šeima mažai laiko skyrė būti su vaikais. Paprastai tai buvo arba į šeimos maitintojo vaidmenį įsitraukę vyrai, kurie menką įsitraukimą į vaikų auginimą kompensuodavo materialiai aprūpindami šeimą, pasirinkdami disciplinuotojo vaidmenį ar lyderio poziciją šeimoje.

Tyrimas atskleidė, kad tėvo-šeimos maitintojo vaidmuo išlieka svarbus visų tyrime dalyvavusių amžiaus grupių tėvams. Nors galima būtų tikėtis, kad jauniausių tėvų sampratoje šeimos maitintojo vaidmuo turėtų silpnėti, kaip buvo pastebėta J. Branen ir A. Nilsen (2006) tyrime, kuriame nagrinėtos skirtingų vyrų kartų tėvystės praktikos Didžiojoje Britanijoje, tačiau taip nėra. Kaip tik jauniausių disertacijos tyrimo dalyvių pasakojimuose šeimos maitintojo vaidmuo yra labiausiai išreikštas. Galima daryti prielaidą, kad

šeimoms maitintojo vaidmuo stipriausiai pasireiškia tyrimo dalyvių sampratoje dėl kelių priežasčių. Jauniausi tyrimo dalyviai (2331 m.), įgiję žemesnį išsilavinimą, siekia įsitvirtinti darbo rinkoje ir didesnio darbo užmokesčio ir todėl yra stipriai orientuoti į profesinį gyvenimą. Mokslininkai (Legerski, Cornwall 2010) pastebėjo, kad žemesnį išsilavinimą įgiję asmenys labiau linkę palaikyti tradicinius tarpusavio lyčių vaidmenis, net kai struktūriniai darbo rinkos pokyčiai verčia juos apsisukti vaidmenimis prižiūrint vaikus. Autoriai aiškina, kad žemesnio išsilavinimo vyrai ir moterys, įgydami išsilavinimą, neturėjo galimybės susipažinti su socialinio lyčių santykių konstravimo teorijomis, feminizmo judėjimu ir todėl mato mažiau galimybių keisti tarpusavio santykius, o laikosi visuomenėje vyraujančių esencialistinių nuostatų, jų kritiškai nereflektuodami.

Galima manyti, kad jauni tyrimo dalyviai, įgiję aukštąjį išsilavinimą ir uždirbantys daugiau nei žemesnio išsilavinimo jauni vyrai, per karjerą siekia įtvirtinti savo statusą visuomenėje. Noras uždirbti daugiau nei partnerė, nes taip priimta Lietuvos visuomenėje, išreiškia jaunų vyrų siekį dominuoti konkuruojant su kitais vyrais viešajame gyvenime ir taip vyrai viešo gyvenimo hegemoninio vyriškumo apraiškas perkelia į šeimos gyvenimą konkuruodami per karjerą ne tik su vyrais darbe ar draugų rate, bet ir su partnere šeimoje. J. Branen ir A. Nilsen (2006) taip pat pastebėjo, kad vidurinėsios klasės vyrai daugiau siekė karjeros, o darbininkų klasės atstovai siekė pakankamo darbo užmokesčio bei dėl šios priežasties dirbo ilgas darbo valandas. Nors, kaip minėta, tokie autorių pastebėjimai buvo apie vyresnės kartos vyrus.

O vyresni (32–44 m.) disertacijos tyrimo dalyviai, kurie turėjo daugiau nei vieną vaiką, ypač jautėsi atsakingi už šeimos materialinę gerovę, tai skatino daugiau energijos skirti darbui. O išsiskyrę arba skyriumi gyvenantys vyrai galbūt stengėsi kompensuoti retesnį bendravimą su vaiku, todėl rėmė vaikus materialiai. Tačiau turėdami daugiau nei vieną vaiką ar laviruojantys tarp dviejų šeimų aprūpinimo, šie vyrai dažniau pripažino savo galimybių aprūpinti vaikus ribas, todėl negalėdami išlikti šeimos maitintojais daugiau dėmesio skyrė bendravimui su vaikais.

Svarstant, kokiai socialinei klasei priskirti tyrimo dalyvius, remiantis Arvydo Virgilijaus Matulionio (2005) pasiūlytu Lietuvos visuomenės kaip pokomunistinės šalies stratifikacijos modeliu, pagal kurį išskiriamos penkios socialinės

klasės, galima teigti, kad tyrimo dalyviai buvo vidurinėsios klasės atstovai. Nė vienas iš jų nepasižymėjo elitiniais požymiais: nei išskirtinėmis pajamomis, turtu, nei kultūriniu kapitalu. Tačiau nė vienas tyrimo dalyvis, nepaisant kai kurių žemesnio išsilavinimo, nebuvo marginalinių grupių atstovai ar gyvenantys arti skurdo ribos, todėl žemesniajai ir žemiausiajai klasei jų priskirti taip pat galima. Pasak A. V. Matulionio, vidurinioji visuomenės klasė visuomenėje yra aktyviausioji individų grupė, skatinanti visuomenės pokyčius, greičiausiai todėl ir galime pastebėti tyrimo dalyvių gana gerai išvystytus savirefleksijos įgūdžius ir besikeičiančias elgesio strategijas.

Mokslininkai pastebi, kad visuomenei patiriant struktūrinius pokyčius, savivokos pokyčiai nevyksta taip greitai. Todėl Lietuvos visuomenėje gajos vyriškumo normos (Tereškinas 2011) vis dar palaiko šeimos maitintojo modelį ir taip prisideda prie to, kad tyrimo dalyviai sunkiai atsisako šeimos maitintojo vaidmens. Tad galima teigti, kad šeimos maitintojo vaidmuo dažniau silpnėja ne dėl vidinės tėvų motyvacijos, o dėl išorinių aplinkybių: darbo rinkos galimybių ribotumo arba išsilavinimo ir darbo rinkos nesuderinamumo.

2009 m. ekonominė krizė paskatino vyrus permąstyti šeimos maitintojo vaidmenį, ypač tuos tėvus, kurie ją patyrė tiesiogiai: neteko darbo ar patyrė grėsmę jo netekti. Suprasta, kad ekonomines sąlygas ne visada pavyksta kontroliuoti. Tai paskatino tyrimo dalyvius daugiau dėmesio kreipti į santykius su partnerė, daugiau prisidėti prie vaikų auginimo, daugiau praleisti laiko su vaikais, t. y. ieškoti alternatyvių būdų rūpintis šeima. Vis dėlto mokslininkai pastebi, kad nors ir išorinių aplinkybių paskatintas, vyrų tiesioginis rūpinimasis vaikais keičia jų neigiamas nuostatas (Branen, Nilsen 2006, Chesley 2011). Dažniausiai vyrų požiūrio į savarankišką vaikų auginimą teigiami pokyčiai įvyksta tarp vidurinėsios klasės tėvų, kurių nuostatos lyčių atžvilgiu būna mažiau tradicinės (Legerski ir Cornwall 2010).

Šeimos maitintojo vaidmens svarbą tyrimo dalyvių savivokoje liudija ir tai, kad tyrimo dalyviai, negalintys būti šeimos maitintojais, jaučia savivertės sumažėjimą bei kaltės jausmą. Visuomenėje vyraujančio hegemoninio vyriškumo spaudimą labiau jaučia internalizavę šeimos maitintojo lūkesčius jauni tyrimo dalyviai, žema saviverte pasižymintys, išsiskyrę, neužtikrinti tėvai ir netradicinės seksualinės orientacijos tėvai. Save nuvertinantys išsiskyrę vyrai, kurių vyriškumo samprata glaudžiai siejosi su šeimos turėjimu, jautėsi subordinuoti

vedusių ir šeimas turinčių vyrų. Internalizavę šeimos maitintojo vaidmenį jauni vyrai jautėsi atsakingi už šeimos finansinį aprūpinimą ir savo savivertę siejo su darbo užmokesčio dydžiu ir darbo turėjimu.

Vyrų sąmoningumas ir emocinis kapitalas

Kai kuriems vyrams sąmoningėjimas santykiyje su buvusia partnere ir vaikais nebuvo lengvas. Neturėję galimybių sukaupti emocinio kapitalo tėvų šeimoje ar per išsilavinimą, tyrimo dalyviai pasitelkia išorinę psichologo, priklausomų nuo alkoholio asmenų bendruomenės pagalbą savo emociniam pasauliui pažinti. Neturėdami tarpusavio santykių kūrimo patirties tėvų šeimoje, vyrai tarpusavio santykių kūrimo mokosi iš partnerės, savo draugų aplinkos ar ekspertinės literatūros. Tad feminisčių autorių (Hochschild 1998, Illouz 1997, Reya 2004) teiginys, kad šeimose už emocinį klimatą vis tik labiau atsakinga yra moteris, gali būti patvirtinama tyrimo dalyvių patirtimis, kai išsiskyre ar skyrium gyvenantys vyrai buvo skatinami vaikų motinų išlaikyti ryšius su vaikais.

Emocinį kapitalą, kaip teigė H. Nowotny (1981), padeda kaupti prieštarų ir kliūčių įveikimas. Taigi, vyrai, sėkmingai įveikę gyvenimo krizes: santykių krizes šeimoje, skyrybas, priklausomybę nuo alkoholio, pasižymėjo didesniais savirefleksijos įgūdžiais bei aiškiau žinojo vaikų ugdymo tikslą. Taigi, labiausiai savo patirtis reflektavo tie tyrimo dalyviai, kurie buvo patyrę savo tėvo vaidmens *habitus* ir išorinės aplinkos neatitikimus. Tačiau, kaip teigia L. Adkins (2004), sąmoningumas ir savirefleksijos įgūdžiai nebūtinai skatina keisti tradicijas. Tad kai kurie iš šių gerai save pažįstančių vyrų išlaikė hierarchinius santykius su savo vaikais ir vaikų motinomis. Tik tie hierarchiniai santykiai įgijo kitokį pobūdį. Ankstesnių kartų patriarchalinis tėvas reikalavo besąlyginio paklusnumo jam savo šeimoje, o šiuolaikinis hierarchinius santykius išlaikęs tėvas derina sprendimus su vaiko motina, tačiau pasitelkęs ekspertines žinias ir prigimtinių vyro pranašumą siekia, kad jo autoritetas būtų pripažintas.

Tad galima sutikti su L. Adkins įžvalga, kad lyčių santykiai nebūtinai keičiasi vyrai sąmoningėjant savo veiksmuose. Taip pat šį reiškinį galima aiškinti ir pasitelkiant T. Coleso (2008) mozaikinio vyriškumo sampratą, pagal kurią vyrai gali išlaikyti dominavimo poziciją, remdamiesi bent vienu hegemoninio vyriškumo bruožu, šiuo atveju ekspertinėmis ugdymo žiniomis ir prigimtiniais

vyriškumo pranašumu. Kad vyktų lyčių vaidmenų pokyčiai, reikia, kad ir moteris sąmoningai dalyvautų santykiuose su vyru. Pavyzdžiui, kai kurie egalitarinius santykius su vaikais palaikantys vyrai buvo skatinami partnerių prisiimti disciplinuotojo vaidmenį. Galima sakyti, kad tokiu būdu partnerės bando grąžinti vyrus prie norminio vyriškumo bruožų, kuomet šie jų atsisako. Tai rodo, kad norminio vyriškumo diskursas visuomenėje stipriai veikia ne tik vyrus, bet ir moteris. Vis dėlto priešara tarp visuomenės ir partnerės lūkesčių gali nusverti pokyčių link, kai pati partnerė imasi naujo vaidmens, pavyzdžiui, išeina į darbą nepasibaigus vaiko priežiūros atostogoms ir patiki vaiko priežiūrą vyrui.

Plintant naujojo tėvo modelio apraiškoms, vyrai dalyvauja gimdyme. Reiktų pastebėti, kad dalyvavimas vaiko gimdyme tėvų vertinamas nevienareikšmiškai.

Vyrai pripažįsta, kad ši patirtis suteikia stiprių emocijų, tačiau kai kuriems vyresniems vyrams partnerės skausmo išgyvenimas nustelbia vaiko gimimo džiaugsmą ir jie linkę vengti šios patirties pasikartojimo. A. Petkevičienės ir J. Smilgienės (2012) kiekybinis tyrimas taip pat parodė, kad nors kūdikio sutikimo kultūra Lietuvoje ir keičiasi (po Nepriklausomybės atkūrimo vyrai gali dalyvauti gimdyme ir tai daro), tačiau ši praktika, kaip nustatyta per apklausą, vertinama priešaringai. Viena vertus tiek moterys, tiek vyrai dažnai įvardydavo, kad vyro pareiga ir atsakomybė yra palaikyti moterį per gimdymą emociškai ir taip pat jam suteikiama galimybė patirti gimimo džiaugsmą. Tačiau kita vertus vyrų neigiamų emocijų baimės ir nuogąstavimai bei moterų noras išlaikyti šią patirtį privačią skatina vyrus nedalyvauti gimdyme. Tokiu būdu pasireiškia vyrų noras išlikti racionaliems ir išvengti stiprių neigiamų emocijų, tai galima būtų sieti su nenoru keisti tradicijas ir kaupti emocinį kapitalą.

Vyrų sąmoningumas ir lyčių vaidmenų pokyčiai

Kaip minėta, vyrų sąmoningumo didėjimą tėvystės praktikose skatino mikro, mezo ir makro sąlygos bei jų prieštaros. Kalbant apie aktyviai dalyvavusius vaikų auginime vyrus reiktų pastebėti, kad pati vaikų priežiūra neretai keitė vyrų išankstines nuostatas, jog moterys geriau geba prižiūrėti vaikus. Taip pat emocinis pasitenkinimas, patiriamas bendraujant su vaikais, skatino vyrus toliau skirti kuo daugiau laiko ir dėmesio jiems. O vaiko prisirišimas prie tėvo, didėjantis

kartu su praleidžiamu laiku, paskatino vyrus suvokti, kad su vaikais praleidžiamas laikas tiesiogiai veikia ryšį su jais. Taigi, vyrų sąmoningumas santykiuose su vaikais skatino juos aktyviai dalyvauti vaikų priežiūroje.

Objektyvių makro sąlygų pokyčiai taip pat skatino vyrus aktyviai įsitraukti į vaikų auginimą. Visuomenės struktūriniai pokyčiai akivaizdūs palyginus vyrų, sukūrusių pakartotines šeimas po 10–15 metų, patirtis bei turėjusių vaikų priežiūros patirtis apie 1990–1995 m. Jų pasakojimai liudija, kad ankstesnės sąlygos buvo visai kitos, nebuvo tiek prieinamos literatūros ir informacijos apie vaikų auginimą, trūko pasiruošimo gimdymui kursų, tad tekdavo pasikliauti ankstesnės kartos tėvų patirtimi. Šiais laikais retas tėvas semiasi patirties iš tėvų šeimos. Tyrimo dalyvių manymu, situacija tiek pasikeitusi, kad ankstesnės kartos tėvų turėti įgūdžiai ir informacija yra pasenusi.

Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, kad kita priežastis, kodėl sudėtinga remtis ankstesnės kartos tėvų patirtimi, tai dažniausiai prasti santykiai su savo tėvu. Retas tyrimo dalyvis turėjo gerą ryšį su savo tėvu bei retas matė gražius tėvų tarpusavio santykius. Tad dažniau neigiama tėvų šeimos santykių patirtis bei pačių vyrų, sukūrusių naujas šeimas po skyrybų, patirtis paskatino vyrus reflektuoti tarpusavio santykius su dabartine partnere, kurti geresnius tarpusavio santykius bei ieškoti gilesnio ryšio su savo vaikais. Vis dėlto nors neigiama tarpusavio santykių patirtis paskatino su dabartine partnere kurti labiau egalitarinius santykius, tačiau nebūtinai sąlygojo atsisakyti esencialistinių įsitikinimų dėl vyrų ir moterų skirtumų. Lyčių skirtumų samprata taip pat buvo palaikoma visuomenės ir krikščionių religijos, priskiriančios skirtingas pareigas moterims ir vyrams šeimoje, remiantis jų prigimtinais skirtumais.

Tyrime atsiskleidęs tėvų sąmoningumas ir demokratinių vertybių šeimoje įgyvendinimas patvirtina sociologo S. Williamso (2008) tyrimo rezultatus, kad šiuolaikinėse visuomenėse tėvas tampa vis sąmoningesnis. S. Williamso teiginys, kad šeimos tampa demokratiškesnės, remiasi viešosios demokratijos taisyklėmis, atsispindi tyrimo dalyvių refleksijose, priešingai matytam autokratiškam modeliui ar šeimoje nedalyvaujančio tėvo modeliui. Tyrimo dalyviai taiko demokratines vertybes šeimoje, stengiasi išklausti šeimos narių nuomones, suteikia vaikams daugiau pasirinkimo galimybių, skatina jų atsakomybę, dažnai auklėja vaikus per diskusijas. Matydami nuolat kintantį modernų pasaulį,

tėvai stengiasi ugdyti vaikų lankstumą, kūrybiškumą, gebėjimą prisitaikyti visuomenėje. Tėvai, „investuojantys“ į vaiko ugdymą daugiausia laiko ir energijos, lengviau įvardija ugdymo tikslus.

Šeimos formų ir tėvystės praktikų įvairovė

Renkant tyrimo duomenis iš skirtingo šeiminio statuso, išsilavinimo, pasaulėžiūros, gyvenimiškos patirties tyrimo dalyvių, tikėtasi tėvystės praktikų įvairovės. Nors gyvenančių kartu su vaikais ir gyvenančių atskirai vyrų tėvystės praktikos skiriasi, tačiau išplėstinės šeimos pavyzdžių, kuriuos nagrinėja J. Stacey (1990), suformulavusi „šeimos įvairovės“ sampratą, būta vos keletas. Išplėstinės šeimos apibūdinimas, paremtas keleto šeimų bendradarbiavimu vaikų labui, buvo aptiktas tik homoseksualios poros, bendradarbiaujančios su buvusiu sutuoktine prižiūrint vieno iš partnerių biologinius vaikus, praktikoje. Kiti išsiskyrę vyrai apsiribodavo tik ryšių su vaikais palaikymu, tačiau buvo vengiama patėvių ir biologinių tėvų santykių. Dažniausiai šeimoje atsiradus patėviui, santykiai su biologiniu tėvu susilpnėdavo ar net nutrūkdavo. Taip pat ir minėtame išplėstinės šeimos pavyzdyje vaikų mama neturėjo draugo, tad santykių tarp patėvio ir biologinio tėvo taip pat išvengta.

Taigi, W. Marsiglio (2004) aprašyti biologinių tėvų ir patėvių ryšiai negali būti palyginami remiantis tyrimo duomenimis. Iš išsiskyrusių biologinių tėvų pasakojimų sužinome, kad dėl tėvo statuso tarsi vyksta konkurencija, kuri paprastai išsprendžiama vienam vyrui pasitraukus iš vaiko gyvenimo. Galima svarstyti, kad tai hegemoninio vyriškumo apraiškos Lietuvos šeimų gyvenimuose.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad tyrimo dalyviai pasižymi „naujojo tėvo“ modelio bruožais – daug dalyvauja vaikų auginime. Nors materialinis vaikų aprūpinimas jiems svarbus, tačiau ryšio su vaiku palaikymas viena-reikšmiškai yra pirmoje vietoje. Tyrimo dalyvių refleksijos rodo, kad jų tėvystės praktikos tampa vis labiau sąmoningos, vaikų auklėjimas ir ugdymas tampa vis labiau tikslingas, retai vaiko auklėjimas paliekamas vien tik ugdymo įstaigoms ar partneriui. Tyrimo dalyviai nori aktyviai dalyvauti vaikų gyvenime, pabrėžiamas ryšio su vaiku užmezgimas ir palaikymas per bendrai kartu leidžiamą laiką. Tėvo auklėjimas dažnu atveju netenka autoritariškumo, santykiai šeimoje kuriami demokratinių vertybių pagrindu.

1. XX a. pabaigą ir XXI a. pradžią galima vadinti pereinamuoju laikotarpiu, kai šeimos maitintojo vaidmuo vyrams vis dar aktualus ir taip pat vis daugiau pastebima „naujojo tėvo“ praktikų. Kaip „naujos tėvystės“ praktikas galima įvardyti: pasiruošimą vaiko gimimui, dalyvavimą per gimdymą, savarankišką vaiko priežiūrą, domėjimąsi vaiko auklėjimo naujovėmis ir tiesioginio ryšio su vaiku užmezgimą.
2. Sukurta grindžiama teorija „tėvystėje sąmoningėjantis vyras“ atskleidžia, kad vyrą sąmoningėti skatina tokios priežastinės mikro, mezo ir makro sąlygos: vidinė motyvacija, savarankiška vaiko priežiūra, partnerių domėjimasis vaikų ugdymu, šeimos santykių krizės, išsilavinimas, darbas, susijęs su ugdymo klausimais, prieinama ekspertinė literatūra vaikų ugdymo klausimais. Esant šioms sąlygoms vyrui, prižiūrinčiam vaikus, keliami didesni reikalavimai, taip pat skatinamas jo sąmoningėjimas auginant vaikus.
3. Vyrai tėvystės praktikose sąmoningėja nevienodai. Labiausiai vyrų sąmoningėjimą lemiantys dalykai: a) vyro asmenybės bruožai – jo pasaulėžiūra ir motyvacija siekti lyderio pozicijos tarpusavio santykiuose su vaikais ir su vaikų motina; b) išsilavinimas, profesinė veikla, išugdžiusi savirefleksijos įgūdžius; c) gyvenimo krizės, paskatinusios savirefleksiją ir požiūrio, nuostatų, elgesio keitimą; d) santykis su vaiko motina.
4. Vyro savarankiška vaikų priežiūra didina jo emocinį kapitalą ir skatina jo sąmoningumą bei keičia tradicinių lyčių vaidmenų sampratą, priskiriančią ankstyvo rūpinimosi vaikais gebėjimus prigimtinėms moterų savybėms. Iš vaiko gaudamas grįžtamąjį ryšį ir įgydamas vaiko priežiūros įgūdžių vyras jaučia didesnę motyvaciją toliau aktyviai dalyvauti vaiko auginime.
5. Išskirtinę reikšmę vyro sąmoningėjimui tėvystėje turi santykis su vaiko motina. Jei ji sąmoningai skatina vyrą įsitraukti į vaikų priežiūrą, tai didėja jo vidinė motyvacija dalyvauti vaikų priežiūroje. Vyrų sprendimas naudoti labiau įprastas ir žinomas tėvystės praktikas, tokias kaip šeimos maitintojo ir drausmintojų, dažniau pasireiškė, kai buvo stabilus santykis

su partnere ir dėl mažesnio jos sąmoningumo jis nesijautė įpareigotas keisti savo nuostatų bei elgesio praktikų, o hegemoninio vyriškumo normos, vyraujančios visuomenėje, buvo internalizuojamos. Todėl galima sakyti, kad vyrų sąmoningėjimas tėvystėje nėra visiškai autonomiškas ir daugiausiai priklauso nuo motinos sąmoningumo, nors vyras gali būti per išsilavinimą ir gyvenimo patirtį įgijęs savirefleksijos įgūdžių, skatinančių jo sąmoningėjimą.

6. Vyrų sąmoningumas tėvystės praktikose nebūtinai keičia jų vyriškumo ir moteriškumo sampratą, todėl kai kurie tyrimo dalyviai išlaikė hierarchinius santykius su savo vaikais ir vaikų motinomis. Tik tie hierarchiniai santykiai įgijo kitokį pobūdį. Ankstesnių kartų patriarchalinis tėvas reikalavo besąlyginio paklusnumo jam savo šeimoje, o šiuolaikinis hierarchinius santykius išlaikęs tėvas derina sprendimus su vaiko motina, tačiau naudodamasis ekspertinėmis žiniomis ir „prigimtiniu“ savo lyties pranašumu siekia, kad jo autoritetas būtų pripažintas.
7. Stabilų santykį su partnere turintys tyrimo dalyviai paprastai dalijosi vaikų priežiūra tik su partnere. Papildomi asmenys iš artimos aplinkos į šeimą buvo retai įsileidžiami. Todėl galima sakyti, kad tyrimo dalyviai gyveno pagal modernios, branduolinės šeimos modelį.
8. Išliekančią šeimos maitintojo vaidmens svarbą galima sieti su R. Connell dominuojančio vyriškumo normomis visuomenėje. Hegemoninis vyriškumas pasireiškia tėvystės praktikose, kai vyro kaip lyderio pozicija šeimoje grindžiama „prigimtiniu“ pranašumu prieš moterį, o didesnio darbo užmokesčio nei partnerės siekis motyvuojamas pareiga materialiai aprūpinti šeimą.
9. T. Coleso mozaikinis vyriškumas, apimantis hegemoninio vyriškumo bruožus, pasireiškia netradicinės seksualinės orientacijos vyrų tėvystės sampratoje. Viena vertus jie, imituodami heteroseksualius santykius su partnere, prisitaiko prie dominuojančios tėvo institucijos ir slepia savo tikrą tapatybę. Tačiau kita vertus jie taip pat linkę pabrėžti savo tėvystės praktikos pranašumą prieš heteroseksualius tėvus, neturinčius vaikų priežiūros įgūdžių, ir tėvo statuso pranašumą prieš vaikų neturinčius homoseksualius vyrus.

10. Tie tyrimo dalyviai, kurie gyvena skyriumi ar yra išsiskyre, linkę palaikyti tiesioginį ryšį su vaikais vengdami bendravimo tarpusavyje. Jei biologinis tėvas nėra pakankamai sąmoningas ar aktyvus, tėvo vietą vaiko gyvenime nulemia motinos sprendimas. Suaugusių vaikų turinčių išsiskyrusių vyrų patirtys liudija, kad anksčiau tėvo ir vaiko ryšį motinos buvo linkusios nutraukti, kai šeimoje atsirasdavo kitas vyras. O mažų vaikų turintys išsiskyre vyrai šiais laikais labiau motinų skatinami išlaikyti ryšį su vaikais bei patys vyrai sąmoningėdami pasižymi didesne vidine motyvacija aktyviai dalyvauti vaiko gyvenime, net ir negyvendami kartu su vaiku.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Adkins, L. 2004. Reflexivity: Freedom or habit of gender? In *Feminism after Bourdieu*. Blackwell Publishing, p. 191-223.

Allen, S. M., Hawkins, A. J. 1999. Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. *Journal of Marriage and Family* 61(February): 199-212.

Almqvist, A. L. 2008. Why Most Swedish Fathers and Few French Fathers Use Paid Parental Leave: An Exploratory Qualitative Study of Parents. *Fathering*, Vol. 6, No. 2, Spring: 192-200.

Anderlik, M. R., Rothstein, M. A. 2002. DNA- Based Identity Testing and the Future of the Family: A Research Agenda. *American Journal of Law & Medicine*. 28:215-232.

Backett, K. 1987. The negotiation of fatherhood. In *Reassessing fatherhood: New observations on fathers and the modern family*. Ed. Lewis, C., O'Brien, M. Newbury Park, CA:Sage. p.74-90.

Baskerville, S. 2004. Is There Really a Fatherhood crises. *The Independent Review*, v. VIII, n. 4, Spring: 485-508.

Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Translated by Ritter, M. London: Sage Publications. p. 103-126.

Beck, U. Beck- Gernsheim, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Translated by Ritter, M., Wiebel, J. Polity Press, p. 22.

Beck, U., Giddens, A., Lash, S. 1994. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Blumer, H. 1986a. *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. University of California Press, US, p. 2.

Blumer, M. 1986b. *The Chicago School of Sociology – Institutionalization, Diversity and The Rise of Sociological Research*. The University of Chicago Press, US, p. 1-11.

Borst, C. 2007. Postmodernism. In *International Encyclopedia of men and masculinities*, ed. Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B., Pringle, K., Routledge, Taylor & Francis Group, London, p. 500.

Bourdieu, P. 2001. *Masculine Domination*. Translated by Nice, R. Stanford University Press.

Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Translated by Nice, R. Cambridge University Press.

Brandth, B., Kvande, E. 1998. Masculinity and Child Care: The Reconstruction of Fathering, *The Editorial Board of Sociological Review*, Blackwell Publishers, UK, USA, p. 293.

Branen, J., Nilsen A. 2006. From Fatherhood to Fathering: Transmission and Change among British Fathers in Four – generation Families, *Sociology*, 40, 335, SAGE.

Brazienė, R. 2002. *Socialinių sluoksnių formavimasis nepriklausomoje Lietuvoje*. Socialinių mokslų daktaro disertacija (sociologija 05S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.

Breuer, F. 2010. *Reflexive Grounded Theory. Eine Einführung für die Forschungspraxis*, unter Mitarbeit von Dieris, B., Lettau, A. 2. Auflage p. 63-65.

Bruce, S., Yearley, S. 2006 *The SAGE Dictionary of Sociology*. SAGE publications, London, p. 239.

Butler, J. 2004. *Undoing Gender*. Routledge: New York.

Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London, Routledge.

Butvilas, D. 2010. *Veiksniai, įtakojantys jaunų žmonių, sergančių epilepsija, gyvenimo visavertiškumą*. Biomedicinos mokslų daktaro disertacija, (slauga 11B), Kauno medicinos universitetas, Kaunas.

Castells, M. 2006. *Tapatumo galia*, versta iš *The Power of Identity*, 2nd ed., vert. Droblytė, P. Blackwell Publishers, Poligrafija ir informatika, p. 196.

Charmaz, K. 2009. *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*, Sage, Los Angeles, p. 127-130.

Charmaz, K. C. 2011. Den Standpunkt verändern: Methoden der konstruktivistischen Grounded Theory. pp. 184. in *Grounded Theory Reader 2., aktualisierte und erweiterte Auflage*, ed. by Mey, G., Mruck, K. The Netherlands: VS Verlag.

Chambers, D. 2012. *A Sociology of Family life. Change and Diversity in Intimate Relations*, Polity Press, USA.

Chesley, N. 2011. Stay-at-Home Fathers and Breadwinning Mothers: Gender, Couple Dynamics, and Social Change. *Gender & Society*. 25: 642-664.

Clarke, A. E. 2005. *Situational Analysis. Grounded Theory after the Postmodern Turn*. Sage Publications, University of California, USA.

Clarke, V., Kitzinger, C. 2004. Lesbian and gay parents on talk shows: resistance or collusion in heterosexism. *Qualitative Research in Psychology* 1: 195-217.

Coles T. 2008 Finding space in the field of masculinity: Lived experiences of men's masculinities. *Journal of Sociology, The Australian Sociological Association*, Volume 44(3):233-248.

Coltrane, S. 1996. *Family man. Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, Oxford University Press, New York, p. 33.

Connell, R. W. 1987 *Gender and Power*. Polity Press.

Connell, R. W. 2005. *Masculinities*, Polity Press, UK, p. xii, 68.

Connell, R. W. 2000. *The Men and The Boys*. University of California Press, US, p. 4.

Connell, R. W., Messerschmidt, J. W. 2005. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, Vol. 19. No. 6, December: 829-859.

Corbin, J., Strauss, A. 2008. *Basics of Qualitative Research 3e*. Sage Publications Inc., p. 1-7.

Corbin, J. M. 2011. Eine analytische Reise unternehmen. in *Grounded Theory Reader 2., aktualisierte und erweiterte Auflage*, ed. by Mey, G., Mruck, K. The Netherlands: VS Verlag. p. 163 –180.

Christiansen, S. L, Palkovitz, R. 2001. Why the , 'Good Provider' Role Still Matters: Providing as a Form of Paternal Involvement, *Journal of Family Issues*, SAGE: 22: 84-106.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: trečiasis elektroninis leidimas. Kompaktinė plokštelė / red. kolegija: Keinys, S., Bilkis, Paulauskas, J., Vitkauskas, V. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt> (2014 09 17)

Demetriou D. Z. 2001. *Connell's concept of hegemony masculinity: A critique. Theory and Society, 30: 337-361*

Demografijos metraštis 2013. 2014. Lietuvos Statistikos departamentas. p. 96.

Denzin, N. K. 1997. Interpretive Ethnography. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft, 3 Jahrg., Heft 3/2000. S. 401-409.*

Denzin, N. K., Lincoln, Y. 2005. Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. In *Denzin, N. K. & Lincoln Y. S. (Hrsg.), Handbook of qualitative research (3. Aufl., S.1 –32). London: Sage.*

Deutsch, F. M. 2007. Undoing Gender. *Gender & Society.* Vol. 21 No. 1, February:106-127.

Deutsch, F. M. 1999. *Halving it all: How equally shared parenting works.* The President and Fellows of Harvard College, US.

Dewey, J. 1929. *Experience and Nature.* George Allen & Unwin, LTD, London.

Dollahite, D. C., Hawkins, A. J., Brotherson, S. E. 1997. Fatherwork: A Conceptual Ethic of Fathering as Generative Work. In *Generative Fathering. Beyond Deficit Perspectives.* ed. Hawkins, A. J., Dollahite D.,C. Sage Publications, Vol. 3, USA, p. 20-29.

Dollahite, D. C., Hawkins, A. J. 1998. A Conceptual ethic of Generative Fathering. *Journal of Men's Studies, 7* No. 1: 109-132.

Doucet, A. 2006a. *Do Men Mother?* University of Toronto Press, p. 20.

Doucet, A. 2006b. 'Estrogen-filled worlds': fathers as primary caregivers and embodiment. *The Sociological Review, 54:4,* 696-716.

Doucet, A. 2007. Fatherhood, fathering. In *International Encyclopedia of men and masculinities,* ed. Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B., Pringle, K., Routledge, Taylor & Francis Group, London, p. 192-194.

Dowd, N. E. 2005-2006. Parentage at Birth: Birthfathers and Social Fatherhood. *William & Mary Bill of Rights Journal.* Vol.14:909-942.

Edwards, T. 2006 *Cultures of Masculinity.* Routledge: Taylor and Francis group, London and New York. p. 2,

Erikson, H. E. 1963. *Childhood and Society. Second Ed.* W.W. Norton & Company, US, p. 267

Featherstone, B. 2004. Fathers Matter: A Research Review, *Children & Society*, Vol. 18 , p. 312-319.

Fontana, A., Frey, J. H. 2005. The Interview: From Neutral Stance to Political Involvement. In *The Sage Handbook of Qualitative Research. Third, Edition.* ed. Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. SAGE Publications, US, p. 697.

Flood, M. 2007. Fathers' rights. In *International Encyclopedia of men and masculinities*, 2007. ed. Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B., Pringle, K., Routledge, Taylor & Francis Group, London, p. 202-203.

Gaidys, V. 1990. Išsiskyrusieji apie save, *Žvilgsnis į šeimą (straipsnių rinkinys)*. red. koleg. Gaidys, V., Žvinklienė, A., Dumbliauskas, V. Lietuvos mokslų akademija. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vilnius, p. 97-105

Garfinkel, H. 1967. *Studies in ethnomethodology.* Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, US.

Gečienė, I. 1994-1995. Tradicinio požiūrio į tėvo ir motinos vaidmenis kitimas. *Lietuvos šeima.* Mokslinės- praktinės konferencijos „Lietuvos Šeima: Tradicijos ir Ateitis“, įvykusios Vilniuje, 1994 m. spalio 25-26 d. d., medžiaga. Vilnius, p. 117 –119.

Gečienė, I., 2006. *Vyrai ir moterys Lietuvoje.* Vilmorus, VU Lyčių studijų centras.

Giddens, A. 2000a. *Modernybė ir asmens tapatumas,* Vilnius: Pradai, p. 33-35.

Giddens, A. 2000b. Living in a Post-Traditional Society. In *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order.* Beck, U., Giddens, A., Lash, S. Polity Press, UK.

Giddens, A. 1993. *Modernity and Self Identity. Self and Society in the Late Modern Age.* Polity Press, UK, p. 108

Gillis, J. R. 2000. Marginalization of Fatherhood in Western Countries, *Childhood*, Vol. 7, Issue 2, p. 225-38.

Glaser, B. G. 1999. The Future of Grounded Theory. Keynote Address from the Fourth Annual Qualitative Health Research Conference. *Qualitative Health Research.* Vol. 9, No. 6, November 1999. 836-845. Sage Publications.

Glaser, B. G., Strauss, A. L. 2006. *The Discovery of Grounded Theory. Strategies of Qualitative Research*. 1967, renewed 1995, reprinted 2006. Aldine-Transaction, US.

Goldberg A. E. 2010. Studying Complex Families in Context. *Journal of Marriage and Family* 72 (February 2010): 29-34. Blackwell Publishing Limited.

Goldberg A. E., Downing J. B., Moyer M. A. 2012 Why Parenthood and, Why Now? Gay Men's Motivations for Pursuing Parenthood. *Family Relations* 61 (February 2012): 157-174. Department of Psychology, Clark University.

Goldberg A. E., Smith J. Z., Perry- Jenkins M. 2012. The Division of Labor in Lesbian, Gay, and Hetrosexual New Adoptive Parents. *Journal of Marriage and Family* 74 (August 2012) 812-828.

Griswold, R. L. 1993. *Fatherhood in America: a history*. BasicBooks, a Division of Harper Collins Publishers, Inc. p. 5;8;90-94.

Hearn, J., Nordberg, M., Andresson, K., Balkmar, D., Gottzén, L. Klinth, R., Pringle, K., Sandberg, L. 2012. Hegemonic masculinity and Beyond: 40 Years of Research in Sweden. *Men and Masculinities* 15 (1) 31-55.

Hochschild, R. A. 1998. The sociology of emotions as a way of seeing. in *Emotions in Social life*. ed. by Bendelow, G., Williams, S. J. Routledge: London & New York, p. 5.

Holter, Q. G. 2007. *Men's work and Family Reconciliation in Europe*, Men and Masculinities, 9, p. 425.

Illouz, E. 1997 Who Will Care for the Caretaker's Daughter? Toward a Sociology of Happiness in the Era of Reflexive Modernity. *Theory, Culture and Society*. 14 (4):31-66.

Irigaray, L. 2002. Why Cultivate Difference? Toward a Culture of Two Subjects. *Paragraph*, November 1.

Ishii- Kuntz, M. 2003. Balancing fatherhood and work: emergence of diverse masculinities in contemporary Japan. in *Men and Masculinities in Contemporary Japan. Doslocating the salaryman doxa*. ed. by Roberson, J. E., Suzuki, N., US, Canada, p. 198- 217.

Jasiukveičiūtė, T. 2014. *Priklausomų nuo alkoholio asmenų tapatumo rekonstravimas blaivybės periodu*. Daktaro disertacija. Sociologijos mokslai (05S), Vilniaus u-tas, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Vilnius.

Kay, R. 2007. In our society it's as if the man is just some kind of stud: Men's Experiences of Fatherhood and Fathers Rights in Contemporary Russia. In *Gender, Equality and difference during and after State Socialism*. Ed. by R. Kay. Studies in Central and Eastern Europe, University of Glasgow, UK. p.125-145.

Kanopienė, V. 2000. Darbo pasidalijimas šeimoje. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Straipsnių rinktinė. Vilniaus u-to I-kla, p. 83-91.

Kaučikienė, J. Švedaitė-Sakalauskė, B. 2007. Tėvo vaidmuo probleminėse šeimose: kokybinė analizė. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 4. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, p.105-115.

Kearney, J., Månsson, S. A., Plantin, L., Pringle, K., Quaid, S. 2000 *Fatherhood and Masculinities: a comparative study of the ideals and realities of fatherhood and masculinity in Britain and Sweden*, Centre for Social Research and Practice, University of Sunderland, p. 10.

Kimmel, S. M. 2008. The Gendered Family. In *The Gendered Society*. 3rd. ed. Oxford University Press, p. 127-161.

Kinkler L. A., Goldberg A. E. Working With What We've Got: Perceptions of Barriers and Supports Among Small – Metropolitan - Area Same Sex Adopting Couples. *Family Relations* 60 (October 2011): 387-403.

Kirk, D. 1996. Demographic Transition Theory. *Population Studies*. 50: 361-387.

Klinth, R. 2008. The Best of Both Worlds? Fatherhood and Gender Equality in Swedish Paternity Leave Campaigns, 1976–2006. *Fathering*. Vol. 6, No. 1, Winter 2008:20-38.

Kraniauskas, L. 2008. Posovietinis vyriškumas: išbrauktas ar nepastebėtas dienotvarkės klausimas? (I), *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (22), p. 110-123.

Kraniauskas, L. 2010 Posovietinis vyriškumas: išbrauktas ar nepastebėtas dienotvarkės klausimas? (II), *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (27), p. 131-150.

Kraniauskienė, S. 2003. *Tapatybės konstravimas biografijose. (Kartos ir lyties identitetas XX a. lietuvių autobiografijose.)* Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, sociologija (05 S), Vilnius: Vilniaus universitetas.

Kublickienė, L. 2003. *Vyriškų vaidmenų ypatumai dabarties Lietuvoje*, Sociologija. Mintis ir veiksmas 2: 77-86.

Kuckartz, U., Dressing, T., Rädiker, S., Stefer, C. 2007 *Qualitative Evaluation. Der Einstieg in die Praxis*. Wiebaden Verlag zur Sozialwissenschaften, GWV Fachverlage GmbH, p. 100-103.

Kurdek, L. A. 2007. The Allocation of Household Labor by Partners in Gay and Lesbian Couples. *Journal of Family Issues* 28: 132-148.

LaRossa, R. 1997. *The Modernization of Fatherhood: a Social and Political History*. The University of Chicago. USA. p. 11.

LaRossa, R. 1988. Fatherhood and Social Change. *Family Relations*, Vol. 37 (October), No. 4:451-457.

Legerski, E. M., Cornwall, M. 2010. Working - Class Job Loss, Gender, and the Negotiation of Household Labor. *Gender and Society*. 24:447-474.

“Lernen konzeptuell zu denken. Juliet M. Corbin im Gespräch mit César A. Cisneros - Puebla“. 2011 p. 79 -88 in *Grounded Theory Reader 2., aktualisierte und erweiterte Auflage*, ed. by Mey, G., Muck, K. The Netherlands: VS Verlag.

Litvinienė, J. 1994-1995. Moteris šeimoje ir visuomenėje. *Lietuvos šeima*. Mokslinės- praktinės konferencijos „Lietuvos Šeima: Tradicijos ir Ateitis“, įvykusios Vilniuje, 1994 m. spalio 25-26 d. d., medžiaga. Vilnius, p.123-126.

Lorber, J. 2000. Using Gender to Undo Gender: A Feminist Degendering Movement. *Feminist Theory*. Vol. 1(1): 79–95.

Lovell, T. 2000. Thinking Feminism with and Against Bourdieu, in *Reading Bourdieu on Society and Culture*. Oxford: Blackwells.

MacInnes, J. 1998 *The End of Masculinity: The Confusion of Sexual Genesis and Sexual Difference in Modern Society*, Buckingham: Open University Press, p. 2.

Marcinkevičienė, D. 1999. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje, XIX amžiuje- XX amžiaus pradžioje*. Vilnius, Vaga, p. 50-51; 165-167.

Marsiglio, W., Hinojosa, R. 2007. Managing the Multifather Family: Stepfather as Father Allies, *Journal of Marriage and Family* 69, August 2007, p. 845-862.

Marsiglio, W. 2004a. Fatherhood. In *Men & Masculinities: a social, cultural, and historical encyclopedia*, ed. Kimmel, M., Aronson, A. žiūrėta internete: www.abc-clio.com [žiūrėta 20130117]. p. 275-278.

Marsiglio, W. 2004b *Stepdads. Stories of Love, Hope and Repair*. Rowman&Littlefield publishers, Inc.US.

Marsiglio, W. 1995. Fathers' Diverse Life Course Patterns and Roles: Theory and Social Interventions. In *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Ed. W. Marsiglio. SAGE Publications, pp. 85; 237-238.

Maslauskaitė, A. 2013. Partnerystės atkūrimas po skyrybų: tendencijos ir socialinė diferenciacija. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*. 4 (2):103-117.

Maslauskaitė, A., Jasilionienė, A., Jasilionis, D., Stankūnienė, V. 2013. Skyrybos ir sutuoktinių socialiniai ekonominiai ištekliai. *Filosofija. Sociologija*. T. 24. Nr. 4, p. 237–245.

Maslauskaitė, A. 2010. Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės. *Filosofija. Sociologija*, Lietuvos mokslų akademija T21, Nr. 4:310-319.

Maslauskaitė, A. 2008. *Moteryų užimtumas ir lyčių kultūra: lyginamoji Lietuvos ir Europos šalių analizė*, knygoje *Moterys, darbas, šeima*. Vilnius: Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras, p. 26-56.

Maslauskaitė, A. 2004. *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Monografija, Socialinių tyrimų institutas, p.71.

Maslauskaitė, A. 2005 *Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos*, Demokratinės politikos institutas, p. 19.

Matulionis, A. V. 2005. Lietuvos visuomenės struktūravimasis. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 4, Lietuvos mokslų akademija. p. 44-52.

McBride, B. A., Brown, G. L., Bost, K. K., Shin, N., Vaughn, B., Korth, B. 2005. Paternal Identity, Maternal Gatekeeping, and Father Involvement. *Family Relations*, 54 (July 2005) 360-372. Blackwell Publishing, USA.

McNay, L. 1999. Gender, Habitus and the Field: Pierre Bourdieu and the Limits of Reflexivity. *Theory Culture Society*. 16: 95-117.

Mead, G. H. 1970. *Mind, self & society*. Ed. Morris, W. H. The University of Chicago Press, Chicago and London. p. 321

Men and Fatherhood. New Forms of Masculinity in Europe, 2005. Eds. Reingardienė, J., Tereškinas, A. Vilnius: Eugrimas, p.5-38.

Miller, R. L. 2000. *Researching life stories and family histories*, London: Sage, p. 26-32.

Miller T. 2011. *Making Sense of Fatherhood*. Cambridge University Press, p.7, 42.

Miller, T. 2005. *Making Sense of Motherhood: A Narrative Approach*. Cambridge University Press, UK.

Mitrikas, A. A. 2007. „Lietuvos šeima: vertybiniai pokyčiai 1990 -2005 metais”, *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos: vertybiniai virsmai*, kolektyvinė monografija, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilnius.

Moterys ir vyrai Lietuvoje 2013, 2014. Lietuvos statistikos departamentas, p. 34.

(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje / 2006. sud. Reingardė, J., vert. Iš angl. k. Ragaišienė, I., Mackevičiūtė, O., Balčaitė, I. Vytauto Didžiojo u-tas, Lygių galimybių plėtros centras. Vilnius.

Norkus, Z. 2008. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Mokslinė monografija, Vilniaus universitetas, p. 440.

Norkus, Z., Morkevičius, V. 2012. Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2(31), p. 75- 152.

Obligations to Subjects. *Social Research Association Ethical Guidelines*, 2003 December, p. 25-26.

O’Neil, J. 1981. Male Sex Role Conflicts, Sexism, and Masculinity: Psychological Implications for Men, Women, and the Counseling Psychologist, *The Counseling Psychologist*, Summer 9,61-80.

Orlova, U. L. 2014. *Socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksniai*. Daktaro disertacija. Sociologijos mokslai (05S), Vilniaus u-tas, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Vilnius.

Pajumets, M. 2010. Estonian Couples' Rationalizations for Fathers' Rejection of Parental Leave, *Fathering*, vol. 8, No.2, Spring 2010, 226-243.

Patterson, C. J. 2000 Family Relationships of Lesbians and Gay Men, *Journal of Marriage and the Family* 62 (November 2000):1052-1069.

Petkevičienė, A., Smilgienė J. 2012 Lietuvos šiuolaikinių šeimų, besilaukiančių vaiko, požiūris į kūdikio sutikimo kultūrą. *Jaunųjų mokslininkų darbai* Nr. 3 (36). 2012, p. 18-24. ISSN 1648-8776

Pinnelli, A., Fiori, F. 2008. The Influence of Partner Involvement in Fatherhood and Domestic Tasks on Mothers' Fertility Expectations in Italy. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*. Spring 2008, Vol. 6 Issue 2, p. 169-191.

Polukordienė, K. O. 2003. *Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Pagrindinės žinios apie krizių ir savižudybių prevenciją, intervenciją ir postvenciją. Praktinis vadovas*. Vilnius: Jaunimo psichologinės paramos centras, p. 10-11.

Pleck, J. H. 2010. Fatherhood and Masculinity, *The Role of the Father in Child Development*, ed. M. E. Lamb, Fifth ed., John Wiley & Sons. Inc., New Jersey, Canada, p. 27-50.

Purvaneckienė, G. 1994-1995. Lietuvos gyventojų nuomonė apie vyro ir moters vaidmenis visuomenėje. *Lietuvos šeima*. Mokslinės- praktinės konferencijos „Lietuvos Šeima: Tradicijos ir Ateitis“, įvykusios Vilniuje, 1994 m. spalio 25-26 d. d., medžiaga. Vilnius, 106-116.

Rane, T. R., McBride, B. A. 2000. Identity Theory as a Guide to understanding Fathers Involvement with Their Children, *Juornal of Family Issues*, 21, 347-366.

Reay, D. 2004. Gendering Bourdieu's of concepts of capitals? Emotional capital, women and social class. *Sociological Review*. Special Issue. *Feminism after Bourdieu*, eds. Adkins, L., Sekeggs, B. Blackwell Publishing, p. 57-74.

Richardson H. B., Moyer, A. M., Goldberg, A. E. 2012 “You try to be Superman and You don't have to be”: Gay adoptive Fathers' Challenges and Tensions in Balancing Work and Family. *Fathering Vol. 10, No 3, Fall 2012, pp. 314-336*. Clark University. Men's Studies Press.

Risman, B. 2009. From Doing To Undoing: Gender As We Know It. *Gender and Society*. Vol. 23, No. 1, February: 81-84.

Risman, B. J. 2004. Gender as Social Structure. Theory Wrestling with Activism. *Gender&Society*, Vol. 18. No. 4, August 2004. 429-450.

Risman, B. J. 1998. *Gender Vertigo: American Families in Transition*. New Haven, Yale University Press.

Risman, B. J., Schwartz, P. 1989. Being gendered: A microstructural view of intimate relationship. In *Gender in intimate relationships: A microstructural approach*. CA:Wadsworth, p. 1-9.

Ryan, M., Berkowitz, D. 2009. Constructing Gay and Lesbian Parent Families “Beyond the Closet”, *Qualitative Sociology*, 32:153–172 Springer Science +BusinessMedia, LLC.

Robbins, D. 2006. Postrukturalism. In *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Ed. Turner, B. S. Cambridge University Press, UK. p. 461- 462.

Robinson, S. 2007. Crises in Masculinity, in *International Encyclopedia of men and masculinities*, 2007. ed. Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B., Pringle, K., Routledge, Taylor & Francis Group, London, p. 90-91.

Ruolytė – Verschoore, R. 2013 *Neigaliųjų studentų dalyvavimas Lietuvos aukštosiose mokyklose*, Daktaro disertacija, Sociologijos mokslai (05S), Vytauto Didžiojo universitetas.

Sarantakos, S. 2005. *Social Research*. Palgrave Macmillan, p. 287.

Seidler V. J. 1989. *Rediscovering Masculinity: Reason, Language and Sexuality*. Routledge: London & New York. p. 14-15; 110.

Seidler, V. J. 2006. *Young Men & Masculinities. Global Cultures and Intimate Lives*. Zed Books, London & New York, p. 72.

Seipel, C., Rieker, P. 2003. *Integrative Sozialforschung. Konzepte und Methoden der qualitativen und quantitativen empirischen Forschung*. Juventa Verlag Weinheim und München, p. 110.

Seward, R. R., Richter, R. International Research on Fathering: An Expanding Horizon. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*. Spring 2008, Vol. 6 Issue 2, p. 87-91.

Silverman, D. 2011. *Interpreting Qualitative Data. A Guide to the Principles of Qualitative Research. 4th ed.* SAGE Publications Ltd, Great Britain, p.16 -17.

Silverstein, L. B., Auerbach, C. F. 1999. Deconstructing the Essential Father, *American Psychologist*, Vol.54, No. 6, June 1999, p. 2; 6.

Snarey, J. 1997. The next generation on work on fathering. Foreword in *Generative Fathering. Beyond Deficit Perspectives.* ed. Hawkins, A. J., Dollahite D.,C. Sage Publications, Vol. 3, USA, p. ix

Ślęczka, K. 2005. *Feminizmas. Šiuolaikinio feminizmo visuomenės ideologijos ir koncepcijos.* Iš lenkų k. vertė Aleksaitė, I., Malakauskienė, L. Minties l-kla, p. 170-174.

Smith, R. 1987. *Unemployment and health: A disaster and a Challenge.* New York: Oxford University Press.

Solovjov, N. 1990. Tėvas šeimoje, *Žvilgsnis į šeimą (straipsnių rinkinys).* red. Gaidys, V., Žvinklienė, A., Dumbliauskas, V. Lietuvos mokslų akademija. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vilnius.

Stacey, J. 1998. *Brave New Families,* Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press, p. 17-18.

Stacey, J., Biblarz, T. J. 2001 (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review.* Vol. 66. No 2. (April):159-183. Published by American Sociological Association.

Stanaitis, A., Stanaitis, S. 2008. Territorial distribution dynamics of rural population in Lithuania in the 20th century (1897–2007). *Geografija.* T. 44. Nr. 2. p. 66–72

Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mitrikas, A. A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. *Filosofija. Sociologija.* 2003. Nr. 2, p. 51-58.

Stankūnienė, V. 2009. *An Outline of Contemporary Demographic Development. In The Baltic Countries: Population, family, and family policy.* Eds. Stankūnienė, V., Jasilionis, D. Institute for Social Research, p. 23-24.

Stankūnienė, V. Jasilionis, D. 2011. Lietuvos gyventojų mirtingumo lygio ir mirties priežasčių struktūros prieštaringi pokyčiai. *Filosofija. Sociologija.* 2011. T.22, Nr. 4., p. 334-347. Lietuvos mokslų akademija.

Strauss, A., Corbin, J. 1996. *Grounded Theory: Grundlagen Qualitativer Sozialforschung*, Weinheim: Psychologie Verlags Union, p. 32-148.

Strauss, A., Corbin, J. 1998. *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2 end. ed. SAGE Publications, US p. 87-163.

Strübing, J. 2008. *Grounded Theory. Zur Sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung. 2, überarbeitete und erweiterte Auflage*. Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, p. 37-38.

Šėporaitytė, D. 2011. *Judėjimo negalių turinčių asmenų lyties tapatumo konstravimas*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Taljūnaitė, M. (Sud.) 1999. *Socialinis struktūravimasis ir jo pažinimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

Tereškinas, A. 2001. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Baltos lankos, p.93.

Tereškinas, A. 2004a. *Vyrai, vyriškumo formos ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje*, Lyčių studijų centras, Vilniaus universitetas, Vilnius, p. 5; 17-21.

Tereškinas, A. 2004b. Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje, *Sociologija: mintis ir veiksmai*, Lyčių politika Lietuvoje ir Europos sąjungoje, Nr. 3, VDU Sociologijos katedra, Socialinių tyrimų centras, Klaipėda, p. 30.

Tereškinas, A. 2011. *Vyrų pasaulis*. Baltos lankos, p. 206-207; 218-219

Tėčiams tai patinka. Tėvelių, išėjusių vaiko priežiūros atostogų, patirtys. Projektas *Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: pažangių lyčių lygybės strategijų paieška*, Lygių galimybių plėtros centras, Vilnius, Eugrimas, 2005, p. 40- 58.

Tureikytė, D. 1994-1995. Lietuvos šeimų tipai pagal pajamų šaltinius. *Lietuvos šeima*. Mokslinės - praktinės konferencijos „Lietuvos Šeima: Tradicijos ir Ateitis“, įvykusios Vilniuje, 1994 m. spalio 25-26 d. d., medžiaga. Vilnius, p. 93-99.

Thorpe, H. 2010. Bourdieu, Gender Reflexivity, and Physical Culture: A Case of Masculinities in the Snowboarding Field. *Journal of Sport and Social Issues* 34(2) 176 –214. SAGE Publications.

Van de Kaa, D. J. 1997. Options and sequences: Europe's Demographic Patterns. W.D. Borrie Lecture, Australian Population Association National Conference, The University of Adelaide, Adelaide, 3rd December, 1996. *Journal of the Australian Population Association*. Vol.14, No. 1:1-29.

Van de Kaa, D. J. 1987. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, Vol. 42, No. 1, March:9-11.

Vyrai ir vaiko priežiūros atostogos. 2005. Kokybinio tyrimo, kuriame dalyvavo vaiko priežiūros atostogų išėję tėvai, darbdaviai ir valdžios atstovai Lietuvoje, Islandijoje, Danijoje ir Maltoje bendra ataskaita. Projektas *Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: pažangių lyčių lygybės strategijų paieška*, Lygių galimybių plėtros centras, Vilnius, Eugrimas, p. 27-31.

Vyšniauskaitė, A. , Kalnius, P., Paukštytė – Šaknienė, R. 2008 *Lietuvių šeima ir papročiai*, Mintis, p.144-145;159; 234-240.

Wagner, H. 2010. Gyvenio prasmės ieškos aspektai socialinio darbo kontekste. Vertė Švedaitė-Sakauskė, B. *Acta Pedagogica Vilnensia*. 24:20-31.

Walby, S. 1990 *Theorizing patriarchy*. Basil Blackwell ,UK, US. p. 61-90.

Wallerstein, J. S., Blakeslee, S. 1989. *Second Chances*. Ticknor&Fields, New York, p. 3-6.

Warren, T. 2007. Conceptualizing breadwinning work. *Work, Employment, Society*, 21, No. 2, June, 317-336.

West, C., Zimmerman, D. H. 2009. Accounting For Doing Gender. *Gender and Society*, Vol. 23, No. 1, February, p. 112-122.

West, C., Zimmerman, D. H. 1987. Doing Gender. *Gender and Society*. June 1987 vol. 1 no. 2 125-151.

Whitehead, S. M. 2002. *Men and Masculinities*, Polity Press, USA p.155

Williams, S. 2008. What is Fatherhood?: Searching for the Reflexive Father, *Sociology*, 42, p. 487 -502.

Žydžiūnaitė, V., Virbalienė, A., Katiliūtė, E. 2006 Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologijos strategija. *Pedagogika*, 2006:83, p. 57-63.

Wu, Z., Schimmele, C. M. 2005. Repartnering After First Union Disruption. *Journal of Marriage and Family*. 67 (February): 27–36.

Teisės aktai

Lietuvos Respublikos Darbo kodekso 170 ir 178 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 179⁽¹⁾ straipsniu įstatymas, LR Seimas, 2006 m. birželio 8 d. Nr. X-660, Vilnius.

Lietuvos Respublikos Darbo kodekso 179¹ straipsnio pakeitimo įstatymas, LR Seimas, 2007 m. gruodžio 4 d. Nr. X-1345, Vilnius.

PRIEDAI

- 1. Priedas Nr. 1** Pusiau struktūruoto interviu klausimai.
- 2. Priedas Nr. 2** Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos.
- 3. Priedas Nr. 3** Interviu išrašymo žymėjimas.
- 4. Priedas Nr. 4** Atviro kodavimo su MAXQDA programa pavyzdys.
- 5. Priedas Nr. 5** Atviras kodavimas.
- 6. Priedas Nr. 6** Kategorijų medis.

PRIEDAS Nr. 1

Pusiau struktūruoto interviu klausimai

Demografiniai klausimai:

Amžius:

Vyro _____

Partnerės (žmonos) _____

Išsilavinimas:

Vyro _____

Partnerės (žmonos) _____

Darbas:

Vyro _____

Partnerės (žmonos) _____

Vaikai, skaičius, amžius, lytis: _____

Tautybė:

Vyro _____

Partnerės (žmonos) _____

Šeiminis statusas: _____

Religija (Kokiai religijai save priskiriate, ar aktyviai praktikuojate?):

Vyro pajamos per mėn. (iki 1000 Lt., 1000 -2000 Lt., 2000- 3000 Lt, 3000-4000Lt., 5000 ir daugiau....)

Partnerės (žmonos) pajamos per mėn. (iki 1000 Lt., 1000 -2000 Lt., 2000- 3000 Lt, 3000-4000Lt., 5000 ir daugiau....)

3 lentelė. *Interviu gairės*

Temos	Klausimai
Tėvystės pradžia	Gal galėtumėte prisiminti įvykį ar momentą, nuo kada pradėjote galvoti apie save kaip apie tėvą? Kaip ruošėtės vaiko atėjimui į šeimą? Skaitėte, mokymus lankėte, kokios jie turėjo reikšmės Jums?
Santykiai su partnere (žmona)	Kaip tapimas tėvu paveikė Jūsų santykius su partnere? Kaip Jūsų partnerė (žmona) tikisi, kad elgtumėtės bendraujant su vaiku? Kaip šie lūkesčiai Jus veikia, kaip reaguojate?
Kasdienės veiklos	Kaip tapimas tėvu paveikė paties kasdienį gyvenimą, laiko planavimą? Ką darote, ko netekdavo daryti anksčiau, prieš tampant tėvu? Kaip passiskirstote kasdienėmis veiklomis su partnere (žmona)? Kokias veiklas Jus ypatingai skatina partnerė (žmona) atlikti? Kaip manote, kiek patenkinate šiuos lūkesčius? Kokiose veiklose jaučiatės kaip tėvas kompetentingas? Kokios veiklos, susijusios su tėvyste silpniau sekasi?
Auklėjimas	Galbūt taikote kokį auklėjimo modelį? Kieno nuomone, patarimais vadovaujatės augindami, auklėdami vaikus? Kiek Jūsų nuomonės vaikų auginimo, auklėjimo klausimais su partnere (žmona) sutampa? Kaip elgiatės, kai nesutampa nuomonės?
Savo tėvų šeima	Jei prisimintumėte, kaip pats augote savo tėvų šeimoje, kuo Jūsų šeima kitokia, skiriasi nuo savo tėvų šeimos? Kokias savo tėvų auklėjimo ypatybes matote, kad perėmėte? Kaip apibūdintumėte santykį su savo tėvu? Kokį dabar matote savo ryšį su vaiku? Kaip manote, kokio tėvo iš Jūsų tikisi Jūsų tėvai, partnerės (žmonos) tėvai?
Draugai, aplinka	Ar turite giminaičių, artimųjų, draugų, kurie turi vaikų? Kaip dažnai su jais bendraujate? Ar tariatės su jais vaikų auginimo, auklėjimo klausimais?
Pasitenkinimas	Kokie dalykai Jums labiausiai patinka būnant tėvu, sukelia daugiausiai pasitenkinimo? Kokie dalykai labiausiai nepatinka arba kelia įtampą? Ar kyla klausimų ar abejonių dėl to, kaip jaučiatės, elgiatės būdamas tėvu?
Darbas	Kaip pavyksta suderinti darbą ir šeimos įsipareigojimus?
Religija	Ar esate tikintis? Koks yra Jūsų religijoje skatinamas tėvo vaidmuo? Ką norite (ar norite) perduoti vaikams iš religinių tiesų?
Visuomenė, valstybė	Galbūt susiduriate su visuomenės savo šeimos išskirtiniu vertinimu? Valtybės parama, ar ji pakankama, reikalinga, kokį tai daro poveikį Jūsų šeimai?
Tėvystės reikšmė	Kas Jums yra svarbiausia būnant tėvu? Kokiu tėvu pats norėtumėte būti? Kiek pavyksta įgyvendinti savo siekius? Ar norėtūsi ką nors keisti savo elgesyje? Ką būtent?

PRIEDAS Nr. 2

4 lentelė. Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos

Nr.	Vardas*	Amžius	Išsilavinimas	Šeimisinis statusas	Vaikų skaičius	Vaikų lytis	Vaiko amžius	Darbas, pareigos	Religija, pasaulėžiūra	Interviu trukmė
1.	Algirdas	37	Aukštasis	Susituokęs	3	Mergaitės	8 m. 6 m. 6 m.	Samdomas darbuotojas, vidurinio lygmens vadovas	Nepraktikuojantis katalikas	36 min.
2.	Gytis	27	Daktaro laipsnis	Nesusituokęs gyvena kartu, gyvena atskirai	1	Mergaitė	4 m.	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis katalikas	22 min.
3.	Vitalis	29	Profesinis vidurinis	Vyksta skyrybų procesas buvo susituokęs	1	Mergaitė	2,5 m.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	40 min.
4.	Tadas	30	Aukštasis	Nesusituokę gyvena kartu	1	Berniukas	1 m. 4 mėn.	Savarankiškai dirbantis	Nepraktikuojantis katalikas	34 min.
5.	Joris	33	Aukštesnysis, studijuoja	Susituokęs	2	Berniukai	2 m. 9 mėn. 1 m. 9 mėn.	Samdomas darbuotojas, vaiko priežiūros atostogose	Nepraktikuojantis katalikas	50 min.
6.	Rokas	31	Aukštasis neuniversitetinis	Susituokęs	2	Mergaitė ir berniukas	5 m. ir 3 m.	Bedarbis 5 mėn.	Nepraktikuojantis katalikas	21 min.
7.	Saulius	44	Aukštasis	Susituokęs	3	Berniukai	7 m., 4 m., 2 m.	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis evangelikas	1 val. 25 min.
8.	Domas	29	Aukštasis	Susituokęs	1	Mergaitė	3 m.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	1 val. 2 min.
9.	Kęstas	44	Aukštasis	Nesusituokęs, gyvena atskirai	1	Mergaitė	6 m.	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis musulmonas	1 val. 20 min.
10.	Laimis	31	Vidurinis	Susituokęs	1	Berniukas	7 m.	Savarankiškas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	33 min.
11.	Edvardas	33	Aukštasis, studijuoja	Išsiskyres	2	Mergaitė ir berniukas	7 m., 3,5 m.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	1 val. 17 min.
12.	Kasparas	33	Aukštasis	Susituokę	3	Mergaitė ir berniukai	9 m., 3,5 m. 1 m. 3 mėn.	Bedarbis	Nepraktikuojantis katalikas	1 val. 9 min.
13.	Laurynas	27	Aukštasis	Susituokęs	1	Berniukas	2 m., 9 mėn.	Vadovas	Praktikuojantis katalikas	40 min.
14.	Vilius	30	Aukštasis	Nesusituokę gyvena kartu	1	Berniukas	5 mėn.	Samdomas darbuotojas	Netikintis	50 min.

15.	Jonas	34	Aukštasis	Susituokęs	3	Berniukai ir mergaitė	5,5 m. 3,5 m. 1 m.	Savarankiškai dirbantis, tėvystės atostogose	Praktikuojantis katalikas	1 val. 3 min.
16.	Simas	30	Daktaro laipsnis	Susituokęs	2	Berniukai	3 m. 10 mėn. ir 1 m.	Samdomas darbuotojas	Dalinai praktikuojantis katalikas	1 val. 18 min.
17.	Audrius	34	Aukštasis	Susituokęs	1	Mergaitė	6 m.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	39 min.
18.	Justas	26	Aukštasis	Susituokęs	1	Mergaitė	3 m. 7 mėn.	Samdomas darbuotojas, vidurinės grandies vadovas	Netikintis	1 val. 5 min.
19.	Matas	40	Aukštasis	Susituokęs antrą kartą	5	Mergaitės ir berniukai	21 m. 13 m. 10 m. 1,5 m. greitai gimis	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis katalikas	1 val. 19 min.
20.	Vygintas	40	Aukštasis	Susituokęs antrą kartą	3	Berniukai ir mergaitė	19 m. 3 m. 0,5 m.	Savarankiškai dirbantis	Nepraktikuojantis evangelikas reformatas	1 val. 13 min.
21.	Marius	37	Aukštasis	Susituokęs	3	Berniukai ir mergaitė	10 m. 8 m. 5 m.	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis evangelikas protestantas	38 min.
22.	Aras	35	Aukštasis neuniversitetinis	Susituokęs	2	Mergaitė ir berniukas	6 m. 1 m. 4 mėn.	Savarankiškai dirbantis	Nepraktikuojantis katalikas	1 val. 2 min.
23.	Egidijus	41	Aukštasis	Du kartus vedęs, gyvena atskirai	2	Mergaitė ir berniukas	22 m. 8 m.	Savarankiškai dirbantis	Praktikuojantis keletą kryptių krikščionis	39 min.
24.	Margiris	28	Profesinis vidurinis, studijuoja kolegijoje	Susituokęs	4	Mergaitė ir berniukai	8 m. 6 m. 2 m. 2 m.	Samdomas darbuotojas	Netikintis	1 val. 9 min.
25.	Nerijus	29	Vidurinis, nebaigtas aukštasis neuniversitetinis, studijuoja kolegijoje	Susituokęs	2	Berniukas ir mergaitė	3 m. 5 mėn. 1 m. 7 mėn.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	49 min.
26.	Adomas	25	Vidurinis, nebaigtas aukštasis	Susituokęs	1	Mergaitė	1 mėn.	Samdomas darbuotojas	Praktikuojantis budistas	58 min.
27.	Gintaras	39	Aukštasis	Susituokęs	1	Berniukas	8 m.	Samdomas darbuotojas	Nepraktikuojantis katalikas	51 min.
28.	Deividas	23	Aukštesnysis	Susituokęs	2	Berniukai	3 m. 1 m.	Samdomas darbuotojas	Netikintis	39 min.
29.	Stasys	44	Vidurinis, studijuoja universitete	Susituokęs	4	Berniukai	23 m. 15 m. 14 m. 11 m.	Samdomas darbuotojas, savanoriauja	Tikintis, nepriskiria savęs jokiai religijai	58 min.
30.	Normantas	30	Aukštasis	Gyvena kartu	2	Mergaitė ir berniukas	16 m. 9 m.	Samdomas darbuotojas	Netikintis	1 val.

PRIEDAS Nr. 3

INTERVIU ŽYMĖJIMAS

Interviu išrašyme ir interviu ištraukose naudoti tokie sutartiniai ženklai:

/– žymi pauzę iki 3 sekundžių.

// – iki 6 sekundžių pauzė ir t.t.

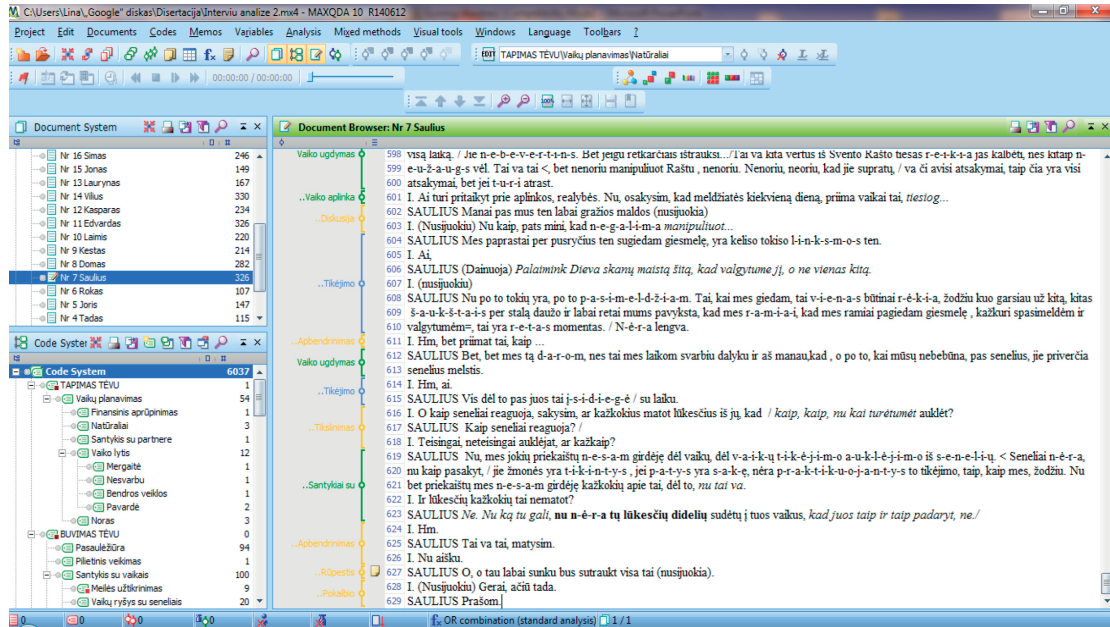
Žodis – pabrauktas žodis reiškia tyrimo dalyvio per pokalbį pabrėžtinai, išskirtinai pasakyti žodžiai.

Žodis – paryškintai žymimi garsiau pasakyti tyrimo dalyvio žodžiai ar žodžių junginiai.

Žodis – kursyvu žymėti tyliau nei įprastai tyrimo dalyvio pasakyti žodžiai.

<...> – tekstas trumpinamas panaikinant pasikartojančius žodžius, jaustukus, kurie apsunkina minties supratimą.

ATVIRO KODAVIMO SU MAXQDA PROGRAMA PAVYZDYS

9 pav. Atviras kodavimas su MAXQDA programa

ATVIRAS KODAVIMAS

3 lentelė *Atviro kodavimo pavyzdys*

Kategorija	Subkategorija	Citata
Tapimas tėvu	Įsivaizdavimas	„...aš pradėjau galvoti, kai sužinojau, kad <i>gims vaikas</i> , pirmas dalykas, bet aš, aišku, <i>anksčiau</i> galvojau apie vaiką ir kai man buvo apie dvidešimt metų aš pats jau pradėjau galvoti, kad norėčiau būti tėvu ir norėčiau turėti...“ (Gytis, 2-3)
	Sužinojimas	Buvo džiaugsmas, aš labai džiaugiausi, kad taip gavosi, aišku tai buvo labai nuostaba, nes tai tikrai buvo netikėta ir neplanuota. (Gytis 8-11).
	Planavimas	„...atidėdinėjau, nes visą laiką man atrodė, arba nepakankama / <i>finansinė</i> padėtis yra <...> kad / galėčiau būti atsakingas ir už vaiką ir, ir aprūpinti jį,<...> tiek ekonominė, tiek politinė situacija nestabili. <...> o po to tiesiog netūrėdavau su kuo, nes santykiai būdavo arba trumpalaikiai, arba man visą laiką buvo paieškos antros savo pusės...<...> O viskas gavosi spontaniškai“ (Kęstas, 6-9; 11)
	Pasiruošimas tėvystei	„...skaitau < knygas, tai yra, kad aš ruošiausi tėvystei <...>padeda ankstesnė patirtis, kadangi anksčiau esu dirbęs, šiaip tai pradinėse <i>klasėse</i> , mokykloj ir turėjau specialius mokymus apie pedagoginę psichologiją truputėli“ (Gytis, 96; 98-100)
	Dalyvavimas gimdyme	„Nu nepakartojamas <i>jausmas, iš tikrųjų</i> .<...> <i>didelis / antplūdis toks.</i> / <...> <i>pasaka</i> “ (Tadas, 22-23)
	Įsivaikinimas	„...visi galvoja kad tas įvaikinimas, kad kažkas <i>tokio</i> yra nieko čia nėra čia lygiai tas pats kas savo vaiką auginti, tik tiek kad jisai yra negimęs, o iš kažkur atėjęs ir jeigu tu tikrai norėjai vaikų, jei tu vaikus myli, tai tu užmiršti, kad tai vaikas yra įvaikintas ir kažkiek tas vaikas aišku su tėvais supanašėja perima iš tavęs kažko tais, aišku, turi savo...“ (Audrius, 322-325)

PRIEDAS Nr. 6

KATEGORIJŲ MEDIS

TAPIMAS TĖVU

- o Įsivaizdavimas.
- o Sužinojimas.
- o Planavimas:
 - Noras;
 - „Natūraliai“ (in vivo kodas);
 - Atsitiktinumas.
- o Pasiruošimas tėvystei:
 - Kursų lankymas;
 - Literatūros skaitymas;
 - Partnerės išklausymas;
 - Laukimas;
 - Materialinis aprūpinimas;
 - Nesiruošimas.
- o Vaiko lytis:
 - Berniukas;
 - Mergaitė;
 - Nesvarbu.
- o Dalyvavimas gimdyje:
 - Bejėgiškumas;
 - Pagarba moteriai;
 - Moters silpnumas;
 - Gimimo džiaugsmas.
- o Įsivaikinimas.
- o Globa.
- o Tapimas patėviu.
- o Suvokimas:
 - Mintys;
 - Emocijos.

BUVIMAS TĖVU

- o Kūdikio priežiūra:
 - „Viskas kitaip“ (in vivo kodas)
 - „Jaučiausi pilnai tėvu“ (in vivo kodas)
 - Fizinis prisirišimas;
 - Organizavimas;
 - Kūdikio vystymosi skatinimas;
 - Artimųjų pagalba;
 - Tėvystės, vaiko auginimo atostogos;
 - Nedalyvavimas;
 - Vaikų priežiūros institucijos.
- o Vaiko ugdymas, lavinimas:
 - Savivertės ugdymas;
 - Savarankiškumo skatinimas;
 - Tvarkingumo mokymas;
 - Savęs pažinimo skatinimas;
 - Skaitymo skatinimas;

- Meninis lavinimas;
- Kūrybingumo skatinimas;
- Sportinis lavinimas.
- o Vaiko auklėjimas:
 - Auklėjimo šaltiniai;
 - Auklėjimo metodai;
 - Moralinis auklėjimas;
 - Religinis auklėjimas;
 - Drausminimas.
- o Santykių sistema:
 - Šeimos modelis;
 - Santykis su partnere;
 - Ryšys su vaiku;
 - Santykiai su tėvais;
 - Artimųjų, draugų ratas.
- o Asmeninė tėvo patirtis:
 - Patirtis kilmės šeimoje;
 - Profesinis gyvenimas;
 - Pasaulėžiūra;
 - Vaikų auginimo, priežiūros patirtis;
 - Savivertė.

ATEITIES VIZIJOS

- o Vaiko ateitis:
 - Ugdymo tikslas;
 - Išsilavinimo suteikimas;
 - Gyvenamos vietos pakeitimas;
 - Finansinis aprūpinimas;
 - „Kaip gausis“ (in vivo kodas)
- o Daugiau vaikų:
 - Noras;
 - Vaiko socialumas;
 - Statusas visuomenėje;
 - Džiaugsmas;
 - Planavimas;
 - Kliūtys;
 - Auginimo sunkumai;
 - Amžius;
 - Materialinių išteklių trūkumas.